

MÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

SABİT
RƏHMAN

Seçilmiş
əsərləri

SABİT RƏHMAN

1116
R53

235265

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

İKİ CİLDDƏ

II CİLD

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“AVRASİYA PRESS”

BAKI-2005

SABİT RƏHMAN

Bu kitab "**Sabit Rəhman. Seçilmiş əsərləri. Altı cildə, I, IV və V cild**"
(Bakı, Azər nəşr, 1975, 1977; Yazıçı, 1978) nəşrləri əsasında
təkrar nəşrə hazırlanmışdır

SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ

894.3612 - dc 21

AZE

Sabit Rəhman. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. Bakı, "Avrasiya
Press", 2005, 328 səh.

Tanınmış yazıçı və dramaturq Sabit Rəhmanın "Seçilmiş əsərləri"nin
ikinci cildində onun "Əliqulu evlənin", "Yalan", "Dirilər" pyesləri, eləcə də
müxtəlif illərdə qələmə aldığı bir sıra hekayələri toplanmışdır.

Təqdim edilən səhnə əsərlərində müxtəlif tipli bitkin obraz və xarak-
terlər yaradan dramaturq, bu surətlərin düşdüyü vəziyyətləri özünəməxsus
sənətkarlıqla qələmə almışdır.

Dilin sadəliyi, şirinliyi, hadisələrin müxtəlifliyi, sonluqların qeyri-adiliyi
və gözlənilməzliyi – bütün bunlar Sabit Rəhmanın hekayələrinə xas olan
əlamətlərdir.

ISBN 9952-421-27-1

© "AVRASİYA PRESS", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

Bu kitab "Səbii Rəhman. Seçilmiş əsərləri. Altı cildin I, IV və V cildi"
(Bakı, Azərbaycan, 1975, 1977, 1978) nəşri əsasında

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
"Azərbaycan dilində tələf qrafikası"
ilə kəlləvi nəşrinə həyatı
"Ədəbiyyat pəhləvanı"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə
AZƏRBAYCANIN ƏDƏBİYYAT PƏHLƏVANI
ilə tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı
ilə kəlləvi nəşrinə həyatı

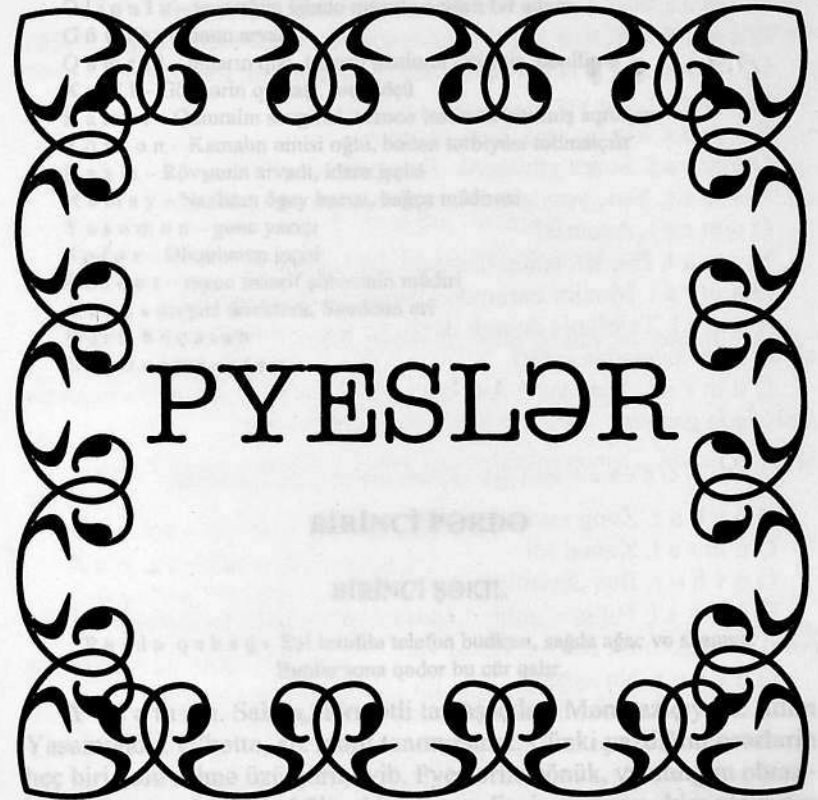
Tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı "Səbii Rəhman"ın əsərlərində
ikinci cildinə "Səbii Rəhman", "Yalan", "Dünya" qrafikası və kəlləvi
müxtəlif illərdə yazdığı bir çox hekayələri əhatə edir.
Tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı müxtəlif illərdə yazdığı
səhifə yazdığı dramaturgiya, bu sərəncamla tələf qrafikası və kəlləvi
nəşrinə həyatı qələmə almışdır.
Dünya ədəbiyyatı, şirniyi, hadisələrin müxtəlifliyi, səhifələrinin
və gələcəkdəkiyi – bəzi bunlar Səbii Rəhmanın əsərlərində
əhatə edilmişdir.

ISBN 9952-421-27-1

© "AZƏRBAYCAN YAPISI", 2004

ƏLİQULU EYLƏNİR

İSTİRAK EDƏN LƏR

PYESLƏR

BİRİNCİ FƏRQƏ

BİRİNCİ SƏHİFƏ

ƏLİQULU EYLƏNİR. Bu sərəncamla tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı müxtəlif illərdə yazdığı bir çox hekayələri əhatə edir. Tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı müxtəlif illərdə yazdığı səhifə yazdığı dramaturgiya, bu sərəncamla tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı qələmə almışdır. Dünya ədəbiyyatı, şirniyi, hadisələrin müxtəlifliyi, səhifələrinin və gələcəkdəkiyi – bəzi bunlar Səbii Rəhmanın əsərlərində əhatə edilmişdir.

Ki, tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı müxtəlif illərdə yazdığı bir çox hekayələri əhatə edir. Tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı müxtəlif illərdə yazdığı səhifə yazdığı dramaturgiya, bu sərəncamla tələf qrafikası və kəlləvi nəşrinə həyatı qələmə almışdır. Dünya ədəbiyyatı, şirniyi, hadisələrin müxtəlifliyi, səhifələrinin və gələcəkdəkiyi – bəzi bunlar Səbii Rəhmanın əsərlərində əhatə edilmişdir.

ƏLİQULU EVLƏNİR

4 pərdə, 5 şəkildə

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Əliqulu – təsərrüfat işində məsul vəzifəli bir adam
Gövhər – onun arvadı
Qumral – onların qızı, təzəcə institutu bitirmiş müəllimə
Xəlil – Gövhərin qardaşı, təqaüdcü
Kamal – Qumralın sevgilisi, təzəcə institutu bitirmiş agronom
Rövşən – Kamalın əmisi oğlu, bədən tərbiyəsi təlimatçısı
Nazlı – Rövşənin arvadı, idarə işçisi
Humay – Nazlının ögey bacısı, bağça müdiriəsi
Yasəmən – gənc yazıçı
Səfər – Əliqulunun işçisi
Səadət – rayon maarif şöbəsinin müdiri
Azad – sovxoz direktoru, Səadətin əri
Qarmonçalan
Dondurmasatan

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Pərdə qabağı. Sol tərəfdə telefon budkası, sağda ağac və skamya.
Bunlar sona qədər bu cür qalır.

Yasəmən. Salam, hörmətli tamaşaçılar! Mən yazıçıyam. Adım Yasəməndir. Əlbəttə, siz məni tanıyırsınız. Çünki yazdığım əsərlərin heç biri hələ səhnə üzü görməyib. Pyeslərim sönük, yaratdığım obrazlar isə cansız, nəfəssiz kölgə kimi çıxır. Faciə yazıram, hiss eləyirəm ki, tamaşaçılar iştirak edənlərin halına ağlamaqdansa, mənim halıma ağlayacaqlar. Komediya isə heç əlimdən gəlmir. Bir neçəsini yazmışam, yoldaşlara oxuyanda gördüm onlar yazdıqlarıma gülməkdənsə, qəhqəhə çəkib mənə gülürlər. İndi belə qərara gəlmişəm ki, aranızda gəzib dolaşım, işləməyi, həyəcan keçirməyi, gülməyi sizdən öyrənəm. Ancaq hələlik mane olmaq istəmirəm. Deyəsən, tamaşa başlanır. Siz

baxın, mən də gedim bir dəstə gül alım. Necə? Gül nəyimə lazımdır?
Nazlının anadan olan günüdür. Onu təbrik eləməliyəm. (*Gedir*)

K a m a l gəlib səhnənin sol tərəfində qoyulmuş telefon budkasına girir, nömrəni yığmağa başlayır. Bu zaman pərdə açılır. Əliqulunun evi görünür. Yaxşı bəzənmiş böyük bir otaq. Pəncərənin yanında, tumbanın üstünə qoyulmuş telefon zəng çalır.

Q u m r a l tələsik çıxıb dəstəyi götürür.

K a m a l. Alo, Qumral, mənəm, Kamalam, eşirdisən?

Q u m r a l. Kamal, sənsən? Xoş gəlmisən, haradan zəng edirsən?

K a m a l. Aşağıdan, avtomatdan. Səni görmək istəyirəm.

Q u m r a l. Nə vaxt?

K a m a l. Elə bu saat. Sizə gəlirəm.

Q u m r a l. Sonra görüşürük. Evə gəlmək olmaz.

K a m a l. Yox, yox, ananla vacib sözüm var, gəlirəm.

Q u m r a l. Anamla?

K a m a l. Hə, hə, sənin barəndə danışacağıam.

Q u m r a l. Mənim barəmdə anamla nə danışacaqsan?

K a m a l. Telefonla deməli deyil, bu saat gəlirəm. (*Telefonun dəstəyini asıb, səhnədən çıxır*)

Q u m r a l. Yox, yox! Alo, alo!.. (*Dəstəyi asır, sevinc və həyəcan içərisində gəzinir*)

G ö v h ə r içeri girir, məlum olur ki, paltar yuyubdur.

G ö v h ə r. Zəng vuran kim idi?

Q u m r a l. Kamal idi.

G ö v h ə r. Bəs deyirdin rayondadır?

Q u m r a l. Bu gün gəlib. (*Anasını qucaqlayır, yavaşcadan qulağına*) Səni görmək istəyir, xahişi var.

G ö v h ə r. Nə xahişi?

Q u m r a l. Mənim barəmdə sənə nəşə demək istəyir.

G ö v h ə r. Onun mənimlə nə söhbəti? Heç üzünü də görməmişəm...

Q u m r a l. Ana can, özün bilirsən ki, mənim dünyada ən çox istədiyim adam sənsən. Öz ürək sözümü sənə deməyim, bəs kimə deyim? Yəqin sizdən razılıq almaq istəyir.

G ö v h ə r (*onun üzünə diqqətlə baxır*). Düzünü de, sevirsen?

Q u m r a l (*gülümsünərək*). Dəli kimi.

G ö v h ə r. Doğrudan da, dəli kimisən. Oğlanın özünə də elə de, sonra çıxıb otursun başımızda... Qız oğlanı qucaqlamaz. Mən istəyirsənsə gizlət, bir də istədiyini boynuna alma!

Q u m r a l. Heç elə şey olar?

G ö v h ə r. Olar! Adam ürəyini səxavətlə xərcləsə, vaxtından qabaq yanıb kül olar. Bax, mənim kimi. Atan Əliquludan çəkdiyimi çəkmişəm. Mən yarımadım, heç olmasa, sən yarı. Mənim ömrüm-günüm belə keçdi, heç olmasa, sən ağıllı ol.

Q u m r a l. Kamal elə oğlan deyil, ana.

G ö v h ə r. Tərifləmə, hərçənd üzünü görməmişəm, amma bilirəm ki, hamısı bir cürədir. Kişiyə özünü canavar göstər ki, qabağında quzu kimi olsun.

Qapının zəngi çalınır.

Q u m r a l. Gəldi...

G ö v h ə r. Nə tez?

Q u m r a l. Aşağıdan, avtomatdan danışdı.

G ö v h ə r. Ev yığışdırılmayıb. Tələsik əl gözdirək.

Ana, qız ev yığışdırırlar.

Q u m r a l. Ana can, sən qapını aç, mən gedim üst-başımı qaydaya salım. (*Qumral çıxır*)

Gövhər qapını açır. Kamal içeri girir.

K a m a l (*evi diqqətlə gözdən keçirdikdən sonra*). Mənə Qumral lazımdır.

G ö v h ə r. Əyləşin, bu saat çağırım.

K a m a l. Atası evdə yoxdur ki?

G ö v h ə r. Yoxdur.

K a m a l (*dərindən nəfəs alır*). Şükür olsun. Onda xahiş eləyirəm, elə çağırın ki, anası bilməsin.

G ö v h ə r (*təəccüblə*). Anası biləndə nə olar ki?

K a m a l. Utanırım.

G ö v h ə r. Nə üçün utanırsan, ay bala?

K a m a l. Elə belə. Heç bir günahım yoxdur, yenə utanırım.

G ö v h ə r. Təəccüblüdür. İndiki cavanlar günahları olanda da utanmırlar.

K a m a l. Bacı, bu evdə çoxdan işləyirsən?

G ö v h ə r. Nə?

K a m a l. Deyirəm, bu evdə çoxdan işləyirsən?

G ö v h ə r. Bəli. Qumralı öz qucağında böyütmüşəm.

K a m a l. Hə, onda əsil söz səndə olar, bacı! Anası necə adamdır?
G ö v h ə r (*Kamalin səhv saldığını hiss edib, gülməyini güclə saxlayır*). Adamdır da... Bütün analar kimi o da öz balasını çox istəyir.

K a m a l. Qumral kimi qızı istəməmək olar? Bəs atası necə? Deyirlər yaman canavardır. Heç yaxın düşmək mümkün deyil. Düzdür?

G ö v h ə r. Sən niyə bu evin sirlərini birdən-birə öyrənmək istəyirsən?

K a m a l. Qumralı çox sevirəm. Qorxuram ata-anası razı olmaya.

G ö v h ə r. Sən yaxşı olandan sonra niyə razı olurlar ki?

K a m a l. Eh, ay bacı, yaxşı-pisə baxan var? Cırt-cırt çəkmə geyib, saçını uzadıb, avara-avara küçələri ölçən oğlan şəhərdə nə qədər istəsən. Bizim kimi rayon adamını sayan yoxdur ki.

G ö v h ə r. Sən yanı Qumralın ata-anasını o qədər qanacaqsız hesab eləyirsən?

K a m a l. Anası barədə bir söz deyə bilmərəm, çünki yaxşı tanımiram, amma atası... (*O yan-bu yana baxır, yavaşca*) Deyirlər, heç ailəsinə də yaxşı baxmır, arvadını dilənçi kökündə saxlayır. Hər şeyin hesabını da, bacı, elə bundan götür. Ailəsinə sevməyən adamın sinəsindən ürək əvəzinə daş asılıb. Düz dedim, demədim?

G ö v h ə r. Əcəb dedin, ay oğul. Otursana!..

K a m a l. Yox, oturmuram. Bura bax, sən yaxşı arvada oxşayırsan. Qumralla mənim toyumdan sonra köç bizə. Bu evdə nə var ey... Yaxşımı? Söz verirsen?

G ö v h ə r. Baxarıq. Kaş ki, toyunuz olsun.

K a m a l. Di, get, get, Qumralı bura çağır, amma elə elə ki, anası bilməsin.

G ö v h ə r. Çalışaram. (*Çıxır*)

K a m a l (*öz-özünə*). Qulluqçu ovcumda!.. Qaldı o biriləri... Görək nə olur.

Q u m r a l içəri girir.

Q u m r a l. Kamal, xoş gəlmisən?

K a m a l (*heyran nəzərlərlə onu süzür*). Qumral, nə qəşəngləşmişən!

Q u m r a l. Yaxşı daha, utandırma məni. Nə vaxt gəlmisən?

K a m a l. Elə bu saat. Vağzaldan birbaşa bura gəldim.

Q u m r a l. Bəs, niyə yazmamışdın ki, gələcəksən?

K a m a l. Birdən-birə qərara gəldim. Diplomu ki, aldım əlimə, gördüm daha sənsiz bir gün, bir saat, bir dəqiqə yaşaya bilmirəm. Gəlmişəm məsələni qəti həll etməyə.

Q u m r a l. Bu cür tələsik mən razı deyiləm!

K a m a l. Razı deyilsən? Dayan, dayan, düzünü de, yoxsa, daha məni sevmirsən?

Q u m r a l. Sevirəm.

K a m a l. Sevirənsə, qurtardı. Elə bu gün ata-ananın razılığını alarıq, toyu başlarıq.

Q u m r a l. Birdən razılıq vermədilər?

K a m a l. Onda səni götürüb qaçaram.

Q u m r a l. Götürüb qaçarsan? Necə?

K a m a l. Keçmişlərdə olan kimi. Səni bürüyərəm yapıncıya, vuraram qoltuğuma, qalxaram atın belinə, ağzımı da dəsmal ilə bağlayaram.

Q u m r a l. Ağzımı niyə bağlayırsan?

K a m a l. Çığırmağasan.

Q u m r a l. Niyə çığırırım ki? (*Fikirləşib sözünə davam edir*) Yox, çığırısam, yaxşıdır. Qoy səsimə evdəkilər, qonşular oyansınlar, bizi təqib eləsinlər. Atışma başlansın.

K a m a l. Atlar köpük içində qaçsın, güllələr qulağımızın dibində fit çalib keçsin. (*Gülüşürlər*)

Q u m r a l. Hayıf ki, bunların heç birisi mümkün olan şey deyil.

K a m a l. Nə üçün?

Q u m r a l. Çünki bizim şəhərdə çıraq ilə də axtarsan at tapa bilməzsən. Bizim evdə isə, nəinki tüfəng, heç dalımızca atmağa daş da yoxdur.

K a m a l. Zarafat elədim, qaçırmaq niyə! Yaxşısı budur, el qaydası ilə toy eləyək.

Q u m r a l. Axı, sən el qaydasından çıxırsan. Özün elçiliyə gəlmişən, elə iş olar?! Atam nə deyər?

K a m a l. Qorxma, mən özüm onunla danışib, yola götürərəm.

Q u m r a l. Yox, yox, gözüne görünmə, işləri daha da korlayarsan.

K a m a l. Niyə qorxursan ey?.. Uzaq başı heç ondan soruşmırıq. Birbaşa gedirik ZAQS-a...

Q u m r a l. Bir o qalib. Atam-anam icazə verməmiş, sən mənim nəinki özümü, heç baş yaylığımı da apara bilməzsən.

K a m a l. Qumral! Bu cür də sevgi olar?

Paltarını dəyişmiş G ö v h ə r içeri girir. Kamal ona heç əhəmiyyət vermir.

K a m a l. Neçə ildir ki... (*Qumralın ona işarə etdiyini görüb təəccübə*) Nə olub ey?..

Q u m r a l. Yavaş, anamı görmürsən?

K a m a l (*təəccüb və heyrat içində*). Bu sənin anandır? (*Qarıya tərəf qaçır*)

Q u m r a l. Kamal, sənə nə oldu?

K a m a l (*həyəcanla*). Hamı mənim şapkam! (*Qapıdan çıxmaq istədikdə, Gövhər onun qabağını saxlayır*)

G ö v h ə r. Hara qaçırsan, ay oğul?!

K a m a l. Mən batdım, mən məhv oldum...

Q u m r a l. Axı, nə olub?

K a m a l (*yavaşdan onun qulağına*). Nə olacaq? Ananı qulluqçu bilib, artıq-əskik danışmışam.

G ö v h ə r. Paltar yuyurdum, üst-başım bir gündə idi ki... (*Kamalı güclə oturdur*) Otur görək...

K a m a l. Xəcalətimdən başımı qaldırıb, üzünü baxa bilmirəm.

G ö v h ə r. Eybi yoxdur. Amma bir sözün xoşuma gəldi. Nə təhər dedin? Ailəsinə sevməyən adamın sinəsindən ürək əvəzinə daş asılıb!

K a m a l. Birinci addımdan bu boyda səhv buraxdım. Gör sonrası nə olacaq?

G ö v h ə r. Sonrası yaxşı olacaq...

Q u m r a l. Bir kərəlik de ki, məni biabır eləmişən də...

G ö v h ə r. Heç bir biabırçılıq olmayıb, qızım! Uşaq mənə ürəyimin sözünü deyib.

K a m a l. Yox, ana, ürəyimin sözünü hələ indi deyəcəyəm.

Q u m r a l. Kamal, bəsdir!

G ö v h ə r. Uşağı utandırma, qoy sözünü desin.

Q u m r a l. Onda mən gedim, sonra... (*Kamalı qulağına*) Ağına gələni danışmayasan, ha!.. (*Gedir*)

K a m a l. Sizdən üzr istəyirəm, ana!

G ö v h ə r. Təkcə üzr?! Ayrı sözün yoxdur?

K a m a l. Sizinlə danışmağa elə möhkəm hazırlaşmışdım ki... Hamısını yaddan çıxartdım...

G ö v h ə r. Heç nə danışmaq lazım deyil. Fikrini bayaq mənə dedin, o kifayət eləyər. Bir de görüm, ailəniz bu işə necə baxır? Atan, anan... Bəlkə onların xəbərləri yoxdur, özün öz başına gəlmişən?

K a m a l. Yox, atam da razıdır, anam da.

G ö v h ə r. Görməzə, bilməzə?

K a m a l. Keçən il Qumral bizim rayonda təcrübədə olanda görüblər, çox da xoşlayıblar, özləri də gələcəkdilər, ancaq məhsul yığımı başlarını qarışdırdı.

G ö v h ə r. Bəs sənin başın qarışıq deyil? Hələ bir işə bənd olma mısın?

K a m a l. Xeyr. Deyirəm işimiz Qumralla bir yerdə olsun. O, müəllimə, mən də aqronom.

G ö v h ə r. Gərək atası ilə danışaq... (*Kamal qorxu içərisində ayağa qalxır*) Qorxma! Bayaq sən dediyin qədər də pis deyil.

K a m a l. Ana, bəlkə siz?

G ö v h ə r (*onun sözünü kəsir*). Mənə qalsa, sözüm yoxdur. Atası ilə danışarıq. Bu saat sənə bir stəkan şirin çay gətirim. Adətdir, xeyir işi şirinliklə qarşılayarlar. (*Gedir*)

Bir azdan Q u m r a l içeri girir.

Q u m r a l. Hə, nə oldu? Anam yəqin inciyib, hə?

K a m a l. İnciməyib. Məni bağışladı. Hələ üstəlik, səni də mənə bağışladı.

Q u m r a l. Nə dedi?

K a m a l. Deyəsən, razıdır. Qalib atan. Gözləyirəm gəlsin, onunla da danışam.

Q u m r a l. Atamla özün danışma, bildin? Bütün işləri korlayarsan. Niyə tələsirsən? Milisioner kimi nə başımızın üstünü kəsdirmisən?

K a m a l. Daha bıçaq sümüyə dirənib, bu gün məsələni həll etməliyəm.

Q u m r a l. Bu gün yox, get, sonra!..

K a m a l. Hara gedirəm? İndi qayınam mənə çay gətirəcək. (*Arxayın oturur*)

Q u m r a l. Hələ çay da içəcəksən?

K a m a l. İçəcəyəm. Bir az aclığım var, deyəcəyəm: ana, bufetdə nə varsa, götür gəl. Mən iş adamıyam. Yeməsəm, dayana bilmərəm.

Q u m r a l. Kamal, səni belə bilmirdim. Nə yaman qarınqulusan?

Gövhər çay getirir.

Gövhər. Bir stəkan şirin çay iç!

Kamal. Çox sağ olun, ana! Mən çay içən deyiləm.

Gövhər. Bəlkə aclığın var?

Kamal. Xeyr, xeyr...

Qumral. Çox sağ ol...

Gövhər. Qonağın əvəzinə sən niyə "sağ ol" deyirsən? Bir stəkan da gətirim, bir yerdə için. Yəqin uşaq tək utanır... (*Gedir*)

Qumral və Kamal bir-birinə baxıb, dinməz gülümsünürlər. Xəlil içeri girir.

Xəlil (*Qumrala*). Bacı qızı, salaməleyküm!

Qumral. Xoş gəlmisən, ay dayı! (*Kamala*) Xəlil dayımdır. Tanış ol!

Xəlil (*Kamala diqqətlə baxır*). Gözümə tanış gəlırsən. Artist deyilsən?

Kamal. Xeyr.

Xəlil. Qubadlıda klub müdiri olmamısan?

Kamal. Xeyr, mən aqronomam.

Xəlil. Belə de, aqronomsan. Qırx altıda Salyanda işləməmişən?

Kamal. Xeyr, işləməmişəm.

Xəlil. Əllinci ildə Şekidə ipək üstündə məhkəməyə düşməmişən ki?

Kamal. Xeyr.

Qumral. Kamal institutu təzə bitirib, dayı!

Xəlil. Yalan demə. Bəs mən səni harada görmüşəm? (*Oturur, çayı qabağına çəkir*) Hə, isti çaya, şirin çaya, canım qurban. (*İçməyə başlayır*)

Gövhər əlində çay içəri girir.

Gövhər. Ay Xəlil, xoş gəlmisən! Uşağın çayını niyə içirsən?

Xəlil. Stəkanın üstündə kimin çayı olduğu yazılmamışdır. Əliqulu haradadır?

Gövhər. Harda olacaq, idarədə. Bilmirəm nə olub, neçə aydır ki, dilxordur. Qaşqabağından qar yağır.

Xəlil. Onun üzügülər vaxtı olub ki? Elə bil xəmirinə isti ot qatıblar... Ha axtardım idarəsini tapmadım, şəhər yaman dəyişib...

Gövhər. Neçə ildir gəzmədiyin rayon qalmayıb. Doğma yurdunayuvana gəlmisən ki, tanıyasan? Evin yox, eşiğin yox, adın da qalıb subay Xəlil. Bizim Kamalla tanış oldun?

Xəlil. Tanış olmağına oldum, ancaq "bizim Kamal" sözünü başa düşmədim. Əliqulunun qohumudur, nədir?

Gövhər. Yox, Kamal hələ indi bizimlə qohum olmaq istəyir.

Xəlil. Hə, Gövhər, indi bildim ki, qocalmısan, ürəyin nəvə istəyir.

Gövhər. Yaxşı, cavanları utandırma. (*Kamala*) Yaxın otur, bala, Xəlil dayınla bir yerdə çay iç. Mən Qumral üçün yenə gətirərəm. (*Gedir*)

Xəlil. Gəlin ikiniz də yanımda oturun. Mən bir dünyagörmüş adamam. Kuryerdən tutmuş müdirə qədər bütün qulluqlarda olmuşam. Deyin görüm bir-birinizi istəyirsiniz, yoxsa elə-belə, əz bərayı xali nəbudən?

Qumral. Axırımı başa düşmədik.

Xəlil. Əvvəlinə cavab verin.

Kamal. İstəyirik...

Xəlil. Qəti?

Kamal. Qəti!

Xəlil (*Qumrala*). Sən necə?

Qumral utanır, başı ilə istədiyini təsdiq edir.

Xəlil. Hə, onda möhkəm dayanın. Yaxşı ailə qurun, möhkəm məhəbbət möhkəm ailənin əsasıdır. Su kimi duru olun, ancaq su kimi o yan-bu yana axan olmayın! Od kimi qızgın olun, ancaq tez sönməyin! Sazın simləri kimi həmişə saz olun, o vaxt ikiniz də bir hava çalarsınız. Ancaq tez kökdən düşməyin! (*Kamala*) Atan, anan razıdırlar?

Kamal. Razıdırlar.

Xəlil. Bu cür qızla evlənməyə mənim nənəm də razı olar. Bəs, Əliqulu necə, razılığını verib?

Kamal. Hələ yox.

Xəlil. Yox?

Qumral. Atamın heç xəbəri yoxdur.

Xəlil. Hə, onda bayaqdan danışdıqlarımızın hamısı bir qoz. Daha niyə deyirsiniz ki, Vartan sağdır?

Qumral. Vartan kimdir?

Xəlil. Dayan, sözü mü kəsmə. Elə-belə əli ətəyindən uzun gəlmisən ki, Əliqulu əmi, qızını almaq istəyirəm? Ay-hay! Vallah, o bir mərdigiriz adamdır, düşər tərs damarına, sənə bir düdəmeyi-hindi gələr ki...

Q u m r a l. Dayı nə danışırısan? Heç o cür söz deyirlər?

X ə l i l. Sən kişilərin söhbətinə qarışma.

K a m a l (qorxmış halda ayağa qalxır). Onda mən getsəm yaxşıdır.

X ə l i l. Budur da. Cavanların bu işinə yoxam! O saat qorxub geri çəkildi. İndi ki, cürət edib gəlmişən, möhkəm dayan! Mən adam sər-rafıyam. Zərgər qızılı tanıyan kimi, mən də adamları tanıyıram. Səni görən kimi ürəyim qızındı, xoşuma gəldin. Mənim o böyük-küçük ta-nımayan, ayağını ayağının üstünə aşırıb, papiros fisqırdan cavanlardan zəhləm gedir. Sən onlara oxşamırsan. De görüm, burada, şəhərdə qohum-əqrəbadan bir adamın var?

K a m a l. Əmioğlum var – Rövşən. Arvadı ilə yuxarıda, təzə evlərdə yaşayır.

X ə l i l. Bildim, bildim... Özlərini yaxşı yerə veriblər. Hə, iş bərkə düşəndə, onları da köməyə çağırıraq, amma, hələlik, qorxma! Mən öl-məmişəm ki... Oradan-buradan söhbət salıb razılığımı alaram. (Qapı-nın zəngi çalınır) Bəlkə gələn Əliquludur. Siz gedin o biri otağa, mən burada işi bitirim.

Qumral ilə Kamal gedirlər. Xəlil qapını açır. Səfər içəri girir, birbaşa otağın ortasına gəlib, o yan-bu yana baxdıqdan sonra soruşur.

S ə f ə r. İcazə olar?

X ə l i l. Dünyada qərribə adamlar var. İçəri girəndən sonra icazə istəyirlər?

S ə f ə r. Bayırda dayanıb, icazəni necə istəyim? Radio vasitəsilə?

X ə l i l. Radio ilə "Segah" oxuyurlar, icazə istəməzlər. Sözüünü de.

S ə f ə r. Əliqulu Baloğlanoviç evdədir?

X ə l i l. Kim?

S ə f ə r. Əliqulu Baloğlanoviç.

X ə l i l. Baloğlanoviçi tanımırıam, amma Əliqulu evdə yoxdur.

S ə f ə r. Sən Xəlil deyilsən?

X ə l i l. Xəliləm...

S ə f ə r. Ola bilməz!

X ə l i l. Deyirəm Xəliləm də...

S ə f ə r. Ola bilməz, canım...

X ə l i l. İşə düşmədik?!

S ə f ə r. Bəs hanı o qara qaşlar, qara saçlar? Bəs hanı qızların ürəyi-ni dağlayan o ceyran gözlər? İndi əncir qurusuna oxşayırsan... Gəl, öpüşək.

X ə l i l. Ya Allah, xoş gəlmişən! (Qucaqlaşılıb öpüşürlər) Öpüşmə-yinə öpüşdük. Amma, sən öl, tanımadım. Mal həkimi deyilsən?

S ə f ə r. Yox.

X ə l i l. Lənkəranda əmanət kassasında işləməmişən?

S ə f ə r. Yox, ay Xəlil, yox...

X ə l i l. Dayan-dayan. Səsin tanış gəlir. Astraxanbazarda kolxoz sədri deyildin?

S ə f ə r. O yan-bu yana əl-qol atma, ay Xəlil. Mən Səfərəm.

X ə l i l. Səfər? Hansı Səfər? Mən çox Səfər tanıyıram. Biri Qasımov Səfər Qarabağda ispalkom idi, sonra çıxarıb çayçı qoydular. O biri İsmayilov Səfər pambıq zavodunda işləyirdi, üçüncüsü...

S ə f ə r (onun sözünü kəsir). Dayan görüm. Mən Səfər Səfərovam. Səninlə bir məktəbdə oxumuşuq. Yadındadırmı? Zarafatca mənə Sifir Sifirov deyərdiniz.

X ə l i l. Əşi, ay Sifir, bunu bayaqdan de də!.. Tanıdım, tanıdım. Ay səni xoş gördük! (Təzədən qucaqlaşılırlar) Başını kim belə silib-süpürüb, təmizləyib.

S ə f ə r. Töküldü, ay Xəlil, payız xəzəli kimi töküldü.

X ə l i l. Neçə ildir səni görmürəm. Nə yaman dəyişmişən?

S ə f ə r. Amma mən səni görən kimi tanıdım. Nə vaxt gəlmişən? Nə əcəb gəlmişən? Harada işləyirsən?

X ə l i l. Təqaüdə çıxmışam. Ona görə də tamam köçüb gəldim. Bəs, necə? Otur danış görək, haradan gəlirsən, hara gedirsən?

S ə f ə r. Heç yerdən gəlmirəm, heç yerə getmirəm. Burada, Əliqulu Baloğlanoviçin yanında küllənirəm.

X ə l i l. Bəs, indi o gözüne döndüyüm Baloğlanoviçi tələsikdə neyləyirsən?

S ə f ə r. Səhər onu təcili çağırıdılar. Hələ indiyə kimi gəlib çıx-mayıb. Nigaranam.

X ə l i l. Hara çağırıdılar?

S ə f ə r. Yuxarıya.

X ə l i l. Hə, başa düşdüm. O sıxışdırır, yoxsa, onu sıxışdırırlar?

S ə f ə r. Bilmirəm. Nigarançılığım da ondandır.

Qapının zəngi çalınır.

X ə l i l (oyankı otağa üzünü tutub). Gövhər, Qumral, gəlin qapını açın!

Gövhər ilə Qumral gəlirlər.

Qumral. Yəqin atamdır.

Gövhər. Tez aç!

Qumral qapını açır. Əliqulu içəri girir. Heç kimə baxmadan bikiyə otağın ortasında dayanır.

Əliqulu. Gövhər, şlyapamı götür başımdan. Yavaş, saçımı yoldun ki... Boğazımdan şarfi aç. Dayanın, dayanın, Xəlil, pəncərə açıqdırsa, bağla!

Xəlil. Pəncərə bağlıdır.

Əliqulu. Yanındaki kimdir?

Səfər. Mənəm, Əliqulu Baloğlanoviç, Səfərəm.

Əliqulu. Qapını ört, başımın ortasını soyuq vurur.

Səfər. Bu dəqiqə təşkil eləyərəm. (Qapını örtür) Tapşıracağınız kimi qapını bağladım, Əliqulu Baloğlanoviç!

Əliqulu. Hə, indi başlayın paltomu çıxartmağa.

Gövhər ilə Qumral onu soyundururlar.

Xəlil (Səfərə). Bəs, onu idarədə kim soyundurur?

Səfər. Katibəsi ilə mən.

Əliqulu. Yavaş, az qala, qolum çıxmışdı. Yaxşı, ayaqqabılarımı özüm çıxardaram.

Xəlil. Nə dedi?

Səfər. Deyir, ayaqqabılarımı özüm çıxardaram.

Xəlil. Zəhmətkeş adamdır.

Qumral. Ata, niyə rəngin qaçıb?

Səfər. Bir az fikirli görünürsünüz, Əliqulu Baloğlanoviç...

Əliqulu (əsəbi halda). Gövhər, get mənə bir papiros gətir.

Xəlil. Oho!.. Bəs tərgitmişdin?

Gövhər. Bir ildir çəkmirdi, ey... İndi təzədən başlayır.

Əliqulu. Gövhər, əsəb mərkəzinə təsir eləmə! Get papiros gətir!

Gövhər. Yaxşı, yaxşı, hirsələnmə. Nə deyirəm ki? (Çıxır)

Xəlil. A kişi, nə olub belə hirsələnirsən?

Əliqulu. Sən mənim daxili işlərimə qarışma, Xəlil!

Xəlil. Bir sözdür soruşdum, daha cəncəl demədim ki? (O biri otağa gedir)

Əliqulu (Qumrala). Nə qabağında dikəlib durmusan? Paltonu, şlyapanı aparıb yerindən asa bilmirsən?

Qumral pərt halda çıxır. Gövhər papirosu qaydır.

Gövhər. Yemək yeyəcəksən?

Əliqulu. Araq var?

Gövhər. Arağı neyləyirsən? Həmişə kəməşirin içərdin...

Əliqulu (kobudcasına). Həmişə çox şey eləyərdim, ondan sənə nə? Kəməşirin. Kəməşirin nə zəhrimardır, sən mənə acı araq ver, qoy ci-yərimi yandırıb-yaxsın, tüstüsü təpəmdən çıxsın.

Gövhər. Allah, sən saxla!.. Bu gün nə olub, qan-qan deyirsən? (Gedir)

Səfər. Yuxarıya nə üçün çağırmışdılar, Əliqulu Baloğlanoviç?

Əliqulu. Köhnə məsələ yenə təzədən partlayıb. (Böyük bir sükutdan sonra) Məni işdən çıxardılar.

Səfər (təəccüblə). Nə danışırınsınız? Harada? Nə vaxt?

Əliqulu. Bu gün... Yuxarıda, nazirlikdə... Hər tərəfdən tökülüşdülər üstümə, qanadlarımı qırıb, saldılar yerə.

Səfər. Baho, nə bədbəxt hadisə!.. Nə bəd xəbər!.. Bəs, o kağız nə olacaq? Qol çəkilməmiş qaldı, Əliqulu Baloğlanoviç?

Əliqulu. Nə kağız?

Səfər. Hesab kağızı. Hər gün sizə demirdim?

Əliqulu. Yadımdan çıxıb.

Səfər. Ezamiyyətə gedəndə idarənin hesabına şey-süý almışdım, bir o... bir də pul... Neçə vaxtdır ilişib ayağımızda qalıb. Dediniz ki, saxla, bir çarə taparıq.

Əliqulu. Nə pis vaxtda arabanın dümbəsini vurduq yerə...

Səfər. Axı, bir deyin görək, sizi işdən çıxartmağa nə bəhanə gətirdilər?

Əliqulu. Sual-cavabdansa, mənə bir əlac tap, Səfər! Əlac!

Səfər. Ətraflı bilməsək, əlac tapmaq çətindir. Hirsələnməyin, sakit danışın...

Əliqulu. Elə əvvəlcə söhbət sakit gedirdi. Sonra yavaş-yavaş sıxma-boğma başladı. Axırda dərya elə təlatümə gəldi ki, bu boyda paroxodu batırdı.

Səfər. Dərya birdən-birə niyə coşdu axı? Neçə vaxtdır ki, sakit idi.

Əliqulu. O ağbaş, çeşməkli var ha... Muradov... Nazirliyə gələndən düşüb mənim üstümə. O vaxt da məsələni o qaldırmışdı, bu gün də ortada kəndirbazlıq eləyən o idi. Yanında da üç-dörd nəfər var

idi – komissiya üzvləri. Kollegiyaya məsələ hazırlayırlar. İşimi orada bitirəcəklər.

S ə f ə r. Ağbaş, çeşməkli? Nazlının dayısını deyirsiniz?

Ə l i q u l u. Nazlı kimdir?

S ə f ə r. İndi tanımayacaq ha!.. Bir göyçək arvad vardı ey... Nazirliyin plan şöbəsində işləyirdi.

Ə l i q u l u. Görməmişəm.

S ə f ə r. Ola bilməz.

Ə l i q u l u. Əşi, lobyə əkmə də... Deyirəm, görməmişəm, görməmişəm.

S ə f ə r. Ay Əliqulu Baloğlanoviç! Neçə ay bundan qabaq, sizin məsələni yuxarıda ilişəndə, özünüz demədiniz ki, ona bir məktub yaz, dayısı lazımlı adamdır?

Ə l i q u l u. Hə, onu deyirsən?.. Əşi, bu davleniyə mənə birtəhər eləyib. Üzünü görməyinə görməmişəm, amma o vaxt sən bərk tərifləmişdin. Deməli, məktubu yazıb göndərmisən.

S ə f ə r. Əlbəttə! İmza da qoydum “Ə”. Sonra elə bildim iş düzəlib, daha dalınca düşmədim...

Ə l i q u l u. Deyirəm axı. O, Muradov mənə elə suallar atırdı ki, idarənin lap içərisindən, göbəyindən xəbər verirdi.

S ə f ə r. Yəqin Nazlı danışib.

Ə l i q u l u. Onun əri kimdir?

S ə f ə r. Kimin?

Ə l i q u l u (*hirsli halda*). Necə yəni kimin? Mənim.

S ə f ə r. Başa düşürəm.

Ə l i q u l u. A kişi, Nazlıdan danışmırıq? Soruşuram əri kimdir?

S ə f ə r. Deyirlər bizim məktubdan sonra əri onu atıb.

Ə l i q u l u. Ola bilməz, canım. Güclü qələmin varmış, qoçaqsan. Tez hərəkət eləmək lazımdır.

S ə f ə r. Bu saat paltarlıq parça alıb, kəsdirərəm qapılarını.

Ə l i q u l u. Xırdaçılıq eləmə, Səfər!

S ə f ə r. Üstə də bir qızıl saat.

Ə l i q u l u. Saxla görək, saat-maat meydanı deyil... Belə vaxtlarda adama görək ya həmyerli dayaq ola, ya da qohum.

S ə f ə r. Sizin rayondan burada bir zirpı adam yoxdur?

Ə l i q u l u. Vardı, yerlipərəstlik üstündə işdən çıxartdılar.

S ə f ə r. Bəs, qohum?

Ə l i q u l u. Yoxdur. O ağbaş, çeşməkli var ha... Adamın gerek o zorbalıqda qohumu olsun.

S ə f ə r. Necə olsun? O yaşda da deyilsiniz ki, qayınatası olarsınız.

Ə l i q u l u. Mən onun qayınatası ola bilmərəm, o mənim qayınatam olsun...

S ə f ə r. Qızı yoxdur ki...

Ə l i q u l u. Bacısı qızı var. Bəs məktubu ona nə üçün yazmışdın? Başa düşdün?

S ə f ə r. Əliqulu Baloğlanoviç, axı siz evlisiniz.

Ə l i q u l u. Onun mətləbə heç dəxli yoxdur. Mən hər dəqiqə subay ola bilərəm. Arvad nə qədər istəsən var. Bu cür vəzifəni isə heç yerdə tapmaq olmaz.

S ə f ə r. ZAQS icazə verməz.

Ə l i q u l u. ZAQS. Nə ZAQS? Mən Gövhərə molla ilə kəbin kəsdirmişəm. O vaxt ZAQS dəb deyildi.

S ə f ə r. Hə, onda lap gözəl! Molla dini mövhumatdır. Siz hökumətin nəzərində heç evli deyilsiniz.

Ə l i q u l u. Əşi, bu tərəfdən nigarançılığım yoxdur. Ancaq o? Məni düşündürən odur... Mənə gələrmə?

S ə f ə r. Mələyə-mələyə.

Ə l i q u l u. Yox, a?..

S ə f ə r. Əliqulu Baloğlanoviçin canı üçün! Yaşınızın keçməsinə nə baxırımsınız? Sifətinizə yüngül bir əl gəzdirsəniz, bəsdir. Mən axırın-cı dəfə evlənəndə remonddan elə çıxmışdım ki, neçə gün özüm-özümü tanımadım. Gələr, niyə gəlmir...

Ə l i q u l u. Gələr, olar həm ziyarət, həm ticarət.

S ə f ə r. Onun dayısı olar sizin də dayınız. Bu saat sizə elə bir dayı lazımdır.

Ə l i q u l u. Onda məsələ də gedib kollegiyaya çıxmaz!

S ə f ə r. Əlbəttə, çıxmaz!

Ə l i q u l u. Səfər, bu söhbət aramızda. Başa düşdün?!

S ə f ə r. Qəbir kimi dinməz, dəmir kimi möhkəməm.

Ə l i q u l u. Di tez ol!..

S ə f ə r. Göz açıb yumunca işi təşkil eləyəcəyəm.

Ə l i q u l u. Yaxşı, iclas qurtardı. Yeri, əlli-ayaqlı ol!

S ə f ə r. Sizi nə vaxtlar narahat etmək olar?

Ə l i q u l u. Hər vaxt... Gecə, gündüz, səhər, axşam. Çörək yeyirəm, yarımçıq qoyaram... Yuxulayırsansa, dik atılam... Çimirmə, çimirmə.

sabunlu-sabunlu qabağına çıxaram. Səndən gizlin mənim heç bir sirrim yoxdur, Səfər! Diyirlənib-diyirlənib, lap axırıncı pillədə dayanmışam. Oradan da məni qopardıb salmaq istəyirlər? Yox!.. Mən müdir olmaq, sədr olmaq, rəhbər olmaq üçün yaranmışam. Öləndə də gərək əlim telefon dəstəyində olsun. Vəzifə... Vəzifə...

S ə f ə r. Vəzifə... Katibə... Səhsiz-hesabsız telefon aparatları... Cürbəcür zənglər... Kabinet...

Ə l i q u l u. Kabinet. Kabinet gözəl şeydir, Səfər! Ancaq gərək isti olsun, rahat olsun... Pürəng çay qabağında, zənglər də əlinin altında. Bir barmağının hərəkəti ilə bütün idarə qabağında rəqs eləməyə hazırdır. Sən ayağa durursan, hamı ayağa durur; sən gülürsən, hamı gülür; sən acıqlısan, qorxudan barmaqlarının ucunda gəzirlər. Səfər, mən qızımı da böyük vəzifəli adama ərə verəcəyəm. Qoy, o mənə dayaq olsun, mən də ona... Qoy qapımızda maşınlar cüt-cüt dayansın. İnsan yeməyə, yatmağa adət eləyən kimi, mən də bu cür həyata adət eləmişəm. Məni yerimdən qopartmaq öldürmək deməkdir. Əgər dostunun ölməyini istəmirsənsə, hərəkət elə, Səfər!

S ə f ə r. Bu dəqiqədən işə başlayıram. Sağ olun! (*Gedir*)

G ö v h ə r ilə X ə l i l gəlirlər. Qumral və Kamal da onlarla bir yerdə gəlmək istəyirlər, Xəlil qoymur.

X ə l i l (*qapıdan yavaşıdan*). Siz qayıdın, razı olan kimi xəbər verərik, ikiniz də gələrsiniz. (*Onları geri qaytarır*)

G ö v h ə r (*əlindəki yemək podnosunu stolun üstünə qoyur*). Quluş, qadan alım, sənə bir söz desək, acığın tutmaz ki?

Ə l i q u l u. Sözü baxır da.

G ö v h ə r. Gəl otur, yemək ye, yorulmuşan...

X ə l i l. Canına bax, özünü əldən salma, üzülərsən.

G ö v h ə r. Əsəbiləşmə, bütün günü hirsələnirsən. Nə olub sənə?

Ə l i q u l u. Duz ver!

G ö v h ə r. Duz budur, burada. Sənə bir söz desək, acığın tutmaz ki?

Ə l i q u l u. Dedim, sözü baxır da...

X ə l i l. Ürəkəçan sözdür.

G ö v h ə r. Bir oğlan var, səni onunla tanış eləmək istəyirik.

X ə l i l. Aqronomdur.

Ə l i q u l u. Bizim ştatımızda aqronom yeri yoxdur.

X ə l i l. Qulluğa girmək istəmir ey...

G ö v h ə r. Səninlə tanış olmaq istəyir.

Ə l i q u l u. Qız deyiləm ki, mənimlə tanış olur?

X ə l i l. Qızla tanış olub. İndi də sənənlə görüşmək istəyir.

Ə l i q u l u. Necə? Mənim qızım ilə tanış olub?

G ö v h ə r. Yox ey... Elə deyil...

Ə l i q u l u. Gövhər, bilirsen ki, mənim hirsim tutanda başımda ildırım çıxır.

G ö v h ə r. Allah, sən saxla!

X ə l i l. Ay Əliqulu, acığın niyə tutur? Maşallah, qızın ərə getməli qızıdır da...

Ə l i q u l u. Bilirsen nə var, Xəlil! Mənim evim kolxoz bazarı deyil, sən də burada qarpız satmırsan...

G ö v h ə r. Ayıbdır, Quluş, elə sözlər demə.

X ə l i l. Dedim mən qarışmayım, bu Əliqulu cəncəl adamdır...

Ə l i q u l u. Mənə bax, Xəlil! Neçə illərdi gözə görünmürdün, indi nə eşidib gəlmisən? Yoxsa Əliqulunu ölmüş bilirsen? Onu bil ki, mənim qızım ilə tanış olmaq üçün əl uzadanın əlini kəsərim, mənim evimə ayaq basanın ayaqlarını qıraram.

G ö v h ə r. Xoşhəşluqla söz danışırıq, niyə çığırırsan?

Ə l i q u l u. Öz işimdir, istərim çığıraram.

G ö v h ə r. Yaxşı, özün bil. Qoy qızın qarayıb evdə qalsın.

Ə l i q u l u. Qalsın, razıyam, razıyam!

Q u m r a l K a m a l ı çəkib, içəri gətirir.

Q u m r a l. Razıdır, gəl...

Gövhər, Xəlil onları qaytarmaq istəyirlər, ancaq gecdir.

Əliqulu Kamalı görmüşdür.

Ə l i q u l u (*təəccüblə*). Bu oğlan kimdir?

Q u m r a l. Ata, bu oğlan Kamaldır.

Ə l i q u l u. Kamal kimdir? Dayan, dayan görün.

G ö v h ə r (*Qumrala*). Biz hələ sözüümüzü qurtarmamışdıq.

X ə l i l. Çiydir, hələ bişməyib.

Q u m r a l. Ata!

Ə l i q u l u. Saxla! Məni başa salın görün bu Kamal kimdir? Gözüme şübhəli görünür.

K a m a l. Şübhəli bir şey yoxdur. İcazə verin kim olduğumu özüm deyim.

Q u m r a l. Kamal, vaxtı deyil.

K a m a l (*Qumrala*). Sən toxta, gör nə siyasətlə danışacağam. (*Əliquluya*) Utansam da, gərək sözün düzünü deyim. Mən sizin evinizə ən bahalı, ən qiymətli cavahirat üçün gəlmişəm.

Ə l i q u l u. Obe-xe-esdən?

K a m a l. Xeyr, Əliqulu əmi.

Ə l i q u l u. Əmi-zad deyib, ayağımın altına xalı sərmə. Nazirlikdən göndəriblər?

K a m a l. Heç kəs göndərməyib, özüm gəlmişəm. Dediym cavahirat sizin qızınızdır.

Ə l i q u l u. Valı dəyişirdi, hərifdir. (*Kamala*) Hə, mənim qızım evdə nə var, nə yox hamısını sənə danışıb?

K a m a l. Bəli, danışıb. Biz bir-birimizi...

Ə l i q u l u (*onun sözünü kəsir*). Baş-ayaq vurma! De görüm, səni bura kim göndərib? Mənim evimdə nə axtarırsan? Sənə bir ləzgi-həngi gələrəm ki, Əliqulu adı eşidəndə tüklərin başında viz dayanar!..

X ə l i l. Yaxşı, yaxşı. Belə iş üstündə adam öldürən hələ görməmişəm.

Ə l i q u l u. Xəlil, sən mənim daxili işlərimə qarışma. (*Kamala*) Çıx buradan!

G ö v h ə r. A kişi, səbrini dər! Sakit ol!

K a m a l. Yaxşı, mən gedirəm. Qəm yemə, Qumral, eybi yoxdur. Biz bu evə ayrı qapıdan gələrək.

Ə l i q u l u. Buraya ayaq basanın ayağınızı qırarəm. Qumral, sənənlə söhbətim sonraya qalsın. Açıq qapını, rədd olub getsin. Gövhər, tut qolumdan, yoxsa, qorxuram əlimdən xata çıxsa.

G ö v h ə r. Bəri gəl, görüm, doğrudan da, xata çıxardarsan...

Ə l i q u l u. Gövhər, yıxdın mənim evimi!

Q u m r a l. Bağışla, Kamal can, mən axı sənə dedim də.

X ə l i l. Dayan, getmə, oğul, sözüm var.

Ə l i q u l u. Yenə əsəb mərkəzime təsir eləyirsən, Xəlil!

X ə l i l. Sən də mənim mərkəzime təsir eləyirsən, daha ağ elədin!

Ə l i q u l u. Xəlil, Əliqulu ölməyib ki, onun evində ağılıq eləyir-sən...

X ə l i l. Xəlil də ölməyib. Mən işə girişsəm, qabağında Əliqulu-Məliqulu davam gətirməz.

P ə r d ə

İKİNCİ PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Y a s ə m ə n. Əlinde bir dəstə çiçək pərdə qabağına çıxır.

Y a s ə m ə n. Çiçəklər hazır. Bu saat Nazlıgildə gedirəm. Həm ana-dan olan günü münasibətilə ona gözyadınlığı verəcəyəm, həm də öyrənəcəyəm, görüm, erindən nə üçün ayrılıb? Ailə qurmaq çətindir, dağıtmaq asan. Mənim indi yazmaq istədiyim əsər ailə və məişət mövzusunda. Bəlkə burada, Nazlıgildə özümə maraqlı material tapdım. Gördüklərimi sizə də göstərəcəyəm. Gəlin, bir yerdə düşünək, bir yerdə həyəcanlanaq və bir yerdə gülək. Yaxşımı? Gəlin!

Pərdə açılır. Humayın təzə evlərdən birindəki otağı. Ev zövqlə bəzənmişdir. Y a s ə m ə n pərdə qabağından bu otağa daxil olur. Səhnədə heç kəs yoxdur.

Y a s ə m ə n. Ay bu evin ziyəsi!

N a z l ı. Üst-başı unlu səhnəyə gəlir.

N a z l ı. Kimdir ev ziyəsini çağıran? Yasəmən?

Y a s ə m ə n. Əllərini yuxarı qaldır! Tərpənmə! Yoxsa üst-başımı un eləyərsən. (*Onu öpür*) Bax, buna deyərlər birtərəfli məhəbbət.

N a z l ı. Bu saat əlimi yuyub qayıdaram. (*Gedir*)

H u m a y. Gəlir.

H u m a y. Yasəmən, xoş gəlmisən!

Y a s ə m ə n. Humay, gözün aydın, bu gün bacım bir yaş da böyüdü.

H u m a y. Nə olsun, ağı böyümür ki... (*Yavaşdan*) Ha deyirəm barış, qayıt ev-əşiyinə... sözə baxmır.

Y a s ə m ə n. Bəs o, Rövşən necə?

H u m a y. Özünü öldürür, gözünün yaşını sel kimi axıdır. Amma mənim bacım tərsin biri tərsdir. (*Nazlı gəlir. Humay tez sözünü dəyişir*) Ərin necədir, a Yasəmən?

Y a s ə m ə n. Bilmirəm.

N a z l ı. Necə bilmirəm?

H u m a y. Yoxsa, sən də ayrılımsan?

Y a s ə m ə n. Yox, niyə ayrılıram? Məsələ ondadır ki, ilin altı ayını mən ezamiyyətdə oluram, altı ayını o. Bir yerdə olmaq bizim üçün toy-bayramdır.

H u m a y. Həmişə toy-bayram içində olasınız. Ərinin qədrini bil, Yasəmən! Dul olub, hər gün plov yeməkdənsə, pendir-çörək ye, ərinlə bir yerdə ye!..

N a z l ı. Humay, söz atma!..

H u m a y. Yaxşı, yaxşı, mən bir söz demədim ki... (*Gedir*)

Y a s ə m ə n. Nazlı, Humay neyləyir, harada işləyir?

N a z l ı. Yenə köhnə yerindədir, bağça müdiridir.

Y a s ə m ə n. Ərə getməyib?

N a z l ı. Yox, ay Yasəmən, yazığın baxtı açılmır ki, açılmır. Ögey bacım olduğuna baxma, onu çox istəyirəm.

Y a s ə m ə n. Bəs özün necəsən?

N a z l ı. Gördüyün kimi.

Y a s ə m ə n. Gördüyüm odur ki, məşallah günü-gündən çiçək kimi açılırsan.

N a z l ı. Əlbəttə, hirsəndirən yox, əsəblərimlə oynayan yox.

Y a s ə m ə n. Barişmaq istəmirsən?

N a z l ı. Lap gözüm oynayır.

Y a s ə m ə n. Bu gün gəlməyəcək?

N a z l ı. Hünəri var, ayağını bassın. Dolu bir evi onun üçün qoyub gəlmişəm, bəsidir...

Y a s ə m ə n. Düzünü de, heç yadına da düşmür?

N a z l ı. Nə məni sorğu-suala tutmusan? Yoxsa, təzə əsərin üçün mövzu axtarırsan?

Y a s ə m ə n. Yox, səndən mənə mövzu olmaz, götürüm yazım ki, bir-birilərini çılğın məhəbbətlə sevirtilər, evləndilər, sonra kiçik bir şeyi bəhanə edib ayrıldılar... Mən belə əsər yazsam, tamaşaçılar deyər ki, uydurmadır. Həyatda bu cür olmur.

N a z l ı. O cür biabırçılığa sən “kiçik bir şey” deyirsən?

Y a s ə m ə n. Şişırtmə! Nə biabırçılıq? Qısqanır, deməli, sevir...

N a z l ı. Elə bu cür yazırsınız ki, yazdıqlarınıza da heç kəs inanmır da... Qısqanlığın sevgi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur! Qısqanlıq xüsusi mülkiyyətin qalığıdır. Qısqanlıq fikrin, düşüncənin yoxsulluğudur, şüurun korluğudur. Qısqanlıq...

Y a s ə m ə n (*onun sözünü kəsir*). De, de, təsbeh kimi düz bir-birinin dalına! Fəlsəfə danışmağın nə mənası? Gözəl arvadı əri qısqanar da.

N a z l ı. Bir balaca qısqanmaq olar, sözüüm yoxdur, məzə üçün. Yoxsa Rövsən kimi dəlilik eləmək?! Mənə bir məktub gəlmişdi, nə

bilim hansı axmaq yazmışdı? Belə gözəlsən, belə qəşəngsən... İmza da qoymuşdu: “Ə”. Özündən çıxmadı? İdarədə Əhməd adlı bir oğlan var idi, düşdü onun üstünə. Xəcalətdən ayrı bir yerdə işə girdim. Orada da müdirin adı Əbdül imiş, dedi: yəqin qabaqcadan sözləşmişdiniz... Qərək, məni addım-addım təqib eləyirdi: su içirdim, su satanla savaşırdı ki, niyə mənim arvadımın üzünə baxdın? Paltar tikdirirdim, dərzini hədələyirdi. Hətta, cansız şeylərə, şkafa, divara, otağa da məni qısqanırdı. Uf, nə canım qurtardı!

Y a s ə m ə n (*pəncərədən küçəyə baxır*). Səhv eləyirsən, heç canın qurtarmayıb. Gəl, bax, gör küçədə dayanıb, gözlərini necə pəncərəyə zilləyib!

N a z l ı. Hanı? (*Pəncərədən baxır*) Dəlidir də.

Y a s ə m ə n. Bu tərəfə keçdi, yəqin sənin yanına gəlir.

N a z l ı. Nahaq zəhmət çəkməsin, bizimki qurtarıb... (*Ora-bura gəzinir*) Qonaqlar indi gələcək, mən heç paltarımı da dəyişməmişəm.

Y a s ə m ə n. Hələ bundan da yaxşı paltar geymək istəyirsən? Yazıq Rövsənin ağı başından çıxar ki... (*Qapı döyülür*) Nə tez gəldi?

N a z l ı. Yasəmən, xahiş eləyirəm, denən evdə yoxdur, qapıdanca yola sal, getsin.

Y a s ə m ə n. Romanlarda belə yazırlar: kişi yalvarır, qadın işə hələlik naz eləyir, öz dediyindən dönmək istəmir... (*Qapı yenə döyülür*) Gəldim!.. (*Nazlı cəld o biri otağa gedir, Yasəmən qapını açır*) Bağışlayın, Nazlı dedi ki, evdə yoxdur.

S ə a d ət içeri girir.

S ə a d ət. Tutaq ki, özü evdə yoxdur, evi ki, yerindədir.

Y a s ə m ə n. Səadət!

S ə a d ət. Yasəmən! Bütün yazıçılara, şairlərə eşq olsun, içində də sənə!

Y a s ə m ə n. Bütün müəllimlərə eşq olsun, içində də sənə!

S ə a d ət. Nazlıya nə olub ki, belə gündə “evdə yoxam” – deyir?

Y a s ə m ə n. Çasıb ona “eşq olsun” deməyəsən ha!..

S ə a d ət. Niyə?

Y a s ə m ə n. Çünki, Nazlı bu saat eşqdən qaçıb gizlənir.

S ə a d ət. Eşqdən gizlənen qadın mən birinci dəfədir eşidirəm. Getmişdim onlara, dedilər, burada qalır. Bütün şəhəri ayaqdan salmışam. (*Oturmaq istəyir*)

Y a s ə m ə n. Oturma, dayan, icazə alım, sonra. (*Qapını açıb, o biri otağa tərəf*) Qadındır, deyim evdəsən?

N a z l ı. Gəlir. Səadəti görüb sevincək çıxır.

N a z l ı. Səadət! Bu cür qadınların yeri gözümün üstündədir.

Y a s ə m ə n. Çətin onu göz üstündə saxlamaq olar. Görmürsən nə boyda olub?

N a z l ı. Doğrudan, ay Səadət, maşallah, nə yaman kökəlmisən?

Y a s ə m ə n. Bir ildir görürmürsən, haradasan, ay qız?

S ə a d ə t. Soruşmayın, elə çətin işdəyəm ki...

N a z l ı. Müəllimlik nə çətin işdir?..

S ə a d ə t. Müəllim deyiləm ki. Neçə vaxtdır məni maarif şöbəsinin müdiri təyin ediblər.

Y a s ə m ə n. Ura!.. Bütün müdirlərə eşq olsun, içində də sənə! Konfransa gəlmisən?

S ə a d ə t. Yox, internat-məktəblərə paltar sifariş eləmişik, tərs alıblar. Onunçün gəlmişəm. Bir də ki, bizim rayona müəllimlər təyin olayıblar. Onlarla tanış olmalıyam.

Y a s ə m ə n. Bura bax, Səadət, kabinetin bəzəkliDIRMI?!

N a z l ı. Sözüne baxırlar?

Y a s ə m ə n. Katibən var, yoxsa, katibin?

N a z l ı. Neçə telefonun var?

S ə a d ə t. Düşdüm sual yağışına ki... Bilirsiniz nə var?! Mən müdir olduğum üçün cavab verməyə adət eləməmişəm. Həmişə özüm soruşuram. Qulaq asın, birinci sual: Yasəmən, de görüm, ərin necədir?

Y a s ə m ə n. Bilmirəm. Evlənəndən bu günə qədər ezamiyyətdədir. Onun necə olduğunu məndən yox, rayispolkomlardan soruşun!..

S ə a d ə t. Aydındır. İkinci sual: Nazlı, de görüm, Rövşən hanı?

Y a s ə m ə n. Güclü sualdır.

N a z l ı. Rövşənin yerini məndən niyə soruşursan?

S ə a d ə t. Bəs kimdən soruşum?

N a z l ı. Adı "Ə" hərflə başlanan kimə rast gəldin, kölgəsinə bax, Rövşəni görəcəksən.

S ə a d ə t. Heç nə başa düşə bilmirəm.

Y a s ə m ə n. Mən bu saat səni başa salım.

Qapı döyülür.

N a z l ı. Sus, dayan, yəqin odur.

S ə a d ə t. O kimdir?

N a z l ı. Rövşən. Yasəmən, yadımdan çıxartma ki, mən evdə yoxam!

Y a s ə m ə n. Güclə içəri girmək istəsə, mən neyləyim?

N a z l ı. Qoyma.

S ə a d ə t. Bu sözlər Rövşən haqqındadır? Məəttəl qalmışam.

N a z l ı. Sonra səni başa salar. (*Cəld səhnədən çıxır*)

Qapı yenə döyülür.

Y a s ə m ə n. Kimdir, qapını döyən? Səbrin olsun, gəlirəm. (*Qapını açır, bərkədən*) Nazlı evdə yoxdur, olmayacaq.

A z a d içəri girir.

A z a d. Qonağı əcəb təntənə ilə qarşılayırsınız.

Y a s ə m ə n. Azad! Nazlı, Azaddır, gəl.

N a z l ı (*qayıdır*). Azaddır? Xoş gəlib, səfa gətirib.

Y a s ə m ə n. Ancaq xarici görkəmin yaman dəyişib, baxmaq olmur, adamın gözü qamaşır.

N a z l ı. Kostyuma bax, şlyapaya!..

Y a s ə m ə n. Bıqlara bax!.. Yəqin, Azad, sən böyük vəzifədəsən?

A z a d. İcazə verin, özümü təqdim eləyim. Yeddi nömrəli sovxozun direktoru Azad. Yasəmən və Nazlı xanımlar! İcazə verin əlinizi sıxım. (*Onlarla görüşür*)

Y a s ə m ə n. Bəs Səadətlə niyə görüşürsən?

A z a d. Səadət hansıdır? Bu göyçək qız?

N a z l ı. Azad, zarafat yeri deyil.

Y a s ə m ə n. Get, görüş, inciyər. Maarif müdiridir. Sən müdir, o müdir, sizinki yaxşı tutar.

A z a d. Hərçənd ki, tanımıram... Xanım, icazə verin sizinlə də görüşüm.

S ə a d ə t. Mənim adım Xanım deyil, Səadətdir.

A z a d. Ay sağ ol, gözəl adınız var!

S ə a d ə t. Olanı budur.

A z a d. İcazə verin, əlinizi sıxım və ömrümün axırına kimi öz ovcumda həbs eləyib saxlayım.

N a z l ı. Bu olmadı. Onda gərək ikiniz də ömrünüzün axırına kimi bülleten alasınız.

Y a s ə m ə n. Ya da gərək ikiniz də təqaüdə çıxasınız.

A z a d. Qoy xəbər verim, yoxsa, sorğu-sualla yaxamızı qurtara bilməyəcəyik.

S ə a d ə t. Ancaq, əlini cibindən çıxart.

A z a d. Yoldaşlar, sizə onu deməliyəm ki...

Y a s ə m ə n (*onun sözünü kəsir*). Başlangıç çox təntənəli oldu.

A z a d. Qulaq as, axırı bundan da təntənəli olacaq. Sizə onu deməliyəm ki...

S ə a d ə t. Papirosu qoy bir yana.

A z a d. Bəli, sizə onu deməliyəm ki, altı aydan artıqdır ki, Səadət mənim familiyamı daşıyır.

N a z l i. Necə?

Y a s ə m ə n. Nə?

N a z l i. Mən başa düşmürəm.

Y a s ə m ə n. Yəqin evlənilblər də...

N a z l i. Aha, evlənilblər... Bəs, bizə niyə xəbər verməmişiniz?

Y a s ə m ə n. Bizi toyunuza layiq görmədiniz?

S ə a d ə t. Təqsir, bax, bundadır. (*Azadı göstərir*) Qoymadı ki, əməlli-başlı toy eləyək, yoldaşları çağırmaq.

A z a d. Bacılar, inciməyin. Öz toyumuza çağırmadıqsa, oğlumuzun toyunda lap başda oturacaqsınız.

S ə a d ə t. Azad, ətimi tökmə.

N a z l i. İki müdir bir-birilə evlənil. Yəqin toyunuz iclasda olub hə?

A z a d. Məsələ nə toydadır, nə də toyun harada olmağında. Məsələ məhəbbətdədir. Arada məhəbbət olandan sonra ailədə hər gün toybayramdır. Bəziləri var ki, evlənəndə üç gün, üç gecə zurna çaldırırılar, amma bir ildən sonra evlərində elə zurna qopur ki, məhkəmələr həll eləyib, qurtara bilmir. Bəli, yoldaşlar, bizim – Səadət yoldaşa özümü deyirəm – gözümüz bir görür, qulağımız bir eşidir. Hətta, ürəyimiz də bir döyünür.

S ə a d ə t. Azad, reqlament!

A z a d. Hələ vaxtım var, qoy danışım.

S ə a d ə t. Otur gərək, macal ver, başqaları da söz desin.

A z a d. Şəxsən mən qurtardım. Söz verilir Nazlı xanıma.

N a z l i. Şəxsən mən söz istəməmişəm.

S ə a d ə t. Neçə gündür ki, iclas eləməyib, kişi darıxıb ey...

A z a d. Bu cür şəhərdə də adam darıxar? Gəzirik, tamaşa eləyirik, uşaq kimi sevinirik...

S ə a d ə t. Adam baxdıqca baxmaq istəyir.

Y a s ə m ə n. Görürsünüzümü, elə bil, ildə bir əsr irəli gedirik. Çılpaq küçələrə bu qədər yaşıl paltar kim geyindirdi? Bulvara, bağçalara bu qədər gül-çiçəyi kim səpdi? Bu təzə evlər, geniş prospektlər haradan meydana çıxdı? Yadıңызdadırımı, biz oxuyanda bunların heç izi-tozu da yox idi. Kim elədi?

A z a d. Biz eləmişik, biz!

S ə a d ə t. Özünü qatma, sənin xəbərini yoxdur.

Y a s ə m ə n. Azad düz deyir, biz eləmişik. Bizim kimi başında atəş, ürəyində məhəbbət olan adamlar eləyib.

H u m a y gəlir.

H u m a y. Bıy, nə əziz qonaqlarımız gəlib? Xoş gəlmisiniz!

N a z l i. Təbrik elə, evlənilblər ey!..

H u m a y. Doğrudan? Təbrik edirəm, təbrik edirəm! Quru təbrikdən nə çıxar, tez olun süfrə açın!

N a z l i. Düz deyirsən, bacım, bunlar ki, toyu gizlin eləyiblər, gərək bu saat elə şənlik məclisi yaradaq ki, əvəzi çıxsın. Süfrə açmaq, badə qaldıraaq, sağlıq deyək. Qızlar çirməyin qollarınızı!

A z a d. Bəs, mən? Səadət evdə qayğanağa duz da tökəndə mənimlə məsləhətləşir.

Humay çıxır. Qapı döyülür, heç kəs eşitmir. K a m a l yavaş-yavaş içəri girir.

K a m a l (*öz-özünə*). Deyəsən, qonaqlığa düşmüşəm.

Y a s ə m ə n (*Kamalı görür, Nazlıya*). Bu kimdir?

N a z l i. Kimi deyirsən? Hə, bu oğlanı. Kamaldır da...

Y a s ə m ə n. Təzə-təzə tanışların çıxır.

N a z l i (*məzəmmətlə*). Yasəmən! (*Kamalla görüşür*) Xoş gördük, Kamal.

K a m a l. Getmişdim evinizə, qapı bağlı idi. Dedim, yəqin burada olarsınız.

N a z l i. Çoxdan burada yaşayıram. O evə heç getmirəm.

Y a s ə m ə n. Məncə qonağı birinci növbədə tanış eləyərlər.

N a z l i. Buyurun, tanış olun!

A z a d. İkinci növbədə oturmaq təklif eləyərlər.

N a z l i. Buyurun, oturun!

S ə a d ə t. Üçüncü növbədə yemək təklif eləyərlər...

N a z l i. Buyurun, yeyin!

K a m a l. Siz məni utandırırırsınız. Mən qonaq deyiləm, elə ev yiyəsi kimi bir şeyəm.

Y a s ə m ə n. Budur ey... konflikt başladı...

H u m a y. Kamal, xoş gəlmisən. Bəs, Rövsəni niyə özünlə gətirməmişən?

K a m a l. Rövsəni mən niyə gətirirəm? Özü öz ailəsinə gələ bilmir?

H u m a y. Ailə hanı? Yuva dağıldı, ay Kamal, quşların hərəsi bir tərəfə uçdu.

N a z l i. Humay, yeri deyil!

H u m a y. Mən rəməz ilə danışırım da...

K a m a l. Mən də deyirəm niyə o evdə heç kəsi tapmadım. Deməli, yuva dağıldı, quşların hərəsi bir tərəfə uçdu? Onda icazə verin, sizi narahat eləməyim.

H u m a y. Hara gedirsən? Otur, biz sənə əmin oğluna görə hörmət eləmərdik ki?

N a z l i. Səni öz qardaşım qədər istəyirəm.

H u m a y (*Kamalı güclə əyləşdirir*). Otur, bu saat sənə çay gətirim. (*Gedir*)

Qonaqlar otururlar. Birdən R ö v ş ə n qucağında bir dəstə gül, xəzri kimi otağa soxulur, hamı ayağa qalxır.

R ö v ş ə n. Bura bir kişi gəldi, kimdir o?

A z a d. Məni deyirsən?

R ö v ş ə n. Sən yox. Azad, tanımadığım bir adam idi.

K a m a l. Bəlkə məni deyir?

R ö v ş ə n. Hə... (*Yaxasından yapışıır*) Sənin bu evdə nə işin var?

K a m a l. Əmioğlu! Tanımadın məni?

R ö v ş ə n (*birdən tanıyib, yaxasını buraxır*). Kamal, sənsən? Bir idarə müdiri vardı, səni lap ona oxşatmışdım. Dərdimdən gözüüm dünyanı görmür, dostla düşməni bir-birindən ayıra bilmirəm. (*Gül dəstəsini Nazlıya tərəf uzadır*) Xahiş eləyirəm bu gülləri qəbul edəsiniz. (*Kamala*) Nə vaxt gəlmisən? Burada nə edirsən?

K a m a l. Səni axtara-axtara gəlib buraya çıxmışam.

R ö v ş ə n. Məni buradan didərgin salanı didərgin düşsün! (*Ətrafdakılara*) Heç bir əl uzanmır ki... Yasəmən, salam, bunları suya qoy, solmasın.

Y a s ə m ə n. Mənə gətirmisən?

R ö v ş ə n. Gətirmişəm də... Kimin bayramıdır, götürsün.

N a z l i (*hirsli*). Geri qaytar, Yasəmən, geri qaytar. (*İstəyir Yasəməninin əlindən gül dəstəsini alsın*)

Y a s ə m ə n (*vermir*). Dayan, əl vurma! Ortada gül olandan sonra ikiniz də "cəh-cəh" vuracaqsınız. (*Gülü güldana qoyur*)

S ə a d ə t. Rövsən, salam, bizdən də küsmüsən?

R ö v ş ə n. Salam, Səadət, mən heç kəsdən küsməmişəm, məndən küsüblər.

K a m a l. Rövsən, düzü, heç xəbərim yox idi.

R ö v ş ə n. Yaxşı ki, buradasan, əmioğlu, soruş gör, əgər, artıqam-sa, gedə bilərəm.

K a m a l. Nazlı xanım, Rövsən deyir ki... Nə dediyini özünüz eşitdiniz də...

N a z l i. Kamal, əmioğluna de ki, mənim onunla haqq-hesabım qurtarıb. Dəftərxana bağlanıb.

R ö v ş ə n. Əmioğlu, ona de ki, dəftərxana bağlansa da, yenə də onun xidmətində hazır dayanmışam. Xüsusi bunun üçün işdən bir aylıq məzuniyyətə çıxmışam. Əgər lazımdırsa, gedib o məktubu yazan adamın özünü tapıb gətirim, kefləri açılsın. Adını ki, bilirəm, ya Əhməd olar, ya Əli, ya da ki, Əzim...

N a z l i. Kamal, əmioğluna de ki, mən heç kəslə maraqlanmıram. Ürəyi sındırandan sonra bir dəstə gül ilə yamamaq mümkün deyil.

R ö v ş ə n. Əmioğlu, ona de ki...

K a m a l. Əmioğlu, söz aparıb-gətirməkdən yoruldu, üzünü çevir o yana, ürəyində nə söz varsa, özün de!

Y a s ə m ə n. O poçt şöbəsi bağlandı, keçin bizim tərəfə...

A z a d. Ərlə-arvadın küsməyi nə gülcünc olurmuş?

S ə a d ə t. Ömründə məndən küsməyəsən ha!

R ö v ş ə n. Bu şən məclisi pozmaq fikrində deyiləm. Gülləri verdim, gedə bilərəm. Mən bu gülləri özüm toplamışam, arasına bir dənə də alağ otu girməyə qoymamışam. Çünki alağ otları gül dəstəsini korlayan kimi, bəzi təsadüfi tanışlıqlar da bir ailəni dağıdır.

N a z l i. Yasəmən, görəsən, hansı alağ otundan söhbət gedir?

Y a s ə m ə n. Bizimçün də maraqlıdır.
R ö v ş ə n. Söhbət məktublardan, telefon zənglərindən gedir. Söhbət ondan gedir ki, sənin yad bir kişi ilə gülümsünərək bir dəfə danışmağın aylarla mənim yuxumu qaçırdır. Sən özünə bəzək-düzək verib gündə bir cür saçını darayanda, mən şübhədən saçımı yoluram. *(Telefon zəng çalır)* Budur ey, başladı...

Humay o biri otaqdan əlidolu gəlir.

H u m a y. Telefona niyə cavab vermirsiniz? Rövsən!.. Xoş gəlmisən! Keç otur, utanma. Kamal, keç otur... *(Telefon dəstəyini götürür)* Alo, kimdir? Salaməleyküm. *(Nazlıya)* Tez gəl, dayındır.

N a z l ı *(dəstəyi götürür)*. Bəli, mənəm, kefim kökdür. Hirsələndirən yox, əsəblərimlə oynayan yox. Sizi gözləyirik... Gəlməyəcəksiniz? Kollegiyanın iclası var? Eybi yoxdur. Hədiyyənizi aldım, çox sağ olun. Burada balaca məclisimiz var, dostlar təbrikə gəliblər. Rövsən? Mən onunla əlaqəni üzmüşəm. Sağ olun! *(Telefon dəstəyini asır, ətrafdakılara)* Dayımın hamınıza salamı var. Əlbəttə, bir nəfərdən başqa.

R ö v ş ə n. O bir nəfər bu saat gedə bilər. Əmioğlu, düş qabağıma!

K a m a l. Gedək? *(Öz-özünə)* Mən də Qumrala xəbər aparım ki, buradan da bir şey çıxmadı.

H u m a y. Hara gedirsiniz? Dəyirmanə gəlməmişiniz ki? Bir tikə çörək yeyin...

R ö v ş ə n. Yox, Humay bacı, məsələ ciddidir. Mən istədim geri dönüm, o səadət günlərini bir də yaşayım, olmadı. Mən əl uzatdım...

N a z l ı *(sözünü kəsir)*. Bəzən uzanan əllərə tikan batır.

R ö v ş ə n. Biz tikanlara öyrəşmişik.

N a z l ı. Tikanlı sözlər deməyə də öyrəşmişiniz.

Y a s ə m ə n. Yavaş danışın, yazıb çatdırma bilmirəm.

H u m a y. Yasəməne bax ey!.. Bunların bədbəxtliyindən də pul çıxartmaq istəyir.

S ə a d ə t. Yasəməni, bağla dəftəri!..

Y a s ə m ə n. Bağladım. Onsuz da, elə tez-tez danışirlar ki, heç nə yazma bilmirəm.

N a z l ı. Qoyun yazsın, qoyun hamı bilsin ki, otellolar dövrü çoxdan keçib, qan qaraltmağın mənası yoxdur.

R ö v ş ə n. Mən gedirəm. Ancaq onu da bil ki... O naməlum adam... Sənə əl uzadan o xain, o "Ə" kimdirsə, qoy o "Ə" olsun, mən də "R". Gəl, əmioğlu! *(Gedir)*

K a m a l. Bağışlayın, bu vəziyyətdə onu tək qoya bilmərəm. *(Gedir)*

N a z l ı. Onun gülünü özünə qaytar. Humay, tez ol, nə qədər ki, uzaqlaşmayıblar, apar ver özünə.

H u m a y. O boyda gül dəstəsinə mənim gücüm çatmaz.

N a z l ı. İndi ki, belə oldu. Mən də ayrı cür eləyəyəm. *(Güldənə götürür, sulu-zadlı pəncərədən küçəyə boşaldır)*. Onun özü də mənə lazım deyil, gülü də!

H u m a y. Ay qız, neyləyirsən, küçədən keçənlər nə deyər! Baho, kiminsə başına düşdü. Heç olmasa, qonaqlardan utan!

N a z l ı. Qonaqlar məni bağışlasınlar! Humay, evdə nə varsa, gətir süfrəyə. Yeyək, deyək, gülək, çalaq, oynayaq... Azad, Səadət, oynayın, toyunuzu görməmişik, heç olmasa indi oynamağınızı görək. Yasəməni, keç pianonun arxasına.

Y a s ə m ə n. Mən niyə çalırım? Orkestr buradadır ki... *(Dirijora müraciətlə)* Maestro, rica edirəm!

Orkestr çalır. Səadət, Azad oynayır. Sonra Nazlı və Humay da oynamağa başlayırlar.

Xəlil kişi su içində, əlində gül dəstəsi gəlir.

X ə l i l *(öz-özünə)*. Deyəsən, toydur. *(Ətrafdakılara)* Olsun, olsun, toyunuz mübarək olsun! *(Musiqi kəsilir, hamı təəccüblə baxır)* Küçədən keçəndə başıma həm su atdılar, həm də gül... Gəlin hamı, qoy bu gülü gəlinə təqdim eləyim. İçinizdə hamıdan çox gəlinə bu qız oxşayır. *(Nazlıya yaxınlaşır, gülü ona uzadır)*

N a z l ı *(təəccüblə)*. Əmi, siz kimsiniz?

X ə l i l. Mən Xəliləm.

H u m a y *(Nazlıya)*. Az, gülü götür, kişinin əli havada qaldı.

N a z l ı *(gülü alır)*. Çox sağ olun.

S ə a d ə t. Nazlı, sənin indicə atdığın gülə oxşayır.

Y a s ə m ə n. Rövsənin gülünü həyat təkrar özünə qaytardı.

A z a d. Kişiyə yer göstərin, qalib evin ortasında.

H u m a y. Əyləşin, pəncəyinizi çıxardın, yaşdır.

X ə l i l. Çıxardaram da, hələ bir az da o yana gedərəm. O gülü tez suya qoyun, solar. Gülün kökü görə həmişə suda olsun. Görmürsünüz, mənim də başımdan aşağı su töküblər ki, solmayım? *(Evə diqqətlə baxır)* Deyəsən, səhvən ayrı evə düşmüşəm, doğrudan toydur?

H u m a y. Xeyr, Nazlının anadan olan günüdür, balaca şadyanılıq eləyirik.

X ə l i l. Əcəb eləyirsiniz... Təbriklər və gözəl-gözəl cümlələr! (*Nazlı ilə görüşür*) Bağışlayın ki, mane oldum. Bir deyin görüm, Rövşən adlı bir oğlan və onun həyat yoldaşı bu evdə hansı mərtəbədə, hansı mənzildə yaşayır?

A z a d. Elə buradır, əmi, düz gəlmisiniz.

X ə l i l. Buradır? Əşi, qoy oturmuşuq.

Y a s ə m ə n. Bu da ki, Rövşənin həyat yoldaşı.

N a z l ı. Yasəmən!

X ə l i l. Bir də salaməleyküm! (*Nazlı ilə bir də görüşür*) Lap yerinə düşüb ha! Getdim o evə... Qonşular dedilər ki, burada yaşayırsınız. Qumralın xətrinə gəlmişəm. Qoy bu saat ona xəbər verim, sakit olsun.

H u m a y. Qumral kimdir?

X ə l i l. Bizim bacıqızı. Darıxma, bu saat hamısını danışacağam. Telefon sazdır?

H u m a y. Sazdır, buyur zəng elə. (*Nazlıya*) Mən gedim bu kişiye pay gətirim. (*Gedir*)

Xəlil telefonun dəstəyini götürüb nömrəni yığır.

X ə l i l. Qumral, sənsən? Danışan Xəlil dayındır... Kamalın əmi-si oğlugildən. Heyf, Kamal özü burada yoxdur. Sənin yanında? Nə danışırısan? Sənin məsələni həll eləməyə gəlmişəm də... Qoyaram canına yel dəysin? Nə? Necə? Nahaq yerə gəlmişəm? Niyə? Alo! Alo! Acığı tutub, dəstəyi asdı. (*Dəstəyi asır, aparata müraciətlə*) Heç çəməxəm eləmə, Xəlil ki, bir işə girişdi, öldü var, döndü yoxdur.

S ə a d ə t. Yasəmən, yəqin bu qocada bir iş var.

Y a s ə m ə n. Səs salma. Əlimə göydən düşüb.

N a z l ı. Heç nə başa düşmürəm.

X ə l i l. Mən bu saat sizə hər şeyi başa salım. Əvvəlcə Rövşən kimdirsə, onu çağırın gəlsin.

N a z l ı. Rövşənin daha bu evdə adı çəkilmir, əmi!

X ə l i l. Əşi, qoy oturmuşuq. Rövşənə nə oldu ki, işdən çıxartdılar?

A z a d. Çıxartdılar.

X ə l i l. Bəs, vəzifəsini kimə veriblər?

S ə a d ə t. Yeri hələ boşdur.

X ə l i l. Nazlı xanım, əgər cavan olsaydım, ərizə verərdim ki, o boş yerə məni götürəsiniz, heyif ki, bir az gecikmişəm.

N a z l ı. Kişilərin qocası ilə cavanını bir-birindən seçmək olmur. Y a s ə m ə n. Sən xarici görkəmə nə baxırsan? Ürək cavan olsun. Düzdür, əmi?

X ə l i l. Lap düppəduz. (*Yasəmənə diqqətlə baxır*) Sən mənim gözümə tanış gəlirsən. Yenə köhnə yerindəsən?

Y a s ə m ə n. Köhnə yer hansıdır?

X ə l i l. Buna bax, məndən soruşur ha!.. Sanqaçalda bufətdə işləmirdin? (*Hamı gülür*) Niyə gülürsünüz? Yoxsa, səhv salmışam?

N a z l ı. Əmi, Yasəmən yazıçıdır.

X ə l i l. Nədir?

S ə a d ə t. Yazıçı, şair.

X ə l i l. Hə... eşitməmişəm. Məhsəti xanım – eşitmişəm. Natəvan Xurşud xanım – eşitmişəm. Amma Yasəmən adlı şair eşitməmişəm.

S ə a d ə t. Eşidərsiniz də...

A z a d. Hələ cavandır.

S ə a d ə t. İndi də pyes yazmaq istəyir.

X ə l i l. Nə olar – gözləyirik. Öyrəmişik. O qədər pyes yazmağı vəd eləyib, yerinə yetirməyən yazıçı var ki...

A z a d. Bu elələrdən deyil, əmi: dedi, eləyər.

X ə l i l. (*Azada*). Sən də gözümə tanış gəlirsən axı, qardaşoğlu?

A z a d. Mən də sizi haradasa görmüşəm!

X ə l i l. Məni hər yanda görə bilərsən. Xəlil dayını hamı tanıyır. Sən Zərdabda prokuror olmamısan?

A z a d. Xeyr, mən prokuror deyiləm.

X ə l i l. Orada mənim bir prokuror dostum var idi, lap sənə oxşaydı. Hərçənd bir az cüvəllağı idi, amma yaxşı oğlanlardan biri idi.

A z a d. Mən sovxoz direktoruyam. Bu da maarif şöbəsinin müdiridir. Mənim həyat yoldaşımdır.

X ə l i l. (*Səadətə görüşür*). Salaməleyküm! (*Azada*) Lap yaxşı tapmısan. Sovxozun planı dolmayanda maarif müdiri tələbələrə göndərer ixtiyarına...

Y a s ə m ə n. Nə məzəli qocadır!

S ə a d ə t. Qoca niyə olur? Görmürsən, hələ canı suludur, ürəyi cavandır.

X ə l i l. Lap düz dedin, qızım. İndi bildim ki, əsil müəlliməsən. Xarici görkəmə nə baxırsınız. Mənim kimi həyatdan zövq alan insanların ürəkləri qocalmur. (*Yasəmənə*) Sən şairsən, bilərsən. Kitabın

qabığı nə qədər cırıq, köhnə olur-olsun, içərisindəki yazılar həmişə cavan qalır.

S ə d ə t. İyidin çulu cırıq olar.

N a z l ı. Amma bəzi məzmunsuz kitablar da var ki, əl vuran olmur, həmişə bəzakli qalır.

X ə l i l. Bilirəm siz nəyə işarə eləyirsiniz. İnsan çətin kitabdır. Onu diqqətlə oxumaq lazımdır. Tələsik vərəqləyib bir tərəfə atmaq olmaz.

S ə d ə t. Sözü gör hara gətirib çıxartdı!

X ə l i l. Hə, dinmirsiniz, Nazlı xanım, düz demirəm?

N a z l ı. Siz məni də tanıyırsınız?

X ə l i l. Nə yalan deyim, tanımıram. Çünki sənin kimilərini bizim rayonlarda bir gün işləməyə qoymurlar.

A z a d. Niyə?

X ə l i l. Bu saat deyim “niyə”. Bir göyçək qız işə təyin olunan kimi, məsul işçilər başının üstünü kəsdirirlər, nəfəs almağa qoymurlar. Göz açıb yumunca, görürsən toyu eləyiblər.

A z a d. Əmi, sən niyə bizim rayonlara böhtan atırsan?

X ə l i l. Böhtan niyə atıram?! Elə götürək sənin özünü. Bax, bu Səadət xanım maarif müdiri təyin olunan kimi, qaraquş kimi aldın onu caynağına.

Y a s ə m ə n. Amma nə dedi!..

S ə d ə t. Düz sözə nə demək olar! Heç əməlli-başlı toy eləməyə də qoymadı.

A z a d. Ancaq bir məsələ var, əmi, mən ki, onu qulluqdan çıxarmamisan, işləyir.

X ə l i l. Övladınız olana qədər! Bir uşağımız olan kimi bütün maariflə mədəniyyəti qurban eləyəcəksiniz o uşağa...

Y a s ə m ə n. Elə bil xəzinə tapmışam.

S ə d ə t. Əmi, mən o siz deyən arvadlardan deyiləm. Öz sənətim heç nəyə qurban vermərəm.

X ə l i l. Bax, buna varam. Sən ki, belə mübarizsən, deməli uşağı sovxoz direktoru özü saxlayacaq.

Humay yemək gətirir.

X ə l i l. Hə, uşaqlar, bir tədbir tökmək lazımdır.

N a z l ı. Tədbir hazırdır. Biz onsuz da sabah axşam saat səkkizdə Humayın məsələsi üçün bu qarşıdakı bağda olacayıq. Əliqulu kişiye

də de, gəlsin ora... Lap mən özüm danışaram, arxayın olun, yola gətiririk...

X ə l i l. Heç mən deməklə gələr?

S ə d ə t. Məktub yazsanız, çağırısanız, gələr.

A z a d. Səadət bu barədə təcrübəsi var.

Y a s ə m ə n. Məktub məndə. Bu saat yazım, onu da çağırım. Yasəmən ağacının altına.

Hamı onun yazdığı məktubla maraqlandıqda otaq qaranlıqlaşır. Səhnə qabağında işıq yanır. K a m a l və Q u m r a l tələsik gəlirlər.

K a m a l. Çatmışıq, onların evi buradı.

Q u m r a l. Dayım bizi biabır eləmədi? İndi mən tanımadığım evə necə gedim? Utanıram.

K a m a l. Getməsək işi daha da dolaşıra bilər.

Q u m r a l (avtomat telefonu götürür). Gəlsənə, zəng eləyək?

K a m a l. Bu saat! (Telefonda nömrələri yığır, Qumrala) Al, özün danış. (Qumral dəstəyi götürür)

Otaqda telefon zəng çalır. Telefon olan tərəf işıqlanır. Humay dəstəyi götürür.

H u m a y. Alo, kimdir?

Q u m r a l. Zəhmət olmasa, dayımı telefona çağırın.

H u m a y. Ay qız, bu evdə yaşayanların hamısı xaladır, burada dayı yoxdur.

X ə l i l. Bəlkə məni çağırır?

Q u m r a l. Xəlil dayımı deyirəm!

H u m a y. Bu saat. Gəl, a kişi, səni çağırırlar. Bəxtəvərin nə çox qohum-qardaşı var!..

X ə l i l (dəstəyi götürür). Kimdir məni çağıran?

Q u m r a l. Dayı, sənənsən? Heç kəslə bir kəlmə danışma!

X ə l i l. Niyə? Qolçomaq çıxmışam? Səsimi alıblar?

Q u m r a l. Mənim barəmdə danışma, yad adamlara...

X ə l i l. Yad niyə olurlar? Öz uşaqlarımızdır, hamısını yaxşı tanıyıram.

Q u m r a l. Dayı nə danışsən? Sən onları haradan tanıyırsən?

X ə l i l. Nə danışdığımı çox gözəl bilirəm. Sən qarışma. Burada hər şeyi sahmana salmışam. (Dəstəyi asır)

K a m a l. Nə dedi?

Q u m r a l (*həyəcan içində dəstəyi asır*). Onu sözümdən döndər-
mək çətindir. Yaxşısı budur, özümüz gedək, daha utanmaqdan keçib.

K a m a l. Buradan gəl.

Cıxırlar. Otaq yenə əvvəlki kimi işıqlanır.

X ə l i l. Ay şair, məktub hazır olmadı?

Y a s ə m ə n. Hazırdır, elə yazmışam, daşdan keçər. Amma bilmi-
rəm imza nə qoyum? (*Nazliya*) Adını yazım?

N a z l i. İmza heç lazım deyil. Onda maraqlanıb mütləq gələr.

X ə l i l. Ver qoyum cibimə. (*Məktubu alır*)

Qumral ilə Kamal içəri girirlər.

K a m a l. Xəlil dayı!

Q u m r a l. Bir dəqiqəliyə bura gəl!

X ə l i l. Nə var ki?

Q u m r a l. Gizlin sözüm var. Yad adamların yanında deməli deyil.

H u m a y. Ay qız, yad niyə olurdu ki?

N a z l i. Kamal bizə qardaş kimidir. Yaxın gəl, hamımızla bir-bir
tanış ol. (*Qumralın qolundan tutub hamı ilə görüşdürür*)

X ə l i l. Yaxşı ki, özün gəlib çıxdın. (*Hamiya*) Gördünüz, mənim
bacım qızı Qumral necə Qumraldır? İnstitutu təzə bitirib, müəllimdir.

S ə a d ə t. Müəllimdir? Dayan, dayan. Qumral Əliqulu qızı? Ay
qız, sən bizim rayona müəllimə təyin olunmusan, niyə gəlmirsən?

Q u m r a l. Mən hələ təyinat kağızını almamışam.

K a m a l. Mən harada işləsəm, o da orda işləyəcək.

X ə l i l. Kamal da institutu təzə bitirib, aqronomdur.

S ə a d ə t. Lap yaxşı. O da gələr Azadın sovxozuna. İkiniz də olar-
sınız bir rayonda. Azad, düzəldi?

A z a d. Bəli, etiraz eləmirəm.

K a m a l. Düzəldi deyəndə ki, bu biri tərəfdən vəziyyət çox ağırdır.

N a z l i. Bilirsiniz nə var, əgər, aranızda həqiqi sevgi varsa, köhnə
qayda-qanun sədd ola bilməz. Heç bir şeydən, heç kəsdən çəkin-
məyin.

H u m a y. Yaxşıca çalib-oyunaydırmız, bilmirəm aranızda kim
soyuq su səpdidi?

X ə l i l. Bacı, soyuq suyu mənim üstümə səpiblər.

H u m a y. A kişi, dünya görmüsən, al məclisi ələ, şadlıq başlansın.

X ə l i l. Başlansın da. Mən nə deyirəm ki? Birinci elə özüm
süzərəm.

Mebeli bir tərəfə çəkirlər. Oynamağa hazırlaşdıqda qapı döyülür.

N a z l i. Yəqin odur, yenə gəldi. Humay get, qapıdan qaytar.

H u m a y. Mən qapıdan qonaq qaytarmağı adət etməmişəm. (*Bərk-
dən*) Kimsən, gəl içəri!

Qapı açılır, iki nəfər böyük gül dəstəsini ortaya qoyub çıxır.

Onlardan sonra Səfər içəri girir.

S ə f ə r. İcazə olar?

Hamıdan "buyur", "xoş gəlmisən" deyə səslər çıxır.

H u m a y. Qonağın yeri gözümüzün üstündədir.

S ə f ə r. Dəvətsiz gəldiyim üçün, hətta, üzr istəməyə də utanıram.
Ürəyi yaralı bir şəxs tərəfindən bu hədiyyəni qəbul etməyinizi xüsusi
xahiş eləyirəm.

S ə a d ə t. Əcəb qabiliyyətli adamdır!

A z a d. Dayan, deyəsən, işin içində iş var.

N a z l i. Hədiyyəni kim göndərib?

S ə f ə r. Xanım, adını faş etmək mümkün olsaydı, özü gətirərdi,
mənimlə göndərməzdi.

Y a s ə m ə n. Təzə məsələ meydana çıxır.

X ə l i l (*yaxınlaşıb Səfərə diqqətlə baxır*). Sıfır, sənsən? Bu nədir?
Xeyir ola?

S ə f ə r. Dinmə, Xəlil! Ölüm-dirim məsələsidir. Sən burada ney-
ləyirsən?

X ə l i l. Mənimki də ölüm-dirim məsələsidir.

N a z l i. Bilməyək bu hörməti bizə kim eləyir?

S ə f ə r. Biləcəksiniz, özü sizə deyəcək. Sabah axşam saat səkkiz-
də bu qarşıdağı bağda, yasəmən ağacının altında, bu evin sahibəsini bir
nəfər ürəyi yaralı oğlan gözləyəcək.

H u m a y (*təəccüblə*). Bu evin sahibəsini?

S ə f ə r. Bəli, xanım! Əgər, baş tutmasa, iş infarktlə nəticələnə-
cək. Arxayın olummu?

N a z l i (*sevincək*). Arxayın olun, arxayın olun.

S ə a d ə t (*Yasəmənə*). Deyəsən Humayın bəxti açıldı.

Y a s ə m ə n. Bu iş heç mənim ağılıma da gəlməzdi. Doğrudan da,
ən gözəl əsəri həyat yaradır.

N a z l ı (*Safərə*). Heç olmasa, oturun, bizim bayramımızda iştirak edin.

S ə f ə r. Xanım, öl desən, bu saat yıxılıb bu parketin üstündə ölürəm. Ancaq otura bilməyəcəyəm.

X ə l i l (*təaccüblə*). Sıfır, sən lap yekə artistsənmiş ki.

S ə f ə r. Qadın məclisinə ki düşdüm, Xəlil, bülbülə dönürəm. (*Məclisə*) İcazə verin, gedim hədiyyənin qəbul olduğunu xəbər verib, yanan ürəyə bir az su səpim. (*Baş əyib çıxır*)

N a z l ı. Humay, təbrik eləyirəm, bacım!

Y a s ə m ə n. Xoşbəxtlik göydən zənbil ilə düşdü.

S ə a d ə t. Humay, toyu gecikdirmə...

H u m a y. A... tələsməyin ey... hələ heç üzünü görməmişəm.

A z a d. Xəlil dayı bizə sözlü düzünü deyir. Bu kişini sən tanıyırsan, necə adamdır, elçiliyinə inanmaq olar?

X ə l i l. O barədə bir söz deyə bilmərəm. İmanımı necə yandırdım? Ancaq bu gül dəstəsindən bilinir ki, elçi düşən qabiliyyətli adamdır.

H u m a y. Heç bilmirəm nə deyim?

X ə l i l. Danə, nümunəyi xalvarəst.

N a z l ı. Hə, indi gərək Humaya təzə paltar tikək və sabah axşam saat səkkizə kimi hazır eləyək. Yasəmən, Səadət, gəlin işə girişək!

S ə a d ə t. Bütün bəxti açılanlara eşq olsun, içində də Humaya! Gedək paltar tikməyə.

A z a d. Bəs, mən? Səadət evdə iynə saplayanda da mənimlə məsləhətləşir.

X ə l i l. Hə, bu olmadı. İndi ki, dərzixana açdınız, demək məclis bağlandı?

N a z l ı. Xəlil dayı, lap yadımdan çıxmışdı ha!..

X ə l i l. Bir hövsələni dərin, mənim də sözlüm var. Bəri gəlin görək. Diqqətlə qulaq asın. (*Hamı gəlib Xəlilin yanında oturur*) Bizim bu Kamalın bir dolaşığı işi var. Onu həll eləmək üçün Rövşənin yanına gəlmişdim. Amma indi bəzi ailələr də bəzi idarələr kimi olub. Müdir deyir sabah işini düzəldərəm. Sabahı gün gəlib görürsən ki, o müdirin öz işini düzəldiblər, yerində ayrı adam oturub.

N a z l ı. Mən xahiş edirəm ki, bu barədə söhbət olmasın.

X ə l i l. Acığın tutmasın, qızım, söz məsəli deyirəm. Kamal bizim bacıqızı Qumrala bir könlüdən min könlüə bənd olub. Yəni əslində Qumral özü də sevginin gücündən birtəhər olub. Bu işə mən dayısı ra-

zıyam, anası Gövhər razıdır, bircə atası Əliqulu razı deyil. Rövşəni axtarırdım ki, yığın başına dost-aşnanı, o Əliqulu kişinin tərs damarını sindirsin. O da ki, yoxdur, nəuzi-billah, adını da çəkmək olmur.

N a z l ı. Nə olsun?! O yoxdur, biz varıq!

H u m a y. Kamal üçün nə lazımsa eləyirik.

N a z l ı. Qızın atasının adı nədir? Əliqulu?

X ə l i l. Necə bəyəm? Tanıyırsan?

N a z l ı. Eşitmişəm, ancaq üzünü görməmişəm.

X ə l i l. Bir görməli üzü də yoxdur.

N a z l ı. Kim olur-olsun, mənə bizim sözlümüzü yerə salmaz.

Y a s ə m ə n (*daftərinə qeyd eləyə-eləyə*). Deməli, qızın atasının adı Əliquludur?

X ə l i l. Neyləyirsən, protokol bağlayırsan?

S ə a d ə t. Yəqin bu barədə şeir yazır.

Y a s ə m ə n. Əmi can! Bizim də çörəyimiz belə-belə şeylərdən çıxır da...

K a m a l. Mənə qalsa, qorxub eləyən deyiləm.

Q u m r a l. Mən də qorxmuram. Ancaq atamla-anamın hörmətini saxlamaq borcumdur.

X ə l i l. Arxayın ol, qızım, biz burada elə tədbir tökmüşük ki, nə şiş yanacaq, nə də kabab.

S ə a d ə t. Biz də kömək edəcəyik, hə, Azad?

A z a d. Bəli, vəzifəmizdir.

Y a s ə m ə n. Sevginin qarşısında dağ da dursa, davam götürməz. Atanı da razı salacağıq, ananı da. Hələ o biri pərdədə sizə yaxşı elçilik də eləyəcəyik.

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Pərdə qabağı

D o n d u r m a s a t a n. Dondurma!.. Dondurmaya gəl! Yeyin, diliniz şirin olsun, yeyin, ürəyiniz sərin olsun, marojna, eskimo, plombir!..

Rövşən fikirli keçdikdə Yasəmənlə rastlaşır.

Y a s ə m ə n. Rövşən, hara belə?

R ö v ş ə n. Heç hara. Nazlı məni bir günə salıb ki, başımın yerini itirmişəm.

Y a s ə m ə n. Təqsir səndədir.

R ö v ş ə n. Təkcə məndə?

Y a s ə m ə n. Bir az da onda var, hər ikiniz müqəssirsiniz. Yaxşısı budur, barışın getsin.

R ö v ş ə n. Mənim sözüüm yoxdur ki... Tərslik eləyən odur.

Y a s ə m ə n. Mən bu saat bulvara gedirəm. Nazlı da ora gələcək. Böyük yasəmənlə ağacı var ha, onun dalında gözlə. Barışığı vaxtı çatanda bir işarə ilə sənə xəbər verərəm.

R ö v ş ə n. Düz işimiz düşmədi ağac dalına? (*Gedirlər*)

Pərdə açılır. Bulvar. Uzaqdan dəniz görünür. Böyük yasəmənlə ağacı. Səfər gəlir. Narahət gəzinir. Birdən içəri girən Əliqulunun qabağına qaçır. Əliqulu pərişandır. Şlyapa bir tərəfə gedib, qalstuk o biri tərəfə. Yorğun halda skamyanın üstündə oturur.

S ə f ə r. Yenə pərişansınız, Əliqulu Baloğlanoviç?

Ə l i q u l u. İşlər yaman çalpaşığı düşüb. Bircə tükdən asılıyam; o yanlıq da ola bilərəm, bu yanlıq da. Məni neyləyirdin? Nə xəbər gətirmisən?

S ə f ə r. Bu axşam saat səkkizdə bura gəlir.

Ə l i q u l u. Kim?

S ə f ə r. Nazlı xanım.

Ə l i q u l u. Bəs bu vaxta qədər mənə niyə deməmişən?

S ə f ə r. Bütün günü qarovulunuzu çəkmişəm. Başınız açılıb ki?

Ə l i q u l u. Hə, komissiyanın biri gedir, o biri gəlir.

S ə f ə r. Rayondan da bir maarif müdiri gəlmişdi, sizi axtarırdı.

Yaman dara-bara salmışdı.

Ə l i q u l u. O nə istəyir?

S ə f ə r. Deyir, məktəblərə uşaq paltarı əvəzinə bir vaqon qaloş göndərmisiniz. Katibəniz başdan elədi.

Ə l i q u l u. Elələrini başdan eləmək olar? Gedib çıxıb qoskontrola, iclas ona görə uzandı.

S ə f ə r. Mən də gördüm uzanır, başqa adamın səsi ilə zəng eləməyə məcbur oldum.

Ə l i q u l u. Deməli, saat səkkizdə? Bəs neyləyək? Bir yandan da bu Xəlil kəsilmiş məni rahat qoymur. Bir məktub gətirib, kim isə mənimlə görüşmək istəyir.

S ə f ə r. Kim olduğunu demir?

Ə l i q u l u. Bilmir. Deyəsən, cavan qadındır.

S ə f ə r. Onu haradan bildiniz?

Ə l i q u l u. Məktubun ətrindən.

Məktubu göstərir, Səfər alıb iyləyir.

S ə f ə r. Ədqalondur.

Ə l i q u l u. Sən bilən bu qadın məndən nə istəyir?

S ə f ə r. Yəqin bizim idarədə işləyən işçilərdəndir. Ərizəsi var, məvacibini artırmaq istəyir.

Ə l i q u l u. Bağda, yasəmənlə ağacının altında məvacib artırarlar?

S ə f ə r. Yasəmənlə ağacının altında o qədər məvaciblər artıb ki!.. Harda gözləyəcək?

Ə l i q u l u. Yazmır. Bu bağda azından yüzə qədər yasəmənlə ağacı var. Hamısının da kölgəsində arvadlar oturub. Məktub yazanı mən hardan tapım?

S ə f ə r. Hansı arvaddan bu ədqalonun iyi gəlsə, deməli odur.

Ə l i q u l u. Əşi, məzəlilik eləmə, arvadları iyləyə-iyləyə gəzməyəcəyəm ki. İşini gör. Sən mənə Muradovun bacısı qızından danış.

S ə f ə r. Hə, o barədə nə deyim? Əla sortdur. Ancaq bir söz deyəcəyəm, inciməzsiniz ki?

Ə l i q u l u. De gəlsin.

S ə f ə r. Gərək siz də xarici görkəminizə bir az fikir verəsiniz.

Ə l i q u l u. Bəzək-düzək lazımdır?

S ə f ə r. Bir az müştərigir olsanız yaxşıdır?

Ə l i q u l u. İşə düşmüşük ki? Vəzifə... Vəzifə... Vəzifənin səfəsi varsa, cəfəsi də var... Al bu portfelini saxla, mən də gedim, sir-sifətimə bir az yamaq-yumaq vurum. Amma itib batma ha! Sonra səni tapmaram.

S ə f ə r. Arxayın olun! (*Gedirlər*)

Azad ilə Səadət içəri girir.

A z a d. Hə, indi də bir az oturaq. O qədər yer gözdük ki...

S ə a d ə t. Heyif, o kişiyyə rast gəlmədim. Yoxsa, ona bir toy tutaqcaqdım ki...

A z a d. Qoskantrolda hamısını danışdın da... deyir çıxarırlar.

S ə a d ə t. Elələri yaş balıq kimidir. Ələ alan kimi yenə sürüşüb suya düşür.

A z a d. Deyəsən, bu səfər yaman xirtdəkləyiblər. (*Papiros yandırır*)

S ə a d ə t. Papirosu at bir tərəfə. Gözümdən yayınan kimi tüstün төpəndən çıxmağa başlayır.

A z a d. Mən təslim! Atdım. (*Papirosu yerə atır*)

S ə a d ə t. Ora yox. Görmürsən sən kimilər üçün xüsusi qab qoyublar?

A z a d (*papirosu yerdən götürüb zibil qabına atır*). Canın üçün, Səadət, atam-anam üzümü bu qədər danlamamışdı.

S ə a d ə t. Vaxtında danlamayıblar, onların da vəzifəsi mənim boynuma düşüb. Gəl otur yanımda. Niyə fikirlisən?

A z a d. O qədər iş var ki, elə bil, fikir beynimdə qaynayır.

S ə a d ə t. Qaynayan qazanın qapağını açıq qoyarlar. (*Azadın şlyapasını başından çıxardır*)

A z a d. Sabahdan gərək sovxoz üçün çoxlu maşın təhvil götürəm.

S ə a d ə t. Çox çəkəcək? Evimiz üçün elə darıxmışam ki!..

A z a d. Hələ bir-iki gün də burdayıq. Sən işlərini qurtarmısan, qalmışam mən. Mən də qurtarım, sonra yola düşerik.

S ə a d ə t. Onda boş-boş gəzməyə, teatrlara, konsertlərə gedək.

A z a d. Darıxma. Gəzmək sənə vacibdir.

S ə a d ə t. Gəzmək mənə lazımdır, ancaq mağazalarda yox, açıq havada, bağda, çəməndə...

A z a d. Rayonda hər gün səni Ceyran düzünə gəzməyə aparacağam.

S ə a d ə t. Bir ildir Ceyran düzü yadına düşmürdü. Nə olub? İndidən onu məndən çox istəməyə başlamısan?

A z a d. Nə fərqi, o da sənən də... Keçmişdə ata-babalarımız övlada ciyərpərə deyirdilər. Yəni, ciyərin bir parçası. Aha, yaxşı yadıma düşdü. Bir şey qalıb, onu almamışıq...

S ə a d ə t. Nədir ki?

A z a d. Kolyaska, uşaq üçün kolyaska... Bu yaxındakı dükanda gördüm.

S ə a d ə t. Fikrin-zikrin onun yanındadır.

Nazlı ilə Yasəmən içəri girirlər.

N a z l ı. Elçiyə oxşayıram?

S ə a d ə t. Elçidən çox gəlinə oxşayırsan.

Y a s ə m ə n. Gəlindir də... Heyif ki, əri Məcnun olub, düşüb səhralara.

A z a d. Barışmaq lazımdır. Hər ikiniz əzab çəkirsiniz. Özü də heç nəyin üstündə.

N a z l ı. Məni də yandıran odur. Ortada heç bir şey yoxdur, ancaq ailə dağıldı, arada min söz-söhbət oldu.

S ə a d ə t (*Yasəmənə*). Deyəsən, yumşalıb. Rövşən gəlib çıxsaydı, barışardılar.

Y a s ə m ə n. Rövşən mənim bir işarəmə bənddir. Bu saat çağırırım. (*İşarə edir. Rövşən ağacın arxasından çıxır*) A... Rövşən, sən buradasan? Bizim yanımıza gəlsənə!

R ö v ş ə n. Mane olmadım ki?

Y a s ə m ə n. Nazlıdan indicə soruşurduq, bəs, kölgən haradadır?

R ö v ş ə n. Yasəmən, mən heç zaman kölgə olmamışam.

N a z l ı. Kölgə yox, arvadımı təqib eləyən əli dəyənəkli məşədi.

S ə a d ə t. Nazlı, barış getsin.

N a z l ı. Düz deyirəm də.

R ö v ş ə n. Düz demirsən. Sən özün məni şübhələrdən-şübhələrə salırsan. Bir kərəlik desən ki, başqasını sevirəm, get... Mən də bilərəm neyləmək lazımdır. Ancaq sən məni oddan çıxarıb, alova atırsan.

Nazlı dinmir, bir tərəfdə oturur.

Y a s ə m ə n (*Səadətə*). Biz gedək, onlar danışib üreklərini soyutduqdan sonra barışacaqlar.

S ə a d ə t. Gedək, Azad, gəl.

Bulvarın bir tərəfinə çəkilirlər.

R ö v ş ə n. Yanan adam özünü ora-bura cırpar da...

D o n d u r m a s a t a n (*səhnə arxasından*). Ürəyin yanır, dondurma ye, yorulmusan dondurma ye, vurulmusan, dondurma ye!..

R ö v ş ə n. Nazlı! (*Nazlı dinmir*) Nazlı, bir də görüm, nə üçün məni bu qədər incidirsən? Səni sevəndən bu günə qədər həmişə əzab içində olmuşam.

N a z l i. Səbəb mən deyiləm, sənsən.

R ö v ş ə n. Niyə?

N a z l i. Çünki özün-özündən alışıb-yanırsan.

R ö v ş ə n. Bəs, məktub?

N a z l i. Mən, o məktubları cırıb tullayıram. Heç oxumuram da.

R ö v ş ə n. Deməli, adı “Ə” hərfi ilə başlayan adamlarla tanış deyilsən?

N a z l i. Yox, tanımıram!..

R ö v ş ə n. Doğru deyirsən, Nazlı? Deməli, mənim qısqanmağım nahaqdır?

N a z l i. Lap nahaqdır! Ortada məni biabır eləyirsən.

R ö v ş ə n. Səhv eləmişəm. Üzr istəyirəm, bağışla!

N a z l i. Sən məni o qədər incitmişən ki...

R ö v ş ə n. Neyləyim, özümlə deyil, elə bil sinəmdə min ürək var, mini də səni sevir.

N a z l i. Mini də qısqanır.

R ö v ş ə n. İcazə ver, əlini öpüm.

N a z l i. Nə asanlıqla barışmaq istəyirsən?

R ö v ş ə n. Başqaları məzuniyyət alır, kurortlarda istirahət eləyir, amma mən hər şeyi unutmuşam. Futbola getmirəm, hətta, boksunu da atmışam. Öz məzuniyyətimi sənənlə barışmağa həsr eləmişəm. Bu azdır?

N a z l i. Barışmağa, ya dalaşmağa?

R ö v ş ə n. Di bəsdir. Sən mənim gözəl, nazlı arvadımsan.

Azad, Səadət, Yasəməni onların barışdıqlarını görüb,

“Aha, barışdılar” – deyə səslənirlər, yaxınlaşırlar.

Y a s ə m ə n. Çox ağıllı iş gördünüz ki, barışdınız. Hərçənd əsərimin süjeti dəyişdi, ancaq eybi yoxdur. Mən də orada sizi barışdıraram.

A z a d. Təbrik eləyirəm, Rövşən.

S ə a d ə t. Axır ki, bu yazığı üzügülər gördük.

N a z l i. Ancaq Rövşən can, bizim burada bəzi xırda-para işlərimiz var. Ona görə mane olmayasan, bildin?

R ö v ş ə n. Nə iş?

Y a s ə m ə n. İndi vaxt yoxdur. Sonra başa salarım. Bəs, Humay nə oldu?

S ə a d ə t. Odur gəlir.

Humay içəri girir. O, təzə paltar geymişdir.

N a z l i. Humayı da bəzənən gördük.

H u m a y. Bəsdir, sataşma! Hələ görək bəxtimizə nə çıxır.

N a z l i. Söhbəti çox uzatma, ha!..

H u m a y. Yox a... Haradadır məndə o hövsələ?..

N a z l i (*Yasəməniyə yavaşdan*). Rövşəni sənə tapşırıram, başını qarışdır, yoxsa, aləmi bir-birinə qatar.

Y a s ə m ə n. Yaxşı. Gəl, Rövşən bu gün sənənin xoş günüdür.

R ö v ş ə n. Bu gün səadət günüdür.

Çıxırlar. Səhnədə yalnız Humay qalır. Dondurmasatan və Xəlil gəlirlər.

D o n d u r m a s a t a n. Dondurma, dondurmasız ömrünü başa vurma! Dondurmasız bir dəqiqə durma. Başın ağrıyır: dondurma ye! Dişin ağrıyır: dondurma ye! Dərdin çoxdur: dondurma ye! Yuxun yoxdur: dondurma ye! (*Gedir*)

Xəlil əlində qəzet, skamyanın üstündə oturur, sonra onun nəzər-diqqətini Humay cəlb edir.

X ə l i l (*Humaya*). Bacı, mən sizi haradasa görmüşəm. Sabunçu vağzalının tinində qutab satmırsınız?

H u m a y. Bıy, bu nə sözdür danışırırsınız?

X ə l i l. Dayan, dayan!.. Zaqatalada findıq tədarükündə işləmirdiniz?

H u m a y. Başıma xeyir, gör məni hara aparıb çıxartdı!..

X ə l i l. Tapdım-tapdım... diş doktorusunuz?

H u m a y. A... Ay qardaş, fikrin özündə deyil, nədir? Dünən bizim evdə çalib-oynamırdıq?

X ə l i l. Əşi, bunu bayaqdan de də... Humay xanımınsınız. Deyirəm, axı, bu suyuşirin arvad kimdir?

H u m a y. Mən heç diş doktoruna oxşayıram?

X ə l i l. Gəncədə elə sizin kimi xanım-xatın bir doktor vardı, hey darıxanda gedərdim yanına, dişimi çəkərdi.

H u m a y. Darıxanda əcəb ürəkəçən məşğuliyyət tapırdınız?..

X ə l i l. Dünən o gül göndərən adamdan xəbər çıxmadı?

H u m a y. Xeyr, hələ bir səs-səmir yoxdur.

X ə l i l. O olmasın, mən olum. Söhbət məndə nə qədər istəsəniz.
H u m a y. Siz çox siyasətçil kişiye oxşayırsınız. Dünən bizə o gül
gətirənlə nə pıçıldadırdınız?

X ə l i l. Heç, elə-belə. Kefini xəbər alırdım.

H u m a y. Başa düşdüm. Bacım qızı belə sevir, atası belə razılıq
vermir... Bunlar hamısı bəhanə imiş, hə?

X ə l i l. Xeyr, canım, həqiqətdir.

H u m a y. Bir yandan deyirdiniz xəbərim yoxdur, o biri yandan da
deyirdiniz gül göndərən kimdirsə, qabiliyyətli adamdır. Siyasət işlə-
dirdiniz, hə?

X ə l i l. İşə düşmədik?

H u m a y. Bəs, arvadınızı niyə özünüzlə bağa gətirməmişiniz?

X ə l i l. Olmayan şeyi necə gətirim?

H u m a y. Necə, ayrılmısınız?

X ə l i l. Anadangəlmə olmayıb.

H u m a y. Bəs o diş doktoru?

X ə l i l. Kim bilir, indi hansı rayondadır...

H u m a y. Deməli, heç evlənməmişiniz?

X ə l i l. İşdən macal tapa bilməmişəm ki?

H u m a y. İndi, bəs, işləmirsiniz?

X ə l i l. Yox, təqaüdə çıxmışam.

H u m a y. Niyə, hələ cavansınız ki?

X ə l i l. İcazə verin bu cavan oğlan yanınızda öyləşsin. Salamə-
leyküm, nə var, nə yox? (*Oturur*)

H u m a y (*qalxır*). Niyə, pis deyiləm. Görəsən, gələn dəfə mənə
kimə oxşadacaqsınız?

X ə l i l. İndi daha min adamın içində də olsanız, yenə tanıyaram.
Hara belə? Hələ təzə-təzə söhbəti qızıdırırıq.

H u m a y. Gedim bizimkiləri axtarım tapım. Nigaran qalarlar.

X ə l i l. Yanınızla bir kişi xeylağı getse, etiraz eləməzsiz ki?

H u m a y. Nə bilim? Hələlik bir söz deyə bilmərəm!

Danışa-danışa çıxırlar. Səfər gəlib darıxmış halda saata baxır.

S ə f ə r (*öz-özünə*). Bu Əliqulu kəsmiş harada qaldı? Bu qədər də
geyinib-keçinmək olar? Bəzən məkəndənsə, ciblərini doldur. Kişi ki,
əllini keçdi, qadınlar onun sifətinə yox, cibinə bənd olurlar.

Rövşən tələsik içəri girir, telefon budkasına yaxınlaşır.

R ö v ş ə n (*öz-özünə*). Yenə arvadı itirdim. Zəng eləyim, bəlkə
bacısıgildədir. (*Ciblərini axtarır, Səfərə*) Yoldaş sizdə ikiqəpiklik
olar?

S ə f ə r (*öz-özünə*). Tələsik bir toy bütün düşünləri açar...

R ö v ş ə n. Mənim sualıma cavab verməmişiz.

S ə f ə r. Mənim bu saat öz suallarım cavabsız qalıb.

R ö v ş ə n. Sən də arvadını itirmisən?

S ə f ə r. Hardadır məndə o bəxt? Al bir neçə ikiqəpiklik. Arvad
ki, itib, sən hələ çox zəng eləməli olacaqsan...

Pul verir. Rövşən budkaya girir. Əliqulu xarici görkəmini tamamilə
dəyişmiş halda səhnəyə gəlir.

Ə l i q u l u. Hələ gəlməyib? (*Səfər onu tanımadığı üçün dinmir*)
Karsan, sənənlə deyiləm?

S ə f ə r. Əliqulu Baloğlanoviç? Maşallah, maşallah, mən sizi heç
tanımadım.

Ə l i q u l u. Hə, necədir? İndi bəyənlər mənə?

S ə f ə r. Əvvəlcə elə bildim siz bu cavan sportsmenlərdənsiniz.
Adam da bir saatin içində bu cür cavanlaşmış!

Ə l i q u l u. Bəs necə?! Üstümü unlu görüb, adıma dəyirmançı
çağırırdın...

Rövşən telefon budkasından çıxır.

R ö v ş ə n (*öz-özünə*). Evdə də yoxdur. Məni qınayan, sənə nə
deyim? Belə olur ki, şübhələniyəm də...

Ə l i q u l u (*Səfərə*). Az qalıb. Yəqin vaxtında gələr, eləmi?

S ə f ə r. Bir az gecikər də... Gözəl arvadlar özlərini ağır tutarlar.

Ə l i q u l u. Batdıq getdik ki... Məndə də hövsələ yox... Adı nə idi?

S ə f ə r. Nazlı.

Ə l i q u l u. Naza deyərək də.

S ə f ə r. O sizin ailə işinizdir.

R ö v ş ə n (*öz-özünə*). Qərībədir, deyəsən bizim arvaddan danı-
şırlar?!

Ə l i q u l u (*Rövşənə diqqətlə baxır*). Səfər, bu adamdan mənə
gözüm su içmir.

S ə f ə r. Yazığın arvadı itib.

Ə l i q u l u. Nə xoşbəxt insandır!

K a m a l. Onu düz deyirsən. İşi düzüb qoşandan sonra deyərik.
Birdən buralara gələr ha!..

Q u m r a l. Gəlməz, hələ anamın ayağı bu bağa dəyməyib...

K a m a l. Niyə?

Q u m r a l. Tək gəlməyəcək ki? Atam anamla gəzməyə çıxmağı ayıb hesab eləyir.

K a m a l. Deməli, anan buraları heç tanımır?

Q u m r a l. Yox. Mənə inanmırsan?

K a m a l. Bilmirəm sənə inanım, yoxsa gözlərimə?

Q u m r a l. Necə ki?

K a m a l. O tərəfə bax, gör bura gələn kimdir?

Q u m r a l (*baxır, həyəcanla*). Anamdır, bura gəlir, bəs neynəyək?

K a m a l. Bu oldu proqramdan xaric. Eybi yoxdur, qoy gəlsin, söhbətdə o da iştirak eləyər.

Q u m r a l. Onda atamın yenə tərsliyi tutacaq. Anam nə desə, atam onun tərsini eləyir.

K a m a l. Əcəb sakit həyat sürürlər! Bəs necə olsun, heç nə fikirləşə bilmirəm. Hamısı mənim bəxtimdəndir, işim həmişə görə tərs düşsə...

Gövhər gəlir.

Q u m r a l. Anacan, gəzməyə gəlmisən?

G ö v h ə r. Sənin dərini çəkməkdən heç bilmirəm neyləyim!
Səhərə kimi yatmamısan. İndi də tələsik geyinib getdin. Dalınca qaçmışam. Bilsəydim ki, Kamal yanında, arxayın olardım.

Q u m r a l. Sən mənə yatmadığımı haradan bildin, anacan?

G ö v h ə r. Ana övladının hər işini bilir.

K a m a l. Xoş gördük, ana!

G ö v h ə r. Səndən də xəcalət çəkirəm, oğul! Əliqulunun üzünü qara olsun!

K a m a l. Eybi yoxdur, ana, axırı xeyir olsun. (*Qumrala*) Gör saat neçədir?

Q u m r a l (*yavaşdan Kamala*). Vaxtdan keçir, onlar burada görüşəcəklər. Anamı ayrı yerə aparacaq, mane olmasın. Ana can, sən bu bağa birinci dəfə gəlirsən?

G ö v h ə r. Yox, qabaqlar olmuşam, ancaq o vaxtlar belə deyildi. İndi çox qəşəngləşib.

K a m a l. O tərəfləri daha da gözəl eləyiblər. Gül-gülü çağırır.

G ö v h ə r. Elə bura da yaxşıdır.

Q u m r a l. İstəyirsən, mən gedək o tərəfləri gözək.

G ö v h ə r. Bu paltarda adam içinə çıxma bilmərəm, eyib deyil?

K a m a l. Bizim aramızda gedərsiniz, sizi görənlər olmaz.

G ö v h ə r. Yox, yox, eyibdir.

Q u m r a l (*onun qoluna girir*). Gedək, ana can, gedək!

K a m a l. Yaxşı mənzərələr var... Tamaşa eləyək.

G ö v h ə r. Ay balam, mənə hara aparırırsınız?

Gövhəri aparırlar. Bu yandan Nazlı, Yasəmən Humayı səhnəyə götürürlər.

N a z l ı. Hə, de görək nə oldu?

Y a s ə m ə n. Ətraflı danış!

H u m a y. Dünən bizə bir kişi gəlmişdi ha...

Y a s ə m ə n. Hansı, gül gətirən?

H u m a y. Yox, o biri...

N a z l ı. Xəlil dayı...

H u m a y. Hə, bütün bu işlər onun qurmaları imiş.

Y a s ə m ə n. Sən gör nə incə tor toxuyurmuş!

N a z l ı. Nə dedi, axı?

H u m a y. Oradan, buradan, diş doktorundan söhbət salıb, gəldi mətləb üstünə. Mən cavab vermədim, dedim, qoy sizinlə məsləhətləşim, sonra.

N a z l ı. Məsləhətdir, bacım, məsləhətdir.

Əliqulu ilə Səfər gəlirlər.

Y a s ə m ə n. Danışmayın, gəlirlər.

N a z l ı. Yasəmən, sən Rövsənə göz-qulaq ol, qorxuram gəlib ələmi qarışıdır.

Y a s ə m ə n. Arxayın ol.

Ə l i q u l u (*Səfərə*). Hansıdır?

S ə f ə r. O qəşəngi.

Ə l i q u l u. Doşab almışsınız, bal çıxıb ki!..

N a z l ı. Siz gedin, mən söhbəti başlayım.

S ə f ə r. Nazlı xanım, Əliqulu Baloğlanoviçlə tanış olun!

N a z l ı. Böyük məmnuniyyətlə.

Əliqulu və Nazlı görüşürlər.

Ə l i q u l u (Səfərə). Sən əkil, amma uzaq getmə.
S ə f ə r. İcazə verin, gözəl hüzurunuzu tərک eləyim.
H u m a y. Bizi də bağışlayın, Yasəmənle balaca işimiz var.
Qabaqcadan deyirəm: Allah xeyir versin!
Y a s ə m ə n. Xeyirli olsun!

Humay və Yasəmən gedirlər. Əliqulu ilə Nazlı səhnədə qalırlar.

Ə l i q u l u. Bacı nə gözəl söz dedi?!
N a z l ı. Mənim heç təcrübəm yoxdur. Bilmirəm belə vaxtlarda nə deyərlər, söhbəti nə ilə başlayarlar?
Ə l i q u l u. Belə vaxtlarda əvvəlcə sükut eləmək lazımdır. Yan-yana, göz-gözə... Mənim gözlərimdən siz ürəyimdəki sözləri başa düşərsiniz.
N a z l ı. Təkcə gözədən nə çıxar ki? Gərək söz deyib, söz eşidək. Qayda belədir.
Ə l i q u l u. Gözəl qaydadır.
N a z l ı. Düzü, deməyə bir az utanıram.
Ə l i q u l u. Utanmaq köhnə adətdir, nədən utanırsınız? Həyatın qanunudur.
N a z l ı. Düz deyirsiniz, həyatın qanunudur: bir qız bir oğlanındır.
Ə l i q u l u. Əşi, vallah, bu cür sözlərə ürək davam gətirməz.
N a z l ı. Ürəyiniz zəifdir?
Ə l i q u l u. Xeyr, canım, cavan adamam, niyə zəif olur ki? Mənim ürəyim barit çəlləyi kimidir. Kiçik bir oda bənddir, o saat partlayır, alışıb-yanır.
N a z l ı. Ürək gərək həmişə alışıb yansın.
Ə l i q u l u. Bax, mən o cür adamam, görəcəksiniz.
N a z l ı. Hiss eləyirəm. Bəs, cavabınız nədir? Ancaq qəti olsun bizimkilərin gözü yoldadır.
Ə l i q u l u. Cavab! Qəti cavab istəyirsiniz? Deyəsən od düşdü barit anbarına. Partlayış olsa, qorxmayın.
Rövşən içəri girir.
R ö v ş ə n. Nazlı, partlayış mənim ürəyimdə olacaq.
N a z l ı. Rövşən, sənə nə olub? Nə danışsın?
R ö v ş ə n. Axır ki, axtardığım adamı tapdım.
N a z l ı. Harada?

R ö v ş ə n. Budur, burada, qabağımızda. “Ə”... Adını da öyrənmisəm: Əliqulu...

Ə l i q u l u. Bəli, cavan oğlan, adım Əliquludur. Nə olsun ki?
R ö v ş ə n. “Nə olsun ki”ni bu saat sənə başa salaram.
Ə l i q u l u. Ey... ey...
N a z l ı. Bir az səbri ol da... Get, məni o tərəfdə gözlə, bu saat gəlirəm. Mane olma, güclə yola gətirirəm ey...
R ö v ş ə n. Sən bu kişini güclə yola gətirirsən?
N a z l ı. Hə, hə, işin içində iş var.

Yasəmən gəlir.

N a z l ı. Yasəmən, axı, mən sənə tapşırıdım...
Y a s ə m ə n. Rövşən, bura gəl, sözüm var.
R ö v ş ə n. Yasəmən, sən də bu işdə iştirak eləyirsən?
Y a s ə m ə n. Bəs necə? Xeyir işdir ey... Gedək, mane olmayaq.
Rövşəni çəkib aparır. Nazlı həyəcanlıdır, ancaq Əliquluya bildirmək istəmir, yalandan gülümsəyir.
Ə l i q u l u. Bu oğlan kim idi?
N a z l ı. Qardaşımdır.
Ə l i q u l u. Hirsli cayıla oxşayır.
N a z l ı. Əsəb xəstəliyi var. Eybi yoxdur, biz söhbətimizə davam eləyək.
Ə l i q u l u. Dayınızdən heç danışmırsınız? Muradov yoldaş necədir?
N a z l ı. Dayımı da tanıyırsınız?
Ə l i q u l u. Bəs necə? O cür adamı tanımayan olar?
N a z l ı. Mənim xətrimi çox istəyir.
Ə l i q u l u. Bilirəm, uzaqdan-uzağa bələdliyim var.
N a z l ı. Qohum olandan sonra lap yaxından tanıyırsınız.
Ə l i q u l u. Qohum olmağımız deyirsən, nəqddir?
N a z l ı. Əlbəttə, ortada sevgi var, sevgiyə qarşı durmaq olmaz!
Ə l i q u l u. Sevgi bizim tərəflərdə daha şiddətlidir.
N a z l ı. Onda nəyin məttəliyik? Deməli, hə?
Ə l i q u l u. Hə, gözəl qadın, milyon dəfə hə!..
N a z l ı. Demək, razılaşıırıq?
Ə l i q u l u. Qəbire qədər.

Gövhər gəlir. Əliqulunu tanıdır.

G ö v h ə r (öz-özünə). Burada da yoxdurlar. Birdən-birə uşaqları itirdim. (Əliquluya) Ay qardaş, burada oğlan ilə qız görmədiniz ki?

Ə l i q u l u (səsini dəyişir). Yox, görməmişəm.

G ö v h ə r. Sağ olun. Bağışlayın, söhbətinizə mane oldum. (Çıxır)

Ə l i q u l u (öz-özünə). Yaxşı ki, arvad məni tanımadı. Qorxudan elə bil bədənimdə elektrik kontakt elədi.

N a z l ı. Qaldı işin rəsmiləşdirilməsi... Qayda necədir, bilmirəm, məsləhətləşərik...

Ə l i q u l u. Mənim nümayəndəm Səfərdir, nə lazımdırsa, ona deyin.

N a z l ı. Çox yaxşı. İcazə verin, gedim, bu xoş xəbəri bizimkilərə çatdırım.

Ə l i q u l u. Nə tez gedirsiniz? Biz hələ heç doyunca söhbət etmədik...

N a z l ı. Söhbət üçün qabaqda o qədər vaxtımız olacaq ki. (Gedir)

Ə l i q u l u (tək, öz-özünə). Bu yaşda, bu cür eşq zərbəsinə dözmək çətindir. (Birdən səhnə arxasında Səfəri görüb səsləyir) Səfər! Səfər! (Səfər içəri girir) Barıt anbarının qapısı alışıb-yanmağa başladı, od keçəcək içəri, özünü qoru!..

S ə f ə r. Eybi yoxdur, dəniz yaxındadır. Xanım getdi?

Ə l i q u l u. Getdi, Səfər, getdi. Ağlımı, huşumu, külli-ixtiyaramı da özüylə aparıb getdi.

S ə f ə r. Necə oldu?

Ə l i q u l u. Necə olacaq? İldırım kimi məni vurdu.

S ə f ə r. Qazan qaynadı?

Ə l i q u l u. Lap daşır. Əşi, özü məndən betər imiş. Səfər, belə şey görməmişəm. Məni görəni kimi qızın ağı başından getdi. Təklifi birinci o elədi, məni ağzımı açmağa qoymadı. Hə, indi sən gərək onu tapasan və öyrənəsən görək nişan nə vaxtdır, toy haçandır, mən onun evinə gedirəm, yoxsa, o mənim evimə gəlir?

S ə f ə r. Bəs niyə özünüz danışmadınız?

Ə l i q u l u. Sıfırsan ki, sıfır... Məhəbbətdən boğazımız qurumuşdu, danışa bilirdik məgər? Hə, di tez ol, get, mənə bir xəbər gətir...

Səfər getmək istəyir, birdən geri qayıdır.

S ə f ə r. Heç dayıdan söhbət düşmədi?

Ə l i q u l u. Düşdü, məsələni özü açdı, deyir, dayım xətrimi çox istəyir. Toydan sonra, deyir, sən də xətrini istəyəcək.

S ə f ə r. Ən gözəl xəbəri axıra saxlamısınız ki... gedirəm, xörək bişib, soyutmaq olmaz...

Ə l i q u l u. Mən burada oturacağam, Səfər, get, qoçağım, bu saat mənim ürəyimin də, kabinetimin də açarı sənə əlindədir.

S ə f ə r. Onda ehtiyatlı tərpenim, açar düşüb itər. (Gedir)

Əliqulu oturmaq istədikdə, birdən Rövşən içəri girir.

R ö v ş ə n. Ey! “Ə”, indi gəl sənəylə ayırd eləyək.

Ə l i q u l u. İşə düşmədik! Mənə nə var ey, get öz bacınla danış.

R ö v ş ə n. Bacımın bura nə dəxli var?

Ə l i q u l u. Məhəbbəti əvvəlcə o başlayıb.

R ö v ş ə n. A kişi, sən nə əxlaqsız adamsan! Demək mənim bacım da başlamısan?

Ə l i q u l u. Ey, ey, cavan oğlan, dilini dinc qoy, yoxsa bilirsən neylərəm!..

R ö v ş ə n. Mənə neylərsən?

Hücum etmək istədikdə, Yasəmən gəlib onu tutur.

Y a s ə m ə n. Rövşən, sən yenə başladın?

R ö v ş ə n. Yasəmən, bilmirsən bu kişi nələr danışır?

Y a s ə m ə n. Gəl, gəl, Humay bacı səni axtarır.

R ö v ş ə n. Yasəmən, bir dəqiqə aman ver. (Əliquluya) Bu saat, sənə o qoca sümüklərini bir-birinə qarışdıracağam. (Əliquluya hücum çəkir, o, qaçır)

Y a s ə m ə n. Vay... Nazlı, Humay... köməyə gəlin! İşin ən çətini mənə tapşırıblar ki... (Gedir)

Rövşən Əliqulunu qovur. Onlar bu arada səhnəyə çıxan dondurmasatlarla toqquşurlar, nəhayət, Əliqulu qaçır telefon budkasına girir, içəridən qapını bərk bağlayır. Rövşən nə qədər çalışır, aç bilmir, budkanın dəstəyi qopub onun əlində qalır. Əliqulu oradan çıxıb qaçmasın deyər, Rövşən budkanın üzünü divara çevirir.

R ö v ş ə n (Əliqulunu hədələyərək). Orada qal, hələ sənəylə işim var. (Öz-özünə) Gedim, Humay bacımı bura gətirim, qoy öz gözüylə görüb inansın. (Çıxır)

Xəlil və Nazlı gəlir.

X ə l i l. Deməli, “hə” dedi?

N a z l ı. Bir dəfə yox, milyon dəfə.

X ə l i l. Əliqulunu ki, yola gətirdin, qızım, sən arxayın gedib, sirkdə işləyə bilərsən!

N a z l ı. İndi cavanları tapım, onlara da deyim.

X ə l i l. Get, mən də zəng eləyib, Gövhərə gözyaydınlığı verim...

Nazlı gedir. Xəlil budkaya yaxınlaşır, təəccüblə dayanır.

X ə l i l. Deyəsən, telefon budkası küsüb üzünü divara çevirib. Bu nədir, tələdə adam var? Görüm kimdir? Əliqulu, orada nə eləyirsən?

Ə l i q u l u. İlişib qalmışam, Xəlil, kömək elə, çıxım buradan.

X ə l i l. Demədim bığı rənglətməyin bir əngəli çıxacaq?

Ha əlləşir, budkanı yerindən tərpədə bilmir. Bulvardan keçən iki oğlanı çağırır, onların vasitəsilə budkanı çevirir. Əliqulu budkadan çıxır.

X ə l i l. Bir az da gec gəlsəydim, lap konservaya dönəcəkdin. (Əliqulunun getmək istədiyini görüb onu saxlayır) Dayan, bir az söhbət eləyək.

Ə l i q u l u. Əşi, əl çək, iş xirtəyimdəndir. (Öz-özünə) Doğrudan da, düz deyiblər: tikansız gül yoxdur. Gedim, qızla özüm danışım. Qardaşı lap zırrama imiş. (Gedir)

Xəlil, Gövhərə zəng etmək üçün telefon budkasına girir.

Azad və Səadət kolyaska ilə gəlirlər.

S ə a d ə t. Bunu aparıb nömrədə qoyaq, sonra bir dəstə gül alıb tələsik qayıdaq.

A z a d. Gülü neyləyirik?

S ə a d ə t. Kamalla Qumral üçün. Bu gün onların gələcək ailələrinin bünövrəsi qoyulur.

A z a d. Etiraz eləmirəm. İşçimiz olacaqlar, indidən hörmət eləyək.

Xəlil onları görüb, budkadan diqqətlə baxır.

S ə a d ə t. Bu kişi Xəlil dayı deyil? Bizə nə diqqətlə baxır?

A z a d. Hə, Xəlil kişi, tanımadın?

X ə l i l. Sizin kimi müdirləri tanımaq olar? Bu nədir, dünəndən bəri uşağınız oldu, hələ gözəməyə də çıxarmısınız?

S ə a d ə t. Kişi gör nə danışır ey!..

A z a d. Qabaqcadan ehtiyat görürük, faytonu aldıq ki, qonaq gələndə yeri rahat olsun.

X ə l i l. Əcəb eləmisiniz. Siz ki, belə ehtiyatlısınız, deməli, ikiniz də yaxşı müdirsiniz. Bircə dəqiqəliyə zəng eləyim, sonra sərində oturub söhbət eləyək.

S ə a d ə t. Siz oturun, biz mehmanxanaya dəyib, qayıdırıq. Azad, gəl, sonra gül almağa çatmaq.

Çıxırlar. Xəlil yenə budkada telefonun nömrələrini yığmaqla məşğul olur. Rövsən və Humay gəlir.

R ö v ş ə n. Mən istəyirəm, Humay bacı, sən özün onunla danışsan və görəsən ki, doğrudan da, Nazlı məni aldadır.

H u m a y. Hani o kişi? Bu saat mən onun abrını töküm.

R ö v ş ə n. Budur, bax, burada.

Telefon budkasına yaxınlaşırlar.

H u m a y. A kişi, utanmırsan, xalqın arvadına, bacısına sataşırsan?

X ə l i l (budkadan çıxır). Humay xanım, mənimləsiniz?

R ö v ş ə n. Bu o deyil, Humay bacı! Səhv eləmişik.

H u m a y. Məni biabır elədin. Bağışla, Xəlil!

X ə l i l. Bu boyda da səhv olar? (Rövsənə) Tanımırsan məni?

R ö v ş ə n. Birinci dəfədir görürəm.

X ə l i l. Qubada alma məsələsi yadından çıxıb? Mən olmasaydım, gurup-guruppaz gedirdin ki...

H u m a y. Uşağı dolaşdırma, ay Xəlil! O, alma satan deyil. Bacımın əridir.

X ə l i l. Bacımın əridir? Deməli, Rövsən budur? Salaməleyküm!

R ö v ş ə n. Bağışlayın, mənim qanım bir az qaradır.

X ə l i l. Bir "əleyküm" deməyə nə var ki?

R ö v ş ə n. Əleyküməssalam.

X ə l i l. Hə, indi get, o qanını qaraldan adamı tap, ver mənim ixtiyarına, özün də qıraqdan dur bax, gör Xəlil kişi boks vurmaqda dünya rekordu qazanır, ya yox?

R ö v ş ə n. Boks vurmaqda mən özüm də pis deyiləm.

X ə l i l. Tap gətir, köməkli əzişdirək.

R ö v ş ə n (yavaşdan). Humay bacı, bu kişi kimdir?

H u m a y. Nə bilim, Allah bəndəsi.

R ö v ş ə n. Başa düşdüm. (Xəlilə) Qohum, gedirəm düşməni ax-tarmağa. (Gedir)

X ə l i l. Qohum? Mənə niyə qohum dedi?

H u m a y. Nə bilim? Rövşenin dalınca gedim, qorxuram xata çıxarda.

X ə l i l. Yanınızca bir kişi xeylağı getse, etiraz eləməzsiz?

H u m a y. Nə deyirəm ki...

Danışa-danışa çıxırlar. Əliqulu, Nazlı və Səfər gəlirlər.

Ə l i q u l u. Nazlı xanım, qardaşınız bir az şuluqluq eləyir.

N a z l ı. Qardaşım?

Ə l i q u l u. Bəli, az qala, məni bihörmət eləmişdi.

N a z l ı. Hə, bildim. Eybi yoxdur, əhvalatdan xəbər tutandan sonra özü gəlib sizdən üzr istəyəcək. Deməli, sabah axşam mən oğlanı götürüb gəlirəm, sizinkilər də hazır olsunlar. (Çıxırlar)

Ə l i q u l u. Oğlanı? Oğlan kimdir?

S ə f ə r. Qardaşını deyir də... Bəs, tək gəlsin? Yəqin qardaşı özü gülü bülbülə təqdim eləyəcək.

Ə l i q u l u. Qardaşı yaman davakardır. Gəlsə mərəkə qaldırmaz ki?

S ə f ə r. Nə qaldırır, qaldırsın. Kaş ki, toy eləyək, Muradov əlimizə keçsin.

Ə l i q u l u. İş lap yəqinləşdi. Arvadla məsələni təcili qurtarmaq lazımdır.

S ə f ə r. Əlbəttə. Bilsələr ki, evlisiniz, yaxşı çıxmaz...

Ə l i q u l u. Hərçənd ki, bir az ağlayıb-sızlayacaq, ancaq eybi yoxdur. Külək əsəndə toz qopar.

S ə f ə r. Dəvə oynayanda qar yağar.

Azad, Səadət və Yasəmən əllərində gül gəlirlər.

Y a s ə m ə n (onlarla danışa-danışa). Rövşen elə biabırçılıq çıxartdı ki, başımı götürüb qaçdım. (Birdən Əliqulunu görüb) Azad, qızın atasıdır, keç qabağa, təbrik elə!

A z a d. Təbrik eləyirik. Bütün kollektiv adından, hansı ki, bizim rayonun maarif şöbəsinin müdiri Səadət xanım, gənc yazıçı...

S ə a d ə t. Azad, uzatma, iclasda danışmırsan ki?

A z a d. Onda sözüümü bitirərək deyirəm ki: bütün cavanlara qismət olsun!

Əliqulu utanıb başını aşağı salır.

S ə f ə r. Çox sağ olun! Gəlin, bəylə də görüşün.

Əliqulunu göstərir. Hamı Əliqulu ilə görüşür.

Ə l i q u l u. Utandığımdan dilim söz tutmur. Səfər, məndən əvəz təşəkkür elə!

S ə f ə r. Bəy razılıq eləyir, hamımızı toya çağırır. İcazənilə, gedək hazırlıq görək.

Ə l i q u l u. Tut qolumdan.

Əliqulu ilə Səfər gedirlər.

Y a s ə m ə n. Bəs niyə Qumralın atasına bəy dedi?

A z a d. Yəqin köhnə bəylərdəndir.

Qumral, Kamal və Nazlı gəlirlər.

S ə a d ə t. Bütün muradlarına çatmış sevgililərə eşq olsun, içində də sizə! Azad, bunların gülünü gətir, ver!

A z a d. Yoldaşlar, bu gülləri sizə təqdim etməklə...

S ə a d ə t. Bir az yavaş danışa bilmirsən?

A z a d (yumşaq səslə). Bu güllər kimi təzə və ətirli olun! (Gülləri onlara verir)

K a m a l. Bu günün qəhrəmanı Nazlı xanımdır.

Q u m r a l. Güllər ona verilməlidir.

Gülləri Nazlıya verirlər.

Y a s ə m ə n. Bircə axırıncı pərdəm qalır. Orada da sizin toyunuz olacaq.

Pərdə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Yasəmən pərdə qabağına çıxır.

Y a s ə m ə n. Bu pərdədən qabaq sizə gizli bir söz demək istəyirəm. Öz aramızdır, deyəsən mən Nazlı ilə Rövşenin əlaqəsini yaxşılaşdırmaq əvəzinə daha da kəskinləşdirmişəm. Onları bu vəziyyətdə qoymaq olmaz. Mütəlq tapıb barışdırmağam ki, əsas hadisənin inkişafına mane olmasınlar. O biri personajlardan arxayınam, işləri qaydasındadır. Gənc-lər öz arzularına nail olurlar. Xəlil kişinin toxuduğu tora Humay kimi bir

xanım düşdü. O ki, qaldı Əliqulu, onun da kefi kökdür. Bir sözlə, hamı toya hazırlaşır. Aha, deyəsən, gəlirlər. Mən tez aradan çıxım ki, dördüncü pərdə başlanır. (*Orkestrə müraciətlə*) Maestro, bir toy havası!

Musiqi sədaları altında pərdə açılır. Əliqulunun evi. Birinci pərdənin dekorasiyası. Gövhər paltar tikir. Qumral ona kömək eləyir.

G ö v h ə r. Yəqin bilirsən ki, bu axşam gələcəklər? (*Paltarı qızının əyninə ölçməyə başlayır*)

Q u m r a l. Hə, bağda atamla razılaşıblar. Sənə deməyib?

G ö v h ə r. Acıqlı idi, bir kəlmə də danışmadı.

Q u m r a l. Səbəbini bilmədin?

G ö v h ə r. Zəng çalındı, yuxulu-yuxulu gedib açdım, tanımadım, içəri buraxmaq istəmədim, hirsələndi.

Q u m r a l. Ay ana, sən nə danışırısan? Atamı tanımadın?

G ö v h ə r. Neyləyim, a qızım?! Heç atamı o sifətdə görməmişdim. Bığımı nazıldıb, rəngləyib... Gödək, dar kostyum... Nə bilim, qocalığımda yorğalayır.

Q u m r a l. Bəs, səhər duranda danışmadınız?

G ö v h ə r. Mən tezdən durub bazara getdim. Gəlib gördüm ki, yoxdur, işə gedib. (*Paltara işarə ilə*) Yaxşıdırımı?

Q u m r a l. Lap yaxşıdır. Özün bilirsən ki, sən nə tiksən, xoşuma gələcək.

Xəlil içəri girir. Onun qoltuğu doludur.

G ö v h ə r. Bu nədir belə, a Xəlil?!

X ə l i l. Sursat almışam. Gərək qonaqların qabağına yaxşı çıxaq.

G ö v h ə r. Sağ ol. Yaxşı ki, sən gəlmisən. Əliquludan mənə hay yoxdur.

X ə l i l. Əliquludan kimə hay var ki, sənə də olsun? Bu qırmızıdan beş şüşə almışam, çatar?

Q u m r a l. Ay dayı, içəcəklər də?

X ə l i l. Sən qarışma. Bizim vaxtımızda bu cür xeyir iş olanda, qızlar gedib oturardılar gərdəyin dalında. Utandıqlarından burunlarını çölə çıxarmazdılar.

Q u m r a l. Mən bir eyibli söz demədim ki, Xəlil dayı?

X ə l i l. Yaxşı, yaxşı, zarafat elədim. Bizim vaxtımızda çox işlər vardı, hamısını indi təkrar eləsən, dönüb olar yenə köhnə zamana. Təzə lampaya köhnə piltə taxmaq olmaz. (*Kamal gəlir*) Ay səni xoş gördük! Sizinkilər hazırlaşirlar?

K a m a l. Bəli, axşam gələcəklər.

X ə l i l. Gəl, otur yanımda. (*Kamalı yanında oturdur*) Gövhər, Kamalın bir qəşəng qohumu var. Çox şirindil qadındır. Adı nə idi onun?

K a m a l. Nazlı xanım.

X ə l i l. Onu demirəm, o birisini.

K a m a l. Humay xanım.

X ə l i l. Odur ha!.. Sənin nəyindir?

K a m a l. Əmim oğlunun ögey baldızı.

X ə l i l. Deməli, olur mənim bacım qızının nişanlısının əmisi oğlunun ögey baldızı. Lap yaxın qohum oluruq ki.

G ö v h ə r. Ay Xəlil, birdən aşiq olarsan ha!..

X ə l i l. Nə olar. Cavanlıqda başım işə qarışıq olub. İndi gərək əvəzini çıxam, ya yox?

K a m a l. Atam rayondan bir qoyun göndərib. Gətirdim, bəlkə axşama lazım olar.

G ö v h ə r. Lazım deyil, çox sağ ol.

X ə l i l. Niyə lazım deyil, haradadır?

K a m a l. Həyət qapısından içəri buraxdım.

X ə l i l. Ay-hay!.. Upravdom onun hər tükünə bir protokol bağlayar. Gəlin gedək. Gövhər, tez ol, görülsə iş çoxdur.

Hamı çıxır. Əliqulu ilə Səfər içəri girirlər. Ayaqlarının ucunda gəzirlər və yavaşdan danışirlar ki, o biri otaqda eşitməsinlər.

Ə l i q u l u. Bura bax, Səfər, mənim başım qarışıq olacaq, restoranla danış, axşama yemək-zad düzəlt.

S ə f ə r. Toya heç kəsi çağırırsınız?

Söhbət edə-edə gətirdikləri yeməli şeyləri divanın altında gizlədirlər.

Ə l i q u l u. Haray salmaq olmaz. Duyuq düşərlər. Bircə Muradov yoldaş özü gəlsə, bəsimdir. Bilmirəm, Nazlı xanımın onu çağırmaq yadına düşəcək, ya yox?

S ə f ə r. Çalib-oxuyan necə?

Ə l i q u l u. Əlbəttə, belə həngəməni qarmonsuz eləmək olmaz. Hə, indi daha yubanma, get əvvəlcə idarəyə baş çək, de ki, Əliqulu Baloğlanoviç iclasdadır, oradan da get tapşırıqlarımı elə. Mən də bu saat arvad ilə haqq-hesabımı üzüm.

S ə f ə r. Gedirəm, göz açıb yumunca təşkil eləyəcəyəm. (*Gedir*)

Əliqulu evdə olduğunu bildirməmək üçün çıxıb təzədən zəngi çalır. Gövhər qapını açır. Əliqulu içəri girir. Qumral, Xəlil, Kamal da onu qarşılamaq üçün səhnəyə çıxırlar. Kamal uzaqda dayanmışdır. Əliqulu onu görmür.

G ö v h ə r. A kişi, iş vaxtı nə əcəb evə gəlmişən? Naxoşlamamısan ki?

Ə l i q u l u. Yox, səninlə sözüüm var, onunçün gəlmişəm.

G ö v h ə r. Nə sözdür, Allah xeyir eləsin!

Q u m r a l. Ata, səni bu kökə kim salıb?

G ö v h ə r. Qızım, atan cavanlaşıb da...

Ə l i q u l u. Necə yeni cavanlaşmışam, məgər qoca idim?

X ə l i l (*Kamalı yaxına çağırır*). Gəl, gəl, yaxın gəl, qorxma, razılığını verib.

Ə l i q u l u (*Kamalı görüb birdən dik atılır*). Sən yenə mənə evimə gəlmişən? Deməmişəm ayağın bura dəyməsin?!

Ona hücum etmək istəyir. Gövhər və Xəlil qolundan tutub qoymurlar.

G ö v h ə r. Əliqulu, nə danışırsan, eyibdir!

X ə l i l. Özümüzküdür ey... Xeyir iş üçün gəlib.

Ə l i q u l u. Xeyir iş? Sən onu haradan bilirsən?

X ə l i l. Bu oğlan özü dedi.

Ə l i q u l u. Mənə açıq deyin görüm, bu oğlan kimdir?

K a m a l. Nazlı xanımın qohumuyam. Dünən axşam bulvarda sizinlə söhbət eləmirdi?

Ə l i q u l u. Nazlı xanımın qohumusan? Səni o göndərdi?

K a m a l. Bəli.

Ə l i q u l u. Bunu bayaqdan de də! (*Onun yanına getmək istəyir, Gövhərlə Xəlil dava salacağından qorxub qoymurlar. Güclə onların əlindən qurtarıb Kamala yaxınlaşır*) Ay səni xoş gördük! (*Qucaqlayıb öpür*) Hə, danışmısan bunlara?

K a m a l. Ucundan-qulağından.

Ə l i q u l u. (*Gövhərə*) Razısan?

G ö v h ə r. Razıyam, niyə razı olmuram ki?

Ə l i q u l u. Əhsən, yaxşı cavab verdin! Qoy bir az ətraflı danışaq. (*Ətrafdakılara*) Keçin o biri otağa, qoyun ikicə kəlmə bu ağıllı arvadla söhbət eləyək.

Gedirlər. Səhnədə Gövhərlə Əliqulu qalır.

Ə l i q u l u. Deməli, razısan?

G ö v h ə r. Əlbəttə.

Ə l i q u l u. Mən heç güman eləməzdim ki, iş belə asan həll olunaçaq. Dedim yəqin başlanacaq şikayət, göz yaşları...

G ö v h ə r. Xeyir işdə ağlamaq bizlərdə adət deyil.

Ə l i q u l u. Gözəl adətiniz var. Ancaq başsız qoymaram, tez-tez göz olacağam.

G ö v h ə r. Əlbəttə, uşağı başsız qoymaq olmaz ki...

Ə l i q u l u. Uşağın eybi yoxdur. Qorxuram, sən bir az xiffət eləyəsən.

G ö v h ə r. Xiffət eləsəm də... olacağına çarə yoxdur.

Ə l i q u l u. Bəh, bəh! Səndə nə qədər sağlam düşüncə varmış, Gövhər! Neçə ildir bir yerdə yaşamışıq, belə mərifətli olduğunu bildirmişəm. Maşallah, gözəl yaşadığ, gözəl də ayrılırdıq.

G ö v h ə r. Niyə ayrılırdıq ki? Elə bilirsən mənə tamam köçüb Qumralgildə qalacağam? Elə şey olar?

Ə l i q u l u. Qumralgildə? Dayan, dayan, deyəsən, axı mən "Şah İsmayıl"dan oxuyuram, sən "Əsli Kərəm"dən?

G ö v h ə r. Heç nə başa düşmürəm.

Ə l i q u l u. Başa düşməmək səndə elə cavanlıqdan vardı. Qoy sözüümü açıq deyim. Mən bu vaxta qədər yaşadığım köhnə həyata yekun vurub, dəftər-kitabı bağlayıram.

G ö v h ə r. Təqaüdə çıxırsan?

Ə l i q u l u. Yox, yeni həyata başlayıram, dünyada hər şeyin övveli olduğu kimi, axırı da var. Köhnə həyatımı məhv eləyirəm.

G ö v h ə r. Əliqulu, kursa girmisən, nədir?

Ə l i q u l u. İncimə məndən, Gövhər!

G ö v h ə r. Niyə inciyirəm ki?

Ə l i q u l u. Özünü möhkəm tut, bir söz deyəcəyəm.

G ö v h ə r. De, de, möhkəməm.

Ə l i q u l u. Bilmirəm heç hansı tərəfdən başlayım?

G ö v h ə r. Bir ucdan başla, üzün bəri gəl.

Ə l i q u l u. Onsuz da razısan. Daha mətləbi niyə uzadım? Bilir-sən, mən bu işə girişməzdim ha, ancaq... neyləyim?.. Sevir məni...

G ö v h ə r. Kim sevir səni, ay Əliqulu?

Ə l i q u l u. Bu oğlanın qohumu Nazlı xanım.

G ö v h ə r. Nə olsun ki?

Ə l i q u l u. O olsun ki, mən də onu sevirəm. Bir-birimizdən ayrı yaşamaq mümkün deyil.

G ö v h ə r. Nə? İndi, deməli, məni atıb, onu alırsan?
Ə l i q u l u. Özün dedin ki, olacağa çarə yoxdur.
G ö v h ə r. Baxtın nə yaxşı açılib, Əliqulu? Mübarək olsun!..
Ə l i q u l u. Ay Gövhər, sən nə qədər yeni insansan!
G ö v h ə r. Xoşbəxt olasınsız! Nazlı xanımla sənin aranda otuz yaş təfəvüt var!..
Ə l i q u l u. Nə danışırısan, az olar.
G ö v h ə r. Hə, onda lap bir-birinizə taysınız. Oğullu-qızlı olun.
(*O biri otağın qapısını açıb çağırır*) Ay Qumral, ay Xəlil, gəlin bura!..
Ə l i q u l u. Əşi, yığma camaatı, dayan sözüümüzü qurtaraq!
G ö v h ə r. Daha nə var ki? Sözüünün canını dedin də.
Ə l i q u l u. Qalır xırda-xuruş məsələlər. Deyirəm, o otaqda Qumral qalar, bu böyük otağı da ortadan tən yarı bölərik. Hələlik şkafla, sonra da usta çağıraram. Nə məsləhət görürsən?
G ö v h ə r. Nə cür istəsən elə. Bəs bunlar nə oldular? (*Qumral ilə Xəlil gəlirlər*) Qumral, gəl, atanı təbrik elə! Xəlil, sən də xeyir-dua ver!
X ə l i l. Nə olub ki?
G ö v h ə r. Evlənin.
X ə l i l. Kim evlənir?
G ö v h ə r. Əliqulu. Özündən otuz yaş cavan bir arvad alır.
X ə l i l. Əşi, qoy oturmuşuq...
Q u m r a l. Ata! Ata, bu nə sözdür? Ola bilməz!..
G ö v h ə r. Niyə ola bilmir? Onun toyunda mən ortadan çıxmayaçağam, doyunca oynayacağam. Nişan-zad aparmısan? (*Barmağından üzüyü çıxardıb, ona verir*) Al, bu da təzə gəlinin üzüyü. Bu saat paltar da götürərəm.
Ə l i q u l u. Dayan görək, ay canım, heç nə götürmə!
G ö v h ə r. Yox, niyə? Mənimçün bundan əziz gün olar? Ay Xəlil, Əliqulu evlənir, nə durmusan? Hərəkət eləsənə!..
X ə l i l. Düz deyirsən, bacı, sevinmək lazımdır. Hurray, əl çalın, toydur!
G ö v h ə r. Qızım, sən niyə mat qalmısan? Bundan sonra iki anan olacaq, sevinmə!
Q u m r a l. Ata, bunlar nə danışarlar?
X ə l i l. Mübarək olsun, mübarək olsun! (*Əliqulunu qucaqlayıb öpür*)

Ə l i q u l u. Canım, siz məni hoydu-hoyduya götürmüşünüz, nədir?
G ö v h ə r. Niyə, xeyir işdə ağlamazlar ki? Sevinərlər, gülərlər...
Bu saat qırmızı paltarımı da geyəcəyəm.
X ə l i l. Gedim, qoyunu kəsim?
G ö v h ə r. Kəs, zurnaçı da çağır! Bu gün bütün şəhərə səs salaq: Əliqulu evlənir!
Ə l i q u l u. Çığırma, eyibdir, qonşular eşidər.
G ö v h ə r. Qoy eşitsinlər! Özüm bu saat hamısına xəbər verəcəyəm.
Ə l i q u l u. İşə düşmədik? Qərribə xasiyyətiniz var, bir kəlmə söz demək olmur. Adanı biabır eləyirsiniz. (*Başı alovlu çıxır*).
X ə l i l (*onun arxasınca*). Mübarək olsun, mübarək olsun!..
G ö v h ə r (*Qumrala*). Çağır o oğlanı bura!
Q u m r a l. Ana, Kamalın heç bir işdən xəbəri yoxdur.
G ö v h ə r. Çağır!
X ə l i l (*yan otağın qapısını açır*). Gəl bura, görək!

Kamal gəlir.

G ö v h ə r (*Kamala*). Deməli, sən bizimlə ikibaşlı qohum olmaq istəyirdin? Qohumunu Əliquluya verib, qızını özün almaq istəyirdin?
K a m a l. Başa düşürəm.
X ə l i l. Bu saat səni başa salım. Nazlı xanım Əliquluya ərə gedir!
K a m a l. Bu nə cür ola bilər? Onun ki, əri var, Xəlil dayı. O ki, mənim əmim oğlunun arvadıdır.
X ə l i l. Yəqin bir yolunu tapıb da.
Q u m r a l. Biabırçılıq!
K a m a l. Mən bu saat gedirəm onlara. (*Gedir*)

Gövhər Qumralı qucaqlayıb, hönkürtü ilə ağlayır. Səhnə qaranlıqlaşır.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Hadisə pərdənin qabağında gedir. R ö v ş ə n gəlib telefon budkasına girir, haraya isə təcili zəng etməyə başlayır. Bu zaman Y a s ə m ə n bir tərəfdən, N a z l ı o biri tərəfdən səhnəyə çıxırlar. Rövşən cəld budkanın içində gizlənir.

Y a s ə m ə n. Nazlı, nə yaxşı rastlaşdıq! Sizə gəlirdim. Bəs, Rövşən hanı?

N a z l ı. Yenə küsüb. Dünən bulvarda acıq eləyib gedəndir, tapa bilmirəm. Təqsir səndədir. Yasəmən, axı dedim ki, onu başa sal!

Y a s ə m ə n. Başa salmaq olur ki... Sən gözümdən gedən kimi alışıb-yanmağa başlayır. Bu saat zəng eləyib onu taparam. (*Telefon budkasına yaxınlaşır, Rövşəni görür*) Rövşən, buradasan? A Nazlı, erin gör harada gizlənib! Gəlin buradaca, tamaşaçıların qabağındaca barışın.

N a z l ı. Mən küsməmişəm ki.

R ö v ş ə n. Mən küsmüşəm. Məktub yazanla, Əliqulu ilə sevişdiklərinə öz gözümlə gördüm. (*Yasəmən ilə Nazlı gülürlər*) Niyə gülürsünüz? Özün dedin ki, güclə bu kişini yola gətirirəm.

N a z l ı. Elçilik eləyirdim də...

R ö v ş ə n. Nə elçilik? Məni azdırma, həqiqəti indi başa düşmüşəm.

Y a s ə m ə n. Sənin həqiqətdən bu qədər uzaq vaxtın olmayıb.

N a z l ı. Rövşən, bu saat mən səni iki kəlmə ilə başa salım. Əmin oğlu Kamal o gördüyün kişinin qızını istəyir. Mən elçilik elədim, razılığımı aldım.

Y a s ə m ə n. Biz hamımız bu işdə iştirak eləyirdik.

R ö v ş ə n. Bəs mənə nə üçün demirdin?

N a z l ı. Vaxt oldu ki? Biz barışan kimi, bu yandan da Əliqulu kişi gəlib çıxdı. Tez Yasəmən qulağına pıçıldadım ki, Rövşənin başını qarışdır. (*Gülürlər*)

R ö v ş ə n. Bəs, sənə məktub yazan o deyil?

N a z l ı. O kişinin hay-hayı gedib, vay-vayı qalib, qadınlara məktub yazan vaxtıdır?

R ö v ş ə n. Qocalığına nə baxırsan? Dəyirman xoruzu kimidir.

N a z l ı. Nədirsə, mənim vəzifəm onun razılığını almaq idi, yerinə yetirdim.

Y a s ə m ə n. İndi barışın ki, toyda dilxorçuluq olmasın.

R ö v ş ə n. Yəni düz deyirsiniz?

Y a s ə m ə n. Məni yalan danışan görmüsən?

R ö v ş ə n. Bağışla, Yasəmən, onu o qədər istəyirəm ki, tükü tər-pənəndə küləklə vuruşmağa hazırım.

N a z l ı. Küləklə neyləyirsən elə, amma mənimlə işin olmasın.

Y a s ə m ə n. At, bu qışqanlığı, Rövşən, özünü gülünc eləmə, bir-kərəlik at!

R ö v ş ə n. Deyirsən atım?

Y a s ə m ə n. At!

R ö v ş ə n. Atdım, qurtardı!

Y a s ə m ə n. Bu cür təmiz qadını da qışqanarlar?

N a z l ı. Eh, a Yasəmən, qədrimizi bilən kimdir?

R ö v ş ə n. Üzr istəyirəm, Nazlı bağışla!

N a z l ı. Yüz dəfə bağışlamışam, bu da yüz birinci olsun.

R ö v ş ə n. Sən mənim nazlı-duzlu arvadımsan.

N a z l ı. Sən də mənim Rövşənimsən, dovşanımsan. İndi dovşan can, get, bir böyük dəstə gül bağlatdır, biz də evdə hazırlaşaq. Toy üçün nə lazımdırsa, əmin oğlu gətirib qoyub bizə.

Y a s ə m ə n. Tez ol, ha, axşama az qalır.

R ö v ş ə n. Quş kimi uçuram.

Yasəmən və Nazlı gedirlər. Rövşən bu biri tərəfdən yollananda Kamal qabağına çıxır. Kamal çox bikefdir.

R ö v ş ə n. Əmioğlu! Yenə gizlin-gizlin işlər görürsən?

K a m a l. Əmioğlu! Bu saat eləyəm ki, bıçaq vursan, qanıma çıxmaz.

R ö v ş ə n. Niyə? Nə olub ki, əmioğlu?

K a m a l. Qaş qayıran yerdə vurub göz çıxartmışam.

R ö v ş ə n. Yoxsa, Əliqulu yenə razı deyil?

K a m a l. Bağışla məni, Rövşən, onlar bir-birilə tanış olan gün, dağılaydı!

R ö v ş ə n. Açıq danış görüm, nə olub?

K a m a l. Mən evlənməkdənsə, Əliqulu evlənir...

R ö v ş ə n. Onun arvadı yox idi, bəyəm?

K a m a l. Var, niyə yoxdur? Arvadını boşayıb, tələsik toy eləyir.

R ö v ş ə n (*gülür*). Elə şey olmaz canım! Daha sən niyə bikef olursan? Xalqın bir qayınanası olanda, səninki iki olacaq.

K a m a l. Bilirsən, kimi alır?

R ö v ş ə n. Yox.

K a m a l. Nazlımı.

R ö v ş ə n. Hansı Nazlımı?

K a m a l. Bizim Nazlımı.

R ö v ş ə n. Mənim arvadımı?

K a m a l. Aha...

R ö v ş ə n (*qəhqəhe ilə gülür*). Kamal, qızdırmalısan, nədir? Mən Nazlı ilə elə bu dəqiqə görüşdüm, biz ömürlük barışdıq.

K a m a l. Elə bu dəqiqə Əliqulu kişi arvadını boşadı, özü də dedi ki, Nazlımı alıram.

R ö v ş ə n. Bəlkə, özü tək bu qərara gəlib?

K a m a l. Axşam toylarıdır... Nazlı razılıq verib, danışıqlar.

R ö v ş ə n. Əşi, yalandır.

K a m a l. Ay əmioğlu! Bu boyda da yalan olar? Orada bir həray var ki, gəl görəsən.

R ö v ş ə n. Bəs mənə dedi ki, gül al gətir.

K a m a l. Qadın hiyləsidir də, öz toyunun gülünü də sənə aldırır.

R ö v ş ə n. Bu nədir, xəyanət? Bu boyda da ikiüzlülük olar? Fikrimə min söz birdən gəlir. Heç bilmirəm hansını əvvəl deyim?

K a m a l. Əmioğlu, sənə nə olub?

R ö v ş ə n. Elə bil min arı girib, başımda vızıldayır.

K a m a l. Rövşən, sakit ol!

R ö v ş ə n. Yenə min dənə pişik girib ürəyimi cırmaqlamağa başladı.

K a m a l. Rövşən, özünə gəl, Rövşən! (*Səhnədən çıxırlar*)

Pərdə açılır. Əliqulunun evi. Otaq şkaflar vasitəsi ilə iki hissəyə bölünüb.

Bir tərəfdə Gövhər kefsiz oturub. Əliqulu bir kişi ilə öz tərəfinə gəlir.

Ə l i q u l u. Bax, evi tanıdın ki, yol da həyətdəndir. Axşam iyirmi beş nəfərlik yemək hazırla. Subaylıq belədir də... Görək qonaqlarına yeməyi restorandan gətirdəsən. İndi tez get, nə lazımdır, düzəlt.

Əliqulu o adamı ötürüb geri dönür, otağı sahmana salmağa başlayır.

Bir nəfər əlində qarmon, Gövhər tərəfdən içəri girir.

Q a r m o n ç u. Əliqulunun evi buradır?

G ö v h ə r. Xeyr, qardaş, bura deyil.

Q a r m o n ç u. Necə bura deyil? Mənə bu ünvanı veriblər. Qarmonçalanam. Tapşırıqlar ki, tez gəl – toydur.

G ö v h ə r. Toy otağın o biri tərəfindədir.

Ə l i q u l u. Hə, mən burdayam, ay qarmonçalan, şkafların arasından gəl bura.

G ö v h ə r. Burdan keçmək olmaz. O otağın yolu həyətdəndir.

Ə l i q u l u. Belə qonşuluq olmaz, ay bacı, mənim qonağıma sən burdan yol verməlisən, ya yox? (*Qarmonçuya*) Gəl, qorxma, gəl!

G ö v h ə r. Yox, olmaz! Burdan yol yoxdur, həyətdən get.

Q a r m o n ç u. Biri deyir: gəl, o biri deyir: get. Dava-mərəkəyə düşmədik!..

Qarmonçu gedir. Əliqulu tərəfdən Səfər içəri girir.

S ə f ə r. Əliqulu, bəd xəbər, Əliqulu!

Ə l i q u l u. Çığırma, yavaş danış görək, nə olub?

S ə f ə r. Nazirlikdən əmriniz gəldi. Sizi işdən götürdülər. Müavininiz də o dəqiqə mənim əmrini verdi. (*Əliqulu bərkədən gülür*) Nə olub? Bu cür xəbərə də gülərlər?

Ə l i q u l u. Doğrudan da, Sıfırsan! Əşi, sən nəyin dərini çəkirsən? Sabah səhər tezdən Nazarı göndərəcəyəm dayısının yanına.

S ə f ə r. Ağlın bir şey kəsmir.

Ə l i q u l u. Ağıl var ki, kəssin? Hə, bəs bu qarmonçu nə oldu? Pis qonşu sənə nə deyim? Qoymadı kişi buradan gəlsin. Yəqin yolu tapmır, gedək, onu gətirək.

Çıxırlar. Səhnə arxasından musiqi səsi eşidilir.

Qumral, Gövhər və Xəlil səse gəlirlər.

G ö v h ə r. Yəqin təzəgəlidir. Xəlil, onları geri qaytar. Mənim evim xalxın ayağının altında qalmasın. Qumral, tez ol, bu evdən tamam çıxıb gedək.

Q u m r a l. Gedək, anacan, gedək.

X ə l i l. Ay canım, bir səbrinizi dərin.

G ö v h ə r. İyirmi beş il səbr elədim, bəsdir.

X ə l i l. Gövhər, sözüüm var ey, Gövhər! (*Gedirlər*)

Əliqulu, Səfər və qarmonçu gəlirlər.

Ə l i q u l u (*musiqiyə qulaq asır*). O nə darambadurumdur.

S ə f ə r. Yəqin gəlirlər də...

Ə l i q u l u (*qarmonçuya*). Tez ol, çıx balkona, başla çalmağa!

Qarmonçu balkona çıxır, çalmağa başlayır.

Əliqulu həyəcan içində ora-bura qaçır.

Ə l i q u l u. Səfər, nə durmusan? Əl at qalstukuma, zəhrimar hey sürüşür. Şlyapanı tap, bura gətir!

S ə f ə r. Haradadır?

Ə l i q u l u. Nə?

S ə f ə r. Şlyapa.

Ə l i q u l u. Bu istidə şlyapanı neyləyirəm?

S ə f ə r. Özünüz istəmədiniz?

Ə l i q u l u. Yadımda deyil, darağını mənə ver.

S ə f ə r. Başımda tük yoxdur, ona görə daraq işlətmirəm.

Ə l i q u l u. Götür o gül dəstəsini, düşək həyəətə, gəlini təntənə ilə qarşılayaq. (*Gedirlər*)

Nazlı, Humay, Yasəmən, Səadət və Azad bu biri tərəfdən içəri girirlər. Humayın əlində xonça var.

N a z l ı. Bəs, bizi heç kəs qarşılamadı?

H u m a y. Evdə adam yoxdur, nədir?

Y a s ə m ə n. Bu qəribə nişandır! Qız yoxdur, oğlan da ilim-ilim itib...

S ə a d ə t. Köhnə qayda ilə oğlan gəlməməlidir.

A z a d. Kamal cavan oğlandır, gərək köhnə qayda-qanuna sığışmaya axı.

H u m a y. Kamal elə burada bizi gözləməlidir.

N a z l ı. Mən Rövşəndən nigaranam. Bilmirəm, yenə harada qaldı? Gül almağa göndərmişdim, gəlib çıxmadı.

Y a s ə m ə n. Çalanlar nə oldu?

H u m a y. Dedim həyətdə dayansınlar, vaxtı çatanda səs-ləyərək.

N a z l ı. Bu olmadı. Qabağımıza ki, heç kəs çıxmır, deməli, razı deyillər də...

H u m a y. Heç elə şey olar? Bu saat mən çağıraram. Ay ev yiyəsi! (*Xəlil gəlir, salam vermədən kefsiz dayanır*) Xəlil, niyə bir "xoşgəldin" demirsiniz? Nişan gətirmişik.

X ə l i l. Kimə, qıza, yoxsa atasına?

N a z l ı. Bu nə sözdür? O yaşda kişiyə də nişan gətirərlər?

H u m a y. Qumrala gətirmişik ey, Qumrala!

X ə l i l. Əşi, qoy oturmuşuq!..

Y a s ə m ə n. Kamal üçün sizin bacınız qızı Qumralı istəyirik.

X ə l i l. Kamal üçün, Qumralı? Əcəb işdir! Bəs sərhəddən o tərəfə keçməyəcəksiniz? (*Şkafları göstərir*)

N a z l ı. Orda nə var ki?

X ə l i l. Orda da toy var, Nazlı xanım, sizi gözləyirlər.

N a z l ı. Heç nə başa düşmürəm. Şkaflın o tərəfində mənim nə işim var, Xəlil day! Sən Qumralın anasına de, çıxsın qabağımıza!

X ə l i l. Belə mənim bu gözlərim üstə! Ay Gövhər! Ay Gövhər çıx qabağa!.. Yox, o bir az incikdir, gəlməz. Yaxşısı budur, siz bu otağa buyurun.

Hamı çıxır. Kamal və Rövşən tələsik Gövhər tərəfdən içəri girirlər.

K a m a l. Heç kəs yoxdur.

R ö v ş ə n. Bəlkə gecikmişik, iş-işdən keçib?

K a m a l. Yəqin o tərəfdədirlər. Balkonda qarmon çalınır. Görürsənmi, arvadından ayrılıb, böyük otağı tən yarıdan necə bölüb?!

R ö v ş ə n. Ax, ikisi də düşünlər əlimə!.. Gəl, bu şkaflın üstündən əşib keçək.

K a m a l. Yaxşı deyil, həyətdən gedək. Mən o yolu yaxşı tanıyıram.

Çıxırlar. Onlar gedən kimi Xəlil və Gövhər səhnəyə çıxırlar.

G ö v h ə r. Xəlil, bu Nazlı xanımın heç nədən xəbəri yoxdur ki...

X ə l i l. Əliqulu ya keflidir, ya da qızdırmalı.

G ö v h ə r. Deməli, onda o, ayrı adamı alır?

X ə l i l. Mən bilən heç kəsi almır. Oğlan evində toydur, qız evinin xəbəri yoxdur...

Qumral gəlir.

Q u m r a l. Ana can! Gördün mən deyən oldu, ana can? Kamalın heç nədən xəbəri yoxdur.

G ö v h ə r. Gəl, səni öpüm, qızım, xoşbəxt olasan!

X ə l i l. İndi sən Xəlil dayının sözüne inandın? Mən "öldü var, döndü yoxdur" nəslindənəm.

G ö v h ə r. Onun böyük bacısı sənənlə çox əzilə-əzilə danışıq, ay Xəlil, bu nə işdir?

X ə l i l. Yaxşı, utandırma məni.

G ö v h ə r. Qonaqları tək qoymayaq. Sən, Xəlil, get onların başlarını söhbətə tut, biz Qumrala çay hazırlayaq.

X ə l i l. Ürəyim istəyən adamlarla söhbətə varam. (*Çıxırlar*)

Əliqulu ilə Səfər bu biri tərəfdən səhnəyə gəlirlər.

Ə l i q u l u. Əlli-ayaqlı itdilər. Sən bilən hara getmiş olarlar?

S ə f ə r. Əliqulu Baloğlanoviç... Bəlkə?

Ə l i q u l u. Əşi, kəs səsini, görək! Mənim başıma fırlanmaqdan-sa, aşağıda qarovullarını çəkə bilmirdin?

Qapı döyülür.

S ə f ə r. Gəldilər.

Ə l i q u l u. Qarmonçuya deyən başlasın.

Əliqulu təntənə ilə oturur. Səfər "Buyurun, buyurun" deyər qapını açır.

Kamal və Rövşən içəri girirlər.

Əliqulu. Sizə kim lazımdır?

Rövşən. Sən lazımsan. Hamı Nazlı, bu saat yerini de!

Əliqulu. Aha, sən onun qardaşın? Xoş gəlmisən!

Rövşən. Bu saat mən sənə necə qardaş olduğumu göstərəm.

Kamal (*onu qoymur*). Əmioğlu, atan yaşında kişidir, özünü ələ al!

Nazlı və Yasəmən o biri tərəfdən çıxırlar.

Əliqulu. Ey, cavan oğlan, namərdlik eləmə, belə gündə adamın yaşını artırmazlar.

Nazlı. Rövşenin səsidir, yəqin bizi axtarır. Rövşən, haradasan, Rövşən?!

Rövşən. Nazlı, qorxma, gəlirəm. (*Ora-buranı axtarır, tapmur. Əliquluya*) Bu saat yerini de görüm, onu harada gizlətmisən?

Əliqulu. Əşi, mən onu tapmışam ki, gizlədim? Görmürsən Əslisini axtaran Kərəmə dönmüşəm?

Rövşən. Yalan deyirsən! Çəkil buradan, çıx buradan!

Əliquluya hücum edir, onu və Səfəri qovub otaqdan çıxarır. Şkafi itələyib ortanı açır. Rövşən və Kamal bu biri tərəfə keçirlər. Azad və Səadət səse çıxırlar.

Rövşən. Nazlı, haradasan, Nazlı?

Nazlı. Burdayam, Rövşən, bura gəl! Bıy, bəs gül hanı?

Rövşən. Gül vaxtı deyil, sən mənim əlimdən gedirsən.

Nazlı. Mən sənə əlindən hara gedirəm?

Rövşən. Bu kişinin evinə. Deyirlər məni atıb bu qocaya erə gedirsən?

Yasəmən. Qısqanc adamın başına nə qəribə fikirlər gəlmiş!

Nazlı. Rövşən, sən yenə əhdini, andını unuttun? Beyninə yenə ilan-qurbağa girdi? De görüm, bu xəbəri sənə kim verdi?

Rövşən. Kamal. Ona inanmayım, bəs kimə inanım?

Nazlı. Kamal, bu sənə "sağ ol" deməyindir? Biz sənə üçün nişan gətirmişik, sən əvəzində məni biabır eləyirsən?

Azad. Əvəz-əvəz çıxır da. Sən onu evləndirirsən, o da səni erə verir.

Səadət. Azad, bəsdir!

Kamal. Nazlı, bağışla! Məni də bu kişi yoldan çıxartdı. Qumralın atasına da inanmayım, bəs, kimə inanım?

Rövşən. Siz mənə göstərin, görüm, Kamalın nişanlısı haradadır? Qumral kimdir?

Yasəmən. Budur, gəlirlər.

Qumral, Xəlil, Gövhər, Humay səhnəyə gəlirlər.

Bu zaman Əliqulu ilə Səfər də həyətdən hərənib bu tərəfə gəlirlər.

Xəlil. İcəzəsiz sərhədi keçiblər ki?

Əliqulu. Xəlil, arxayın ol! Biz bu saat qayıdaraq öz yuvamıza. Bir göyərçinimiz səhvən uçub sizin tərəfə, onu aparmağa gəlmişik. Naza xanım, buyurun!

Nazlı. Hara, Əliqulu əmi?

Əliqulu. Necə yəni hara? Öz evimizə! Sizinlə mənim aramda "əmi" nədir, "dayı" nədir? Sadəcə adı deyil: Əliquluşa.

Gövhər. Əliquluşa, gəlinlə qonşuları da tanış eləsənə!

Əliqulu. Sən mənim işimə qarışma, bacı!

Nazlı. Səadət, Yasəmən, görürsünüz? A yoldaş, bu qəribə fikir sizin aqlımıza haradan gəldi?

Əliqulu. Necə yəni haradan gəldi? Dünən bulvarda sizinlə danışmadıq?

Nazlı. Bulvarda mən sizinlə Kamalla Qumral haqqında, onların bir-birinə olan sevgiləri haqqında danışdım. Ona görə məktub yazıb, Xəlil kişi ilə göndərdik ki, bulvara gələsiniz.

Əliqulu. Məktub? Məktubu siz yazmışdınız?

Səfər (*Nazlıni iyləyir*). Özüdür ki, var. Ədqlonun iyindən bildim.

Əliqulu. Xəlil, bəs, deyirdin məktub yazanı tanımıram?

Xəlil. Siyasət işlədirdim. Demədim ki, mən işə girişsəm, qabağında Əliqulu-Məliqulu davam gətirməz?

Əliqulu. Yaxşı, Xəlil, sənənlə söhbətim qalsın sonraya.

Humay. Yaman siyasətçil kişisən, ha!

Əliqulu (*Nazlıya*). Tutaq ki, bu oğlan mənim qızımı istəyir. Ondan sizə nə var?

Nazlı. Kamal ərim Rövşenin əmisi oğludur.

Əliqulu. Sıfır, bəs, deyirdin əri yoxdur?

Səfər. Mənə o cür məlumat vermişdilər. Əliqulu Baloğlanoviç, yəqin bacıları tay-dəyişik salıblar...

Əliqulu. Məsələ haçalaşdı ki...

Səadət. Əliqulu Baloğlanoviç! A kişi, neçə gündür səni idarədə tapa bilmirəm.

Azad. Səadət, əsəbiləşmə! Sənə yaramaz!

S ə d ə t. Dayan, Azad! (Əliquluya) Şikayətçilər görməsinlər deyə, dal qapıdan qaçırsan?

Ə l i q u l u. Bacı, əl çək! Mənim öz dərdim özümə bəsdir.

Y a s ə m ə n. Yeri deyil, Səadət, Kamalla Qumral gözləyirlər. Nazlı, sən də Rövşəni görüb, işi yaddan çıxartma!

N a z l ı. Bu saat, Humay, xoşçanı gətir!

H u m a y. Xəlil kişi, mənə kömək eləyərsən?

X ə l i l. Bu dəqiqədən ömrümün axırına kimi.

Humayla Xəlil xoşçanı gətirirlər...

N a z l ı. Gövhər xala, Qumralla Kamal bir-birlərini sevirilər. Biz nişan gətirmişik.

Ə l i q u l u. Qaytarın geri! Mən qətiyyənlə razı deyiləm!

G ö v h ə r. Sənin daha razılığını istəyənlə yoxdur, Əliqulu!

Ə l i q u l u. Necə yəni istəyənlə yoxdur? Qız mənim qızım deyil? Qumral deyil? (Ona yaxınlaşmaq istəyir)

Q u m r a l. Dayan! Evini, ailəni, bircə dəqiqənin içində dağıtdın. İyirmi beş il başına pərvanə kimi dolanan bir arvaddan elə ayrıldın ki, "uf" da demədin. Mən sənə necə ata deyim?

Ə l i q u l u. Gövhər, bir işdir oldu, yuyub ağartma! Bağışla məni!

G ö v h ə r. İndi daha gecdir. Mən özümü sənin yolunda qurban vermişdim. Qədrimi bilmədin, heç olmasa bu qızından utanaydın. Sənin kimilər "ata" və "ər" adını danışmağa layiq deyil!

Q u m r a l. Ana can, sən mənim həm anam, həm də atamsan.

N a z l ı. Söz sizindir. Biz cavab gözləyirik.

G ö v h ə r. İndi ki, söz mənimdir, mən deyirəm ki, xoşbəxt olsunlar. (Qumralla Kamala) Hər ikinizi öpürəm, övladlarım.

Ə l i q u l u. Evin yıxılsın, Səfər!

S ə f ə r. Yıxıldı da... Muradov nədir, fələk də düzəldə bilməz.

R ö v ş ə n. Əmioğlu, neyləyirsən elə, amma qışqanma! Canımçun işdən-gücdən avara qalarsan.

K a m a l. Əmioğlu, sən toydan söhbət sal. Gör haçandır? O barədə heç danışan yoxdur.

R ö v ş ə n. Bu saat. Ay qız evi! Bir sualımız var: nişan elədik, bəs, toy nə vaxtdır?

G ö v h ə r. Qız sizindir. Nə vaxt istəseniz, apara bilərsiniz.

S ə d ə t. Toy bizim rayonda olacaq. Qoy, Qumralla Kamalın ilk addımları həyatda toyla başlansın.

Q a r m o n ç u (içəri girir. Əliquluya). Ay yoldaş, ay bəy, balkonda külək məni qurutdu. De görüm toy olacaq, ya yox?

Y a s ə m ə n. Hə, Əliqulu, cavab ver! Evlənirsən, evlənmirsən?

Ə l i q u l u. Hər şey bitdi. İt də getdi, ip də. Daha pərdəni salmaq olar.

G ö v h ə r. Buyurun içəri! Şirin çay için!

Y a s ə m ə n. Salm pərdəni! (Pərdə yavaş-yavaş enir. Yasəmənlə pərdə qarşısına çıxır) Bununla da Əliqulunun məzhəkəsi bitir. Sağ olun, dostlar!

Pərdə

1957

BİRİNCİ PƏRDƏ

YALAN

3 pərdəli, 14 şəkilli komediya

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Şəlalə – gözəl bir qadın

Tər l a n x a n ı m – Şəlalənin xalası

U m u d – Şəlalənin əri, tikiş fabrikinin müdiri

A s l a n – Şəlalənin birinci əri

F ə r m a n – taksi sürücüsü

S a l e h – Şəlalənin ikinci əri, fabrikdə plan şöbəsinin müdiri

R ə f i q ə – Salehin arvadı, fabrikin işçisi

B i l a l k i ş i – Salehin atası

G ü l l ü x a l a – Salehin anası

K ə k l i k – tikiş fabrikində müdirin katibəsi

X u m a r } – tikiş fabrikinin işçiləri

Z ə k i }

Ş a m i l – müdir müavini

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Küçə. A s l a n gəlib ətrafa diqqətlə baxır, heç kimsənin olmadığını görüb fit çalır, əlində portfel olan F ə r m a n tələsik səhnəyə çıxır.

F ə r m a n. Buyur, şef!

A s l a n. Tez ol, danış.

F ə r m a n. İzinə düşmüşəm.

A s l a n. Ətraflı.

F ə r m a n. Tapmışam, qarabaqara izləyirəm. Bir-iki günə əli-qolu bağlı gətirəcəyəm qulluğuna.

A s l a n. Yənə yalan?

F ə r m a n. Yalan həyatımızın bəzəyidir.

A s l a n. Kəs səsini, nəyə lazımdır o həyat ki, bəzəyi yalan ola?

F ə r m a n. Nə danışırısan, şef, yalansız ayaq atmaq mümkün deyil.

Yalan daş-qaş içində parıldayan gözəl qadın kimidir.

A s l a n. O cür qadına yaxınlaşıb görürsən ki, gözəlliyi də, əynində parıldayan daş-qaş da saxtadır. Mənə bəzəkli söz lazım deyil. Düz danış, çılpaq.

F ə r m a n. Soyunub danışım?

A s l a n. Fərman, bu saat ənin ciyərinə çıxardıb qoyaram cibimə, xəbərin olmaz. Ələ salırsan? Bilmirsən, mənə üçün hər gün, hər saat qiymətlidir? Uzatma, de görüm, tapmışam mı, ünvanını öyrənmişəm mi?

F ə r m a n. Öyrənmişəm deyəndə...

A s l a n. Yalansız.

F ə r m a n. Yalansız danışa bilmirəm, axı. (A s l a n ə s ə b i h a l d a d ö n ü b g e t m ə k i s t ə d i k d ə o n u s a x l a y ır) Yaxşı, indi ki, düzünü istəyirsən, deyim, heç nə öyrənə bilməmişəm. Neyləyim? Yalnız adını mənə demisən, Saleh...

A s l a n. Bəli. Saleh... Bu ad neçə ildir mənə yuxuya həsrət qoyub, bu ad...

F ə r m a n (o n u n s ö z ü n ü k ə s i r). Bu adda o qədər adam var ki... Familiyasını bilsəydim...

A s l a n. Familiyasını bilsəydim özüm məlumat bürosundan öyrənərdim. İtil gözümdən, yenə hirsim başladı tvist oynamağa. Gecə-gündüz işləyib, üç illik dustaqlıq vaxtımı iki ilə saldırmışam. Bilirsən nə üçün?

F ə r m a n. Niyə bilmirəm? İntiqam üçün.

A s l a n. Neçə yerə işə göndərdilər, getməyib bura, bu şəhərə gəlmişəm. Nə üçün?

F ə r m a n. İntiqam üçün.

A s l a n (o n u y a m s ı l a y ır). İntiqam üçün... Sənə ümid olsam, intiqam ürəyimdə bir yara kimi qalar. Hələ adını dost qoymusan, mənə şef deyirsən?

F ə r m a n. Dostluğuma şübhə eləyirsən? Bax, bu başımı kəs apar, bir kəlmə söz demərəm.

A s l a n. Nəyimə lazımdır? Öz başımı bədənimdə saxlaya bilmirəm.

F ə r m a n. Şef, and içirəm...

A s l a n. Kəs səsini! Bunun görkəminə bax! Portfel nədir gözdirirsən?

F ə r m a n. Heç...

A s l a n. Necə heç? Cavab ver!

F ər m a n. Evlənmək istəyirəm.

A s l a n. Evlənmək istəyənlər portfel ilə gəzirlər? Təzə çıxıb?

F ər m a n. Bu portfeldə bir qızın şəkli var. Tez-tez çıxardıb baxmasam, pedalı basa bilmirəm.

A s l a n. Kimdir?

F ər m a n. Ahudur, quzudur, oynaq keçisi balasıdır.

A s l a n. Heyvanatı başımıza yığma. Yaxşı tanıyırsan, ya uzaqdan görmüsən?

F ər m a n. Bizim qonşuluğumuzda yaşayırdı. Ordan tanıyıram. İşgüzarlıdır, sədaqətli, möhkəm qızıdır. Taksi şoferinin də arvadı gərək möhkəm olsun, yoxsa, rülun dalında arxayın otura bilməz.

A s l a n. Adı nədir?

F ər m a n. Xumar. Tikiş fabrikində işləyir.

A s l a n. Dərzidir?

F ər m a n. Yox, katibədir. Boş vaxtım olan kimi avtomatdan ona zəng eləyib danışığına qulaq asıram, dinmirəm, çünki səsimi eşidən kimi dəstəyi asır.

A s l a n. Sevdini bilir?

F ər m a n. Niyə bilir? Yüz dəfə demişəm. Amma şofer olduğundan xəbəri yoxdur. Özümü vurmuşam elm cəbhəsinə. Çünki indiki qızların alimlərdən xoşları gəlir, maaşları çoxdur. Bir gün dedim ki, səni sevirəm, özüm də ali məktəbdə işləyirəm. Üzümə baxmaq istəmədi. Sonra dedim ki, özüm müdafiə elədim, məni namizəd təyin elədilər, hirsləndi, qədəş canı, professorluğa qədər çıxacaqdım, heyif ki, daha ağzımı açmağa qoymur.

A s l a n. Ağillı qız imiş. Yaxşı, de görüm, yağlamısan?

F ər m a n. Özünün başı ətlidir.

A s l a n. Sığallamısan?

F ər m a n. Yox, saçını əlimə keçir ki, sığallayım?

A s l a n. Bəlkə bıçaq göstərəsən?

F ər m a n. Bıçaqlı qız deyil. Şəklinə bax, gör bu cür gözəli qorxutmaq rəvadır? Budur portfeldədir. (*Portfeli açır, təəccüblə baxır, bir dəstə kağız çıxardıb vərəqləyir*) Bu nədir?

A s l a n. Nədir ki?

F ər m a n. Peysa.

A s l a n. Peysa nədir?

F ər m a n. Teatrdə oynayırlar, ey... ondan.

A s l a n. Səndə peysa nə gəzir?

F ər m a n. Mən nə bilim? Portfelim yəqin bir dramaturqun portfelilə dolaşmışdır. Xumarın şəklinin əvəzinə peysa, adı da "Yalan".

A s l a n. Ver görüm. (*Pyesi alıb baxır*) Eşq, məhəbbət – yalan. Dostluq, sədaqət – yalan. Pyesa yazırlar, o da yalan? Adam bilmir, hara qaçıb yalandan yaxasını qurtarsın. (*Cırmaq istəyir*)

F ər m a n. Cırma, ver mənə. Yalan həmişə lazım olan şeydir (*pyesi alır*).

A s l a n. Əksinə, yalan pis yoldaş kimidir, adamı həmişə pis yola aparır. Əgər eşq axtarırsansa, heç vaxt yanında yalan gəzdirmə.

F ər m a n. Elə demə. Mənim kimisi aldatmasa, evlənə bilməz.

A s l a n. Mənim təcrübəm var, başa düş, eşq ilə yalan bir-birini məhv eləyir. At onu!

F ər m a n. At deyirsən, atım da... (*Təəssüflə kağızlara baxır, birdən çıxır*) Şef!

A s l a n. Nə var, ədə, nə çıxırırsan?

F ər m a n. Burada həm eşqdən yazılıb, həm də yalandan.

A s l a n. Mənə intiqam lazımdır.

F ər m a n. O da var.

A s l a n. Ver baxım.

F ər m a n. Bura göz qabağıdır, gedək, oturaq bir tərəfdə, oxuyaq, maraqlıdır. (*Gedirlər*)

İKİNCİ ŞƏKİL

Tikiş fabrikinin qabağındakı bağça. Kəklik səhnəyə çıxıb çağırır.

K ə k l i k. Xumar! Xumar! Xumar!

Xumar küçə tərəfdən qaça-qaça gəlir.

X u m a r. Nə var, Kəklik?!

K ə k l i k. O tərəfdən niyə gəlirsən, hara getmişdin?

X u m a r. Sus, yavaş!..

K ə k l i k. Gizli görüşün vardı?

X u m a r. Yazıq canım, kiminlə görüşəcəyəm? Nişanlım yox, sevgilim yox... Şikayət bürosunu açmışdım.

K ə k l i k. Heç nə başa düşmürəm.

X u m a r. Az, mən bu fabrikdə dönüb olmuşam şikayət bürosu... Kimin dərdi var, gəlib mənə danışır.

K ə k l i k. Hə, onu deyirsən... İndi kimdən şikayət qəbul eləyirdin?

X u m a r. Müdirin arvadından.

K ə k l i k. Köhnəsindən, ya təzəsindən?

X u m a r. Təzə arvad xoşbəxtidir, mən hələ xoşbəxtlikdən şikayət eləyən görməmişəm. O biri, yazıq, ərini əlindən alıblar, ürəyini mənə açır, kədərinə mənimlə bölüşdürür. Hamilədi, bu gün-sabah uşağı olacaq, öz dərдинə qalmaqdan, ərinin dərдинə qalır. Hər gün gəlib məndən soruşur: Umud necədir, yemək yeyirmi, istirahət eləyirmi, evdən gələndə kefsiz görünür ki? Mən də deyirəm çox dərldidir, qaşqabağından qar yağır. Peşmandır...

K ə k l i k. Doğrudan elədir?

X u m a r. Yox ey, tərsinə, təzə arvadını görəndə, qanadsız uçmaq istəyir.

K ə k l i k. Bəs niyə yazıq arvada yalan danışırısan?

X u m a r. Təsəlli verən, yaralı ürəklərin sağalmasına kömək eləyən yalan danışmaq olar. Məni niyə çağırırdın?

K ə k l i k. Məşq eləyəcəyik.

X u m a r. İkimiz?

K ə k l i k. Gəlirlər... Bircə sən heç yerə getmə... Elə itirsən ki, tapmaq olmur.

X u m a r. Katibəyəm də. Ora qaç, bura qaç, o telefon, bu telefon...

K ə k l i k. Telefonla da şikayət qəbul eləyirsən?

X u m a r. Bəli, elə birinci Zəkinin şikayətini. Kəklik, Kəklik deməkdən məni boğaza yıgıb.

K ə k l i k. Zəki elə məni də boğaza yıgıb.

X u m a r. Boğaza yıgıb, hə? Bura bax, sevirsən sev, sevmirsən bir-dəfəlik sözünü de! Yazıq oğlanı qoymusan kosmik fəzada...

K ə k l i k. O barədə danışma, xahiş eləyirəm, qoy Zəki bir aşıq kimi fəzalarda uçsun, amma bir rejissor kimi mənə aktrisalıq öyrətsin. Mən dünyada yalnız səhnəni sevirəm.

X u m a r. Səni də anlamaq olmur. Gah rəssamlıq, gah teatr...

K ə k l i k. Teatr nədir? Canlı rənglərin palıtrası. Aktyor rəssam olmalıdır ki, səhnədə cürbəcür lövhələr yaratsın. Mən bir rəssam kimi

tamaşaya tərtibat verəcəyəm, bir aktrisa kimi elə oynayacağam, alqış səslərindən salon titrəyəcək.

X u m a r. Pəh, pəh... hələ aktrisa deyilsən, salonu titrədirsən, olandan sonra teatrı dağıdarsan ki...

K ə k l i k. Dağıtmaq lazımdır. Bizim yolumuz yeni teatr yoludur.

Saleh və Rəfiqə içəri girirlər. Saleh birdən belini tutub dayanır.

R ə f i q ə. Qızlar, xoş gördük.

S a l e h. Tez ol, Rəfiqə, o dərmanımı ver.

R ə f i q ə. Hansıdır?

S a l e h. Üstündə yazmışam. "B-A", yəni böyrüm ağrıtanda (Rəfiqənin verdiyi həbi udur).

X u m a r. Nə olub, Saleh əmi?

S a l e h. Sol böyrümün sancısı tutub.

K ə k l i k. Bəlkə "Təcili yardım" çağırmaq?

S a l e h. Lazım deyil, elə mən özüm yarı həkiməm. Bu qiyamət dərmandır, keçdi. Hə, qızlar, indi salaməleyküm, bir deyin görək, Zəki bizi bura niyə çağırır?

X u m a r. Rol oynamaqdan ötrü.

S a l e h. Onsuz da mən bir plan şöbəsi kimi fabrikin həyatında mühüm rol oynayıram.

K ə k l i k. Həyatda yox, səhnədə.

S a l e h. Deməli, Rəfiqə, axırımız gəlib artistlikdə dayandı?

K ə k l i k. Rəfiqə xala bizim xalq teatrının ən aktiv üzvüdür.

S a l e h. Oynayıb?

X u m a r. O qədər...

S a l e h. Məni aldadıblar, ay camaat, bu yaşında gəlib artiska ilə evlənmişəm. Rəfiqə, bəs niyə mənə bu barədə bir söz deməmişən?

R ə f i q ə. Dərmanların əlindən macal tapmışam ki?

S a l e h. Hirs vurdu başıma, ürəyim sancdı. Rəfiqə, tez ol, oradan dərman ver. Üstündə "H-T" yazmışam.

R ə f i q ə. "H-T" nədir?

S a l e h. Yəni hirsim tutanda.

K ə k l i k (Xumarın qulağına). Bu cür xəstə adam bizim tamaşada oynaya bilər?

X u m a r. Xəstə-zad deyil, yalandan arvadına əzilir. Saleh əmi, heç səhnəyə çıxmısınız?

S a l e h. Mən həyatda elə səhnələr görmüşəm ki, teatr onun yanında muştuluqdur.

K ə k l i k. Görmüsünüz, ya iştirak eləmisiniz?

S a l e h. Baş rolu oynamışam.

Zəki içəri girir. O, çox gəncdir, ancaq özünü təcrübəli rejissor kimi göstərməyə çalışır.

K ə k l i k. Axırı ki, gəldin.

Z ə k i. Hamı yığılmayıb?

X u m a r. İş indicə qurtaracaq.

Z ə k i. Hamı yığışsın, gedək zala.

S a l e h. Zəki müəllim, mən də gərək artistlik eləyim?

Z ə k i. Saleh əmi, siz bizim təzə işçimizsiniz, bilmirsiniz, Rəfiqə bacı danışar? Bu fabrikdə teatrı çox sevirlər, bizim teatrimız məşhurdur. Sizinçün bu əsərdə yaxşı rol var.

S a l e h. Bacararam?

R ə f i q ə. Bacarmasan, Zəki Səməndəroviç öyrədən, bilmirsən, nə rejissordur (qızlar gülüşürlər).

Z ə k i (qızlara tərs-tərs baxdıqdan sonra). Bu saat əsərdən bir parça oxuyum, nə rol oynayacağınızı görün... Konstantin Sergeyeviç deyib ki... (Portfeli açır, bir neçə əzik kağız çıxarıb yerə atır, təəccüblə) Bu nədir, bəs, əsər hanı? Deyəsən, heç bu portfel mənim deyil... Dəyişik düşüb... yəqin trolleybusda... yanımda biri oturmuşdu, əlində də bu cür portfel...

X u m a r. Üzü yoxdur?!

Z ə k i. Yox, cavan dramaturqdur, makinada yazdırmağa da macal tapmamış, əlyazmasını mənə vermişdi. Bəs, necə olsun? Dayan, dayan, əlimə bir şey deyir. (Portfeli axtarır, bir böyük şəkil çıxardır) Şəkildir... Xumarın şekli...

X u m a r. Mənim şeklim?

Z ə k i. Budur, bax!

X u m a r. Mənim şeklim xalqın portfelində nə gəzir?

K ə k l i k. Sirlərin üstü açılır. Bəs, deyirdin “nişanlım yox, sevgilim yox...”

X u m a r. Mənim heç nədən xəbərim yoxdur.

S a l e h. Bəlkə, bu da bir növ teatr priyomudur, hə?

R ə f i q ə. Demək istəyirsən ki, “Yalan”ın itməyi yalandır?

Z ə k i. Təəssüflər ki, həqiqətdir.

S a l e h (Xumarın şeklini alıb baxır). Kim isə “Yalan”ı apardı, əvəzində bizə Xumarın şeklini göndərdi ki, yalanla yox, bu cür göyçək qızın sevgisilə məşğul olun.

X u m a r. Şekli bura verin, Saleh əmi, hamının yanında biabır oldum.

Şekli Salehin əlindən alır. Utanaraq səhnədən çıxır.

Z ə k i. Dramaturq xəbər tutunca bir çarə eləmək lazımdır.

K ə k l i k. Bütün trolleybusları axtar, milisə xəbər ver.

Z ə k i. Axtararıq, əgər tapmasaq, gərək şəkil-şəkil, pərdə-pərdə mətni yadımıza salıb yazaq.

R ə f i q ə. Bu da bizim məşqimiz.

S a l e h. Bəli, deməli, “Yalan” dönüb oldu yalan. Gedək uşaqlar, yalandan tamaşa göstərməkdənsə, öz doğru işimizlə məşğul olaq. Çıxırlar.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Tikiş fabriki. Umudun kabineti və onun qarşısında katibənin otağı. Umud aramsız zəngi basır. Xumar qaça-qaça gəlir, öz otağından keçib kabinetə girir.

U m u d. Haradasan? Zəng çalmaqdan yoruldum, gəlib çıxmırsan?

X u m a r. Məşğul idim, buyurun.

U m u d. Təcili bir stəkan çay.

X u m a r. Bu saat. Siz o kağızlara qol çəkin, tələsdirirlər.

U m u d. Qol çəkim də... Tələsdirirlər... Hamı tələsir. Elə bil qaça-qaçdır. (Kağızlarla məşğul olur)

Xumar öz otağına keçir, telefonların üçü də birdən zəng çalmağa başlayır.

X u m a r. Əvvəlcə hansına cavab verim? Bəxtəbəxt birini götürəcəyəm. (Telefonlardan birinin dəstəyini götürür) Alo, bəli, buradadır... Bu saat! (Çay töküb kabinetə aparır) Univermağın müdiri sizinlə danışmaq istəyir.

U m u d. Dedin buradayam?

X u m a r. Əlbəttə, yalan danışmayacağam ki?

U m u d. Vay, vay, batdıq getdik ki. Az, yalansız katibə olar? (Dəstəyi götürür, çay içə-içə danışır. Xumar qol çəkilməmiş kağızları

götürüb öz otağına keçir) Mənəm, Umud yoldaş... Nə? Geri qaytarırsınız? İxtiyarınız yoxdur. Artikul hansıdır? 95? Gül kimi maldır, satmağı bacarmırsınız, mən neyləyim? Hara istəyirsən de, mən ondan da yuxarıya deyərəm. Xoş gəldin. (*Dəstəyi qoyur*) Xumar! (*Xumar bu tərəfə keçir*) Şamili çağır yanıma. Dünyanı bir-birinə qarışdırıb. Aqronomdan da tikiş fabrikinə müdir müavini olar? Bakıda saxlamaq xətrinə nə işə olsun, göndərlirlər. Çağır, gəlib gözləsin, bu saat qayıdıram. (*Gedir*)

X u m a r (*zəng eləyir*). Kommutator, Şamili müdir çağırır, tez onun yanına gəlsin. Məşq baş tutmadı. Pyesi oğurlayıblar. Hə, hə, onu de, kaş dramaturqu oğurlayıbdılar, pyes qalaydı. (*O biri telefon zəng çalır*) O biri telefon yazıq-yazıq mələməyə başladı. Qoy götürüm, sakit olsun. Sağ ol. (*Bu dəstəyi asır, o birini götürür*) Alo, alo! Yenə susur. A yoldaş, işin-gücün qurtarıb? Nəfəsini eşidirəm, ey.

Zəki içeri girir.

Z ə k i. Kimin nəfəsini eşidirsən?

X u m a r. Bir avaranın. Bütün günü zəng eləyir, amma danışmır. (*Dəstəyi acıqla asır*)

Z ə k i. Portfeldən çıxan şəkil... Sükut içərisində keçən telefon zəngləri... Mənim qulağıma qorxaq bir aşıqın titrək ayaq səsləri gəlir.

X u m a r. Zəki, iş vaxtı kənar söhbətlərlə məşğul olma...

Z ə k i (*yavaşdan*). İçəridədir?

X u m a r. Yox, sexə gedib.

Z ə k i. Onda, bəs niyə elə rəsmi danışırısan? Nə olub, yenə dağ başını bulud-qar alıb?

X u m a r. Əlindən yığmışam. Bir pyesi də saxlaya bilmədin, hələ adını rejissor qoymusan.

Z ə k i. Cinayət işləri ilə məşğul olan idarəyə zəng eləmişdim. Cavab verdilər ki, pyes oğurları ilə biz məşğul oluruq, yazıçılar itti-faqlına müraciət eləyin. Oraya da heç kəsin işi düşməsin.

X u m a r. Sənin ucbatından iyənə ilə gor qazmağa başlamışıq.

Z ə k i. Neyləyim, qəzadır da... Səndən bir xahişim var, Xumar!

X u m a r. Şikayət qutusunu açım?

Z ə k i. Açı, mənim də dərdimi qəbul elə. İşdən çıxanda bir bəhanə ilə Kəkliyi də özünə götür, sizi yolun ayrıcında gözləyəcəyəm. Sənin yanında onunla qəti danışmaq istəyirəm.

X u m a r. Yoldaş rejissor, mizanı düz qurmursan. Məhəbbət söhbətində şahid iştirak eləməməlidir.

Z ə k i. Kəklilə şahidsiz danışmaq olmur.

X u m a r. Yəqin ürəyinin tellərini dilləndirə bilmirsən.

Z ə k i. Bilmirəm. Acizəm. Sevgi dilimi bağlayıb.

X u m a r. Yalvarırsan, zavallı?!
Z ə k i. Rəhm elə, ey mərhəmət göyərçini!

Şamili içeri girir.

Ş a m i l. Yenə nə həngəmdir?

Z ə k i. Məşq eləyirik.

Ş a m i l. Bizim bu kolxozun işi başdan-ayağa teatrdır... (*Kabinetə keçir*)

X u m a r. Fabrikə həmişə kolxoz deyir.

Z ə k i. Kəklilə gəlməyi unutma, sizi gözləyəcəyəm. (*Xumar ona dilini çıxardır*) Sizinlə ciddi danışmaq olmur ki... (*Gedir, Umud kabinetinə qayıdır*)

Ş a m i l (*Umuda*). Məni nə üçün çağırırsan?

U m u d. Univermaqdan xəbərin yoxdur?

Ş a m i l. Yox, nə olub?

U m u d. Qan su yerinə axır.

Ş a m i l. Vuruşurlar? Nə üstə?

U m u d. Bizim kostyumlarımızın üstündə baş yarılr.

Ş a m i l. Hə, gördün fəaliyyətimizi?

U m u d. Gördüm. (*Zəngi basır. Xumar gəlir*) Get, katibəyə de, mənim müavinim Şamilə şiddətli töhmət yazsın. (*Xumar gedir*)

Ş a m i l. Mənə töhmət? Bilmək olarmı, nə üçün?

U m u d. Böyük fəaliyyət göstərdiyin üçün.

Ş a m i l. Sağ ol əvəzinə?

U m u d. Bilirsən univermaqda dava-dalaş nə üçündür? Sən tikdirdiyən kostyumları almaq üçün yox, geri qaytarmaq üçün, şikayət dəftərinə yazmaq üçün. Bütün şəhərdə biabır olmuşuq, onunçun sənə "sağ ol" deyək?

Ş a m i l. Bura bax, Umud yoldaş, mənim üstümə yixma, özün qol çəkmisən, rəsmi olaraq məsulsən. Töhməti də özünə yaz.

U m u d. Boş qazanı dolu qazana vurma, sınar. (*Zəngi basır, içeri girən Xumara*) Baş mühəndisi bura çağır.

X u m a r. Xəstədir.

U m u d. Müavinini çağır.
X u m a r. Futbola gedib.
U m u d. Sex müdirini çağır.
X u m a r. Raykoma iclasa gedib.
Ş a m i l. Əcəb kolxozumuz var.
U m u d. Plan şöbəsindəki Saleh hardadır? Bəlkə o da yoxdur, kosmosa uçub?
X u m a r. Xeyr, hələlik işdədir, çağırım?
U m u d. Denən doxsan beşinci artikulun materiallarını götürsün.
X u m a r. Baş üstə. (Çıxır)
Ş a m i l. Qanını qaraltma, akt bağla, ver traktorun ağzına, təzədən şumlasınlar.
U m u d. Bura səniçün kolxoz deyil, qoyunçuluq ferması deyil. Siz orada kababı yeyib, canavarın ayağına yazmağa adət eləmişiniz. Amma burada hər balaca brak üçün bizim özümüzədən akt bağlayırlar.
Ş a m i l. Cavabdeh sənsən, mənə nə! (Saleh içəri girir)
S a l e h. Mən hazır.
U m u d. Saleh yoldaş, bax o kağızlara, de görüm, axırıncı dəfə satışa göndərdiyimiz kostyumları mən nə vaxt istehsalata buraxmışam?
S a l e h (kağızları diqqətlə yoxladıqdan sonra). İstehsalata üç ay bundan qabaq buraxılıb. Amma o vaxt siz burada yox idiniz, müavininiz qol çəkib.
Ş a m i l. Yalan deyirsən.
S a l e h. Yalnız qorxaqlar yalan danışar. Mən qorxaq adam deyiləm. Bu naryad, bu da sizin qolunuz.
U m u d. Buna nə deyirsən?
Ş a m i l. Yadıma gəlmir. Lap tutaq ki, qol çəkmişəm, məhkəmə qurmusan, iş verəcəksən?
U m u d. Əvvəlcə şiddətli töhmət verəcəyəm, sonra da işdən çıxardacağam.
Ş a m i l. Ver görüm, necə verəcəksən. Sən hələ məni yaxşı tanımamısan. (Qapını çırpıb gedir)
U m u d (Xumarı çağırır). Töhmət nə oldu?
X u m a r. Yazır.
U m u d. Bir saat qurdalanacaq. Yaxşısı budur özüm məşğul olum.

Gedi. Xumarla Saleh danışı-danışa katibənin otağına keçirlər.
S a l e h. Xumar, oradan mənə bir dərman ver.

X u m a r. Nə dərman?
S a l e h. Nə olur olsun, dərman olsun. Qanıqaralıq ki, oldu, ürəyim reldən çıxır.
X u m a r. Dərman yoxdur, konfet var, eybi yoxdur?
S a l e h. Ver gəlsin. (Xumar ona konfet verir) Eh, ay Xumar, mənim ürəyimə bir konfet nə təsir eləyəcək?
X u m a r (ona yenə konfet verir). Al, Saleh əmi, birini də.

U m u d. Şəlalə. Rəfiqə içəri girir.
R ə f i q ə (Salehə). Nə olub, rəngin ağarıb?
S a l e h. Bir az artıq-əskik danışıq oldu, özümü pis hiss elədim. Dərmanlarım yanındadır?
R ə f i q ə. Yenə dərman? İndi hansını istəyirsən?
S a l e h. Üstündə "M-D" yazmışam. Yəni, müdiriyyətlə dalaşanda.
R ə f i q ə. O dərmandan yoxdur, qurtarıb.
S a l e h. Bu qədər dava-dalaşa dərman davam gətirər?
R ə f i q ə. Dava nə üstündə idi?
S a l e h. Kişi kostyumları brak çıxıb. Onun üstündə.
R ə f i q ə. Bəs onları sərgidə tərifləmişdilər.
S a l e h. Sərgi üçün elə tikirik, min göz gerek tamaşa eləsin. Camaat üçün tikəndə isə gözlər görməsin.

U m u d. Umud gəlir.
U m u d. Rəfiqə bacı, xoş gördük. Saleh kişi, sən bir plan şöbəsi müdiri kimi gerek baza ilə möhkəm əlaqə saxlayasan. Mal ki, pis oldu, çalış mərkəzdən uzağa göndərsinlər, rayona, kəndə. Xumar! Yanıma heç kəsi buraxma. Məşğulam. (Öz kabinetinə keçir, kağızlarla məşğul olmağa başlayır)
R ə f i q ə. Demək rayondakıları, kənddəkiləri aldatmaq olar, hə?
S a l e h. Hər bir ticarətin içində müəyyən faiz yalan olmalıdır.
R ə f i q ə. Ondansa fabriki qaydasına salın, heç kəsi aldatmayaq. (Gedir)
S a l e h. Salmaq olur ki? Min naçalnikimiz var, bilmirsən hansının sözüne qulaq asasan. (Getməyə hazırlaşdıqda, Şəlalə içəri girir. Saleh təəccüblə bir tərəfə çəkilir)
Ş ə l a l ə (Xumara). Göycək qız, yaxına gəl, səni öpüm.
X u m a r. Necəsiniz, Şəlalə xanım?

Ş ə l a l ə. Lap yaxşıyam. Sənin kimi gözəl qız ərimin qarovulunu çəkir, pis olaram? Umud kabinetindədirmi?

X u m a r. Bəli, amma deyib heç kəsi buraxma.

Ş ə l a l ə. Mən onun ruhuyam, ruhsuz bədən orada neyləyəcək?

Şəlalə kabinetə keçir, ayağının ucunda yaxınlaşıb Umudun gözlərini tutur.

U m u d. Kimdir? (*Şəlalə cavab vermir*)

S a l e h (*dili dolaymış halda*). Bu... bu... kimdir?

X u m a r. Müdirin arvadı.

S a l e h. Konfet!

Xumar ona konfet verir, qolundan tutub səhnədən çıxardır.

U m u d. Kimdir idarədə mənimlə zarafat eləyən?

Ş ə l a l ə. Səni sevən bir qadın. (*Əlini onun gözündən götürür*)

U m u d. Şəlalə! Sənsən!

Ş ə l a l ə. Mənəm, mənim pişiyim, mənim dovşanıam!

U m u d. Yavaş danış, Şəlalə, bura idarədir.

Ş ə l a l ə. Sənin özünə də qurban olum, idarənə də... niyə dilxorsan?

U m u d. Bir az əsəbiləşdim, ona görə...

Ş ə l a l ə. Ay mənim yazıq ərim, burda səni dinc qoymurlar, hə?

Çıx bu fabrikdən. Mən sənin bir santimetr əsəbini dünyanın bütün fabriklərinə dəyişməyəm... Kiminlə dalaşmısan?

U m u d. Heç...

Ş ə l a l ə. Şəlalədən söz gizlədirsən?

U m u d. Müavinim ilə sözüümüz oldu.

Ş ə l a l ə. Ay onun boynu sınısın, ay onu dünya işığı görməsin. Mənim Umudumu incitmək olar? (*Qapını açır, Xumara*) Xumar xanım, zəhmət olmasa, o başı batmışı bura çağırın!

X u m a r. Hansı başı batmışı deyirsiniz, Şəlalə xanım?

Ş ə l a l ə. Umudun müavinini.

X u m a r. Çağırım, Umud yoldaş?

U m u d. Çağır, çağır, qoy onun mübarək üzünü bizim arvad da görsün.

X u m a r. Baş üstə. (*Gedir*)

Ş ə l a l ə. Sənin bu katibəndən gözüüm su içmir, çox qaş-göz oynadır.

U m u d. Nə danışsın, Şəlalə, sənə mən xəyanət eləyəyəm?

Ş ə l a l ə. Dünyada ailə dağıdan arvadlar o qədərdir ki, bir budaqda oturub, min budağı silkələyirlər...

U m u d. Bilirsən səni nə qədər istəyirəm...

Ş ə l a l ə. Məndə olan sevgi heç kəsdə ola bilməz. Mənim qədər heç bir qadın öz ərini istəməyib. Düzdür, səndən qabaq da ərim olub, ancaq toydan iki ay sonra rəhmətə gedib. Sevgi nədir, bilməmişəm. İndi isə bilirəm, sənin bir tükünün üstündə bütün qadınları məhv eləyəyəm.

U m u d. Şəlalə, evində sənin kimi qızılı olan gedib kənardə dəmir-dümür axtararmı?

Ş ə l a l ə. Axtarar. Haram ləzzətli olur. Pişik qulağını gətirsin. Şəlaləsi onun qulağından çəkmək istəyir, gətir, gətir. (*Umudun qulağını tutur*) Bu, gözəl katibə saxladığın üçün... Bu da, katibə sənə göz süzdürdüüyü üçün...

Ş a m i l içəri girir. Onlar özlərini düzəldirlər.

U m u d. Şəlalə, məni dilxor eləyən budur. Bax, ləzzət çək!

Ş a m i l. Kim kimi dilxor eləyib, mən səni, sən məni?

Ş ə l a l ə. Nə kobud müavinin var, ay Umud? Qadına salam verməyi də bacarmır.

Ş a m i l. Şəlalə xanım, tanış deyilik, ona görə də cürət eləmədim.

U m u d. Tanış ol!

Ş a m i l (*Şəlalə ilə görüşür*). Bağışlayın... Kolxozçu adamıq da.

Ş ə l a l ə. Kolxozçunun şəhərdə nə ölümü var, zəhmət çəkib kəndə getsin, pambıq düzəltsin.

Ş a m i l. Pambığı düzəltməzlər, əkərlər.

Ş ə l a l ə. Ək, sözüüm yoxdur, amma kolxozda, mənim ərimin başında yox...

U m u d. Nə dedin, Şəlalə, lap ürəyimdən tikan çıxartdın...

Ş ə l a l ə. Kolxozçu qardaş, zəhmət çək, onun əlini sıx, üzr istə.

Ş a m i l. Şəlalə xanım, axı mənim bir təqsirim olmayıb.

Ş ə l a l ə. Onun kimi təmiz, alicənab adamın qarşısında hamı səcdə eləməlidir. Üzr istə!

Ş a m i l (*Umudla görüşür*). Üzr istəyirəm.

U m u d. Qurban olasan, Şəlaləyə...

Ş a m i l. Bəs töhmət? Mən boyda kişiyyə töhmət vermək yaxşı deyil.

U m u d. O barədə danışma. Dünya gəlsə, o töhməti dəyişən deyiləm.

Ş ə l a l ə. Töhmət yazmısan? Ver baxım. (*Stolun üstünü axtarır*)

U m u d. Oraları qarışdırma, Şəlalə!

Ş ə l a l ə. Qorxdun? Bəlkə burda məktub gizlətmisən?

U m u d. Yox, ey, məktub hardadır? Demək istəyirəm ki, əmr orada deyil. Katibədedir. Bu saat gətirdim. Xumar! Xumar! Yoxdur, gedim özüm gətirim. (*Çıxır*)

Ş a m i l. İcazə verin, əlinizdən öpüm.

Ş ə l a l ə. Çəkil o yana... Mən olmasam bir gün dünyada baş saxlaya bilməzsən.

Ş a m i l. Çox sağ olun. Zəng eləyən kimi özünüzü çatdırdınız.

Ş ə l a l ə. Mən elə qadınam. Bir adamı ki, sevdim, özümü oda-alova ataram. Amma sən... nəfəsini də yalandan alırsan.

Ş a m i l. Dünən gələ bilmədim. Bir tərəfdən idarə, bir tərəfdən də... Umudun qabağında vicdanım razı olmur...

Ş ə l a l ə. Cəhənnəm olsun Umud da, idarə də, sən vicdanın da... Mən ki, zəng eləyib çağırıdım, gərək quş kimi uçub gələsən.

Ş a m i l. O cür səhv bir də təkrar olunmaz. Nə vaxt desəniz, qulluğunuzda hazırım.

U m u d əlində kağız gəlir.

Ş ə l a l ə (*pıçıltılı ilə*). Mənim zəngimi gözlə.

U m u d. Bir də oxudum, əmri yaxşı yazmışam. Bu cür töhməti o, ömründə görməyib.

Ş ə l a l ə. Əgər gizli deyilsə, ver baxım.

U m u d. Gizli niyə olur? Al, oxu! (*Şəlalə əmri alıb oxumadan cırır*) Neylədin, niyə cırdın?

Ş ə l a l ə. Yazığım gəldi. Görmürsən, qorxudan nə günə düşüb? Yumaq kimi yumulub. (*Şamilə*) Kolxozçu qardaş, bir də mənim ərimi əsəbiləşdirməyin. Gedə bilərsiniz.

Ş a m i l. Çox sağ olun. (*Çıxır*)

U m u d. Əmri nahaq cırdın, Şəlalə, bilirsən, o, dövlətə nə qədər ziyan vurub?

Ş ə l a l ə. Sən töhmət verməklə ziyan ödənəcək? Nahaqdan özünü işə salma, yuxarılarda adamı olmasaydı, aqronomu fabrikeyə işə göndərməzdilər. Sataşmağa adam tapmısan?

U m u d. O da düzdür. Sən lap qızıl kimi arvadsan, Şəlalə!

Ş ə l a l ə. Mən olmasam bir gün bu dünyada baş saxlaya bilməzsən. Elə bilirsən, bura təsadüfən gəlmişəm? Zəng eləmişdim, dedilər, qanı qaradır. Taksiyə minib özümü çatdırdım. Mən elə qadınam. Bir adamı ki, sevdim, özümü oda-alova ataram. Pişik yaxına gəlsin, Şəlaləsi onu sıgallamaq istəyir. (*Umudu qucaqlayır*)

Səhnə qaranlıqlaşır.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Kiçik bir otaq. Fərman səhnəyə çıxır, fit verir. Aslan gəlir.

A s l a n. Nə var?

F ə r m a n. İndicə gələcəkdir.

A s l a n. Nə yaxşı xəbər gətirmisən. Mən onun sağ tikəsini qulağı boyda eləyəcəyəm.

F ə r m a n. Onun bir damcı qanına mən ürəyimi verməyə hazırım.

A s l a n. Satdın məni, keçdin Salehin tərəfinə?

F ə r m a n. Mən Salehdən yox, Xumardan danışırım. İndicə çıxıb evə gedəcəkdir. Yolu burdandır.

A s l a n. Əşi, mən nə dərddeyəm, sən nə dərdde?

F ə r m a n. Dərdim böyükdür, şef, fikrim yaman qarışıqdır. Müştəri deyir Razinə sür, sürürəm Alatavaya. Xumardan başqa heç nə barəsində fikirləşə bilmirəm.

A s l a n. Axmaq, arvad adamı adamlıqdan çıxardır.

F ə r m a n. O cür arvad adamı adam eləyər.

A s l a n. Sevmir, ayrısını tap. Nə çoxdur saçı kəndçi papağına oxşayan qız.

F ə r m a n. Yox, lap mələk də olsa, istəmirəm. Mənim gözüüm birçə ondadır.

A s l a n. Çox istəyirsən?

F ə r m a n. Allaha and içirəm.

A s l a n. Mən Allaha inanmıram.

F ə r m a n. Həzrət Abbas haqqı.

A s l a n. Onda inandım. De görüm, məndən nə istəyirsən, sən bu məhəbbət oyununda mənim vəzifəm nədir?

F ə r m a n. Bir az hədə-qorxu gəl, görsün ki, mənim də dalımda duran var.

A s l a n. Yaxşı tapmısan. O cür qızların bir-iki sümüyünü sındıran kimi yumşalıb ipəyə dönürlər.

F ə r m a n. Qurban olum, dilinə nə qədər istəyirsən güc ver, amma əlini vurma. Sən bir tərəfdə dayan, əvvəlcə söz ilə onu başa salım. Gördüm yox, tərslik eləyir, fit verərəm, gələrsən.

A s l a n. Bildim. *(Gedir. Fərman gizləni)*

Xumarla Kəklik səhnəyə çıxırlar.

K ə k l i k. Məni bu yollarla hara aparırsan?

X u m a r. Burada səni bir oğlanla tanış eləyəcəyəm. Budur, özü də gəlir.

Zəki gəlir.

K ə k l i k. Zəki!.. Sən bu cür kələk gəlib mənimlə görüşmək istəyirsən? Həyatı səhnəyə çevirmisən, komediya oynayırsan?

Z ə k i. Diqqətlə qulaq as, gör nə deyirəm.

K ə k l i k. Nə deyəcəksən? Köhnə vallar təzədən çalınacaq. Tanış melodiyalar.

Z ə k i. Sən məni yaxşı-yaxşı dinlə!

K ə k l i k. Dinləməmişdən də cavabımı verə bilərəm. Bura bax, siz oğlanlar elə güman eləyirsiniz ki, qız yaşa doldumu, gərək ərə gedə, hə? Mən həyatda məqsədimə çatmamış, istədiyimə nail olmamış ailə qurmaq haqqında düşünməyəcəyəm. Bildin?

Z ə k i. Məqsədin, istəyin nədir? Böyük rəssam olmaq?

K ə k l i k. Həm rəssam, həm də aktrisa.

Z ə k i. Lap ol dünyanın ən böyük rəssamı və ən məşhur aktrisası. Yənə də sənə bir ər lazım olacaq, ya yox? Konstantin Sergeyeviç deyib ki...

K ə k l i k. Konstantin Sergeyeviç deyib ki, aktrisa ərə getdi, deməli onun sənəti öldü.

Z ə k i. Konstantin Sergeyeviç elə söz deməyib. O deyib ki, bir qızın ürəyi daş, hissləri məftil olsa, ondan sənətkar olmaz.

K ə k l i k. Demək mən canlı insan deyiləm, daşam, məftiləm, hə? Çox sağ ol.

X u m a r. O cür demək istəmir ey...

Z ə k i. Ürəkdə gərək istək və arzudan başqa sevgi də olsun.

K ə k l i k. Zəki, mən səni də, sənin sevgini də rədd eləyirəm. *(Gedir)*

X u m a r. Qızla danışmağı bacarmırsan. Qaş qayıran yerdə vurub göz çıxartdın.

Z ə k i. Başdan-ayağa həyəcandır, temperamentdir. Elə bununçün mən onu çox istəyirəm də.

X u m a r. Qaç dalınca, könlünü ələ al. Küt.

Z ə k i. Kəklik, bu dünya dağılıb parçalansa da, yənə sən mənim olacaqsan. *(Gedir)*

Xumar gülərək yoluna davam etmək istədikdə Fərman onun qabağına çıxır.

F ə r m a n. Salam, qonşu qızı. *(Xumar cavab verməyib getmək istədikdə qabağını saxlayır)* Niyə həmişə məni görəndə üçüncü skorost-la gedirsən?

X u m a r. A Fərman, nə qırsaqqız olub yapışmısan? Keçən səfər mən sənə sözümlü dedim də...

F ə r m a n. O söz ki, keçən səfər sən mənə dedin, elə bil başımı kəsib atdın bir tərəfə.

X u m a r. Elə kəsilməli başım var.

F ə r m a n. Lap çəlladsan ki.

X u m a r. Daha mənimlə bu barədə danışma. Eşitdin? Qurtardı.

F ə r m a n. Qurtarmadı. Sabah-birigün professor olacağam. Amma elmi işimi işləyə bilmirəm. Gəlib dayanırsan gözümlün qabağında.

X u m a r. Elmi işçiyə bax, professoru bax!.. Elə bilirsən, xəbərim yoxdur ki, şofersən, özün də taksidə işləyirsən?

F ə r m a n. Nə olsun ki? Mən şoferliyin professoruyam: bütün şəhərdə birinciyəm. Şofer – ass.

X u m a r. Yaxşı, yaxşı, yoldaş ass! Yol ver, gedim.

F ə r m a n. İndi ki, şoferliyimi bilirsən, onda gəl açıq danışaq.

X u m a r. Heç cürə danışmaq istəmirəm. Yalançı adamın üzünə də baxmaram.

F ə r m a n. Bir də yalan danışsam, dilim lal olsun, müştəri ilə danışa bilməyim.

X u m a r. Bir de görüm, niyə məni biabır eləyirsən, şəklimi niyə böyüdüb portfelində gəzdirirsən, hə?

F ə r m a n. Nə? Şəkil? Ay aman... böhtandır, xəbərim yoxdur. Portfeldə niyə gəzdirirəm, sənənin şəklin həmişə mənim ürəyimdədir...

X u m a r. Məni də, şəklimi də ürəyindən birdəfəlik çıxart. Çəkil bu yana, tələsirəm.

Fərman. Sənin kimisini görək məcbur eləyəsen. Bu saat şefimi çağırım, onda bülbül kimi ötersən.

Fit çalır. Aslan səhnəyə çıxır.

Aslan. Hə, bacıqızı, yaxşı düşmüşən tələyə.

Xumar. Bu kimdir? Siz məndən nə istəyirsiniz?

Fərman. Mən səndən məhəbbət istəyirəm.

Xumar. Nə?

Aslan. Məhəbbəti bu istəyir. Şəxsən mən nifrət tərəfdarıyam.

Xumar. Çəkilin yolumdan.

Fərman. Xumar, mən gözəl danışa bilmirəm, səni o qədər istəyirəm ki, yolunda iyirmi beş ilə, uf demərəm. (Aslana) Təsdiq eləsənə!

Aslan. On iki imam haqqı.

Fərman. Vurulmuşam, ey, başa düşürsən, lap çoxdan, qonşu olduğumuz vaxtdan vurulmuşam. Təkəri boşalmış maşın kimi orabura valay vururam. Səni cavahirat içində saxlayaram. Özgəsinin bir ayda qazandığını bir gündə gətirərəm. (Aslana) Təsdiq eləsənə!

Aslan. On iki imam haqqı.

Xumar. Mənə nə cavahirat lazımdır, nə də pul. Mən səninlə heç danışmaq da istəmirəm.

Fərman. Xumar, yalvarıram.

Aslan. Eh... Yenə hirsim başladı tvist oynamağa... Bu yana çəkil, ə! Qızınan o cür danışmazlar. (Xumarın qolundan yapışır) Bura bax ey, qənfet qız, bu oğlanı sevirsen sev, sevmirsən, səni elə oğurlayıb apararam ki, özün də harda olduğunu bilməzsən.

Xumar. Burax qolumu... burax...

Fərman. Çox güc eləmə, xoşaxoşluqla, xoşaxoşluqla.

Aslan. Xoşaxoşluqla marojna yeyərlər, qız qaçırtmazlar. Daldan yapış, at çiynimə, aradan çıxacaq.

Xumar (çığırır). Ay aman, köməyə gəlin.

Zəki dönüb baxanda Fərman qaçır.

Zəki. Burax, neyləyirsən, burax?!

Aslan (Xumarın əlini buraxır). Bu kimdir, ə?

Fərman. Qəmişdir.

Zəki. Bunlar kimdir, Xumar?

Xumar. Xuliqan, qolumu sındırmaq istəyirdi.

Fərman. Ağrıdı? Yaylıq verim bağla.

Aslan. Əməzək arvad. (Aradan çıxır)

Xumar. Zəki, sən onu möhkəm tut, mən getdim milis çağırmağa. (Gedir)

Zəki (Fərmana). Yoldaşın getdi, amma səni qaçmağa qoymayaçağam.

Fərman. Niyə qaçıram ki? Odur bax, milis gəlir, ay Xumar!..

Zəki dönüb baxanda Fərman qaçır.

Zəki. Qaçdı... qaçdı.

Xumar qayıdır.

Xumar. Milis gəlmədi, dedi postdayam, tutun gətirin yanıma.

Zəki. Daha gecdir, getdilər.

Xumar. Mən onun evini tanıyıram. Qabaqlar bizim qonşumuz olub. Taksi soferidir, başına oyun açım, o da görsün...

Zəki. Sakit oldun?

Xumar. Elə qorxmuşdum ki...

Zəki. Mən elə bilirdim, tanıdığım qızların içində birçə ədalətli, mərhəmətli sənəsen. Demə, sən də bir yazığı yandırıb-yaxırsanmış.

Xumar. Ona yazıq deyirsən? Xuliqanlarla dostluq eləyirsən.

Zəki. Sevgi adamı nəyə desən vadar eləyər. Görmürsən nə qədər sevir? Sən də bundan istifadə elə, onu öz hərərətinlə isit, öz səviyyə-nə çatdır. Sevgi insandakı bütün eyiblərin üstünü örtə bilər. (Xumar birdən ağlamağa başlayır) Bu göz yaşları fərəhdən və sevincdəndir.

Səhnə qaranlıqlaşır.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Bir küçənin tini. Aslan və Fərman qaçaraq səhnəyə gəlirlər.

Aslan. Dayan, ada, dayan, daha... tormuzlarım tutmur.

Fərman. Çoxdandır bu cür qaçmamışdım.

Aslan. Az qala ilişəcəkdik. Mən bura, bu şəhərə təmiz bir məqsədlə gəlmişdim: intiqam. Sən bu intiqamın içinə həm yalan qarışdır-dın, həm də eşq.

Fərman. Eşqin belə tikanlı yolları var da...

Aslan. O quyruq kim idi? Qız səsləyən kimi gəldi?

Fərman. Mənim həmkarımdır.

A s l a n. Sürücüdür?

F ə r m a n. Yox, demək istəyirəm ki, o da mənim kökümdür. Xumarın rəfiqəsinə aşıqdır.

A s l a n. Düşmüşəm bu aşıqların içinə, ha çabalayıram, çıxa bilmirəm.

F ə r m a n. Zəmanənin qızları elə tərs olublar ki, oğlanlar bilmirlər başlarına haranın külünü töksünlər. Mənim işim bir az da xarablaşdı. Getmişdim saqqal dalınca, biği da qoyub gəldim.

A s l a n. Ağlama, sevin.

F ə r m a n. Sevinim ki, işim düzəlmədi?

A s l a n. Sevin ki, istədiyin qız bu qədər möhkəmdir. Qız ki, çətinliklə ələ gəldi, çətinliklə də əldən çıxar. Su kimi hər tərəfə axan qız boynuna oradan-buradan o qədər günah yığır ki, axırda şələləyə çevrilir. Şələlə bilirsən nədir?

F ə r m a n. Bu pyesada var. Oxumuşam.

A s l a n. Pyesa... Mənim arvadımın da adı Şələlə idi, özü də şələlə kimi idi...

F ə r m a n. Şələlə?

A s l a n. Yavaş, çığırma, gəlir, gizlənək.

F ə r m a n. Kim?

A s l a n. Mənim keçmiş arvadım Şələlə. (*Gizlənir*)

Şələlə səhnəyə gəlir.

Ş ə l ə l ə (*öz-özünə*). Kim isə məni çağırırdı. (*Ətrafa baxır*) Heç kəs yoxdur. Bəlkə qulağıma səs düşüb. Niyə bu qədər həyəcanlıyam? Şamil hələ gəlməyib. Onu çox istəyirəm. Umudun ulduzu artıq həmişə idarədə sönür, həmişə evdə. Bu isə gənclərdir, qüvvətlidir, təzə-təzə parlağa başlayıb. (*Şamil gəlir*) Şamil!

Ş a m i l. Mən özümü çatdırdım.

Ş ə l ə l ə. Adam da qadını küçədə saxlayar? Qorxudan tir-tir əsirəm. Birdən görən olar.

Ş a m i l. Görüşü burada siz özünüz təyin elədiniz.

Ş ə l ə l ə. Mən yox, ürəyim... ürəyim əmr elədi. Təcrübəsizəm, harda görüşürlər, bilmirəm. Həyatımda birinci dəfədir Umuddan başqa bir kişi ilə görüşürəm. Dünən gecə səhərə kimi ağlamışam. Şələlə - xəyanət?..

Ş a m i l. Şələlə xanım, hələ ki, ortada bir xəyanət olmayıb. Siz örinizin yanında ayna kimi təmizsiniz.

Ş ə l ə l ə. Bəs bu görüş? Bu görüş mənəvi xəyanət deməkdir. Mənim kimi qadınları yoldan çıxardan yalnız sevgi ola bilər. Əlini ürəyimə qoy, gör necə döyünür.

Ş a m i l. Rənginiz də ağarıb, yəqin çox həyəcanlısınız.

Ş ə l ə l ə. Rəngim ağarıb? (*Tez güzgüyə baxır*) Onsuz da ağam da... (*Şamilin qoluna girir, qulağına nə isə pıçıldamağa başlayır*)

A s l a n (*yavaşdan*). Onun hər sözü, hər kəlməsi yalandır.

F ə r m a n. Əntiqə arvaddır. Qoy gedim üzünə yaxından baxım.

A s l a n. Ehtiyatlı ol, ilşərsən.

F ə r m a n (*onlara yaxınlaşır*). Yoldaş, kibritin varmı? Papirosunu yandır.

Ş ə l ə l ə. Oy, qorxdum... kimsən?

F ə r m a n. Tələbəyəm.

Ş ə l ə l ə. Tələbə papiros çəkməz.

F ə r m a n. İki almışam, acığımdan çəkirəm. (*Papirosunu yandırır*) Bağışla əmioğlu, səni mühüm işdən qoydum... (*Çəkilir*)

Ş ə l ə l ə. Burdan gedək. Nədənə ürəyim narahatdır. (*Gedirlər*)

A s l a n. Salehdən bir intiqamımı aldım. Şələlə onun da başına qazan keçirdir.

F ə r m a n. Mən mat qalmışam, sənin bu cür gözəl arvadın olub, sükanı əlindən verməsən başqasına?

A s l a n. O ilandır, qəşəng, bəzəkli ilan. Zəhərinə də bal qarışdır.

F ə r m a n. Bu pyesada eyni ilə bu cür əhvalat yazılıb.

A s l a n. Heç bir əsərdə bu cür şey yazıla bilməz, ver baxım! Mən bu gün həmişə sevgi gördüm, həmişə xəyanət. Öz həyatım-sevgi ilə başlayıb xəyanətlə qurtaran keçmiş həyatım gəldi dayandı gözümün qabağında.

ALTINCI ŞƏKİL

Səhnə dəyişir, tamaşaçıların gözləri qarşısında Aslanın keçmiş həyatı canlanır; kasıb bir otaq. Sadə geyinmiş Şələlə köhnə divanın, stulların tozunu silir. Gənc Aslan yavaştan içəri girir, arxadan Şələləyə yaxınlaşır, onu qucaqlayır. Şələlə nazlanır, birdən onun əlindən qurtulub qaçır. Stolun ətrafında fırlanırlar. Nəhayət Aslan onu tutur. İkisi də qəhqəhə ilə gülürlər. Bu zaman köhnə dəb ilə geyinmiş bərli-bəzəkli Tər lan xanım içəri girir.

T ə r l a n x a n ı m. Sevişirsiniz?

Ş ə l ə l ə. Xala, buyur, buyur, xoş gəlmisən.

A s l a n. Xoş gəlmisiniz, Tər lan xanım!

T ə r l a n x a n ı m (*Aslanı diqqətlə süzür*). Hə, məndən razısan? Gör, necə qızın pambıq kimi əllərini tapşırmışam sənə!? Bir öp, mənə min dua elə. Bu cür gözəl hər adama qismət olmur. Onu özüm tərbiyə eləyib böyütmüşəm. Bilirsən mən kiməm? Muxtar bəyin qızı Tər lan xanım. Vaxtilə bütün Bakı məni tanıyırdı. Milyoner qızları ilə bir yerdə gimnaziyada oxumuşam. Musa Nağıyevin oğlu məni alacaqdı, heyf ki, rəhmətə getdi. Bir dəfə, Mantaşovun qonaqlığında general-qubernator məni valsa dəvət elədi. Bax, beləcə durub ayağa, bir reverans elədim...

Ş ə l a l ə (*Tər lan xanımın danışığından xəcalət çəkir*). Xala, indi yeri deyil.

T ə r l a n x a n ı m. Qoy kiminlə qohum olduğunu yaxşı bilsin.

A s l a n. Şəlalə mənim urufumdur, ay xala, on iki imam haqqı, ona gözcü baxanın başını qoparıb verərəm qoltuğuna.

T ə r l a n x a n ı m. Vay, vay, vay. Gəl suvajeri, no!!

A s l a n. Nə deyir, az?

Ş ə l a l ə. Fransızca təmiz danışır...

T ə r l a n x a n ı m (*Aslana tərs-tərs baxır*). Gözcü baxanın başını qopardaram nədir? Mənim bacım qızı sənin evində Nənəxanım xala olacaq? O bir güldür, gülə görə hamı tamaşa eləsin. Elə ki, mən girirdim məclisə, kavalərlər başlayırdılar qoşun atı kimi ayaqlarını yerə döyməyə. İsrail bəy hamıdan diribaş idi, pələng kimi atları üstümə.

Ş ə l a l ə. Xala, dedim ki, yeri deyil...

T ə r l a n x a n ı m. Qoy, indi də sən cehizindən danışım.

A s l a n. Mənə cehiz-mehiz lazım deyil.

T ə r l a n x a n ı m. Sənə lazım deyil, Şəlaləyə lazımdır. (*Əynindəki paltarını göstərir*) Bax, bu paltarını görürsən? Nimdaş olmağına baxma, on üçüncü ildə dayım Parisdən gətirmişdi. Verəcəyəm Şəlaləyə. Bu da dəvəquşu lələyidir. Bakıda bir məndə var idi, bir də Nobelın arvadında. Bacım qızı üçün keçərəm, təzəgəlidir, taxsın, gəzsın. Bu başımdakı şlyapanı on altıncı ildə madam Lorje özü mənim üçün düzəldib. Bir az köhnəlsin, verəcəyəm Şəlaləyə. Canımı da ondan əsirgəməyəm.

A s l a n. İltifatın artıq olsun.

Ş ə l a l ə. Xala, daha bəsdir, danışma.

A s l a n. Mənim Parisdə-marisdə işim yoxdur. Bir su köşkü var, o qurbandır Şəlaləyə...

T ə r l a n x a n ı m (*Aslanın su köşkündə işlədiyini eşitdikdə diksinir*). Su köşkü? Vay, vay, vay... Gəl Stupidite, no!

A s l a n. Nə dedi?

Ş ə l a l ə (*gülərək yalandan tərcümə eləyir*). Deyir, hər gün gəlib pulsuz su içəcəyəm.

A s l a n. Nə vaxt istəsəniz, buyura bilərsiniz. Şərbətli, şərbətsiz, qazlı, qazsız.

T ə r l a n x a n ı m. Şəlalə, Allah sənə səbir versin, bala! Hələlik yapış bu qazlı su budkasından, görə axırı nə olur? Mən gedirəm, salamət qalın. Adyu! (*Çıxır*)

Şəlalə onu yola salıb qayıdır. Aslan divanda oturub Şəlaləni işarə ilə yanına çağırır. Şəlalə getmir.

A s l a n (*darıxmış halda*). Şəlalə!.. Bura gəl!

Ş ə l a l ə. Utandırma məni.

A s l a n. Az, gəl yanıma da... Səni o qədər istəyirəm ki, bu saat əmr eləsən, başımla divarı deşərəm.

Ş ə l a l ə. Çox matah evin var, hələ divarını da deş...

A s l a n. Deşəcəyəm, kirayə ev axtarıram.

Ş ə l a l ə. Elə ev tap ki, içində telefonu da olsun.

A s l a n (*sübhəylə*). Telefonu neyləyirsən?

Ş ə l a l ə. İşdən tez-tez zəng eləyərsən, darıxmaram. Yaxşımı, mənim qəşəng Aslanım!

A s l a n. O şirin dilinə qurban olum. Bilirsən mənə nə deyib, çağır?

Ş ə l a l ə. Nə deyim? Adın Aslandır da...

A s l a n. Bu gün yanıma bir kişiylə bir arvad su içməyə gəlmişdi. Arvad kişiyyə dedi: "Pişik, hansı sudan istəyirsən, şərbətli, ya qazlı?" Elə xoşuma gəldi ki. Sən də mənə pişik de!

Ş ə l a l ə. A... Arvad da kişiyyə pişik deyər?

A s l a n. Öz aramızda nə desən olar. Gəl otur yanımda, ürəyindən nə keçir, de, sənə üçün alım.

Ş ə l a l ə. Ürəyimdən o qədər şey keçir. Hamısını ala bilməzsən, axı.

A s l a n. Alaram. Sən yolunda iki gözümdən də keçərəm.

Ş ə l a l ə. Allah eləməsin. Gözsüz nəyimə lazımsan? Deyim?

¹ Tər lan xanım bütün pyes boyu oradan-buradan eşitdiyi yanlış fransız sözləri danışır.

A s l a n. De!

Ş ə l a l ə. Neylon, arlon, didron.

A s l a n. Necə şeylərdir?

Ş ə l a l ə. Əntiqə. Qonşumuzun qızına əri üçündən də almışdı. Tikdirib geydi. Ürəyim getdi.

A s l a n. Ürəyin niyə gedir, az? Ərin ölməyib ki. Cibimdə invalid kitabçam, doqquz b – psixiçeski, hara getsəm, çörəyim var. Nə istəsəm, verərlər. Sənin dediklərini dünyanın o başında da olsa, sabah taparam, tikdirib geyərsən, hərlənərsən qabağımda. Yaxşı, gedirəm, köşkü açmağın vaxtıdır.

Ş ə l a l ə (gülə-gülə). Pişik!

A s l a n. Can!

Ş ə l a l ə. Gələndə bazarlıq elə.

A s l a n. Baş üstə, gəl üzündən öpüm.

Ş ə l a l ə. Utandırma məni.

Aslan onun saçlarından öpdükdə səhnə qaranlıqlaşır.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Aslanın xatirəsinin davamı. Yeni otaq, təzə mebel. Aslan səliqə düzəldir, arabir nəşə ilə zümzümə eləyir. Tər lan x a n ı m içeri girir.

A s l a n. Xoş gəlmisən, ay xala!..

T ə r l a n x a n ı m. Bonjur!

A s l a n. Barjom da, hələ üstəlik Narzan da.

T ə r l a n x a n ı m. Şəlalə haradadır?

A s l a n. Univermağa getdi. Deyirəm ağız, nə deyirsən alım gətirim, ayağına niyə zəhmət verirsən? Razi olmur. Dükənləri gəzməyə həvəsi var.

T ə r l a n x a n ı m. Bu otaq özünüzündür?

A s l a n. Hələlik kirayədir. (Yavaşdan) Sonra çırpışdıracağam. Kirayə ki verir, deməli, artıqdır. Artığı da saxlamağa ixtiyarı yoxdur.

T ə r l a n x a n ı m. Kəs kitudi se ton vol.

A s l a n. Nə dedin?

T ə r l a n x a n ı m. Fransızcadır, sən başa düşməzsən.

Şəlalə gəlir. Əynində yeni paltar. Xarici görkəmi dəyişmişdir.

Ş ə l a l ə. Xala, ayağın var olsun. Yaxşı ki, gəlmisən. Görürsən, nə mənzilimiz var?

T ə r l a n x a n ı m. Zövqsüz bəzənib.

Ş ə l a l ə. Aslandır da. Dedim mənsiz əl vurma, qulaq asmadı.

A s l a n. Nə cür istəyirsən, özün düzəlt. Sənin bir sözünü mən nə vaxt iki eləmişəm?

Ş ə l a l ə. Sonra düzəldərəm. Get çay qoy, xala tünd çayı çox sevir.

A s l a n. Çayım hazırdır.

Ş ə l a l ə. Onda düş aşağı, mağazadan peçenye al. Xala çayı həmişə peçenye ilə içir.

T ə r l a n x a n ı m. İnek peçenyəsi.

A s l a n. Gedirəm. (Qapıdan çıxmaq istəyir)

Ş ə l a l ə. Pişik!

A s l a n (qayıdır). Nə deyirsən?

Ş ə l a l ə. Pirojna da al.

A s l a n (yavaşdan Şəlaləyə). Bəlkə xalının ürəyi ər istəyir, gələndə birini tapıb gətirim, yaxam onun əlindən qurtulsun.

Ş ə l a l ə. Aslan, mədəniyyətsiz olma. Əşidər, bilirsən neyləyər? Di tez get.

A s l a n. Bax, bu gözlərim üstə. (Çıxır)

T ə r l a n x a n ı m. Getdi?

Ş ə l a l ə. O saat. Ağzımdan söz çıxmamış yerinə yetirir. Su köş-kündə, bir dəqiqə rahat otura bilmir. Dəqiqədə bir qaçır evə. Məni çox istəyir. Hayıf ki...

T ə r l a n x a n ı m. Hayıf ki, nə?

Ş ə l a l ə. Hayıf ki, mən onu istəmirəm. Ha çalışıram ürəyimi bağlayım, olmur. Nə bir sözü-söhbəti var, nə bir dostu-aşnası var... Teatra getmir, kino başa düşmür, bircə qısqanmaq bilir, küçəyə niyə çıxdım, univermağa niyə getdin?

T ə r l a n x a n ı m. Birinci gündən demişəm, o, sənin tayın deyil.

Ş ə l a l ə. Özün tanış eləmişən ki.

T ə r l a n x a n ı m. Nə bilim? Dedilər hökumət qulluğundadır, əli işdədir. Sən də qalmışdın ortada. Su satan olduğu heç ağılma gəlməzdi.

Ş ə l a l ə. Qismət belə imiş.

T ə r l a n x a n ı m. Mən qismətə inanmıram. Ömrün boyu bir axmağın qarovulunu çəkməyəcəksən ki? Ərin pisdirdi, rədd elə getsin! Gör gəlmir ki, xəlvət sözüm var.

Ş ə l a l ə. Yox ey... gələndə ayağının səsi küçədən eşidilir.
 T ər l a n x a n ı m. Səni bir yaxşı yerdən istəyən var.
 Ş ə l a l ə. Ərli arvadı istəyən?
 T ər l a n x a n ı m. Ərin olduğunu deməmişəm. Buna sənin ərin deməyə düzü dilim gəlmir. Sən beləsinə yox, knyaza layiqsən.
 Ş ə l a l ə. Neyləyim? İndi daha knyaz-mnyaz yoxdur.
 T ər l a n x a n ı m. Bu zamanənin də öz knyazları var. O vaxtın İsrail bəyi indi dönüb olub İsrail yoldaş. Səni istəyən adam naçalnik-dir. Bir əli yuxarıdakıların əlindədir, bir əli də kassada...
 Ş ə l a l ə. Aslan eşitsə ikimizi də tikə-tikə doğrayar.
 T ər l a n x a n ı m. Qələt eləyər, tikə-tikə doğrayar. Bu gözəllik ki, səndə var, bir kişidə qalmaqacaqsan ki? Saleh yoldaş səni uzaqdan bir dəfə görüb, ölür dərdindən. Deyir onu mənə bir də göstər dünyanın cavahiratını töküm ayağının altına.
 Ş ə l a l ə. Sən mənə yoldan çıxardırsan, ay xala!
 T ər l a n x a n ı m. Mən səni tozlu-palçıqlı yoldan çıxardıb asfalt yola salmaq istəyirəm.
 Ş ə l a l ə. Axı, mən o İsrail bəyi heç görməmişəm.
 T ər l a n x a n ı m. İsrail bəy yox ey... O çoxdan ölüb. Saleh yoldaş.
 Ş ə l a l ə. Cavandır?
 T ər l a n x a n ı m. Kişinin nə qocası, nə cavanı? Sevgi-mevgi havayı sözdür. Qadın görək çiçək kimi əldən-ələ gəzsin. Saleh yoldaş ixtiyar sahibidir.
 Ş ə l a l ə. Harada işləyir?
 T ər l a n x a n ı m. Az, mənim nəçəlniyimdir də... Əlinin altında inpoşivlər, dərziləri artelləri... Daha sənin bu yetimçən kimi qazlı su satan deyil.
 Ş ə l a l ə. Dəlisovdur ey, qorxuram.
 T ər l a n x a n ı m. Yalan danışma, qorxub-eləmirsən. At kimi minmişən, sürürsən. Aslanı döndərüb pişik eləmişən, görmürəm? Amma bir az pal-paltarını dəyiş, üst-başına fikir ver.
 Ş ə l a l ə. Yaxşı parça tapa bilmirəm.
 T ər l a n x a n ı m (özüylə gətirdiyi parçanı ona göstərir). Gör nə parçadır?
 Ş ə l a l ə. Xala, o nədir elə, par-par parıldayır.
 T ər l a n x a n ı m. Hindistandan gəlib.

Ş ə l a l ə. Ver baxım. (Üstünə ölçür) Xala, ürəyim gedəcək.
 T ər l a n x a n ı m. Ürəyin niyə gedir? Sənə götürmüşəm.
 Ş ə l a l ə. Hədiyyə?
 T ər l a n x a n ı m. Keçmiş vaxt olsaydı, İsrail bəy...
 Ş ə l a l ə (onun sözünü kəsir). Uzatma, neçəyədir?
 T ər l a n x a n ı m. Dördə deyirlər. Mən səndən üç alıram.
 Ş ə l a l ə. Bizdə o qədər pul haradandır?
 T ər l a n x a n ı m. Kül onun kişi başına, evdə o qədər pulu da yoxdur?
 Ş ə l a l ə. Gündəliyi gündə xərcləyirik.
 T ər l a n x a n ı m. Çünki təcrübəsizsən. On manat xərcləmişənsə, de iyirmi manat xərcləmişəm. On manatı qatla qoy bir tərəfə. Yığ, xəlvətdən yığ. Kişilərə etibar yoxdur. Evdə gümanın gələn bir şey tapa bilməzsən?
 Ş ə l a l ə. Üç faizli istiqraz var.
 T ər l a n x a n ı m. Gətir bəri, üçfaizli istiqraz da puldur.
 Ş ə l a l ə (şkafi axtarır, istiqrazları çıxarır). Budur, burdadır.
 T ər l a n x a n ı m. Tez elə, gəlib həyasızlıq salar. (Alıb gizlədir)
 Ş ə l a l ə. Orada çoxdur, axı.
 T ər l a n x a n ı m. Artığına bir parça da gətirərəm.
 Ş ə l a l ə. Bəs mən ona nə deyim?
 T ər l a n x a n ı m. Hələlik üstünü vurma. De parçanı mənə xalam gətirib, peşkəş. Sonra başa düşəndə, "istiqraz hanı" deyib soruşanda, bax, çiyinlərini bu cür çək, de ki, "sanevu zeenterespa".
 Ş ə l a l ə. O nə deyən sözdür?
 T ər l a n x a n ı m. Yəni yaxşı eləyib xərcləmişəm, sənə nə?
 Ş ə l a l ə. Gəlir. (Tez otururlar)

Aslan qoltuğunda şeylər içəri girir.

A s l a n. İnek peçenyəsi tapa bilmədim, selyotka aldım.
 Ş ə l a l ə. Çay ilə selyotka?
 T ər l a n x a n ı m. Qara adamdan hər nə desən gözləmək olar.
 A s l a n. Araqla necəsən, xala?
 T ər l a n x a n ı m. İsrail bəy mənə həmişə finşampan təklif eləyirdi.
 A s l a n. Əlli il bundan qabaq olsaydı, mən də şimfanpan təklif eləyərdim. Amma indi daha sənin malın araqdır. (O biri otağa gedir)

T ə r l a n x a n ı m. Mən gedirəm, yoxsa, başa düşüb cəncəl çıxardar. (*Gedir. Aslan qayıdır*)

A s l a n. Bəs xalan nə oldu? (Şəlalə küsmüş halda dayanır) Şəlalə! (*Şəlalə yenə dinmir*) Xala incidi, getdi hə? Deyəsən məndən küsmüsən? Mən sənini pişiyinəm, adam öz pişiyindən inciməz ki?

Şəlalənin əlindən öpür. Səhnə qaranlıqlaşır.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Aslanın xatirəsinin davamı. Yenə həmin otaq. Bir az daha bəzəklidir. Stolun üstündə telefon var. A s l a n nə isə axtarır. Telefon zəng çalır.

A s l a n (*dəstəyi götürür*). Gəlirəm da... Denən pulları banka təhvil verməyib, evdə qoyub, bu saat getirir. (*Dəstəyi yerinə qoyur, şakfları, bufeti axtarmağa başlayır. Saleh içəri girir. Aslan təəccüblə*) Sənə kim lazımdır?

S a l e h. Şəlalə xanım evdədir?

A s l a n. Bu arvad alverçilərə pul səpməkdən yorulmadı da... Mal gətirmisənsə, lazım deyil.

S a l e h. Mənə Şəlalə xanımın özü lazımdır.

A s l a n. Nəyinə lazımdır?

S a l e h. Bu nədir? Sorğu-sual, filan-fəşman...

A s l a n. Bura bax, sənə bir kəllə gələrim ki, pəncərədən düz mastavoya sıçrayarsan.

S a l e h. Sakit. Nəfəsini dərindən al, bir az saxla, sonra çölə çıxarılanda başla saymağa: bir, iki, üç, dörd...

A s l a n. Bu nə deyir, ə?..

S a l e h. Şəlalə xanım gələndə deyərsən ki, Saleh gəlmişdi. Yadımdan çıxmaz ki? Saleh. Ayrı heç bir filan-fəşman lazım deyil. (*Çıxır*)

A s l a n (*öz-özünə*). Deyəsən mən doğrudan dəli oluram. (*Telefon zəng çalır, dəstəyi götürür*) Hə, ədə, a key, dedim onları başa sal, indicə gəlirəm də... Arvad evdə yoxdur. Bilmirəm istiqrazları hara qoyub. (*Dəstəyi asır*)

T ə r l a n x a n ı m içəri girir.

T ə r l a n x a n ı m. Bonjur!

A s l a n. Bu saat mənim borjumluq halım yoxdur. Bir bura gəl...

T ə r l a n x a n ı m. Mənimlə o tonda danışma ha. Bilirsən mən kiməm?

A s l a n. Bilirəm, bilirəm... İsrail bəyin aşnası olmusan. Bir gözü-mün içinə yaxşı bax, de görüm, Saleh kimdir? İndicə bura gəlmişdi, Şəlaləni soruşurdu.

T ə r l a n x a n ı m (*özünü itirir*). Saleh? Bilmirəm. Hə, Saleh... Şəlalənin əmisi oğludur da.

A s l a n. Təzə çıxdı? Bu vaxta kimi bəs hardaydı?

T ə r l a n x a n ı m. Göndərmişdilər... Yəqin təzəcə qayıdıb. Bəs, Şəlalə özü haradadır?

A s l a n. Cəhənnəmdə. On iki imam haqqı bir gün çıxacağam özümdən.

T ə r l a n x a n ı m. Tu nə vu riyənfər, no!

A s l a n. No, no... sənün üzündən bütün Fransaya nifrət eləməyə başlamışam.

T ə r l a n x a n ı m. Heyf o boyda ölkədən... Bilsələr özlərini həlak eləyərlər.

Şəlalə içəri girir.

T ə r l a n x a n ı m (*onun qulağına*). Ərin əlindən yığıb. Ehtiyatlı ol.

Şəlalə. Pişik, nə olub, hirsələnmişən, fi-fi?!

A s l a n. Fi-fi nədir, az? Ərinlə danışanda adam kimi danış!

Şəlalə. Pişik! Tez ol gəl, ayaqqabılarımı çıxart!

A s l a n. Ayaqqabılarını yox, ciyərini çıxardacağam. Ancaq bir az sonra. İndi əlimdə ayrı işim var. De görüm, Saleh kimdir?

Şəlalə. A... Bibim oğlu.

A s l a n. Əmioğlu dönüb oldu bibioğlu?

T ə r l a n x a n ı m. Həm əmisi oğludur, həm də bibisi oğlu. Qohum qohumu alıb da.

A s l a n. Ey, Fransa kralı, sən yum, mən arvadımla danışırım. (*Şəlaləyə*) Sənün əmin oğlu ilə bibin oğlunu bir-birinə qatıb smes eləyəcəyəm... İstiqrazlar hardadır?

Şəlalə. Nə?

A s l a n. Üçfaizli istiqraz!

Şəlalə (*çiyinlərini çəkib deyir*). Sa-ne-vu zeentrespa!

A s l a n. Nə, nə? Sən də başladın firəngcə danışmağa?

Şəlalə. Yəni, yaxşı eləyib xərcələmişəm, sənə nə?

A s l a n. Xərcləmişən? Mənim maaşım bəs olmuyub? Su köşkünün gündəlik gəlirini banka verməyib sənə gətirmişəm, bəs olmuyub? Özüm köhnə ayaqqabıda, yırtıq köynəkdə gəzib sənə gündə üç cürə paltar geyindirmişəm, bəs olmuyub? Təqsir səndə deyil, bax bu ilandır. (*Tər lan xanı mı göstərir*) Bu ilan səni yoldan çıxartdı.

T ə r l a n. Ey, ey, qadınları təhqir eləmək olmaz.

A s l a n. Birinci gündən sənin, sən ilanın başını əzsəydin... İndi daha gecdir. İndi daha mənim öz başım ələ keçib. Çıx buradan bu saat, səni gözü m görməsin, çıx!

T ə r l a n x a n ı m (*Ş ə l a l ə y ə*). Az, dur dəlixanaya zəng elə!

Ş ə l a l ə. Xala, get, gör Saleh nə oldu? Bibioğlu məndən ötrü darıxıb.

T ə r l a n x a n ı m. Sənə yazığım gəlir, ay bala, bu cür vəhşi ilə yaşamaq olar?

Gedir. Aslan həyəcan içərisində gəzinir. Şəlalə Tər lan xanı mı ötürüb qayıdır. Ayağını ayağının üstünə aşırıb divanın üstündə oturur.

A s l a n (*Ş ə l a l ə y ə yaxınlaşır, pıçiltı ilə*). Köşkü yoxlayırlar, əski-yim var. Başa düşdün?

Ş ə l a l ə. Suyun çatmır, bir vedrə evdən apar...

A s l a n. Su yox, pul çatmır, bilərəm, varındır, ver!

Ş ə l a l ə. Məndə pul haradandır? Gətirdiyini özünə xərcləmişəm. Yediyin yadından çıxıb?

A s l a n. Şəlalə, ağız, səndə ürək yoxdur? Mənə yazığın gəlmir? Dur, dur yığışdır paltarlarını, ayaqqabılarını satmağa aparıram. (*Telefon zəng çalır*) Telefona cavab vermə, paltarlarını hazırla, onları sakit eləyib, qayıdıram. (*Gedir*)

Ş ə l a l ə (*dəstəyi götürür*). Allo! Kimdir? Aha, Saleh yoldaş, siz-siniz? Qonşumuzun oğlu gəldiyinizi mənə xəbər verdi... hə, hə... mən sizə demədim? Doqquz bedir də... Dəniz kənarında məni gözləyin, gəlirəm. (*Dəstəyi asır, tez paltarlarını şkafta gizlətməyə başlayır*)

Tər lan xanı m içəri girir.

T ə r l a n x a n ı m. Neyləyirsən?

Ş ə l a l ə. Dedi ki, paltarlarını aparıb satacağam, gizlədirəm.

T ə r l a n x a n ı m. Gizlətmə, apardılar.

Ş ə l a l ə. Hara apardılar?

T ə r l a n x a n ı m. Gedər-gəlməzə. Pul yediyi üçün tutdular. Ş ə l a l ə. Xala, səni görüm, xoşxəbər olasan.

Sevindiyindən oynamağa başlayanda pərdə düşür.

İKİNCİ PƏRDƏ

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Fabrikin qabağındakı bağça. Saleh səhnədən keçib fabrikə tərəf gedir. O gedən kimi Aslan ağacın dalından çıxır, fit çalır. O biri ağacın dalından Fərmanın başı görünür.

A s l a n. Gördün?

F ə r m a n. Gördüm. Fabrikə getdi.

A s l a n. Burada gözləyək, çıxan kimi işini bitirək. Mən onu bilir-sən neyləyəcəyəm? Öldürəcəyəm, dirildəcəyəm. Sonra yenə öldürüb, yenə dirildəcəyəm.

F ə r m a n. Lap qurtarmaq istəyirsən?

A s l a n. Lap.

F ə r m a n. Sonra sənin özünü də "lap" eləyərlər, qorxmursan?

A s l a n. Fərqi yoxdur. Mən canımdan keçmişəm.

F ə r m a n. Şef, yazığın gəlsin.

A s l a n. Üz vurma, əl çəkən deyiləm. Ancaq qabaqcadan sənin işini bitirmək istəyirəm.

F ə r m a n. Mənimlə işin olmasın, hələ muradım ürəyimdədir.

A s l a n. Yenə hirsim başladı tvist oynamağa. Nə söz qanmayan-san? Sən mənə xəbər verdin, arxayın gedərdim.

F ə r m a n. Sağ ol, mənə ürəyi yanan bircə sən-sən. (*Birdən səhnə arxasına baxıb çıxır*) Gəlir.

A s l a n. Hansı, mənimki?

F ə r m a n. Yox, mənimki. Amma, hayıf tək deyil.

A s l a n. Bir yanda gözləyək, quyruğu qırılısın, sonra mən onunla hesabı çürüdəm.

F ə r m a n. Şef, mən ölüm, onunla incə rəftar elə. Hirsinə de bu dəfə tvist oynamasın.

A s l a n. Deyirəm, gəl!

Gizlənilər. Xumarla Kəklik səhnədən keçib getmək istədikdə

Zəki onların qarşısına çıxır.

Z ə k i. Xumar, sənə iki kəlmə sözüm var.

K ə k l i k. Zəki, sən yenə bir bəhanə tapıb gəldin?

Z ə k i. Xumar, mən sənənlə tək danışmaq istəyirəm.

K ə k l i k (*küskün*). Çox lazımdır, gedərəm. (*Getmək istəyir*)

X u m a r. Gizlin sözdür?

Z ə k i. Gizlidir. Təzə pyes tapmışam. Sənənlə məsləhətləşmək istəyirəm.

K ə k l i k (*bu sözü eşidib geri qayıdır*). Təzə pyes? Bəs niyə mənimlə məsləhət eləmirsən?

Z ə k i. Xumar, ona de ki, bir adam ki, mənim üzümə belə baxmaq istəməyə, mən onunla necə məsləhət eləyə bilərəm?

X u m a r. Özü eşitdi, cavabını versin.

K ə k l i k. Zəki, de görüm, necə pyesdir, mənə rol var?

Z ə k i. Mənim bütün tamaşalarımda baş rol həmişə sənənlə olacaq.

K ə k l i k. Sən nə yaxşı oğlansan! Gəl gedək! Gəl! Məni evə qədər ötür, danış. (*Gedir*)

Z ə k i (*Kəkliyin arxasınca getdikdə Xumara*). Mizanı necə qurdum?

X u m a r. Böyük rejissorsan, Zəki Səməndəroviç!

Qəhqəhə ilə gülüb geri döndükdə pusqudan çıxmış

Fərman və Aslanla toqquşur.

F ə r m a n. Qonşu qızı, bir dəqiqəliyə ayaq saxla!

A s l a n. Bacıqızı!

X u m a r. Fərman, utanmırsan, yenə buna qoşulub mənim yolumu kəsirsən?

F ə r m a n. Sənənlə yolunu kəsənin qolunu kəsərəm.

A s l a n. Bizdən qorxma, qənfet qız, biz bura müharibə üçün yox, sülh üçün gəlmişik. Bu yetim (*Fərmanı göstərir*) mənim yetirməmdir, xətrini çox istəyirəm. Bir-iki kəlmə mehriban danışmasan, cavan ömrü puç olub gedəcəkdir. (*Fərmana*) Ada, diz çöksənə.

F ə r m a n. Kişi ölsə də, diz çökməz.

X u m a r. Demək məndən əl çəkməyəcəksən?

F ə r m a n. Səni bir dəqiqə, bir saniyə yadımdan çıxarda bilmirəm. (*Aslana*) Təsdiq eləsənə.

A s l a n. On iki imam haqqı.

X u m a r. İndi ki, əl çəkmirsən, onda şərtlərimə qulaq as!

A s l a n. Gün çıxdı, buz əriyir.

F ə r m a n. Hamısını qabaqcadan qəbul eləyirəm.

A s l a n (*Fərmana, yavaşıdan*). Axmaq, kor-koranə alver eləməzlər ki?

X u m a r. Birinci şərtim: yalan danışma.

A s l a n. Mən də bu şərti tərəfdarıyam.

F ə r m a n. Heç mən sənə yalan danışaram?

X u m a r. Nə mənə, nə də başqasına. Lap ölümlə üz-üzə də gəlsən, sözün düzünü de.

F ə r m a n. Dayan bir qədəşlə məsləhətləşim. (*Aslana*) Bacaram?

A s l a n. Əvvəl-əvvəl çətin olacaq, sonra öyrəşəcəksən. Papirosu tərgitmək kimi bir şeydir.

F ə r m a n. Məhəbbət gör adamı nəyə məcbur eləyir. (*Xumara*) Razıyam.

X u m a r. İkinci şərtim: taksidən çıx, gəl bizim fabrikdə işə gir. Həmişə gözümün qabağında ol.

A s l a n (*öz-özünə*). İstəyir təkcə özü minsin.

X u m a r. Axşam məktəbinə gir, oxu, azsavadlı adamla mənimki tutmaz.

A s l a n (*öz-özünə*). Şərtlər get-gedə ağırlaşır.

F ə r m a n. Razıyam. Məktəbə yox, lap ölümə də gedərəm.

X u m a r. Geyimini dəyiş. Bu kostyumu at, tələklərə oxşayırsan.

A s l a n. Təzə alıb ey. On iki imam haqqı.

F ə r m a n. Sizin fabrikin məhsuludur.

X u m a r. Ömründə bizim fabrikin tikdiyi kostyumu alıb əyninə geymə.

A s l a n. Ağıllı şərtidir.

F ə r m a n. Sən nəyi məsləhət görsən, onu alaram.

U m u d gəlir. Onlar tez özlərini düzəldib hörmətlə dayanırlar.

U m u d (*Aslanla Fərmanı diqqətlə süzdükdən sonra*). Xumar, bunlar kimdir?

X u m a r. Yoldaş müdir, bu oğlan bizim fabrikdə işə girmək istəyir. (*Fərmanı göstərir*)

U m u d (*Fərmana*). Sirkdə işləyirsən?

F ə r m a n. Xeyr, yoldaş müdir.

U m u d. Bəs bu nə paltardır, geymişən?

X u m a r. Bizim məhsulumuzdur.

U m u d. Ola bilməz, dayan baxım. (*Fərmanın kostyumunu diqqətlə yoxlayır*) Hə, doxsan beşinci artikul.

F ə r m a n. Sizin daimi müştərinizəm.

U m u d. Biz müştərilərimizi tanımırıq, onlardan çox uzağıq. Əgər uzaq olmasaydıq, bu cür zibilləri tikib satmazdıq. Bu kostyumu gətir təhvil ver bizim fabrikeyə, tapşırıram sənə təzəsini tikərlər. Xərçi də yazılsın mənə ayağıma. Mənə kimi müdirə hələ o da azdır. Sənətin nədir?

A s l a n. Sürücüdür.

F ə r m a n. Yox, mexanikəm, bütün motorlardan başım çıxır.

U m u d. Xumar, işə götürək, götürməyə?

X u m a r. Siz bilərsiniz, yoldaş Umud.

U m u d. Sən necə, məsləhət görürsən?

X u m a r. Neyləyəm, yalvarır da.

U m u d. Bax, pis işləsən Xumara deyəcəyəm səni işdən çıxartdır. (*Xumara*) Gəndər kadr şöbəsinə əmrini versinlər.

F ə r m a n. Çox sağ olun. (*Xumar onlara işarə edir ki, getsinlər*)

A s l a n (*Fərmanın qulağına*). Uzağa getmək olmaz, burada olaq. (*Gedirlər, səhnədə Xumarla Umud qalır*)

X u m a r. Bəs siz evə getmişdiniz, yoldaş Umud, bir də təzədən niyə qayıtdınız?

U m u d. Evə girə bilmədim. Şəlalə bağlayıb gedib.

X u m a r. Hara gedib?

U m u d. Bilmirəm, bu gün idarəyə zəng eləməmişdi?

X u m a r. İki dəfə.

U m u d. Bəs mənə niyə deməmişən?

X u m a r. Sizi yox, müavininizi soruşurdu.

U m u d. Onunla nə işi var?

X u m a r. Bilmirəm.

U m u d. Xumar, nə eləyirsən elə, mənə arvadımla görüşdür.

X u m a r. Hansı ilə?

U m u d. Əsil arvadımla. Onun yanında üzünə bax.

X u m a r. Görüşdürərəm, ancaq indi yox, xəstəxanadan çıxandan sonra.

U m u d. Xəstəxanadadır?

X u m a r. Bu gün səhər gedib.

U m u d. Hansındadır?

X u m a r. Doğum evində.

U m u d (*həyəcanla*). Ürəyimə dammışdı. Bu gün səhərdən narahat idim. Bəs mən neyləyim? Gedim ona gül göndərim? (*Tələsik çıxır*)

X u m a r (*tək, öz-özünə*). Kişilər nə qədər yüngül olurlar, lap kəpənək kimi. (*Fırlanır, içəri girən Salehlə toqquşur*)

S a l e h. Xumar, burada neyləyirsən, niyə evə getməmişən?

X u m a r. Gedirəm. Sağ olun, Saleh əmi.

S a l e h. Sağ ol, qızım. (*Hərəsi bir tərəfə gedir*)

Saleh gədən kimi Aslan və Fərman tez səhnəyə çıxırlar.

A s l a n. Düşmənim tapdım. Gəl gedək. İntiqam, intiqam...

Salehin arxasınca gedirlər. Səhnə qaranlıqlaşır.

ONUNCU ŞƏKİL

Salehin evi. Təzə binaların birinci mərtəbəsində mənzil. Pəncərədən böyük bir prospektin mənzərəsi görünür. Saleh içəri girir.

S a l e h. Rəfiqə, huy!

Rəfiqə gəlir.

R ə f i q ə. Gəldin? Nə yaxşı plan şöbəsinə qopdun. Bu nədir? Yenə evə iş gətirmişən? (*Onu qucaqlayır, başını sığallayır*)

S a l e h. Arvad, əvvəlcə çay, sonra sual.

R ə f i q ə. Səni görüm çay ağacından yıxılısan. Bir yerin ağrımır ki?

S a l e h. Hələlik səs-səmir yoxdur. Qocalar hardadır?

R ə f i q ə. İndicə yeməklərini yedilər, gəzməyə getməyə hazırlaşdılar.

S a l e h. Stolun bir tərəfini yığışdır, kağız-kuğuza baxacağam. Mühasibatdan götürmüşəm, nəzərdən keçirmək istəyirəm. (*Yavaşdan*) Məndə bilirəm nə əmələ gəlib? Şübhə, filan-fəşman...

R ə f i q ə. Nahaq şübhələnirsən. Umud düz adamdır.

S a l e h. O arvad ki, onda var, çətin düz iş apara bilər.

R ə f i q ə. Sən onun arvadını haradan tanıyırsan?

S a l e h. Mən tanımayım, bəs, kim tanısan?

R ə f i q ə. Şəlalə?

S a l e h. Aha... Şəlalə olan yerdə mütləq yalan və xəyanət var. Bilirsən, Rəfiqə, bizim bu gözəl, doğruçu dünyamızın içərisində kiçik bir yalan dünyası da yaşayır. Bu yalan dünyasının adamları bizimlə bərabər işləyirlər, yeyirlər, içirlər, gülürlər... Amma hər addımda bizi aldadırlar, qazancı ziyana, yaxşını yamana çevirməyə çalışırlar. Onlar üçün həyat ideali da, sevgi də, sevinc də, şənlik də... hamısı puldur. Bu adamları tanımaq və məhv eləmək lazımdır, eşidirsənmi?

R ə f i q ə. Yaxşı, yaxşı, bir az sakit danışa bilmirsən?

S a l e h. O arvadı görəndən bəri bu fikirlər başımdan çıxmır.

R ə f i q ə. Deyirəm axı, müdirin kabinetinin ətrafında niyə fir-fır fırlanırsan?

S a l e h. Rəfiqə, xahiş eləyirəm, keçmişlə məşğul olmayaq.

R ə f i q ə. Qorxuram, keçmiş özü səninlə məşğul ola.

S a l e h. Geriyə yol yoxdur.

R ə f i q ə. O cür arvadların şirin dillərinin qabağında kişilər mum kimi əriyirlər.

S a l e h. Məni hirsəndirmə, Rəfiqə!

R ə f i q ə. Hirsəndin, hirsənmədin, düz deyirəm.

S a l e h. Vay, vay, yenə tutdu. Rəfiqə, oradan mənə bir dərman ver, üstündə "Q-T" yazmışam.

R ə f i q ə. "Q-T" nədir, yəni qıdığın tutanda?

S a l e h. Yox, quluncum tutanda.

R ə f i q ə. Bizdə elə dərman yoxdur.

S a l e h. Onda gəl ovuşdur.

R ə f i q ə. Mənim gücüm çatmaz. Qaç, o arvadının üstünə...

S a l e h. Az, görmürsən tərpenə bilmirəm? Ütünü götür, ütülə.

R ə f i q ə. Uzan görək, uzan. Bu quluncu bir dəfəlik müalicə elə.

S a l e h. Hirsəndirdin də. Hirsələnən kimi tutur. Ütülə!

R ə f i q ə. Canlı insanı ütüləməyi birinci dəfədir görürəm.

Yaxşı təzə paltar geyinmiş Bilal kişi və Güllü xala içəri girirlər.

G ü l l ü. Neyləyirsən, ay gəlin, paltar ütüləyirsən?

R ə f i q ə. Oğlunuzu ütüləyirəm.

B i l a l. Bu altdakı Salehdir?

R ə f i q ə. Quluncu tutub.

G ü l l ü. Quluncun əlacı moruq müəbbəsidir, çayla içib yatsın.

B i l a l. Cavanlıqda biz araşdırdıq, həm çöldən, həm də içəridən.

S a l e h. Daha bəsdir, özü yavaş-yavaş keçər.

R ə f i q ə (*Bilal ilə Güllüyə*). Hə, gedək gəzməyə. Mən sizə bir az yemək götürürəm. Hava dəyəndə adamın iştahı açılır. (*O biri otağa keçir*)

B i l a l. Güllü, yaxşı gəlinimiz var.

G ü l l ü. Maşallah de, gözün dəyər. Saleh görək bu cür arvadın qədrini bilsin.

B i l a l. Bilər, bilər, cəhənnəmi gözüylə görə adam cənnətin qədrini bilməz?

G ü l l ü. Niyə dinib-danışmırsan, ay bala? A kişi, gəl bunun mövzünə bax, bəlkə, körpəmizin qızdırması var.

S a l e h (*kağızlara baxa-baxa*). Heç nəyim yoxdur. Arxayın gedə bilərsiniz.

Rəfiqə qayıdır.

R ə f i q ə. Biz gedirik. Sən bu kağız-kuğazı qoy qırağa. (*Kağızları onun əlindən alıb şkafa qoyur*) Bir azca uzan, istirahət elə, mən çörək alıb qayıdaram.

Onlar gedirlər. Saleh divanın üstündə uzanır. Açıq pəncərədən Aslanın başı görünür, o yavaşca otağa düşür. Saleh səs eşidib, dik atılır.

S a l e h. Kimdir? Kimdir burda?

A s l a n. Mənəm, tanımadın? Doqquz be, psixiçeski...

S a l e h. Dəli də olsan, görək başa düşsən ki, adam otağa pəncərədən yox, qapıdan girər, özü də girməmişdən qabaq icazə istəyər.

A s l a n. Sən də mənim həyatıma qapıdan yox, pəncərədən girdin. Arvadımı da aparanda icazə istəmədin. (*Yavaş-yavaş Salehə yaxınlaşır*) Üç ildir bunu səninçün saxlamışam. (*Bıçaq çıxardır*)

S a l e h (*qorxmadan, sakit*). Nəfəsini dərindən al, sonra çıxardan da say, bir-iki-üç-dörd...

A s l a n. Saymağa vaxtım yoxdur, tələsirəm. Bu bıçağın sənə iki kəlmə sözü var.

S a l e h. Buyursun.

A s l a n. Ürəyində nə arzuların var de, axır dəqiqələrimdir.

S a l e h. Nə arzum olacaq? Dost-aşnaya məndən salam söyləyər-sən. Hə, nə dayandın? Vur!

A s l a n (*öz-özünə*). Bu nə qəribə adamdır, ə?!

S a l e h. Bura bax, qoçaq, vurursan vur, vurmursan bük qoy cibinə, əlini kəsər. Bıçaqla zarafat olmaz.

A s l a n. Deməli məndən qorxmursan?

S a l e h. Vicdanı təmiz olan adam heç kəsdən qorxmaz.

A s l a n. Sən də vicdandan danışırısan? Bəs özgəsinin arvadını qol-
tuğuna vurub aparanda vicdanın harada idi?

S a l e h. Arvadı möhkəm saxla, özgəsinə getməsin!..

A s l a n. İndi sən necə, saxlaya bilirsənmi?

S a l e h. Hünəri var, bir adam yaxın gəlsin. Arvad özü onu söz al-
tında öldürər.

A s l a n (gülür). Söz altında, ya öpüş altında? Mən sənin arvadını
bir kişi ilə qol-qola görmüşəm... xəlvət yerdə... kölgədə.

S a l e h. Öpüş, filan-feşman...

A s l a n. Artıqlaması ilə. Hə, rəngin saraldı? Özgə atına minən tez
düşər.

S a l e h. Yalan olsa boğazını əlimdən qurtara bilməzsən. (Yaxa-
sından yapışır)

A s l a n. Hələlik sənin boğazın mənim əlimdədir. (O da Salehin
yaxasından yapışır. Bu zaman qapının zəngi çalınır. Saleh onu buraxıb
qapıya tərəf gedir) Açma, açma deyirəm sənə. (Pəncərəyə tərəf qaçır,
ordən iki dəfə fit səsi eşidilir) Tələyə düşdüm ki.

Saleh qapını açır, Rəfiqə içeri girir.

R ə f i q ə. Qonağın var?

S a l e h. Qonaq deyəndə... Köhnə tanışdır. (Aslana) Bu da mənim
arvadım, sözünü üzünə de.

A s l a n (təəccüblə). Arvadındır? Arvadın budur? Nə sözüm ola-
caq, bəci bizə bir stəkan çay versin.

R ə f i q ə. Bu saat getirim. (Gedir)

S a l e h. Bəs niyə demədin? Qorxdun ki, yalanın çıxar?

A s l a n. Sənin arvadın Şəlalə deyil?

S a l e h. Yox, mən onu aldığı qiymətə də satdım. Sən qol-qola
onu görmüsən?

A s l a n. Şəlaləni görmüşəm.

Rəfiqə çay getirir, onlar susurlar.

R ə f i q ə. Siz məni bağışlayın, yenə getməliyəm. Ancaq tez qa-
yıdaçağam. (Salehə). Yoldaşını qoyma getsin ha... Yaxşı naharımız
var... (Çıxır)

S a l e h. Hə, arvad getdi, indi vur.

A s l a n. Daha vurmali olmadım.

S a l e h. Yarımçıq iş görəndə adamlarla yoxam. Tez ol, məttəl
eləmə, vur.

A s l a n. Vurmuram. İntiqam hədəfini dəyişdim. Biz ikimiz də bir
ovçunun gülləsilə yaralanmışıq. Yaralı yaralıya əl qaldırmaz. Səni si-
yahıdan pozdum. Qaldı birçə Şəlalə xanım.

S a l e h. Bura bax, aşna, bıçaqla intiqam almaq dövrü çoxdan keçib.

A s l a n. Bəs indi nə ilə intiqam alırlar?

S a l e h. İfşa üsulu ilə.

A s l a n. Məsələni iclasa qoyaq?

S a l e h. Yox, iclas nəyə lazımdır? Onun iç üzünü açıb hamıya
göstərək, cəmiyyətimizi o cür xəmiri yalanla yoğrulmuş tüfeyli insan-
lardan xilas eliyək.

A s l a n. Əcəb danışırısan, möhkəm çənən var. Orada da o sözlər
yazılıb.

S a l e h. Harada, orda?

A s l a n. Müavinimdəki əsərdə.

S a l e h. Müavinin? Harada işləyirsən?

A s l a n. Heç yerdə işləmirəm.

S a l e h. İşləməyə-işləməyə müavin saxlayırısan? Artıq ştatdır.

A s l a n. Həyatda müavinimdir, maaşsız... Onda bir əsər var.

S a l e h. Müavinin yazıçıdır?

A s l a n. Yox, sürücüdür. Ancaq əlinə qərribə bir əsər keçib. Onu
oxuyandan sonra çox planım dəyişdi.

S a l e h. Danış görək, mən elə plan şöbəsiyəm.

A s l a n. Danışmaqdan, əsəri verim oxu. Bu saat müavinimi ça-
ğırım.

S a l e h. Tez qayıt, çaylar soyuyur.

A s l a n. Getmirəm. Elə buradan çağıracağam. (Fit verir, küçədən
cavab fti eşidilir)

S a l e h. Əcəb üsuldur. Bütün idarələrdə tətbiq eləmək lazımdır.
Yaxşı ki, sənənlə tanış oldum, bu üsulu da öyrəndim.

A s l a n. Bağışla ha. Bir az artıq-əskik danışdım.

S a l e h. Xeyri oldu, kürəyimin ağrısı kəsildi. Həmişə quluncum
tutanda səni çağıracağam. Bıçağı götür, gəl üstümə.

A s l a n. Budur, müavinim gəlir.

Fərman pəncərədən düşür.

S a l e h. Deyəsən sizin tərəflərdə qapıdan gedib-gəlmək qayda deyil.

F ə r m a n. Mən hazırım, şef!

A s l a n (*Fərmanı Salehə təqdim eləyir*). Tanış ol, səadət heykəli, ə, yaxın gəl, görüş də. Mədəni olsana...

F ə r m a n. Başa düşdüm. (*Aslana yavaşdan*) Mən başını qarışdırıram, sən daldan vur. (*Salehə*) Yoldaş, icazə ver, papirosumu yandırım.

S a l e h. Maaş vermirsən-vermirsən, heç olmasa bir kibrit al, müavininin cibinə qoy. (*Kibrit dalınca gedir*)

F ə r m a n (*Aslana*). Tez ol, gələn olar.

A s l a n. Öt.

F ə r m a n. Fikrin dəyişdi?

Saleh qaydır.

A s l a n. O əsəri ver Saleh qardaşa, oxumaq istəyir.

F ə r m a n. Qardaşımızdı?

A s l a n. Həri.

F ə r m a n. Müharibələrin axırı həmişə qardaşlıqla qurtarır. (*Pyesi Salehə verir*) Al, bu da pyes.

S a l e h (*alib baxır*). “Yalan”. Sən bunu haradan tapmışan?

F ə r m a n. Trolleybusdan. Bu saat haranı axtarırsan, şeir, pyes tapırsan.

S a l e h. Göydə axtarırdım, yerdə tapmışam. Əsər əldən-ələ keçib, gör nə kökə düşüb.

A s l a n. Bütün yalanların axırını mən belə gördüm.

Rəfiqə gəlir.

R ə f i q ə. Bir qonağın da gəlib ki. Bu saat sizə yemək verim.

S a l e h. Rəfiqə, gəl bəri, “Yalan” tapıldı. Oturun, sizə oxuyum, görün, mənim müsibətim burada necə yazılıb.

Hamı oturur. Saleh pyesi oxumağa başladıqda səhnə qaranlıqlaşır.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Səhnədə yenə keçmiş hadisələr təsvir olunur. İdarə. Tər lan x a n ı m makinada yazır. Nisbətən gənc Saleh ayaq üstə gəzişərək diqtə eləyir.

S a l e h. İndi, axırıncı cümləni yazın. Bütün bu rəqəmlər onu göstərir ki...

T ə r l a n x a n ı m (*yaza-yaza təkrar eləyir*). Onu göstərir ki...

S a l e h. Rəhbəri olduğum idarə yarımillik planı yerinə yetirə bilməmişdir.

T ə r l a n x a n ı m. Hamı yazır bilmişdir, amma siz yazırsınız bilməmişdir.

S a l e h. Mən düzünü yazıram.

T ə r l a n x a n ı m. Düz söz çıpaq şəkildə çox çirkin olur. Ona görə yalandan paltar geyindirəsən ki, bəzəkli görünsün.

S a l e h. Mən yuxarıdakıları aldadan, yalan məlumat verən müdirlərdən deyiləm.

T ə r l a n x a n ı m. Aldatmasanız, o stolun dalında çox otura bilməzsiz. “Bilmişdir” yazım, “bilməmişdir”?

S a l e h. Bilməmişdir. Qocalmışınız ha, Tər lan x a n ı m, sözü bir dəfə deyəndə başa düşmürsünüz.

T ə r l a n x a n ı m. Məni bu zəmanə qocaltdı.

S a l e h. Mənim təbabətdən başım çıxır. İstəyirsiniz, bir dərman verim, cavanlaşın.

T ə r l a n x a n ı m. İstəmirəm.

S a l e h. Lap əlli il cavanlaşdırım, olun yeniyetmə, yumurta kimi bir qız.

T ə r l a n x a n ı m. İstəmirəm. Tutaq ki, elə bir dərman var, mən də içdim, əlli yaş cavanlaşdım, nə olsun? Cavanlıq dövrümüzün zinəti olan o zəmanəni, o dövlətliləri, o milyonları, Mantaşovu, Naşyevi, İsrail bəyi geri qaytara bilməyəcəksiniz ki? Eh, Saleh yoldaş, zalım həyat onları məhv elədi, mənim isə axırımı bağladı bu makinaya.

S a l e h. Aha, belə denən. Deməli siz, Tər lan x a n ı m, bizim çərəyimizi yeyib, o mənfur dövrü geri qaytarmaq xülyasıyla yaşayırsınız?

T ə r l a n x a n ı m (*qorxur*). Nə danışırırsınız, Saleh yoldaş, mənim o dövrdən zəhləm gedir.

S a l e h. İnanmadım. Zəhləsi gedənə oxşamırsınız.

T ə r l a n x a n ı m. Vədanıma and içirəm. Nədir onun adı? O qabağıma çıxsın, bu əllərimlə boğaram.

S a l e h. Kim?

T ər l a n x a n ı m. Adı birtəhədir ey... hə, hə, kapitalizm. Mən kapitalizmə nifrət eləyirəm.

S a l e h. Lap əcəb eləyirsiniz. Bu sözdən sonra sizə lap inandım.

T ər l a n x a n ı m. Quru inanmaqdan nə çıxar? Bu sözdən sonra gərək mənim maaşımı artırırsınız.

S a l e h. Kapitalizmə pul ilə nifrət eləyən eşitməmişəm. Maaş barədə sonra danışarıq. Siz o təliqəni yaxşı-yaxşı yazın, bazaya baş çəkib beş dəqiqəyə qayıdıram.

T ər l a n x a n ı m. Ləngiməyin. Bacım qızı indicə bura gələcək.

S a l e h (*böyük həyəcanla*). Şəlalə xanım? Bura gələcək? Bəs niyə mənə demirdiniz? Bayaقدan başlamısınız İsrail bəy, filan-feşman... (*Özünü səliqəyə salır*) Kostyumum necədir?

T ər l a n x a n ı m. Mənim bacım qızı kostyuma, bəzəyə-düzəyə fikir verən qızlardan deyil. Elə saje e entilijan.

S a l e h. Lap yəni, elə?

T ər l a n x a n ı m. Bəs necə? İnsanın daxili aləmi yaxşı olsun.

S a l e h. Mənim daxili aləmə söz ola bilməz.

T ər l a n x a n ı m. Elə ona görə də qız məni bir dəqiqə dinc qoymur. Saleh yoldaş, Saleh yoldaş... Sizi bircə dəfə görüb, dəli kimi olub.

S a l e h. Yəni məhəbbət, filan-feşman?..

T ər l a n x a n ı m. Ağzımda söz deyirəm: Setre det alon, no!..

S a l e h. Mən ölüm hə, onda qoyma getsin, mən indicə qayıdıram. (*Gedir*)

T ər l a n x a n ı m (*pəncərədən baxır, Şəlaləni səsləyir*). Gəl yuxarı, gəl ey, heç kəs yoxdur, təkəm.

Şəlalə içəri girir.

Ş ə l a l ə. Nə yaxşı təksən? Böyüyün yoxdur?

T ər l a n x a n ı m. Böyüyümün başına kül. Səni bir dəfə görüb, dəli-divənə olub, düşüb ortaya. Şəlalə, Şəlalə.

Ş ə l a l ə. Kim bilir, neçə arvad alıb, boşayıb.

T ər l a n x a n ı m. Heç evlənməyib, subaydır. Əlinin altında cürbəcür anbarlar, bazalar...

Ş ə l a l ə. Anbar, baza sonrakı işdir. Sən adamlığından danış.

T ər l a n x a n ı m. Adamlıq axtarma, tapa bilməzsən. Kişilərin hamısı zibildir.

Ş ə l a l ə. Xala, elə sözlər danışırısan ki... Parça tapşırıışdım, nə oldu?

T ər l a n x a n ı m. Hələ gətirməyiblər. (*Yavaşdan*) Saleh indicə gələcək. Səni görmək istəyir.

Ş ə l a l ə (*həyəcanla*). Necə geyinmişəm?

T ər l a n x a n ı m. O geyimə-zada fikir verən adamlardan deyil, yalnız daxili aləm ilə maraqlanır.

Ş ə l a l ə. Boy, nə biədəb kişidir.

T ər l a n x a n ı m. Qadın kişiləri yalnız paltarlarla yox, dil ilə, hiylə ilə, fənd ilə özünə cəlb eləməlidir. Nə qədər qəşəng geyinirsən geyin, kişilər səni görənlər kimi öz fikirlərində əynindən bütün paltarları çıxardılar.

Ş ə l a l ə. Ay xala, ətimizi tökmə, sən Allah!

T ər l a n x a n ı m. Gəlir. (*Pıçiltı ilə*) Ərin olduğunu gizlət. Aslanı soruşsa, deyərsən qonşumuzdur, məni istəyir, əl çəkmir.

Saleh içəri girir.

S a l e h. Dünya yaranandan bu günə qədər bizim idarəyə bu qədər əziz qonaq gəlməyib. Salam!

Ş ə l a l ə. Salam, yoldaş rəis. Sizi işdən qoymuram ki?

S a l e h. Əksinə, kömək eləyirsiniz, ilham verirsiniz. Tər lan xanım, orada xəbər verin, bu gün daha heç kəsi qəbul eləməyəcəyəm. Soruşsalar ki, neyləyir? Deyin əlinə gözəl kitab düşüb, onu mütalie eləməklə məşğuldur.

T ər l a n x a n ı m. Baş üstə. (*Şəlaləyə məhəbbət dolu gözlərlə baxır, yalandan ağılsınıb çıxır*)

Ş ə l a l ə. Siz tez-tez kabinetə xəlvət eləyib kitab oxumaqla məşğul olursunuz?

S a l e h. Xeyr, həyatımda birinci dəfədir. Bu vaxta qədər əlimə bu qədər gözəl şeir kitabı düşməmişdi. Mən sizə baxanda əlimə saz alıb aşılıq eləmək istəyirəm.

Ş ə l a l ə. Niyə?

S a l e h. Çünki siz başdan-ayağa gözəlliksiniz.

Ş ə l a l ə. Siz qadınlara kompliment deməyi haradan öyrənmisiniz? Yəqin çoxları ilə gözmisiniz, hə?

S a l e h. Qətiyyətlə yox. Çünki eşq olmayıb. Ancaq deyəsən indi üreyimin budağına nə isə qonub, yavaş-yavaş oxuyur.

Ş ə l a l ə. Nə tez? Bir dəfə görməklə?
S a l e h. Mən sizi bir dəfə həyatda görmüşəm, yüz dəfə yuxuda.
Siz necə, heç məni yuxunuzda görmüsünüz?

Ş ə l a l ə. Yox, hələlik görməmişəm.

S a l e h. Görün, xahiş eləyirəm. Mən istəyirəm ki, bizim mühasib demişkən, bizim debetimizlə kreditimiz bir-birinə düz gəlsin. Kredit qudurub debeti yeməsin.

Ş ə l a l ə. Arxayın olun, yeməz. Ancaq hələlik üzr istəyirəm, getməliyəm. (*Getmək istəyir*)

S a l e h (*onun qabağını kəsir, getməyə qoymur*). Dayanın, bir sualım var. Keçən səfər mən sizi görəndə yanınızda bir kişi vardı. O kimdir?

Ş ə l a l ə. Qonşumdur...

S a l e h. Məhəbbət, filan-fəşman?

Ş ə l a l ə. Onun tərəfindən bəli. Bizim tərəfdə sakitlikdir. Ancaq lap zara gətirib. Nə başınızı ağrıdım, doqquz b-dir.

S a l e h. Başa düşdüm, psixiçeski. O ki, hirsələndi, gərək dərindən nəfəs alsın, sonra nəfəsini bayıra buraxanda başlasın saymağa: bir, iki, üç, dörd. Deyin, mütləq belə eləsin.

Ş ə l a l ə. Dərdim qurtarıb.

S a l e h. O da düzdür. Qonşuları müalicə eləmək bizə qalmayıb ki? Çox gözəl, indi müzakirə olunan məsələlərin ikinci maddəsinə keçmək istəyirəm.

Ş ə l a l ə. Yox, iclası bağlayaq, mən evə tələsirəm. Sağ olun. (*Çıxır*)

S a l e h (*Şəlalənin arxasınca həsrətlə baxdıqdan sonra birdən çağırır*). Tər lan xanım! (*Tər lan xanım içəri girir*) Tez əmr yazın, sizə təşəkkür elan edirəm.

Səhnə qaranlıqlaşır.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Səhnə yenə Salehin həyatını təsvir edir. Bəzəklə bir otaq. Xidmətçi kimi geyinmiş Güllü xala ilə Bilal kişi vedrədə su götürürlər, səhnədən keçib o biri otağa gedirlər, sonra boş vedrə ilə qayıdırlar. Dekolte paltar geyinmiş Şəlalə səhnəyə çıxır.

G ü l l ü. A kişi, üzünü yana çevir, gəlin çılpəqdir.

Ş ə l a l ə. Vəhşi olmayın, dəb belədir. Yayda gərək qadınların bədənə nəfəs alsın.

B i l a l. Alsın da... Sözümlə yoxdur ki...

G ü l l ü. Su kifayət eləyər?

Ş ə l a l ə. Yox, yenə gətirin, çiməcəyəm. Cəld olun, gedəsi yerim var. (*O biri otağa keçir*)

B i l a l. Üzümlə çevirə bilərəm?

G ü l l ü. Çevir, çevir. Gərək yenə su dalınca gedək. (*Yorğun halda otururlar*)

B i l a l. İndi ki, su verməyəcəklər, bu təzə evləri niyə tikirlər? Həyətdən beşinci mərtəbəyə su daşımaq, bu kənddə yaşayıb o biri kəndə su dalınca getmək kimi bir şeydir.

G ü l l ü. Saleh bilsə ki, gəlin başımıza bu oyunu açır, dünyanı dağıdır.

B i l a l. Heç nə eləməz. Bu arvad Salehin öz başında qoz sındırır. Haradan tapdı, gətirdi bu bəlanı?

G ü l l ü. Bu cür bəlalər özləri gəlib adamı tapırlar.

B i l a l. Bilirsən nə var, Güllü? Oğula-zada etibar yoxdur, çıxacaq gedək kəndə...

G ü l l ü. Acıq eləyib getsək, uşaq dərdə düşər...

B i l a l. Salehə deyərək, guya havamızı dəyişmək istəyirik, guya burada yeyib hərlənmiş, könlümüzlə gəzmək düşüb.

G ü l l ü. Pis gəlinin zülmünü düşmənim də görməsin.

Şəlalə içəri girir, ikisi də ayağa qalxıb hazır dayanırlar.

Ş ə l a l ə (*hirsli*). Bəs nə oldu, niyə getmədiniz? Marş buradan bu saat. Mən bir deyəndə, vedrələri götürün, iki deyəndə, qapıdan çıxın. Cəld tərpənin. Bir-iki. (*Bilal kişi ilə Güllü xala vedrələri götürüb çıxırlar*) Belə ha... söz deyəndə o saat yerinə yetirmək lazımdır.

Tər lan xanım içəri girir.

T ə r l a n x a n ı m. Şəlalə! Ərin bu gün yenə məni qapıdan qovdu. Neçə gündür əlləşirəm, bir şey çıxmır. Heç dəxli var, sən Allah, arvadına acığı tutdu, məni işdən çıxartdı.

Ş ə l a l ə. Sən də qanımın qara vaxtında dəqiqədə bir "ər-ər" deyib məni dilxor eləmə. Sən onu caladın boğazıma...

T ə r l a n x a n ı m. Səninçün yaxşı ərdir. Yedirdir, geyindirir, yaxşı maaşı...

Ş ə l a l ə. Quru maaş, vəssalam. Deyirdin, bazalar, anbarlar... hanı? Bir çöp də görmürəm. Ağzımı açan kimi külbaş namusdan, qey-

rətdən, həqiqətdən danışır. Mən isə belə şeyləri sevmirəm. Başımı birtəhər dolandırırım.

T ə r l a n x a n ı m. Birtəhər baş dolandırırsan, hə? De görüm, ərindən xəlvət əmanət kassasına nə qədər pul qoymusan?

Ş ə l a l ə. Bir qəpiyim də yoxdur.

T ə r l a n x a n ı m. Ağız, çantadakı əmanət kitabçasını öz gözümlə görmüşəm. Hamıya yalan, mənə də yalan?

Ş ə l a l ə. Bura bax, Tər lan xanım, sənın vaxtın çoxdan keçib, indi mənim dövranımdır, əlimə-ayağıma dolaşma.

T ə r l a n x a n ı m. Ey, ey, mənə deyirsən, əl-ayağıma dolaşma? Açaram sandığı, tökərəm pambığı.

Ş ə l a l ə. Nə, nə, neyləyirsən? Sandığı açarsan? Hansı sandığı? Yoxsa Mantaşovun evindən gətirdiyin sandığı?

T ə r l a n x a n ı m. Kəs səsini, bihəya! Bilirsən mən kiməm?

Ş ə l a l ə. Bilirəm, niyə bilmirəm? Milyoner məclislərinin yaraşığı, İsrail bəyin sevgilisi...

T ə r l a n x a n ı m. Ələ salırsan?

Ş ə l a l ə. Nə olar ələ salanda?.. Sən ki, bütün dünyanı yalanla dol-durmusan.

T ə r l a n x a n ı m. Kimə, mənə yalançı deyirsən?

Ş ə l a l ə. Sənə deyirəm. De, de görüm, nə vaxt gimnaziyada oxumusan? Nə vaxt ballarda vals oynamısan? Atan bəy olub ki, "Muxtar bəy, Muxtar bəy" deyib, dad eləyirsən? İsrail bəy kimdir, özündən uydurmusan? Vur-tut ikicə il fransujenka dərzinin yanında qulluqçuluq eləmişən, oradan da səni oğurluq üstündə qovublar.

T ə r l a n x a n ı m (ağlayır). Mənim elədiklərim sənın gözündən gəlsin, Şəlalə!

Ş ə l a l ə. Neyləmişən? De görüm, neyləmişən? Köhnə, çürük parçaları birə-beş qiymətə mənə satmısan, onu deyirsən? Aslanla məni kim tanış elədi, istəməyə-istəməyə məni ona kim verdi? Bəs Salehlə məni kim tanış elədi? Mən onu sevirdim? Niyə yalandan gedib kişiyyə demişdin ki, "bacım qızı ölür dərdindən?" Yaxşı eləyib səni qovub.

T ə r l a n x a n ı m. Şəlalə, səni görüm yanasan! (Ağlayır)

Bilal kişi ilə Güllü xala su götürirlər.

B i l a l. Fransanın nümayəndəsi ağlayır.

G ü l l ü. Gəl, qarışma. (O biri otağa gedirlər)

T ə r l a n x a n ı m. Mənim səndə nəyim varsa, yığışdır ver bura!

Ş ə l a l ə. Yeri, yeri!

T ə r l a n x a n ı m. Pul borclusan, onu da qaytar.

Ş ə l a l ə. Yeri! Bir də ayağın mənim evimə dəyməsin.

T ə r l a n x a n ı m. Mən bu evə bir də gələcəyəm, amma tək yox, milislə birlikdə. (Gedir)

Ş ə l a l ə (çağırır). Bilal! Güllü!..

Bilal kişi ilə Güllü xala gəlirlər.

G ü l l ü. Bizi çağırırsınız?

Ş ə l a l ə. Bu evdə ayrı Bilal, ayrı Güllü var?

B i l a l. Allah heç bir Bilala, heç bir Güllüyə bu cür ev göstərməsin.

Ş ə l a l ə. Amin. Mən gedirəm, vannanı doldurun, xörəyi hazırlayın, sonra da ev-əşiyə əl gəzdirin, bu saat qayıdıram. (Gedir)

B i l a l (onun arxasınca baxır, kədərlə). Görəcəkli günlərimiz varmış.

G ü l l ü. Vedrələri götür, gedək.

B i l a l. Heç yerə gedən deyiləm. Bəsdir. Telefon elə, Saleh bu saat bura gəlsin. Ona sözümlə deyib, bu şəhərdən baş götürüb gedirəm. (Oturur)

G ü l l ü. Körpənin ürəyini bir tərəfdən bu arvad üzür, bir tərəfdən də biz üzək? Bircə balanı öldürmək istəyirsən? Dur ayağa!

B i l a l. Durmuram. Belə ləyaqətsiz, həyasız arvada nökrəçilik eləməyəcəyəm.

Saleh içəri girir.

S a l e h. Nə olub? Bu vedrələr nədir?

B i l a l. Bu vedrələr mənim atalıq haqqımdır, verməmişən qoltuğuma!

G ü l l ü. A kişi, ağzını yum!

S a l e h. Mən heç nə başa düşmürəm. Siz niyə su daşıyırsınız?

G ü l l ü. Bu günlük. Gəlin xahiş elədi ki...

B i l a l (onun sözünü kəsir). Yalan danışma, Güllü! Bazara da biz gedirik, xörəyi də biz bişiririk, yuxarıya su gəlməyəndə, suyu da biz daşıyıyıq.

S a l e h. Bəs niyə mənə deməmişiniz?

G ü l l ü. Hamısı birdən olmayıb ki? Yavaş-yavaş artıb da...

B i l a l. Kənddə xam atları öyrədəndə görməmişən? Əvvəlcə belinə yəhər qoyurlar, sonra ağzına cilov keçirdirlər, axırda da minirlər.

S a l e h. Mən evdə olanda belə şey hiss eləmirəm. Həmişə ana-
can, atacan, buyur, filan-feşman.

G ü l l ü. Onunçün biz həmişə sənə deyirik ki, evə tez gəl.

S a l e h. İclaslardan macal olub ki? Onsuz da onun əlindən zara
gəlmişəm, indi daha lap xirtdəyə çatdı. Özü haradadır?

G ü l l ü. Çıl-çılpaq getdi.

B i l a l. Parçaya qənaət eləyir, nədir?

S a l e h. Bunun bir əlacı var. Əməliyyatı-cərrahiyyə.

B i l a l. Nə deyir?

G ü l l ü. Evimiz yıxıldı, altı-beş vurur.

S a l e h. Həkimlər deyir, insanın ki, bədəninə yara əmələ gəlmiş
ən yaxşısı budur kəs, at.

G ü l l ü. Beləsini bıçaq kəsməz.

B i l a l. Bu yara deyil, zəlidir. Ondən yaxa qurtarmaq çətinidir.

S a l e h. Qaçmaq, atam, qaçmaq, elə siyasətlə qaçmaq ki, dünyanı
axtarıb tapa bilməsin. (*Yavaşdan*) Mən bu gün işimi təhvil verdim,
ayrı yerə təyin olundum.

B i l a l. Böyütdülər?

S a l e h. Yox, bir az balacalanmışam, öz xahişimlə...

B i l a l. Öz xahişi ilə böyük qulluqdan çıxıb balaca qulluğa gedən
adam birinci dəfədir görürəm.

S a l e h. Ata, insanın böyük-kiçikliyi onun qulluğundan asılı deyil.

B i l a l. İşdən çıxarılan bütün məsul işçilər özlərinə bu cür təsəlli
verirlər.

G ü l l ü. Körpəmə sataşma, ey, özü bilən yaxşıdır.

S a l e h. Birdən gələr, sözüm yarımçıq qalar. Mənim təzə iş ye-
rimdən xanımın xəbəri yoxdur. İndi, əvvəlcə gərək sizi yola salam,
dalmızca da özüm gəlim. Bura zəhmət çəkin! (*Onları səhnənin qaba-
ğına çağırır*)

B i l a l. Vedrəni götürək?

S a l e h. Yox, sözüm var. O gələn kimi guya mən sizə hirs-lənə-
cəyəm, deyəcəyəm gözüm sizi görməsin, gedin kəndə, filan-feşman...
Siz də o biri otaqdan öz paltarlarınızı, mənim paltarlarımı yığışdırıb
dışərsiniz aşağı, bir taksi tutub gedərsiniz İçərişəhərə. Həbibullahın
evinə ki tanıyırsınız, onun birinci mərtəbəsində Rəfiqə adlı bir qadın
var, ona qonaq olun, mən də gələrəm.

B i l a l. Sonra yağışdan çıxıb yağmura düşərik ha...

G ü l l ü. Ay bala, təzəsi?

S a l e h. Təzəsi yox, köhnəsi, birincisi. Neyləyim, mələyi qoydum
gözüyaşlı, şeytani güldürdüm. (*Ayaq səsləri eşidilir*) Yavaş, deyəsən
gəlir, vedrələri götürün əlinizə...

B i l a l. Bir, vedrələri götürdük.

Şəlalə içəri girir.

S a l e h (*guya, Şəlalənin gəldiyini bilmir*). Sizə Şəlalə xanım tap-
şırmayıb ki, su daşıyın? Bəs, niyə sözə baxmırsınız? Vedrələr niyə
boşdur?

Ş ə l a l ə. A, mən onlara nə vaxt su daşıyın demişəm?

S a l e h. Şəlalə, gəlmisən? Pəh, pəh, pəh... Bu paltar sənə necə də
yaraşır? Niyə elə uzun tikdirmisən? Bir az da qısa eləyəydin də...

Ş ə l a l ə. İnpoşiv sözümə baxır ki.

S a l e h. İnpoşivin müdirini elə bugün bu gün qovacağam.

Ş ə l a l ə. Bəs deyirdin səni dəyişmək istəyirlər, nə oldu, qaldın?

S a l e h. Əlbəttə, qaldım. Məni yerimdən tərpətmək olar? Bunla-
rı isə (*ata-anasını göstərir*), sənin sözüənə baxmadıqlarına görə, işdən
çıxardıram, kəndə yola salıram.

Ş ə l a l ə. Saleh, Allaha and olsun, onlara bu evdə güldən ağır söz
deyən yoxdur. Özləri bekar dayana bilmirlər, məndən gizlin iş gö-
rürlər.

G ü l l ü. Gəlinimiz bizi ovcunun içində saxlayır.

B i l a l. Xəlvətə salıb ev süpürürük, xörək bişiririk, su daşıyıyıq.

Ş ə l a l ə. Atacan, niyə yalan danışsən?

S a l e h. Dayan, dayan, Şəlalə, əsəblərini korlama. Bura bax, Bilal
kişi, Güllü arvad, mənim arvadıma yalan dediyiniz üçün bu dəqiqə bu
evi tərk eləyin. Gedin kəndə, traktor, kətmən, filan-feşman...

Ş ə l a l ə. Mənim ürəyim nazikdir, heç getmələrini istəmirəm.

S a l e h. Yox, yox, sən mənə bunlardan min qat əzizsən... Razi ol-
maram ki, yüksək qadınlıq ruhun inciyə, (*ata-anasına*) bu dəqiqə yola
düşün.

G ü l l ü. Gəl, a kişi, oğulun da vəfası yox imiş! (*Pıçiltı ilə*) Sən də
danış, etiraz elə.

B i l a l. Birdən-birə ixtiyarın yoxdur. Gərək on beş günlük maaş-
ımızı verəsən.

S a l e h. Bir qəpik də verən deyiləm. Kəndə ayağınızla gedin. Düz
demirəm, Şəlalə, başdan eləyək getsinlər də!..

Ş ə l a l ə. Düz deyirsən. Bu saat qayınana, qayınata əsri deyil.
S a l e h. Bu qədər dözmüsən, bəsdir. Avropada gəlinlər toyun sa-
bahı günü qayınana-qayınalarını evdən qovurlar.
Ş ə l a l ə. Onlar həmişə mədəniyyətdə bizdən qabağa düşüblər.
S a l e h. Hə, tez olun. Axşama qalarsınız, xoş gəldiniz.

Bilal ilə Güllü gedirlər.

Ş ə l a l ə. Pişik, gündüzlər, sən evdə olmayanda mən tək qalıb
darıxacağam, axı.

S a l e h. O barədə arxayın ol. İdarədən üç adam göndərəcəyəm
ixtiyarına. Yalnız sənə xidmət eləyəcəklər. Biri anbarın müdiridir.
Ürəyin hansı parçanı istədi, buyur, getsin gətirsin.

Ş ə l a l ə. Nə danışsın? Mənim elə şeydən xoşum gəlir.

S a l e h. Xalanı da sabahdan özümə müavin təyin eləyirəm.

Ş ə l a l ə. Bacarar?

S a l e h. Göydə. Kapitalizmə nifrət edir. Niyə bacarmır?

Ş ə l a l ə. Lazım deyil, mən onu bu gün evimizdən qovmuşam.

S a l e h. Əcəb eləmişən. Elə isə, daha özümə müavin təyin elə-
mirəm.

Ş ə l a l ə. Amma yazıqdır, qaytar yenə köhnə işinə.

S a l e h. İstəyirsən, inpoşivə müdir göndərim. Paltarını yuxarıdan
bir az aşağı, aşağıdan bir az da yuxarı tiksin.

Ş ə l a l ə. Dovşan! Məni sərirmirsən ki?

S a l e h. Səni sarıyanı fələk elə sarısın ki, qoskontrol da açə bil-
məsin.

Ş ə l a l ə. Gəl, səni öpüm.

S a l e h. Acqarına? Həkimlər icazə vermir. Sən uzan, istirahət elə,
mən gedim çörək alım. Qayıdım gəlim evi yığışdırım, xörəyi bişirim,
hazır olanda çağırım, ye! Yeyəndə sənə əziyyət olmur ki?

Ş ə l a l ə. Nə olar, yedirərsən.

S a l e h. O da baş üstə. Özünü qoru, canına-başına bax, hələlik
xudahafiz. Setre bet alon, no! (*Gedir*)

Bu biri qapıdan Tər lan x anım içəri girir.

Ş ə l a l ə (*qorxmuş*). Kimdir? Boy, qorxdum a... (*Tər lan x anımı
görüb təəccüblə*) Bəs milis hanı?

T ə r l a n x a n ı m. Kişi evdə yoxdur ki?

Ş ə l a l ə. Mən deməmişdim ayağın bir də bu evə dəyməsin?

T ə r l a n x a n ı m. Bir söz soruşmağa gəlmişəm. Ərinin təzə qul-
luğu haradadır?

Ş ə l a l ə. Mənim ərimi heç kəs yerindən tərpədə bilməz. Yəne öz
köhnə qulluğunda işləyir.

T ə r l a n x a n ı m. Köhnə qulluğunda bu gündən ayrı adam
işləyir.

Ş ə l a l ə. Bəs mənə dedi ki, öz yerimdə qalırım.

T ə r l a n x a n ı m. Onda, deməli burada bir kələk var. Ehtiyatlı ol!

Ş ə l a l ə. Məni aldadırmış, hə? Yalan? Şəlaləyə yalan?! Dayan,
bu vaxta kimi ona əl qaldırmamışam. Amma bu gün ayrı cürə eləyə-
cəyəm. Sən o divanın üstündə otur, o gələn kimi bu stulları onun
başında sındırım, tamaşa elə.

T ə r l a n x a n ı m. Hələ yox, gözlə. Bəlkə, təzə qulluğu əvvəl-
kindən də yaxşıdır.

Ş ə l a l ə. Eybi yoxdur, kişilər döyüldükcə yumşalırlar.

Qapının zəngi çalınır.

T ə r l a n x a n ı m. Gəldi.

Ş ə l a l ə. Aç qapını, mən hazır dayanmışam.

Tər lan x anım qapıya gedir. Məktubla qayıdır.

T ə r l a n x a n ı m. Məktub gətiriblər.

Ş ə l a l ə. Kimədir?

T ə r l a n x a n ı m. Sənə.

Ş ə l a l ə. Ver görüm. (*Məktubu açıb oxuyur, həyəcanla çıxırır*)
Tez bir stəkan su.

T ə r l a n x a n ı m. Az, əsmə ey!.. Nə var ki?

Ş ə l a l ə. Saleh qaçıb.

T ə r l a n x a n ı m. Hara qaçıb?

Ş ə l a l ə. Cəhənnəmə. Nə bilim hara? Qaldım yenə ərşsiz, dayaqsız.

T ə r l a n x a n ı m. Ər tapılar. Dünyada gözəlliyə, şirin dilə alda-
nan axmaqlar o qədərdir ki, kefini pozma. Küçədə düşüb sınımış
yumurtanın üstündə matəm nitqi açmazlar.

Ş ə l a l ə. Xala, bağışla, bayaq dediyim sözləri geri götürürəm, gəl,
səni öpüm.

T ə r l a n x a n ı m. Ele saje entilejan... (*Qucaqlaşırırlar*)

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Üçüncü şəklin dekorasiyası. Umud tək, həyəcanlı gəzinir, zəngi aramsız çalır, Xumar qaçaraq səhnəyə gəlir.

U m u d. Haradasan, zəng çalmaqdan yoruldu, gəlib çıxmırsan?
X u m a r. Məşğul idim, çay gətirim?

U m u d. Çay boğazımdan keçmir. Dediklərimi almısan?

X u m a r. Nigaran qalmayın, hamısı vaxtında hazır olacaq.
(*Getmək istəyir*)

U m u d (*onu saxlayır*). Bura bax, at da al ha, balacalar atı çox sevirilər.

X u m a r. Hələ onun at minməli vaxtı deyil, böyüyəndə alarsınız.

U m u d. Böyüyəndə atı neyləyir, ona xüsusi maşın alacağam. (*Telefon zəng çalır. Umud dəstəyi götürür*) Alo! Mənəm. Kefim? Göyün yeddinci qatında. Oğlum olub ey, oğlum. Axşam gəl, gözləyəcəyəm.
(*Dəstəyi asır, Xumara*) Dalıycan nə vaxt getmək lazımdır?

X u m a r. Nahardan sonra.

U m u d. Mənim sözlərimi ona dedin?

X u m a r. Dedim, acığı tutdu, razı deyil. İnciklidir də.

U m u d. Haqqı var, işləri yaman dolışıq salmışam. Bir yandan o, bir yandan da Şəlalə. Şəlaləyə də yazığım gəlir. Toydan iki ay sonra əri ölüb. Görüb-görəcəyi mənəm, ayrılısam dəli olacağ.

X u m a r (*yavaşdan*). Güman eləmirəm.

U m u d. Nə dedin?

X u m a r. Heç. Gedə bilərəm?

U m u d. Get, yox, dayan, nə deyəcəkdin, yadımdan çıxdı. Hə, belə eləyərik. Xəstəxanaya sizinlə bərabər mən də gedərəm. Camaatın içində rədd eləməz, bərişar. (*Öz-özünə*) Bəs Şəlalə nə olsun? Nahara qədər fikirləşim, görüm bu iki arvadın öhdəsindən necə gələcəyəm. (*Gedir*)

Xumar öz otağına keçir. Aslan, Saleh, Fərman gəlirlər.

Xumar onlara təəcüblə baxır.

S a l e h. Umud yoldaşa de ki, Şəlalə xanımın ərləri gəlib, onunla görüşmək istəyirlər.

X u m a r. A... hamınız onun əri olmusunuz?

F ə r m a n. Mən yox.

S a l e h. Biz ikimiz: bir nömrəli, iki nömrəli.

X u m a r. Ərlərin iclasını çağırırsınız?

A s l a n. Yox, ona öz təcrübəmizdən danışacağıq, qənfet qız!

X u m a r (*hirsli*). Bura bax, bu saat konfet qızlar, konfet oğlanlarla bir yerdə restoranlarda tvist oynayırlar, bildin?

A s l a n. Sən öl, mənim də hirsim başladı tvist oynamağa.

F ə r m a n. Şef, yeri deyil.

A s l a n. Get, ada, mən haranın şefiyəm? İndi sən mənim şefimsən.

X u m a r. Yoldaş ərlər, Umud yoldaş indi sexdədir, gedin ora.

S a l e h. Gedək. (*Gedə-gedə Aslana*) Xumar ciddi qızıdır, ona sataşma.

Çıxırlar. Səhnədə Xumarla Fərman qalır.

X u m a r. Bilirsən, bu nədir? (*Bir kağız göstərir*)

F ə r m a n. Mənə yazmısan?

X u m a r. Sənin əmrindir, səhərdən işə başlayırsan.

F ə r m a n. Oxumaq olar?

X u m a r. Yox, divardan asılında oxuyarsan.

F ə r m a n. Xumar! (*Kağızı onun əlindən almaq istəyir*)

X u m a r. Fərman, bura idarədir.

Kəklik içəri girir, onlara diqqətlə baxır.

K ə k l i k. Xumar, bu oğlan kimdir?

X u m a r. Tanış ol, Fərman.

K ə k l i k. Portfelində sənin şəklini gəzdirən budur?

F ə r m a n (*Kəkliklə görüşür*). Sizin yanınızda günahkaram.

K ə k l i k. Niyə?

F ə r m a n. Sizin bu fabrikdən, bu şəhərdən tamam getməyinizi o qədər arzu edirdim ki...

X u m a r. Fərman, nə danışırısan? Kəklik mənim ən yaxın rəfi-qəmdir.

F ə r m a n. Elə ona görə deyirəm də... (*Kəkliyə*) Həmişə cüt gəzirdiniz, mənə Xumarı tək görmək istəyirdim.

K ə k l i k. İndi də o cür arzunuz var? Gedə bilərəm?

F ə r m a n. İndi yox, indi mən Xumarın bütün rəfiqələrinin qulluğunda hazırım. Əmr eləsin, göyün hansı ulduzunu istəsəniz ovcumda sizə gətirim.

X u m a r. Lap kosmonavtsan ki.

Z ə k i içəri girir. Fərmanı burada görüb çıxır.

Z ə k i. Xumar, sən onu saxla, mən milis çağırım.

X u m a r. Dayan, Zəki, lazım deyil. Mən özüm onun cəzasını vermişəm.

Z ə k i. Hə, belə de... (Fərmana) Xoşbəxt oğlansan. (Kəkliyə) Görəsən, mənim cəzama nə vaxt verəcəklər?

K ə k l i k. Zəki, səninlə mənimki qəti qurtardı, bildin? (Xumara) Az, mənə deyir, təzə pyes var, rol verəcəyəm, demə, yalan danışmış.

F ə r m a n. Həmkar, yalan danışmamaq birinci şərtdir.

K ə k l i k. Hələ adını rejissor qoyub. (Zəkiyə) Heç bilirsən rejissor nə deməkdir?

X u m a r. Rejissor tamaşanın yaradıcısıdır, kapitandır.

Z ə k i. Xeyr, rejissor müftə hambaldır. Əsər tapdın, rol verdin, adamsan, yoxsa heç üzünə də baxan olmur. (Yavaşdan) Xumar, bir dil tərəpsənə.

X u m a r. Şikayət qutusunu açım?

Z ə k i. Açı! (Xumar ona dilini göstərir) Səninlə də ciddi danışmaq olmur ki? (Öz-özünə bərkədən) Neyləyim, bir pyes haradan tapım?

F ə r m a n. Pyes axtarırsan? Məndə.

X u m a r. Səndə pyes haradandır?

F ə r m a n. Trolleybusdan tapmışam. Budur bax! (Cibindən əsəri çıxarıb Zəkiyə verir)

Z ə k i (həyəcanla). "Yalan" tapıldı. Kəklik, gəl yapış qolumdan, yıxılıram.

K ə k l i k. Sənin qolundan niyə yapışım ki? Bu saat sevincimdən öpəcəyəm.

Z ə k i (yavaşdan). Sonra, burada yox.

K ə k l i k. Səni yox ey, bu oğlanı.

Z ə k i. Olmaz, mən icazə vermərəm.

X u m a r. Kəklik, ağ eləmə.

F ə r m a n. Bacı, mənə çatası öpüşü Zəkiyə verin, sonra ondan alaram.

K ə k l i k. Əlacım qalmadı, di gəl səni öpüm. (Zəkinin üzündən öpür)

Z ə k i. İnsan bir dəqiqənin içində nə qədər xoşbəxt olarmış.

Ş a m i l içəri girir, onlara təəccüblə baxır.

Ş a m i l. Bu nədir? Yenə məşq eləyirsiniz?

X u m a r. Bəli, əsəri tapmışıq.

Ş a m i l. Əcəb kolxozdur. Sədr yox, üzvlər də qaçdı-tutdu oynayırlar. (Umudun kabinetinə baxır, heç kəs olmadığını görüb gedir)

X u m a r. Uşaqlar, gedin, gedin. Məşqə sonra yığışarıq.

Gedirlər. Xumar səhnədə tək qalır. Şəlalə səhnəyə gəlir, Umudun kabinetinə tərəf yollanır.

X u m a r (Şəlalənin arxasınca). Üç nömrə kabinetdə yoxdur.

Ş ə l a l ə (cəld Xumara tərəf dönür). Nə?

X u m a r (kinayə ilə, qəsdən azilə-azilə danışır). Deyirəm, Umud yoldaş yoxdur, gedib.

Ş ə l a l ə. Hara gedib?

X u m a r. Deyəsən, sexdədir.

Ş ə l a l ə. Bu adamlar işləməkdən yorulmurlar?

X u m a r. Biz işləməyəndə yoruluruq.

Ş ə l a l ə. Nə naz-qəmzə ilə danışırısan, kişi deyiləm ki? Get sexə, Umudu çağır.

X u m a r. Baş üstə. (Gedə-gedə, öz-özünə) Ay çağırıdım ha...

Ş ə l a l ə (ora-bura baxır, kimsə olmadığını görüb telefona yaxınlaşır, zəng eləyir). Pişik, neyləyirsən?

Xumar qayıdır, Şəlalə onu görmür.

A, iş nədir? Mən olan yerdə işi neyləyirsən? Şamil, səni Qız qalasının yanında gözləyəcəyəm. Şamilçik, vaxtında gəl, ha? (Dəstəyi asır. Xumarı görür, həyəcan və qorxu ilə) Çoxdan buradaydın?

X u m a r. Yox, indicə girdim.

Ş ə l a l ə. Umudu çağırıdın?

X u m a r. Yoxdur, iclasa gedib.

Ş ə l a l ə (Xumarı yamsılaya-yamsılaya). Umud gələndə deyərsən ki, mən bu gün evdə nahar eləməyəcəyəm, rəfiqəmgildə olacağam. (Birdən kəskin çıxırır) Başa düşdün?

X u m a r (eyni tonda). Düşdüm. (Hərəsi bir tərəfə gedir)

Umud və arxasınca Salehlə Aslan kabinetə girirlər.

U m u d. Gəlin, gəlin. Deməli belə? (Aslana) Sən bir nömrəli ər, (Salehə) sən iki nömrəli, demək mən də oluram üç nömrəli, hə?

A s l a n. Sizin üç nömrəli olduğunuzu yaqın demək çətindir.
U m u d. O da düzdür, bəlkə beşinciyəm.

Xumar içəri girir.

X u m a r. Şəlalə xanım sizi soruşurdu. (Çıxır)

U m u d. Gözüm aydın. Necə oldu ki, aqlımı itirdim, ona uydum, ailəmi dağıtdım?

S a l e h. Onu görəndən sonra sifətə mənə də elə gəlmişdi ki, Rəfiqə-də sevgi yoxdur.

A s l a n. Zalımın qızı başdan-ayağa gopdur.

S a l e h. Bilirsiniz bu nədəndir, Umud yoldaş? Çünki biz xəstəyik.

U m u d. Mən xəstə deyiləm, sağlam adamam.

S a l e h. Yox, elə demə, biz üçümüz də onun zəhərini şərbət kimi içmişik, çünki xəstəyik, yalan xəstəsi. Yalan da mikrob kimidir, sağlam bədən, yəni yalana meyli olmayan bədən onunla mübarizə aparır, amma xəstə bədəndə isə bu mikrob özünə isti yuva tapıb min cür fəsad törədir.

A s l a n. Qardaşımız çənədən möhkəmdir.

U m u d. Demək istəyirsən ki, biz özümüz o yalana tutuluruq və cəmiyyətə də yayırıq.

S a l e h. Bundan da birinci növbədə xalq ziyan çəkir. Mən necə idarədə müdir olmuşam, təcrübədə görmüşəm. "Bəli" deməyəndə yuxarıdakının xoşuna gəlir.

A s l a n. Bəli.

S a l e h. O "bəli" bilirsiniz nədir? Yalanın toxumu. Torpağa atırsan, əlverişli şərait tapıb cücərir, yarpaqlanır, çiçək açır və nəhayət meyvə verir. Bu acı meyvəni isə xalq yeməyə məcbur olur.

U m u d. Məsələ aydındır. Zıyanın yarısından qayıtmaq da qazandır. (Birdən Aslana baxıb çığır) Düz deyirəm, bir nömrəli?

A s l a n (Salehə). Bu özü doqquz b-dirki.

S a l e h (yavaşdan). Gedək, eşidər, xətrinə dəyər. (Çıxırlar)

Arxa pərdə enir. U m u d düşüncə içərisində pərdə qabağına gəlir.

U m u d (öz-özünə). Necə oldu ki, mən aldandım, necə?

Xumar gəlir.

Xumar! Al bu kağızı divardan as, Şamilin çıxmağı barədə nazirliyin əmridir. Axır ki, bu avaradan canım qurtardı.

Xumar sevincək gedir, bu biri tərəfdən Fərman gəlir.

F ə r m a n. Salam, yoldaş müdir.

U m u d (öz-özünə). Elə bil qırx dərəcə qızdırmada idim, Şəlalə də mənim xəstə xəyalım idi. Doğru deyiblər, hər parıldayan qızıl olmaz.

F ə r m a n. Mənim necə qızıl olduğumu görəcəksiniz, yoldaş Umud!

U m u d. Səni demirəm. Öz həyatımı düşünürdüm, bu el məsəli yadıma düşdü.

F ə r m a n. O cür məsələrdən mən çox bilirəm. Deyir: hər axan su şirin olmaz.

U m u d. Ağıllı sözdür.

F ə r m a n. Deyir: hər ağaran qar olmaz, hər ağacda bar olmaz.

U m u d. Yaxşı, daha bəsdir.

F ə r m a n. Hələ yenə var, deyir: hər çalğıya oynamazlar.

U m u d. Kifayətdir, sağ ol. (Gedir)

F ə r m a n (onun arxasınca). Ürəyinizi sıxmayın, yoldaş müdir, hər enişin bir yoxuşu var.

Saleh gəlir.

S a l e h. Hə, maaşsız müavin, dəli kimi öz-özünə niyə danışırısan?

F ə r m a n. Müdirimizlə söhbət eləyirdim. Halı çox pərişan idi.

S a l e h. Onu pərişanlıqdan qurtarmaq lazımdır. (Pərdə arxasına müraciətlə) Uşaqlar, bura gəlin!

Zəki, Xumar, Kəklik və Aslan səhnəyə gəlirlər.

Z ə k i. İndi gedək Şəlalə xanımla söhbətə. Bu son səhnə, psixoloji səhnədir. Rolunuzu yaxşı oynamalısınız.

F ə r m a n. Pyesdə təzə müdir müavininin familiyası nədir?

Z ə k i. Məndilov.

F ə r m a n. Məndilov?.. Əntiqə familiyadır.

X u m a r. Yaxşı oyna ha.

F ə r m a n. Arxayın ol.

Z ə k i. Heç artistlik eləmisən?

F ə r m a n. Sürücülərin hamısı artistdir də.

Z ə k i. Buyurun. Hadisə vaxt olur, harada?

X u m a r. Qız qalasının yanında.

Səhnə qaranlıqlaşır.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Qız qalasının yanı. Şəlalə ətrafa diqqətlə baxaraq səhnədən keçib gedir.
Saleh, Aslan və Fərman onun arxasınca səhnəyə çıxırlar.

Fərman. Ovçu ova çıxıb.

Aslan. Gərək əvvəlcə o gözlədiyi adamı ələ keçirdək, söhbət eləyək.

Saleh. Deməz ki, sizə nə var?

Aslan. Desin. Qoymaram, Şəlalə bir ailəni də dağıtsın.

Fərman. Bəlkə ailəsi yoxdur, subaydır?

Aslan. Lap olsun subay, görmür ki, arvad özündən nə qədər böyükdür? Kordur?

Saleh. Onu görmək çox çətindir. Bu cür arvadlar qocalmırlar. "Xına, basma əməliyyatı"... Cürbəcür maz, rəng, filan-feşman...

Fərman. Pasportuna baxaq.

Saleh. Düz deyirsən. Odur, gəlir. Başlayın, mən gizlənim.

Gizlənilir. Şamil gəlib səhnədən keçdikdə Aslan və Fərman onun qabağına çıxırlar.

Aslan. Ey, farmazon, pasportunu bura ver.

Şamil. Mənim adım farmazon deyil.

Fərman. Bilməsə deməz. Sən pasportunu ver.

Şamil. Siz kimsiniz, nə ixtiyarla məndən pasport istəyirsiniz?

Aslan. İctimai kontroluq, insanların əxlaqını yoxlayırıq. Pasportda bir maddə var, ona baxacağıq.

Şamil. Rədd olun! Mən hər adama pasport göstərmərəm.

Aslan (Fərmana). Ə, get, kapitanı bura çağır...

Fərman. Bu dəqiqə çağırım. (Şamilə) Bu saat səni oğru kimi tutduracaq.

Şamil. Mən, oğru? Səhv salmışınız.

Aslan. Heç səhv salmamışıq. Sən əsil oğrusan, namus oğrusu.

Fərman. A dost, gəl bir də kapitana zəhmət verməyək. Pasportunu bəri ver, bircə səhifəsinə baxaq, bəlkə heç sözümlə olmadı, çıxıb getdin. Nə deyirsən, şef?

Aslan. Yalvarma ona. Sən öl, yenə başladı hirsim tvist oynamağa. Bu saat sənin əlini-qolunu bağlayıb atacağam düz Qız qalasının başına.

Şamil. Sizin zor eləməyə ixtiyarınız yoxdur. Mən çıxıram, bütün camaatı yığaram başıma.

Saleh gəlir.

Saleh. Bu nə səs-küydür, nə olub?

Şamil. Bax, bu kişi məni tanıyır, bizim kolxozda işləyir.

Saleh. Nə əhvalatdır, yoldaş keçmiş müdir müavini?

Fərman. Keçmiş niyə?

Saleh. Bəs xəbərini yoxdur? Bu gün sizi işdən götürüblər. Deyirlər getsin kolxoza, aqronomluq, filan-feşman... Ancaq məsələ onda deyil. Burada nə səs-küydür?

Şamil. Əşi, bunlar məni kiminlə isə dolaşmaq salıblar. Təcili işim var, getməliyəm, ləngidirlər.

Saleh. Qələt eləyirlər, dünya özbaşınadır?

Fərman (Salehə). Bağışlayın, yoldaş, hirsələnməyin, icazə verin, papirosumu yandırım, gedim.

Saleh. Məndə kibrit yoxdur.

Şamil. Gətir bura, yandırım, başdan olun. (Fərmanın papirosunu yandırır) Aha, yadıma düşdü. Sən məndən bir dəfə də papiros yandırmısan.

Fərman. Gözəl hafizəniz var. (Şamilin cibindən çıxardığı pasportu göstərir) Buyurun, pasport hazırdır.

Şamil. Pasportumu mənə ver. Sən onu cibimdən necə çıxartdın ki, xəbərim olmadı?

Saleh. Pasportu bura ver, həlləhuş! (Pasportu alıb baxır) Bəh, bəh, kənddə arvadı, uşağı, filan-feşman.

Aslan. Hə. Onda o arvadın və uşağın adından sənə iki kəlmə sözümlə var.

Fərman. Gələn var, ayıq olun.

Aslan və Fərman Şamili güclə səhnə arxasına çəkirlər.

Saleh. Qorxma, yoldaş keçmiş müdir müavini, sənin başından bir tük də əskik olmayacaq. Çəkilek bir tərəfə, sözləri var, desinlər.

Gedirlər. Şəlalə gəlir.

Şəlalə (öz-özünə). Hələ gəlməyib. Yaşım ötdükcə daha çox zəng eləməli, daha çox gözləməli oluram. (Aslan ağır addımlarla onun qabağından keçib gedir) Aslan? Bu keçən Aslan idi? Yox, yəqin o deyil, olsaydı məni tanıyardı.

Fərman gəlir.

Fərman. Xanım, yoldaş Məndilov buradan getdi?
Şəlalə. Sən o iki alan tələbə deyilsən? Yenə buralarda hər-lə-nirsən?

Fərman. İnstitutdan çıxartdılar. İndi yoldaş Məndilovu axtarıram. Buradan keçən o deyildi?

Şəlalə. Buradan bir adam keçdi, amma... siz deyən adamın adı nədir?

Fərman. Məndil. Məndil Məndilov.

Şəlalə. Yox, elə adam görməmişəm.

Fərman. Başağrısı verdim. Bağışlayın. (*Gedir*)

Şəlalə (*öz-özünə*). Aslan... gözümə Aslan göründü. Əsəblərim nə qədər korlanıb. (*Saleh ağır addımlarla səhnədən keçib gedir*) Saleh? İndi də gözümə Saleh görünür! Yəqin qızdırmam var. Uf, ürəyim tıppıldamağa başladı.

Fərman gəlir.

Fərman. Xanım, indi bu biri tərəfə bir adam getdi, yoldaş Məndilov deyildi?

Şəlalə (*əsbəbi*). Nə istəyirsən məndən? Məndilov, Zənbilov...

Fərman. Susun... elə deməyin, eşidər. Bilirsiniz, yoldaş Məndilov kimdir? Tikiş fabrikinin müdir müavini.

Şəlalə. Hansı tikiş fabrikinin?

Fərman. Burada bir tikiş fabriki var, müdiri də Umud yoldaşdır. Tanımırınsınız?

Şəlalə (*özünü itirir*). Mən? Yox, yox, tanımıram.

Fərman. Əlbəttə, haradan tanıyacaqsınız? Haman Umud yoldaşın bir müavini vardı, namussuzun, qeyrətsizinin biri idi. Bu gün onun dalından dəydlər, yerinə Məndilovu təyin elədilər. Onu axtarıram, işə düzəlmək istəyirəm.

Aslan ilə Saleh gəlirlər.

Aslan. Sətrə bət alon no!

Saleh. Firəngçə yaxşı bilmirəm, keç öz dilimizə...

Fərman. Mən sizi axtarıram, hansınız Məndilovsunuz?

Aslan. İkimiz də.

Fərman (*Şəlaləyə*). Yəqin qardaşıdırlar. (*Onlara*) İkinizdən bir təvəqqəəm var.

Saleh. Üçüncü qardaşımız da var, onu da tapaq, sonra... Gəl dalımızca...

Şəlaləyə baxıb rəqs edə-ədə gedirlər.

Şəlalə. Bəlkə mən yuxu görürəm, ikisi birdən?.. Cəhənnəm olsun Şamil də, hamısı da... Mən bu küçədən uzaq qaçım.

Getmək istədikdə Şamil qabağına çıxır.

Şamil. Şəlalə xanım!

Şəlalə. Haradasan? Ərli qadını küçədə bu qədər gözlədərlər? Gözümüzün qabağına min cür qara-qura gəlir.

Şamil. Ərli qadın buyursun.

Şəlalə. A, bu gün hamı birtəhərdir. "Buyursun-muyursun." Nə rəsmi danışırsan? Ə, deyirlər səni işdən götürüblər, Şəlalə ölməyib, qorxma.

Şamil. Qorxmuram. Lap düz eləyiblər. Kolxoza, əsas işimlə məşğul olmağa gedirəm.

Şəlalə. Hara gedirsən? Bu saat əmrini dəyişdirərəm, əlimdə deyil? İndi hər şey vasitəyədir. Birini qaldırırlar vasitə ilə, yıxırlar vasitə ilə, söyürlər vasitə ilə, tərifiyəirlər vasitə ilə. O qədər vasitəm var ki, istəsəm bir günün içində müdiri kuryer, kuryeri müdir elətdirərəm.

Şamil. İstəmirəm. Elə bunu deməkçün məni bura çağırmışdınız?

Şəlalə. Yox... Sənin çıxmağından heç xəbərim yox idi.

Şamil. Bəs nə üçün?

Şəlalə. Özün başa düşürsən nə üçün? Sevməsəm, buralara gələrdim?

Şamil. Yalandır.

Şəlalə. Nə yalandır?

Şamil. Nə olacaq? Bütün sözləriniz. Məlum oldu ki, bu cür sözləri siz çox adama demisiniz, indi isə xam torpaq kimi məni şumlamaq istəyirsiniz.

Şəlalə. Nə sarsaq-sarsaq danışırsan, mən səndən başqa daha kime söz demişəm?

Şamil. Birinci növbədə ərlərinizə, Umuda, Salehə, Aslana.

Aslan, Saleh və Fərman gəlirlər.

Aslan. Bizi kim isə çağırdı.

Saleh. Çağırın olmadı, adımızı çəkdi.

Şəlalə. Deməli, gözümə görünürmüş, həqiqət imiş?

Saleh. Bəli, biz həqiqətlik, canlı insanlarıq. Ətimiz, qanımız, ürəyimiz... amma sən tamam insan deyilsən, yarımçıqsan. Xaricdən bir

cürə, daxildən ayrı cürə. Sifətdən mələyə oxşayırsan, sinəndə döyünən isə yırtıcı canavar ürəyidir. Fikrin, hissini, gülüşün, danışığın, hamısı yalandır.

Ş ə l a l ə. Yalanı sən mənə danışdın. Sən məni qoyub qaçdın.

S a l e h. Mən oddan, alovdan, yangından baş götürüb qaçdım.

A s l a n. Qoçaq çıxmısan. Mənim kimi kor olmamısan.

Ş a m i l. Yaxşı ki, məni də vaxtında ayıltmış.

A s l a n. Hamını ayılmaq lazımdır, xüsusilə cavanları.

F ə r m a n. Cavanlardan arxayın ol, şef!

Ş ə l a l ə. Bu nədir? Küçənin ortasında mənə məhkəmə qurmaq istəyirsiniz?

S a l e h. Səni həyat özü mühakimə edəcəkdir.

Umud, Xumar, Rəfiqə, Kəklik və Zəki
əllərində gül dəstələri içəri girirlər.

Ş ə l a l ə. *(Umudun üstünə qaçır)*. Umud can! Bunlar mənə böhtan atırlar. Bu güllər nədir, hara gedirsiniz?

U m u d. Doğum evinə gedirik. Oğlum olub, onu bu dostlarımla tanış etmək istəyirəm. Daha məni gözləmə, Şəlalə, öz ailəmə qayıdırəm.

Ş ə l a l ə. Öz ailən hansıdır?

U m u d. Sevgi və qayğı ilə dolu olan ev mənim ailəmdir.

Ş ə l a l ə. O evin qiymətini uşaq olan kimi bildin?

U m u d. Yox, hələ uşaq olmamışdan qabaq, səni yavaş-yavaş tanıyanda onun qiyməti qalxmağa başlamışdı. İndisə, bu uşaq məni ailəyə, həyata elə bağladı ki, min Şəlalə yığılsa, qopara bilməz.

Ş ə l a l ə. Qopma, çox lazımdır, onsuz da mənə layiq kişi deyildin.

U m u d. Biz gedirik, Şəlalə, sən isə, işə gir, öz əlinin əməyi ilə yaşa.

Ş ə l a l ə. Gedin. O sizin borcunuz deyil, yaşamağın qaydasını mənə öyrətməyin. Mən özüm öz işimi çox yaxşı bilirəm.

R ə f i q ə. Gözəlliyinə arxayın olma. Yalan get-gedə öləcək, sən də onunla bərabər.

Ş ə l a l ə. Ölməyəcəyəm. Mən ölümün özünü də aldadacağam.

R ə f i q ə. Gedək, Umud qardaş, arvadınız gözləyir.

X u m a r. Körpənin gözü yoldadır.

K ə k l i k. Körpənin də, anasının da, Zəki, qabağa düş, yol göstər!

Z ə k i. Yolumuz aydındır!

Çıxırlar. Şəlalə səhnədə tək qalır.

Ş ə l a l ə. Hamı getdi. Hərənin bir işi, bir ailəsi var. Mən isə burada, küçədə tək qaldım. Elə bil bütün dünyada təkəm.

Sən dərəcə qocalmış, haldan düşmüş Tər lan x an ım gəlir.

T ə r l a n x a n ım. Tək deyilsən. Mən də sənənlə varam.

Ş ə l a l ə. Xala, nə yaxşı gəlib çıxdın. Məni niyə qoyub getmişdin?

T ə r l a n x a n ım. Heç yerə getməmişdim, həmişə sənənlə idim. Həmişə sənəni ürəyində, beynində dolaşırdım. Hərəkətlərinə rəhbərlik ələyirdim, sözlərinə istiqamət verirdim.

Ş ə l a l ə. Nə yaman qocalmışan, ayaq üstə dayana bilmirsən.

T ə r l a n x a n ım. Məni bu təzə dünya qocaltdı. Ayağımı hara atırsa, başımdan vurub məhv etməyə çalışırlar. Uzun zaman bir yerdə qərar tuta bilmirəm, tanıyıb qovurlar. Hayıf deyildi o vaxtlar, atam Muxtar bəyin dövləti...

Ş ə l a l ə. Sən yenə yalan danışmağa başladın?

T ə r l a n x a n ım. Bizim sənətimiz odur. Yalan dünyada ən güclü silahdır. Əlində bu cür silah olandan sonra niyə tək qalırsan? Həyat sənə zərbə vuranda daha güclü bir zərbə ilə ona cavab ver. Mənim bir ayağım keçmişdədir, bir ayağım qəbirdə. Sən ki, bu zamanın övladısan, özünü niyə itirirsən?

Ş ə l a l ə. Düz deyirsən, xala, təslim olmaq yaramaz. Mən yenə vuruşacağam. İnsanlar havasız, susuz yaşaya bilmədikləri kimi yalansız da yaşaya bilmirlər.

T ə r l a n x a n ım. Əlini ver mənə. Heç qəm çəkmə. Arxayınam ki, ölsəm də səni öz yerimdə qoyub gedəcəyəm. *(Şəlaləni qucaqlayır, sonra qolundan tutub qabağa çəkir. Səhnə fırlanır, tamaşaçıların gözləri qarşısında şəhərin müxtəlif mənzərələri canlanır. Qorxmuş, özünü itirmiş Şəlalə get-gedə canlanmağa, güliüsməyə, nəhayət, gülməyə başlayır. Səhnə fırlandıqca Şəlaləni, Tər lan x an ım ı da fırladır)*

S a l e h və A s l a n hərəsi bir tərəfdən gəlib tamaşaçılara müraciət edirlər.

S a l e h. Bu cür kişiler də var, ayıq olun.

A s l a n. Ehtiyatlı olun! Yalan aramızda gəzir, yaxın qoymayın!

DİRİLƏR

Mirzə Cəlil, sənə min rəhmət!

Üç pərdəli, on şəkilli komediya

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Şeyx Nəsrullah (sonra Nəsrullah bəy)

Şeyx Əhməd (sonra Əhməd bəy)

Kəblə Muxtar – dövlətli tacir

Firuzə xanım – onun arvadı

Alagöz – onların qızı

Əlibaba – onların oğlu

Rəcəb – nökrər

Rəşid Məğrur – Firuzə xanımın qardaşı, qəzetçi

Mirzə Əliabbas – hesabdar

İmamqulu – qoçu

Hacı – tacir

Məşədi – tacir

Mirzə Cəlil

Hüseyn – rejissor

Ağa – artist

Əyyub əmi – mətbəə işçisi, “Molla Nəsrəddin”-in Bakı nümayəndəsi

Xosrov – mürəttib

Roza – çapçı qız

Jandarma kapitanı

Casus

Məmur

İoğlan

İioğlan

} – məcmuə satan uşaqlar

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Bakıda kiçik bir mətbəə. Bir tərəfdə şrift kassaları, o biri tərəfdə stol, stullar. Küncə çoxlu qəzet yığılıb. Xosrov nə işə yığır. Roza içəri girir.

Xosrov. Vurdun?

Roza. Vurdum. Yığıb qurtarmamısan?

Xosrov. İndicə qurtarıram.

Roza. Tez ol, Əyyub əmi harada olsa gəlib çıxar. O gəlincə amerikanada çap eləyək.

Xosrov. Ona çatmarıq. Axşam gəlib mən özüm çap eləyəyəm.

Roza. Axşamlar tək gəzməyə yaman can atırsan, ha...

Xosrov. Roza, özün bilirsən ki, sənin kəsilib atılan dırnağını dünyanın bütün gözəllərinə dəyişməyəm.

Roza. Lap “Hop-hop”-un sözlərini təkrar eləyirsən. Yadındadır, mənə oxuyurdun: Sonya, ey dilbəri-pakizə əda! Sənə bu Nağdı bəyin canı fəda!

Xosrov. Deməli, mənə Nağdı bəyə oxşadırsan?

Roza. Bəs mən Sonya kimi qızam ki, o cür dil töküdüdü?

Xosrov. Bilmirəm səni necə inandırım. And içmək də olmur. Sən mənim Məhəmmədime inanmırsan, mən sənə İsanə.

Roza. And içmək ki, lazım oldu, deməli həqiqi sevgi yoxdur.

Xosrov. Mümkün olsaydı, ürəyimi çıxardıb ovcumda sənə göstərərdim, görərdin necə çırpınır.

Roza. Çıxartma, elə-belə qulaq asaram. Tıp, tıp... elə rahat işləyir ki...

Xosrov. Sənə eşitdiyən mənim ürəyim sənə deyil, ayaq səsləridir.

Roza. Doğru deyirsən. Əyyub əmi gəlir, əlindəki kağızı gizlət, ayrı iş götür.

Xosrov kağızı gizlədir. Əyyub əmi tələsik içəri girir.

Əyyub əmi. Roza, tez, samovar!

Roza. Nə olub, Əyyub əmi?

Əyyub əmi. Mirzə Cəlil artistlərlə bura gələcək. Xosrov, nə yığırsan?

X o s r o v. “Həqiqət”in baş məqaləsini.

Ə y y u b ə m i. Səhərdən qurtarmamısan? Qız, nə donub qalmısan, tez eləsənə. Samovar qoy, demirəm?

R o z a. Əyyub əmi, samovar qaynayıb, dəmləmişəm.

Ə y y u b ə m i. Yalan demə.

R o z a. Həzrət Abbas haqqı.

Ə y y u b ə m i. Ay sağ ol. Bircə səni məscidə apara bilsəydim, el qaydası ilə toyunuzu eləyərdim, şüğülzümme olmazdım.

X o s r o v. Mirzə Cəlil bilsə ki, “Molla Nəsrəddin”in müvəkkili rus qızlarını müsəlman məscidinə dəvət eləyir, yaxşı bir şəkil çəkərdi.

Ə y y u b ə m i. “Molla Nəsrəddin” gerek birinci sizin şəklinizi çəksin. Mən gedən kimi sən ayrı iş görməyə başlayırsan, Roza da ilim-ilim itir. Hara getmişdin, kafir qızı?

R o z a. Teleqram vurmağa.

Ə y y u b ə m i. Kimə?

R o z a. Pərvizə.

Ə y y u b ə m i. Nə olub ki, teleqram vurursan?

R o z a. Onun sevdiyi qızı ərə verirlər, biz də tel vurduq ki, tez özünü yetirsin.

Ə y y u b ə m i. Sənin zarafatınla həqiqətini mən bu yaşa çatmışam, başa düşə bilmirəm.

X o s r o v. Zarafat deyil, Əyyub əmi, doğrudan elədir.

Ə y y u b ə m i. Siz istəyirsiniz ki, Pərvizi yenə təzədən tutsunlar?

R o z a. Niyə tuturlar ki? Xəlvət gələcək, heç kəsin xəbəri olmayacaq.

Ə y y u b ə m i. Pərviz mənə qardaşoğlu olmadı, bəla oldu. Yenə, təzədən, düşəcəyəm işə. Tel vuranda mənimlə məsləhət eləsəydiniz olmazdı?

Qapı döyülür.

X o s r o v. Yəqin, qonaqlardır.

R o z a. Çay hazırlayaq. Gəl, Xosrov!

Çıxırlar. Əyyub əmi qapını açır. Mirzə Cəlil, Hüseyn və Ağ a içəri girirlər.

Ə y y u b ə m i. Buyurun, buyurun! Qədəminiz mübarək, Molla əmi!

Mirzə Cəlil (Hüseynə və Ağaya). Bu, bizim Əyyub əmidir, həm “Molla Nəsrəddin”in Bakı müvəkkili, həm də mətbəənin ustası. Əyyub, yəqin rejissorumuz Hüseyni, cavan komikimiz Ağanı tanıyırsan?

Ə y y u b ə m i. Həyatda – xeyr, səhnədə – bəli. (Görüşürlər)

Mirzə Cəlil. Əyyub, “Molla Nəsrəddin”in axıncı nömrəsindən iki nüsxə tap, qonaqlarımıza bəxş vermək istəyirəm.

Ə y y u b ə m i. Qalmayıb, Mirzə, Bakıya çox az göndərirsiniz, uşaqlar küçəyə çıxan kimi, göydə qapırlar.

H ü s e y n. Axıncı nömrəni biz ikimiz də oxumuşuq, Mirzə, ni-garan qalmayın.

Ə y y u b ə m i. Bakıda elə ziyalı yoxdur ki, məcmuə gələn günü almasın. Bəzən saatlarla poçtun qabağında gözləyirlər.

A ğ a. “Zənbur” da yavaş-yavaş vızıldayıb uçmağa başlayır ha, Mirzə, amma hələ çox körpədir. Bir-iki boynuyogunu dişlədi, dəriləri qalın olduğundan dişləri batmadı.

Mirzə Cəlil. Boynuyogunlara heç nə təsir eləməz. Biz məcmuəmizi fağır-füğərə üçün nəşr eləyirik. Qoy, dostla düşməni tanısınlar, gözləri açılsın, ölü kimi uzanıb qalmasınlar.

Ə y y u b ə m i. Şeytan xəbər gətirib ki, siz bir “Ölülər” yazmısınız, düzdürmü, Mirzə?

Mirzə Cəlil. Bir elə xata əlimizdən çıxıb.

H ü s e y n. Əgər senzura məmaniət göstərməsə, o “xatanı” səhnəmizdə oynayacağıq.

A ğ a. Biz həmin “Ölülər” haqqında danışmaq üçün Mirzəyə zəhmət vermişik. Hüseyn, başlasana!

H ü s e y n. Mən “Ölülər”i sizdən aldığımız əl xəttində bir neçə dəfə oxumuşam. Ürəyim həm zavallı millətimizin avamlığına, nadanlılığına təəssüf, həm də sizin qüdrətli qələminizə fəxarət hissi ilə dolub.

Mirzə Cəlil. O sözlər artıqdır, Hüseyn, hər kəs əlindən gələni eləyir ki, bu bədbəxt xalqı bir ağ günə çıxartsın.

A ğ a. Necə məgər, Molla Nəsrəddin əmi, bizim tərzi-həyatımız xoşunuza gəlmir? Yer üzündə bir millət yoxdur ki, müsəlman adı gələndə tir-tir titrəməsin. Heç bir padşah bizim müsəlman padşahları ilə dava eləyə bilməz.

Ə y y u b ə m i. Sabir yaxşı deyir ki, harada müsəlman görürəm, qorxuram.

A ğ a.

Bi səbəb qorxmayıram, vəchi var

Neyləyim, axır bu yox olmuşların

Fikrini qan-qan görürəm, qorxuram.

(*Qəhqəhə ilə gülür*) Biz gərək yaralarımızı gülə-gülə sağaldaq. Yazın, Mirzə, sizdən yazmaq, bizdən oynamaq. Ancaq, komediya tamaşaçıların ürəyinin tellərini dilləndirə bilər.

H ü s e y n. Yox, Ağa, sənin gülüş haqqında dediyin sözlər mənə qənaətbəxş eləmədi. Sən medalyonun yalnız bu üzünə baxırsan. Bəs o biri üzü? Sən hissi, ruhu, düşüncəsi kütləşmiş, ölmüş adamlar haqqında danışırsan. O adamlara gülmək lazımdır, sözüm yoxdur. Ancaq, bəs, ölmək istəməyənləri, pula, şöhrətə, ada öz millətini satmayanları niyə yaddan çıxarırsan? Sürgünlərdə, dustaqxanalarda çürüyüb, ac qalıb, bel əyməyənlər, mənliyini itirməyənlər haqqında da yazmaq, həm də gülə-gülə yox, göz yaşları içərisində yazmaq lazımdır.

A ğ a. Sən faciə axtarırsan, Hüseyin, bizim söhbətimiz komediya-dan, gülməkdən gedir.

H ü s e y n. Yumor, satira yaxşı şeydir, komediya lazımdır, ancaq insanları yalnız güldürməklə kifayətlənmək olmaz. Aqlatmaq və düşündürmək də lazımdır.

Ə y y u b ə m i. Ağladıqca kişi biqeyrət olur, necə ki, ağladı İran oldu.

M i r z ə C ə l i l. Sən onu bil ki, Molla əmi ağlaya-ağlaya güldürür. Hər bir təzə əsər mənim bədənimdə təzə bir xəstəliyin əmələ gəlməsi ilə nəticələnir. Mirzə Ələkbər Sabirin yaradıcılığı satiradır, həyatı faciə. Günlərlə özü, ailəsi ac qalır, əli silahlı, qoluzorlu adamların yumruqları həmişə onun başının üstündən asılıb. Ancaq gör o, bir addım geriye çəkilmir? Ağlamaq, sızlamaq, nalə çəkmək əvəzinə öz düşmənlərinin üzünə baxıb qəhqəhələrlə gülür. Bu qəhrəmanlıq deyilmi? Bizim xalqımız bu şairin timsalıdır. Üzü gülür, ürəyi ağlayır. Ümidini itirmə, əziz rejissor, bunları da yazan tapılacaq.

H ü s e y n. Bəlkə də tapılacaq, amma yazmağa qoyacaqlarmı? Zəmanə satiranı da, faciəni də zəncirləmişdir.

Xosrov və Roza çay götürürlər.

A ğ a. Mətləbdən kənara çıxdıq, Hüseyin, "Ölülər" in üstünə gəl.

M i r z ə C ə l i l. O barədə mənim "Astoriya" mehmanxanasındaki mənzilimdə ətraflı danışırıq. İndisə gərək üzrxahlıq eləyək, bu cavanların işlərinə mane olduq.

Ə y y u b ə m i. Xeyr, Mirzə, onlar bugünkü işlərini qurtarıblar.

X o s r o v (Əyyub əmiyə). Tanış elə bizi, tanış elə.

Ə y y u b ə m i. Xahiş eləyirəm, bizim cavanlarla yaxından tanış olun. Bu, bizim mürəttibimiz Xosrovdur.

X o s r o v. Bağışlayın, əlim qətranlıdır.

M i r z ə C ə l i l. Eybi yoxdur. Dünyaya işıq saçan bu cür qətranlı əllərdir.

Görüşürlər.

Ə y y u b ə m i. Bu da ki, çapçı qızımız Roza xanım.

A ğ a. Elə doğrudan da gülə oxşayır...

Ə y y u b ə m i. Ehtiyatlı olun, azərbaycanca bizdən yaxşı danışır.

M i r z ə C ə l i l. Tanış olaq... Roza... Atanızın adı?

Ə y y u b ə m i. Aleksandr.

M i r z ə C ə l i l. Deməli, Roza Aleksandrovna?

R o z a. Xeyr, mənim adımın azərbaycancası belə olur, Gül İsgəndər qızı. (*Hamı gülür*)

A ğ a. Hə, bax, buna varam. (*Hüseyinə*) Nə səhnəlikdir.

H ü s e y n. Roza xanım, səhnəmiz sizi gözləyir.

R o z a. Qorxuram, mümkün olmaya.

H ü s e y n. Nə üçün? Səhnə mübarizə olmaq istəmirsiniz?

R o z a. Biz həyat mübarizəyik. O mübarizədə mən kiçik bir rol oynayıram, onu başa çatdırarsam, böyük işdir.

A ğ a. Nə dilavər qızıdır!

H ü s e y n. Yaman iti dili var.

R o z a. Siz səhnədən özgənin sözlərini deyirsiniz. Molla əmi kimi yazıçılar yazır, siz onu camaata çatdırırsınız. Biz isə camaat ilə danışmaq üçün özümüz söz düzəltməyə məcburuq. Həyat dilimizi itiləyib.

H ü s e y n. Bəs rejissorunuz kimdir?

R o z a (*Xosrovu göstərir*). Bunun kimi oğlanlar.

H ü s e y n. Biz qışqır-bağır salmasaq, öyrədə bilmirik. Amma bunun heç səsi çıxmır.

X o s r o v. Biz səssiz rejissorluq. Bir işarəməzlə ya faciə oynanır, ya da ki, komediya.

M i r z ə C ə l i l. Hə, aldınız cavabınızı?

Ə y y u b ə m i. Siz bunlara dil çatdırma bilməzsiniz. İndiki cavanlar çox diribaşdırlar.

X o s r o v. İcazə verin gedək, Əyyub əmi, mən axşam gəlib işləyəcəyəm.

Əyyub əmi. Dayanın, mən də gedirəm. Mirzə, siz söhbətinizi eləyin, mən bu saat qayıdım.

Əyyub əmi, Xosrov və Roza gedirlər.

Mirzə Cəlil. Nələr görürəm! Mübarizədən danışan cavan qız, bir işarəsi ilə həyatda faciə, komediya yaradan fəhlə...

Hüseyn. Bunlara daha “ölülər” demək olmaz, Mirzə, bunlar “dirilər”dir.

Mirzə Cəlil. Düzdür. Şeyx Nəsrullah, Şeyx Əhməd kimilər bunlarla bacara bilməzlər.

Hüseyn. “Ölülər”dəki hadisələr on doqquzuncu əsrin axırlarında, uzaq şəhərlərdən birində vaqə olur, ancaq iyirminci əsrin əvvəllərində onlar Bakı kimi şəhərə gəlsələr...

Mirzə Cəlil. Mən gözümün qabağına gətirirəm...

İşıqlar sönür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Dağların arası. Uzaqdan Araz çayı və İran sərhəddi görünür. Səhnə arxasında at ayaqlarının səsi. Bu səs gah yaxınlaşır, gah da uzaqlaşır. Şeyx Əhməd qorxa-qorxa kolun arxasından çıxır.

Şeyx Əhməd (*ora-bura baxır, sonra səsləyir*). Şeyxəna! Şeyxəna!..

Şeyx Nəsrullah sürünə-sürünə gəlir.

Şeyx Nəsrullah. Yavaş danış, şeyxəna nədir, öz adımı çağıra bilmirsən?

Şeyx Əhməd. Qorxma, uzaqlaşdılar, yaqın sərhəddə tərəf gətdilər.

Şeyx Nəsrullah. Xudaya, şükür kəramətinə. İlanın ağzından qurtulduq. Daha o tərəflərə gedə bilmərik. İran sərhəddi bizimçün bağlandı.

Şeyx Əhməd. İnsan gərək arzularının dərəcəsinə bilsin, şitini çıxartmasın, acgözlük eləməsin.

Şeyx Nəsrullah. Əstəğfürullah rəbbi və ətövbi-ileh.

Şeyx Əhməd. İncimə, Nəsrullah, söziün düzündən adam inciməz. Qürbət yerdə arvad alarlar ey, söziüm yoxdur, birini, uzaqbaşı ikisini. Daha şəhərin bütün cavan qızlarını murdarlamaq olmaz ki...

Şeyx Nəsrullah. Sus, kəmsavad, qanmadığın mətləblərə burnunu soxma. Mən hər gecə böyük savaba nail olurdum. Ruhanilər...

Şeyx Əhməd (*onun söziünü kəsir*). Ruhanilər yox, lotular bu cür iş görərlər.

Şeyx Nəsrullah. Ehtiyatlı ol, Əhməd, Allah mənim əlimlə sənə cəza verə bilər. Bir nifrin eləyəyəm ki, yerlə yeksan olarsan.

Şeyx Əhməd. Yalan danışma, lotu!

Şeyx Nəsrullah. Sən özün tayifeyi-əlvata mənsubsan.

Şeyx Əhməd. Oyunbaz, bambılı!

Şeyx Nəsrullah. Kəlbi-mənfur, şeytani-layələm!

Şeyx Əhməd. Mən şeytanamsa, sən iblissən.

Səhnə arxasından yenə at ayaqlarının səsi eşidilir.

Şeyx Nəsrullah. Çığırma, yavaşdan söy.

Şeyx Əhməd. Çığıracağam!

Şeyx Nəsrullah. Sus, bədbəxt, gizlən!

Gizlənilər. Atlılar səhnə arxasından keçib gedirlər.

Şeyx Əhməd (*başını qaldırır*). Getdilər?

Şeyx Nəsrullah. Rəddi-bədəl oldular. Bir az sakitləşdin, Allahın səbirsiz bəndəsi? Bu saat bizə söyüşmək yox, öpüşmək vacibdir. Bədbəxtlik zamanı insanlar gərək əl-ələ tutsunlar, can deyib, can eşitsinlər. Sakit ol, tədbir tökək. Mən otaylıyam, sən butaylısan. Bu yerlərə bələdsən. De görüm, üzü bu yana, hara gedə bilərik?

Şeyx Əhməd. Üzü bu yana, biz çox yerə gedə bilərik. Dünyanın çox hissəsi bu tərəfdədir.

Şeyx Nəsrullah. Tanıdığın yerləri de.

Şeyx Əhməd. Birinci, Tiflis.

Şeyx Nəsrullah. Necə yerdir?

Şeyx Əhməd. Cənnət o şəhərin yanında heç nəməndir. Orada mən şah kimi dolanırdım. İşim çox yaxşı gedirdi. Birdən bir əli qurumuşun biri məcmuə çıxartmağa başladı, adı “Molla Nəsrəddin”.

Şeyx Nəsrullah. Lənətullah.

Əyyub əmi. Dayanın, mən də gedirəm. Mirzə, siz söhbətinizi eləyin, mən bu saat qayıdıram.

Əyyub əmi, Xosrov və Roza gedirlər.

Mirzə Cəlil. Nələr görürəm! Mübarizədən danışan cavan qız, bir işarəsi ilə həyatda faciə, komediya yaradan fəhlə...

Hüseyn. Bunlara daha "ölülər" demək olmaz, Mirzə, bunlar "dirilər"dir.

Mirzə Cəlil. Düzdür. Şeyx Nəsrullah, Şeyx Əhməd kimilər bunlarla bacara bilməzlər.

Hüseyn. "Ölülər"dəki hadisələr on doqquzuncu əsrin axırlarında, uzaq şəhərlərdən birində vəqə olur, ancaq iyirminci əsrin əvvəllərində onlar Bakı kimi şəhərə gəlsələr...

Mirzə Cəlil. Mən gözümün qabağına getirirəm...

İşıqlar sönr.

İKİNCİ ŞƏKİL

Dağların arası. Uzaqdan Araz çayı və İran sərhəddi görünür. Səhnə arxasında at ayaqlarının səsi. Bu səs gah yaxınlaşır, gah da uzaqlaşır. Şeyx Əhməd qorxa-qorxa kolun arxasından çıxır.

Şeyx Əhməd (*ora-bura baxır, sonra səsləyir*). Şeyxəna! Şeyxəna!..

Şeyx Nəsrullah sürünə-sürünə gəlir.

Şeyx Nəsrullah. Yavaş danış, şeyxəna nədir, öz adımla çağırma bilmirsən?

Şeyx Əhməd. Qorxma, uzaqlaşdılar, yəqin sərhəddə tərəf gətdilər.

Şeyx Nəsrullah. Xudaya, şükür kəramətinə. İlanın ağzından qurtulduq. Daha o tərəflərə gedə bilmərik. İran sərhəddi bizimçün bağlandı.

Şeyx Əhməd. İnsan gərək arzularının dərəcəsinə bilsin, şitini çıxartmasın, acgözlük eləməsin.

Şeyx Nəsrullah. Əstəğfərullah rəbbi və etövbi-ileh.

Şeyx Əhməd. İncimə, Nəsrullah, sözün düzündən adam inci-məz. Qürbət yerdə arvad alarlar ey, sözüm yoxdur, birini, uzaqbaşı ikisini. Daha şəhərin bütün cavan qızlarını murdarlamaq olmaz ki...

Şeyx Nəsrullah. Sus, kəmsavad, qanmadığın mətləblərə burnunu soxma. Mən hər gecə böyük savaba nail olurdum. Ruhanilər...

Şeyx Əhməd (*onun sözünü kəsir*). Ruhanilər yox, lotular bu cür iş görürlər.

Şeyx Nəsrullah. Ehtiyatlı ol, Əhməd, Allah mənim əlimlə sənə cəza verə bilər. Bir nifrin eləyərəm ki, yerlə yeksan olarsan.

Şeyx Əhməd. Yalan danışma, lotu!

Şeyx Nəsrullah. Sən özün tayifeyi-əlvata mənsubsan.

Şeyx Əhməd. Oyunbaz, bambılı!

Şeyx Nəsrullah. Kəlbi-mənfur, şeytani-layələm!

Şeyx Əhməd. Mən şeytanamsa, sən iblissən.

Səhnə arxasından yenə at ayaqlarının səsi eşidilir.

Şeyx Nəsrullah. Çığırma, yavaştan söy.

Şeyx Əhməd. Çığıracağam!

Şeyx Nəsrullah. Sus, bədbəxt, gizlən!

Gizlənilər. Atlılar səhnə arxasından keçib gedirlər.

Şeyx Əhməd (*başını qaldırır*). Getdilər?

Şeyx Nəsrullah. Rəddi-bədəl oldular. Bir az sakitləşdin, Allahın səbirsiz bəndəsi? Bu saat bizə söyüşmək yox, öpüşmək vacibdir. Bədbəxtlik zamanı insanlar gərək əl-ələ tutsunlar, can deyib, can eşitsinlər. Sakit ol, tədbir tökək. Mən otaylıyam, sən butaylısan. Bu yerlərə bələdsən. De görüm, üzü bu yana, hara gedə bilərik?

Şeyx Əhməd. Üzü bu yana, biz çox yerə gedə bilərik. Dünyanın çox hissəsi bu tərəfdədir.

Şeyx Nəsrullah. Tanıdığın yerləri de.

Şeyx Əhməd. Birinci, Tiflis.

Şeyx Nəsrullah. Necə yerdirdi?

Şeyx Əhməd. Cənnət o şəhərin yanında heç nəmənədir. Orada mən şah kimi dolanırdım. İşim çox yaxşı gədirdi. Birdən bir əli qurumuşun biri məcmuə çıxartmağa başladı, adı "Molla Nəsrəddin".

Şeyx Nəsrullah. Lənətullah.

Şeyx Əhməd. Gördüm ki, bu “Molla Nəsrəddin” dünyanı qarışdırdı, daha baş girmək mümkün deyil, qaçdım Eşqabada.

Şeyx Nəsrullah. Yaxşı yerə oxsayır. Adı mənim məcazıma uygundur.

Şeyx Əhməd. Elə təkcə adı var. Cəhənnəm o şəhərin yanında heç nəmənədir.

Şeyx Nəsrullah. Xub, sən o cəhənnəmdə neyləyirdin?

Şeyx Əhməd. Kimin məhkəmədə pul davası vardısı, mənə müraciət eləyirdi, haqq işə manata otuz qəpik, nahaq işə manata altmış qəpik alıb yalandan şahid dururdum. Saxta qəbz düzəldirdim, imzaları elə təqlid eləyirdim ki, Allahın köməkliliyi ilə, heç kəs düzü öyrindən seçə bilmirdi.

Şeyx Nəsrullah. Xudavənda, kərəminə şükür, sənə şəkk gətirən kafirdir.

Şeyx Əhməd. Saxta çek düzəldib satırdım. Bu işdə böyük məhərim var idi.

Şeyx Nəsrullah. Maşallah, maşallah... Bacarırsan?

Şeyx Əhməd. Təmiz işləyirəm. Hansı dildə istəsən baxıb oxşadıram.

Şeyx Nəsrullah. Axmaq adam, bəs, nə oldu ki, bu cür gözəl sənətdən əl çəkdin?

Şeyx Əhməd. Araya arvad girdi. Bir arvadım var idi, şeytanın, işvəkarın birisi. Bir gün əsnayi-məhəbbətdə sirmimi ona açdım, o da qonşulara danışdı, məsələdən hökumət xəbərdar oldu.

Şeyx Nəsrullah. Böyük səhv eləmişən. “Əbvabül-canan” kitabında deyilir: “Dəccalın xürucu o vaxt olacaq ki, kişilər arvadlarla məşvərət eləyələr”, çünki arvadlar naqisül-əqlidirlər.

Şeyx Əhməd. Bəli, məni tutdular. On il Sibir kəsdilər. Yolda qaçdım. Əfqanıstan sərhəddindən keçib, gəldim İrana. Orada da sənə rast gəldim. Məbədi özünə məlumdur.

Şeyx Nəsrullah. A kişi, əlində ki, bu cür gözəl sənətin var, nə durmusan, o çekdən yaz, gedək bankdan pul alağ.

Şeyx Əhməd. Yox, şeyxəna, bu sənətin ölürü diriltmək deyil, çox çətin işdir. Gərək xüsusi çek kağızı, xüsusi mürəkkəb olsun. Gərəkdir möhür düzəldəsən. Həngaməsi böyükdür. Belə işləri adam çox olan şəhərdə görmək olar.

Şeyx Nəsrullah. Gedək elə şəhərlərdən birinə.

Şeyx Əhməd. Bakı necədir?

Şeyx Nəsrullah. Orada da Kəbleyi, Hacı var?

Şeyx Əhməd. Nə qədər istəsən.

Şeyx Nəsrullah. O yazıqların ölüləri qəbiristanlıqda qalıb, bəlkə onları diriltməkdən başlayaq.

Şeyx Əhməd. Bu fırıldaq Bakıda baş tutmaz, dadaş, bakiylılar bizim özümüzü yüz dəfə öldürüb dirildərlər.

Şeyx Nəsrullah. Yaxşı, bəs bu çek əhvalatı orada keçər?

Şeyx Əhməd. Keçər. Amma ortada bir neçə şərt var.

Şeyx Nəsrullah. İki dost arasında nə şərt, nə şürt?

Şeyx Əhməd. Doğrusunu deyim, Nəsrullah, əgər o yerlərdə də başlasan evlənməyə, sənənlə bir addım da atmaram.

Şeyx Nəsrullah. Şeyx Əhməd, Allahı yaddan çıxartmaq olmaz. O deyir ki, vəzzövcəna minəlhurileyne, axı, yazıqdırlar, onları da bir alan lazımdır, ya yox?

Şeyx Əhməd. Hə, onda bizimki tutmadı. Sən get o taya, mən də bu taya. Ayrılağ.

Şeyx Nəsrullah. Zor eləyirsən, Əhməd, zor eləyirsən. Mənim kimi bir çiçək düşübdür əlinə, əzişdirib tökürsən. Hara gedirsən? Dayan, getmə, razıyam. Nə qədər ki, sənənləyəm, arvad barədə oruc tutaram. De görüm, daha nə şərtin var?

Şeyx Əhməd. Bizim bu səfərimizə böyük hazırlıq lazımdır. Bakıya əliboş getmək olmaz. Nə qədər pulun var?

Şeyx Nəsrullah. Pul? Məndə pul haradandır?

Şeyx Əhməd. Çıxart, çıxart, tök ortaya.

Şeyx Nəsrullah. Əziz canına and içirəm ki, məndə bir abbası da yoxdur.

Şeyx Əhməd. Qoy özüm baxım.

Şeyx Nəsrullah. Yaxın gəlmə, Allahın məlun bəndəsi!

Şeyx Əhməd. Məlun özünsən, çıxart pulları, müftəxor!

Şeyx Nəsrullah. Çəkil kənara, haramzadə!

Xirtdəkləşirlər. Şeyx Nəsrullahın cibindən yerə qızillər tökülür.

İkisi də qızillərin üstünə sərilir.

Şeyx Əhməd. Qızıldır, səşindən tanıdım, qurban olduğum, ibadət elədiyim qızıldır.

Şeyx Nəsrullah. Bura ver, hamısını bura ver, cibinə dürtmə.

Şeyx Əhməd. Sənə qurban olum, ay qızıl, dünyada hamı qırı-
laydı, bir sən qalaydın, bir də mən.

Şeyx Nəsrullah. Mənə bax, Şeyx Əhməd, qızılı görənin kimi
bütün dünya yadından çıxmasın. Tök yerə, sayaq görək, nəyimiz var?

Şeyx Əhməd. Məni aldatmazsan ki?

Şeyx Nəsrullah. Böyük ol, Əhməd, qəpik-quruş davası elə-
mə. Biz qartalıq, sərçə deyilik.

Şeyx Əhməd. Aldatsan, başını cücə boğazı kimi üzərəm.

Şeyx Nəsrullah. Bu başımın sənə təəllüqü var.

Pulları sayırlar.

Şeyx Əhməd. Otuz səkkiz qızıl. Daha yoxdur ki? Ciblərinə
yaxşı bax.

Şeyx Nəsrullah. Bax, bu mən, bu da ciblərim. Bir çet qa-
lıbsa gözüm bu dünyanı görməsin. Bəlkə bir az da səndə var?

Şeyx Əhməd. Əziz canın üçün, Nəsrullahın meyidini görüm
ki, yoxdur.

Şeyx Nəsrullah. Bu cibindəki nədir belə?

Şeyx Əhməd. Təsbehdür.

Şeyx Nəsrullah. Təsbehdən o cür səs çıxmaz.

Şeyx Əhməd. Çıxar, niyə çıxmır?

Şeyx Nəsrullah. Üstünü örtmə, qoy baxım.

Şeyx Əhməd. Əlini vurma, qıdığım tutur.

Şeyx Nəsrullah. Nə olar, gül, gülmək cana xeyirdir. (Xirt-
dəkləşirlər. Nəsrullah Əhmədin cibindən qızıl çıxarır) Şeyx Əhməd,
sən nə qədər vicdansız adamsan. Hələ meyidimə and içirdin ki, pulun
yoxdur. Bu cür yoldaşlıq olmaz. Mən nəyim vardısı qoydum ortalığa,
sən də qoy.

Şeyx Əhməd. Götürdün də. Daha yoxdur, balalarım ölsün.

Şeyx Nəsrullah. Bu oldu qırx səkkiz qızıl. Bəsimizdir?

Şeyx Əhməd. Bəsdür, ver, mən saxlayım.

Şeyx Nəsrullah. Yox, mən ehtiyatlıyam, arxayın ol, hamı-
sını işə sərf eləyəcəyik. Hə, düş qabağa, Bakının yolunu göstər.

Şeyx Əhməd. Xeyr, əvvəl yollanırıq Həştərxana. Xarici gör-
kənimizi dəyişib, Bakının əhvalına uzaqdan bələd olandan sonra varid
olarıq o pul və dövlət şəhərinə.

Şeyx Nəsrullah. Bismillah! Yolçu yolda görək.

Yola düşürlər. Səhnə qaranlıqlaşır.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Bakı. Dəniz kənarı. Körpünün yanı. Həştərxan gəmisini qarşılamaq üçün gələnlər
ora-bura gəzinirlər, üç oğlan, əllərində "Molla Nəsrəddin" səhnəyə çıxır.

I o ğ l a n. "Molla Nəsrəddin"! Təzə nömrə "Hop-hop"un şeri!
Mozalanın felyetonu!

II o ğ l a n. "Molla Nəsrəddin"! Zəngəzurda çörək tapılmır! Ca-
maat acdır!

I o ğ l a n. Adə, çörək tapılmır, paxlava yesinlər, şəkərbura yesin-
lər! Ha, ha, ha...

"Molla Nəsrəddin", "Molla Nəsrəddin" deyə çığıra-çığıra gedirlər.

Hacı ilə Məşədi səhnəyə gəlirlər.

H a c ı. Məşədi! Yallah, yallah. Hava alırsan?

M ə ş ə d i. Hava almağa vaxt hardandır, ay Hacı, Həştərxandan bir
tacir gəlir, onu qarşılayıram. Budur, tel almışam, iki yüz pud ipək is-
təyir. Əziz canın üçün, başımı itirmişəm.

H a c ı. Pənah bərxuda. O tacirin familiyası nədir?

M ə ş ə d i. Familiyası Otaylinski, Nəsrullah bəy Otaylinski...

H a c ı. Qəribə işdir. Əhməd bəy Butaylinski adlı bir tacir də mənə
bir gəmi quru meyvə sifariş eləyib, Sibirə göndərmək üçün.

M ə ş ə d i. Buradan Sibirə gəmi gedir?

H a c ı. Getməse istəməz ki? Məşədi, mənə elə gəlir ki, bunlar
şərikdirlər.

M ə ş ə d i. Mən də elə güman eləyirəm, amma Hacı, puldan bir
kəlmə söz yoxdur. Heç olmasa, qabaqcadan göndəryədilər.

H a c ı. İndi xaricdə ticarət təzə üsulladır. Məşədi, olmaya-olmaya,
pul sözü işlədəsən, gülürlər.

M ə ş ə d i. Pulsuz iki yüz pud ipəyi verim aparsınlar ki, nə var, nə
var, gülürlər?

H a c ı. Əsl tacirin əli pula dəyməz. Məşədi, o sənə çek verir, sən
də ona mal verirsen. Bildin? Bu saat alveri o cür eləyirlər. Məxmər
stullarda oturlar. Qabaqlarında da qəhvə, əvvəlcə anekdot danışirlar.

M ə ş ə d i. O nədir?

H a c ı. Gülməli sözlər. Danışirlar, gülürlər, danışirlar, gülürlər,
arada da qiymətdən söhbət gedir.

M ə ş ə d i. Ay-hay, olan-qalanımı gülə-gülə verim getsin? Bəlkə
o danışanda heç mənim gülməyim tutmadı?!

Roza səhnədən keçib gedir. Hacı'nın gözü ondadır. Məşədi görmür.

H a c ı. Məşədi, bir ora bax, min pud ipəyə dəyər.

M ə ş ə d i. Hara deyirsən?

H a c ı. Ora, ora... nə görürsən?

M ə ş ə d i. Şalban görürəm.

H a c ı. Əşi, bu tərəfə bax ey, bu tərəfə.

M ə ş ə d i. Gördüm, gördüm, əhsən bunu belə yaradana, əhsən!

H a c ı. Döndü, üzünü yana çevirdi. A kişi, yaxşı-yaxşı bax da.

M ə ş ə d i. Mənim gözüm uzağı yaxşı seçmir. Bir az yaxına getsək, qiyamət qopmaz ki?..

H a c ı. Getməsək, qiyamət qopar!

Gedirlər. Xosrov ilə Əyyub əmi içəri girirlər.

Ə y y u b ə m i. Ay rəhmətliyin oğlu, bu teleqramı vuranda fikirləşmədin ki, Pərviz bu şəhərə ayaq basa bilməz?

X o s r o v. Gərək bu iş gizlin olsun. Əlbəttə, o, aşkar gələ bilməz. Amma gəlməyə də bilməz.

Ə y y u b ə m i. Niyə gəlməyə bilmir?

X o s r o v. Qız əldən çıxır.

Ə y y u b ə m i. Dünyada axırıncı qızı ərə verirlər, daha kökü kəsilir?

X o s r o v. Siz də belə danışanda daha mən nə deyim? Sevir ey, Pərviz o qızı çox sevir. Qız da Pərvizi sevir. Bu onu, o bunu... Ah, uf... Həmişə də hicran...

Ə y y u b ə m i. Kimdir o qız?

X o s r o v. Deməyə ixtiyarım yoxdur.

Ə y y u b ə m i. Niyə, bu da gizlin işdir? İclas eləyirsiniz, harada, nə barədə, sus, sirdir. Əyyub əmiyə demək olmaz. Vərəqə çap eləyib camaata yayırsınız, bu vərəqələri kim yazıb, kim çap eləyib, kim divarlara yapışdırıb, yenə sirdir. Əyyub əmiyə demək heç olmaz. Amma sonra nə olur? Tutulanda qaçırsınız birbaşa Əyyub əminin üstünə, ay haray, kömək elə, qardaşın oğlunu tutublar. Bəli, Əyyub əmi düşür qapı-qapı, o vəkil sənin, bu vəkil mənim. İndi qızın da kim olduğunu demək olmaz, hə?..

Roza içəri girir.

X o s r o v. Niyə demək olmur? Bilirsiniz kimdir?

Ə y y u b ə m i. Yox, bilmirəm. Bilsəm soruşmaram ki?

R o z a. Çıx ağacın başına, hamıya car çək. *(Onlara yaxınlaşır)*

Ə y y u b ə m i. Ağız, kafir qızı, salam-zad da vermirsən.

R o z a. A... bu gün səhər görüşmüşük də...

Ə y y u b ə m i. Hər görüşəndə gərək salam verəsən.

R o z a. Salaməleyküm, Əyyub əmi!

Ə y y u b ə m i. Əleykəssalam. Deməli, qızın kim olduğunu mənə demək olmaz.

R o z a. Niyə olmur? Deyirəm, yavaş danışsın, bərkədən çıxırmasın.

Ə y y u b ə m i *(Xosrova)*. Hə, pıçıldadı qulağıma.

X o s r o v. Kəblə Muxtarın qızı Alagöz.

Ə y y u b ə m i. Ay-hay... Danışanda mübarizədən-zaddan dem vurursunuz, aşiq olanda gedib tacir qızına aşiq olursunuz.

R o z a. Əyyub əmi, Alagöz meşşan deyil, ağıllı qızıdır, qabaqcıl fikirlidir.

Ə y y u b ə m i. O da sizin bu işlərinizdə iştirak eləyir?

X o s r o v. Yox, biz Alagözün üzünü də görməmişik. Pərvizin dilindən deyirik, çox aşıqdır ey, lap əldən gedir.

Ə y y u b ə m i. Yaxşı, bəs Pərviz gəlib neyləyəcək?

X o s r o v. Rəsmi elçi gedəcəyik.

R o z a. Qız da bir az göz yaşına güc verər, bəlkə ata-anasını mərhəmətə gətirə bildi.

Ə y y u b ə m i. Ah, cavanlıq, cavanlıq! *(Bu vaxt jandarma kapitani səhnədən keçib gedir)* Aha, jandarma da buradadır ki.

X o s r o v. Ayrılmaq lazımdır.

Ə y y u b ə m i. Dağılın hərəniz bir tərəfə. *(Yavaşdan)* Diqqət eləyin, görün, kim var, kim yoxdur, bu qurd niyə buralarda hərlənir?.. Gedin, mən də bu tərəflərdə olacağam.

Roza ilə Xosrov gedirlər. Əyyub əmi də onların dalınca getmək istədikdə Mirzə Əliabbaşla qarşılaşır.

M i r z ə Ə l i a b b a s. Aha, Əyyub, necəsən, ey qəzətsatanların ən şəreflisi?

Ə y y u b ə m i. Sən necəsən, ey hesabdarların ən balacası! Bura da neyləyirsen?

M i r z ə Ə l i a b b a s. Həştərxandan gəmi gəlir, ağılla mən onu qarşılayırıq.

Əyyub əmi. Hə, deyirəm niyə Həştərxan pişiyi kimi gözlərin par-par parıldayır. Yəqin o münasibətlə vuracaqsan, hə?

Mirzə Əliabbas. Səhvin var, Əyyub, sən gördüyün ağacları kürəklilyə kəsiblər. Bu alçaq zəmanə Əliabbası soxub qoz qabığına, bir şüşə şərab üçün körpə uşaqlar kimi ağlamalı olmuşam. Neçə gündür dilimə dəyməyib. Ümidim yalnız bu gün axşamadır.

Əyyub əmi. Axşam kimin qapısında olacaqsan?

Mirzə Əliabbas. Öz qapımızda. Axşam Kəbleyin qızının nişanıdır.

Əyyub əmi. Ay Əliabbas, Əliabbas, sənın tayların, sənınlə bir yerdə qurtarmış ziyalılar banklarda böyük mütəxəssis kimi işləyirlər, amma sən qotur bir Kəbleyin hesabdarısan.

Mirzə Əliabbas. O sən dediyin ziyalılar dövlətli balalarıdır. Öz atalarının hesabına oxuyublar, mənə isə Kəblə Muxtar təqaüd verib oxutdurub. Əvəzində mən ona iki il xidmət eləməliyəm. Az məvaciblə, nöker kimi. Aldığım pul yeməyimi, paltarımı görmür.

Əyyub əmi. Belə de!..

Mirzə Əliabbas. Bəs necə, dövlətli hesabına oxumaq da bir kişilik deyil, adam heç çevrilir.

Əyyub əmi. İçkiyə o qədər güc vermə, Əliabbas, sonra tamam heç olarsan.

Mirzə Əliabbas. Mənim eşqim, ümidim, təsəllim yalnız içkidir, onu əlimdən alsalar bir dəqiqə yaşaya bilmərəm. Ora bax, ora, Əyyub, bu aciz qulun ağası təşrif gətirir.

Əyyub əmi. Mən gedim.

Mirzə Əliabbas. Getmə, dayan, tanış ol, ağzın dada gəlsin.

Əyyub əmi. Yox, Kəbleyi dadına baxmağa iştahım yoxdur.

Gedir. Kəblə Muxtar ilə Rəcəb gəlirlər.

Kəblə Muxtar. Mirzə Əliabbas, buradasan?

Mirzə Əliabbas. Əmr elədiyiniz kimi, Kəbleyi!

Kəblə Muxtar (Rəcəb). A gədə, bu pula (cibindən pul çıxarır) böyük, bir dəstə gül al. Yox, bir dəstə yox, iki dəstə. Qonağımız ikidir. (Rəcəb getmək istəyir) Adə, o saat qaçma, gör nə deyirəm. Gözlə aldatmasınlar səni, hamısı qızılgül olsun, qırmızı, bir də sarı... Necədir, Mirzə Əliabbas?!

Mirzə Əliabbas. Sarı-nifrət nişanesidir. Qırmızı da... Kəbleyi, özün bilirsən ki, qırmızılar bu saat nə həngamə çıxarırlar.

Kəblə Muxtar. Düzdür, sarı da yaramaz, qırmızı da. Ağ gül... Tez, ağ gül al, gətir.

Mirzə Əliabbas. Ağ gül gənc qızlara məxsusdur, onu ya toyda təqdim eləyərlər, ya da ki, yasda. Bu cür tacirləri ağ gül ilə qarşılamazlar.

Kəblə Muxtar. Sən bütün rəngləri heç çıxartdın, bəs neyləyək?

Rəcəb. Bu tində kağız güllər satırlar, rəngbərəng...

Kəblə Muxtar (Mirzə Əliabbasa). Necədir?

Mirzə Əliabbas. Vəhşiliyin ən dəhşətli şəkli.

Kəblə Muxtar. Sənın mədəniyyətin məni lap xirtdəyə yığdı. (Rəcəb) Pulları bura ver. Dədə-babamız qonaq qabağına gül ilə çıxmayıb ki? (Pulları Rəcəbdən alır)

Mirzə Əliabbas. İnciyərlər.

Kəblə Muxtar. İnciyərlər, əncir ağacına çıxarlar. Axşam quzu kababını verərəm dəmlərinə, yadlarından çıxar.

Mirzə Əliabbas (sevincək). Quzu kababı? Xanımın nişanına onları da dəvət edəcəksiniz?

Kəblə Muxtar. Əlbəttə, çoxlarının paxılıqdan gözləri çıxacaq, (Rəcəb) adə, get dayan lap o qabaqda, gəmi görünəndə xəbər ver. (Rəcəb gedir) Hə, Mirzə Əliabbas, de görüm nə fikirləşirsən?

Mirzə Əliabbas. Fikrim odur ki, o cür möhtərəm şəxsiyyətlər olan məclisdə görək ən bahalı şərablar olsun.

Kəblə Muxtar. Onu demirəm ey, baş işlət görək, bu gələnlər kim olar?

Mirzə Əliabbas. Kim olacaq? Ticarət dünyasının iki böyük tülküsi.

Kəblə Muxtar. Ey, çörəyimi yeyib mənə təpik atma, ağzının sözünü bil.

Mirzə Əliabbas. Sizi nəzərdə tutmuram, Kəbleyi, siz düzlüyün, vicdanın, namusun canlı heykəlisiniz.

Kəblə Muxtar. Bərəkəllah, yaxşı danışdın, xoşuma gəldin. Pal-paltarın niyə bu gündədir? Bu kostyumu cəmi bir aydır sənə vermişəm, gör nə kökə düşüb, ləkə-ləkədir.

Mirzə Əliabbas. Mənim bu kostyumum canlı muzeydir, Kəbleyi. Bu böyük ləkəyə bax, Hacının qonaqlığında konyak töküblər, bu ləkəni upravanın banketində...

Kəblə Muxtar. Evə gedən kimi atarsan zibil yeşiyinə, mənim qəhvəyi kostyumumu geyərsən. Qonaqlardan ayıbdır.

Mirzə Əliabbas. Təşəkkür, yerdən göyə qədər.

Kəblə Muxtar. Bəri gəl, bu teleqramı bir də oxu... Sonra adlarını çəşbaş salaram.

Mirzə Əliabbas (teleqramı oxuduqdan sonra). Biri Nəsrullah bəy Otaylinski, o biri Əhməd bəy Butaylinski...

Kəblə Muxtar. Adları bizim adlardır. Ancaq fəmiliaları bir-təhərdir.

Mirzə Əliabbas. Mənə elə gəlir ki, bunlar ya acadırlar, ya tatar... Bəlkə də bir qolları Asetiya müsəlmanları tərəfə uzanır.

Kəblə Muxtar. Kimdirlərsə mənimçün fərqi yoxdur. Ticarətdə millət yoxdur, pul var. Puldan da yəqin kalandırlar. Birbaşa mənim üstümə teleqram vurublar. Milyoner olmasaydılar bu qələti eləyə bilməzdilər.

Mirzə Əliabbas. Əlbəttə, eləyə bilməzdilər. Pulu olmayan kasıbın Kəblə Muxtar ilə nə işi var? Pul çox yaxşı şeydir, Kəbleyi.

Kəblə Muxtar. Onu sən də başa düşməsən?

Mirzə Əliabbas. Onu dünyada yalnız mən bilərəm, Arxi-med istinad nöqtəsi axtarır ki, dünyanı çevirsin. İstinad nöqtəsi puldur. Ver mənə, bütün kainatı baş-ayaq eləyim.

Kəblə Muxtar. Sən yalnız dünyanın şərab dükanlarını baş-ayaq eləyə bilərsən.

Mirzə Əliabbas. Şərab haqqında hörmətsiz danışmayın. Dünya nədir? Əzəmətli bir şərab çəlləyi.

Əlibaba içəri girir.

Kəblə Muxtar. Haradasan, a bivec?..

Əlibaba. Əleykəssalam. Kəbleyi, müsəlman müsəlmana övvəl-cə salam verir.

Kəblə Muxtar. Sənin kimi müsəlmanın başına kül olsun.

Əlibaba. Mirzə Əliabbas, necəsən, əziz canın üçün səni bu atamdan çox istəyirəm.

Mirzə Əliabbas. Ürəkdən ürəyə yol var!

Kəblə Muxtar. Tfu sənə, sözümə cavab da vermir. Səndən soruşuram, haradasan?

Əlibaba. Qədəş, bilirən ki, klubdayam.

Kəblə Muxtar. Ay səni klubda basdırım.

Əlibaba. Qədəş, yaxşı dedin. Lap ölüb, qalmalı yerdir.

Kəblə Muxtar. Ha, ha, ha... A köpək oğlu, söz üçün cibinə girmirsən ha!

Əlibaba. Mal yiyəsinə oxşamasa haramdır.

Kəblə Muxtar. Gəl, gəl gedək qonaqları qarşılamağa. Allah mənə sənin kimi oğul verincə bir qatır versəydi, daha mərifətli olardı. Düz deyirəm, Mirzə Əliabbas?

Mirzə Əliabbas. Necə diliniz gəlir, a Kəbleyi?

Əlibaba. İstədiyindən elə deyir. Bura bax, Mirzə Əliabbas, üzünü o yana çevir, qədəşə bir kəlmə söz deyəcəyəm.

Kəblə Muxtar. Yənə nə kələyin var, ay haramzadə?!

Əlibaba. Bəri gəl! (Onu bir tərəfə çəkir) Bura bax, saqqal, bir az pul burax.

Kəblə Muxtar. Rədd ol buradan, mən də deyirəm bəxtəvər olmuşam, oğlum ağıllı bir söz deyəcək.

Əlibaba. Puldan ağıllı bir söz mənim fikrimə gəlmir.

Kəblə Muxtar. O avara dayına oxşadığın gün dağılıyadı. Caladım qanımı it qanına.

Əlibaba. A, a... Məməyə deyəcəyəm. Sən onu itə oxşadırsan.

Kəblə Muxtar. Sus, ata ilə oğul arasında min söz olar. Gedib orada-burada danışmazlar.

Əlibaba. Neyləyim ey... Bir qəpik pul istəyən kimi cibini yumub, ağzını açırsan.

Kəblə Muxtar. Pul sabah... Bu gün bir qəpik də olmaz. Axşam bacının nişan məclisidir. Sən gerek evdə olasan. Bildin? Di gəl, gedək, körpüyə.

Əlibaba. Yeri, gəlirəm. (Kəblə Muxtar gedir) Sən öl, bu cür yarıpışqan kişi görməmişəm.

Mirzə Əliabbas. Valideyniniz haqqında bu cür danışmağınız yaxşı deyil.

Əlibaba. Neyləyim, ay Mirzə Əliabbas, bu qədər yaşamaq olar ki, o yaşayır? Mən nə qədər gözləyim ki, əlim dövlətə çatsın?!

Mirzə Əliabbas. Bu dünyada daimi heç bir şey yoxdur.

Əlibaba. Tamamilə haqlısan, bu dünyada daimi heç bir şey yoxdur. Dünən gecə sən birdən-birə ömrünü bizə bağışladın.

Mirzə Əliabbas. Necə, yuxuda görmüsən ki, mən ölmüşəm?

Əlibaba. Yuxuda yox, həqiqətdə sən öldün.

Mirzə Əlibaba. Bu sözlərin fəlsəfi mənasını başa düşürəm.

Əlibaba. Bu gün başa düşərsən, canım üçün, Mirzə Əliabbas, səni qucaqlamaq, hönkür-hönkür ağlamaq istəyirəm. Səndən necə ayrılacağam, bilmirəm, xəcalətimdən muncuq-muncuq tər tökürəm.

Əliabbası qucaqlayır. İmamqulu içəri girir.

İmamqulu. Neyləyirsən?

Əlibaba. Bu cür qızıl kimi bir şəxsdən ayrılıram.

İmamqulu. A kişi, bir fırlan görüm.

Mirzə Əlibaba. Neyləyim?

İmamqulu. Bundan sonra bir sözü məndən iki dəfə soruşma, fırlan!

Əliabbas bir dəfə yerində dönür.

Əlibaba. Quş kimidir, maşallah...

İmamqulu. Ağırdir, bir az arıqlasa yaxşıdır. Adam öldürmək bacarırsan?

Mirzə Əlibaba. Yox, ömrümdə heç kəsi öldürməmişəm.

İmamqulu. Bu lap keydir ki. Eybi yoxdur, öyrədərəm. (Əlibabaya) Çox təcrübəsizdir.

Əlibaba. Yaxşı xətti var...

İmamqulu. Nəyimə lazımdır, dəftərxana açmıram ki? (Əliabbasa) A kişi, düş qabağıma, bir yeri, baxım.

Mirzə Əlibaba. Mən heç nə başa düşmürəm.

Əlibaba. Neyləyim, başa salmağa vaxt qalmadı, tələsik oldu.

İmamqulu. Hə, yeri görək. Ayağımı iri-iri at, əlini belinə qoy.

Çıxırlar. Jandarm kapitanı ilə casus içəri girirlər.

Kapitan. On üç nömrəli.

Casus. Bəli, cənab kapitan!

Kapitan. Bu gün burda rristavda şübhəli adamlar görmüşəm. Onlar deyəsən, Həştərxandan gələn gəmini qarşılayırlar. Demək, bu gəmi ilə kim isə gəlir.

Casus. Doğru buyurursunuz, cənab kapitan, gəmi boş gəlməyəcək ki?

Kapitan. Bu gələn adam bizi çox maraqlandırır, on üç nömrəli!

Casus. Gözümdən qaçmaz, cənab kapitan, məni ki, tanıyırsınız, sərəçəni dimdiyindən vururam.

Kapitan. Bu sərəçəni vurmaq yox, tutmaq lazımdır.

Casus. Bir suala icazə verin.

Rozə səhnədən keçib gedir.

Kapitan. Dayan, diqqətlə bax, bu qızı gördünmü?

Casus. Gördüm, cənab kapitan, bu mələyi kim isə hürküdüb, salıb Bakının cəhənnəminə.

Kapitan. Bu nə söhbətdir ələyirsən? Farağat, iki addım qabağa, gözlərinlə məni ye!

Casus. Yeyirəm, cənab kapitan!

Kapitan. Sən əlahəzrət padşahın xidmətində dayanmış bir qarışqasan. Səndə heç bir insani hiss olmamalıdır.

Casus. Onsuz da yoxdur, cənab kapitan.

Kapitan. O bizimçün qadın deyil, obyektidir. Yanında bir oğlan da var, bura ikisi bir yerdə gəliblər. Onları gözdən qoyma, gör kimi qarşılayırlar, kiminlə danışırlar, nə barədə danışırlar? Qızın əlindəki çantadan gözümlə su içmir. Çalış o çanta ilə yaxından tanış ol, gör içində nə var. Hamısını öyrənib mənə xəbər ver.

Casus. Baş üstə, cənab kapitan!

Kapitan. İndi sualını ver!

Casus. Lazım olsanız, sizi haradan tapım?

Kapitan. Cəhənnəmin dibindən.

Casus. Birbaş ora gedirsiniz?

Kapitan. Mənimlə zarafat ələyirsən, haramzadə? Farağat, iki addım qabağa. Sən nəsən?

Casus. Qarışqayam, cənab kapitan!

Kapitan. Qarışqa lal olmalıdır. Biz danışırmıyıq, danışdırırıq, gülmürük, güldürürük. Diqqətlə qulaq as, heyvan, insan ol, çaşdırma! Mən saat yeddiyə kimi idarədə olacağam. Yeddindən sonra Parapetin yanındaki mehmanxanada...

Casus. Başa düşürəm, cənab kapitan.

Kapitan. Qaş-gözünü mənasız-mənasız oynatma. Bu gün cənab general-qubernator preferans buyuracaqlar, qapısında növbə çəkməliyəm. Məni orada tapa bilərsən. Əgər orda yoxamsa, bilirsən haradayam?

C a s u s. Xeyr, sizin olduğunuz yer böyük dövlət sirridir, heç kəs bilməməlidir.

K a p i t a n. Sənə demək olar. Orada tapılmasam, Kəblə Muxtar-gildə olacağam. Bu gün onun qızına mənim dostum nişan gətirir. Get, tapşırığa əməl elə. Dayan! (*Yavaşdan, qulağına*) Bizi bir yerdə gördülər, şübhələne bilərlər. Ehtiyatlı gəlmisən?

C a s u s. Bığ, saqqal, yapışqan yanımdadır.

K a p i t a n. Çəkil bir tərəfə, sifətini, yerini dəyiş. İkimiz də gözədən itirik.

Gedirlər. Roza çıxıb, səhnə arxasına işarə eləyir.

Xosrov ilə Əyyub əmi gəlirlər.

R o z a. Jandarma kapitanı buralarda hərlənir, bir nəfərlə pıçıldadırdı, deyəsən məni nişan verirdi.

Ə y y u b ə m i. O adamı yaxşı-yaxşı görə bildin?

R o z a. Ötəri. Daz kişidir, bığ-saqqalı da yoxdur.

X o s r o v. Burnu toxumluq xiyar boyda?

R o z a. Bilmirəm. Mən kişilərin burnuna baxmıram.

Ə y y u b ə m i. Sən dediyin adamı mən tanıyıram. Molla əmi şəklini də çəkmişdi. Yox, onu bura göndərməzlər, hamı tanıyır.

R o z a. Ağac kimi dayanmışdı, elə bil oxlov udmuşdu.

X o s r o v. Yəqin təzə adamdır.

Ə y y u b ə m i. Ehtiyatlı olun, quyruğunuz var.

X o s r o v. Bizim quyruqsuz vaxtımız olur ki?.. (*Rozaya*) Yanındadır?

R o z a. Budur, çantada.

X o s r o v. Birdən bir bəhanə ilə bizi axtara bilərlər. Əyyub əmi, bir əmanətimiz var, onu qoyun cibinizə, sonra alarıq.

Ə y y u b ə m i. Belə getmə mənə də quyruq yapışdıracaqsınız. Verin bəri. (*Rozadan kağızları alıb gizlədir*) O kağızlardandır, qızım?

R o z a. Hansılardan?

Ə y y u b ə m i. Divarlara yapışdırdığımızdan?

X o s r o v. Çox elə dərinlərə getmə, Əyyub əmi, əmanətdir, ələ keçməsin.

Ə y y u b ə m i. Qorxmayın, keçməz.

X o s r o v. Hə, indi hərəməz bir tərəfə.

Ə y y u b ə m i. Durun, bir xəbər eşitmişəm, indicə Kəblə Muxtarın hesabdarı dedi ki, bu axşam nişandır.

R o z a. Alagözün?

Ə y y u b ə m i. Alagözdür, Qaragözdür, xəbərim yoxdur. Kəblə Muxtarın qızına bu gün nişan gətirirlər.

R o z a. Xosrov, iş daha da çətinləşdi.

X o s r o v. Pərviz gəlib çıxsın, tədbir tökərik.

C a s u s içəri girir. Onun bığı və pariki var, yerini dəyişmişdir.

C a s u s (*Rozanın üstünə qaçır*). Xanım, Həştərxan gəmissi gəlib?

X o s r o v (*qabağını saxlayır*). Ey, adını bilmədiyim cənab, məndən niyə soruşmursan, birbaş qadının üstünə cumursan?

C a s u s. Qadını yemədim ki! (*Rozaya*) Xanım, bu vəhşiyyə sübut eləyin ki, siz mədəni bir Avropa qadınısınız.

X o s r o v. Səhər-səhər işə düşmədik.

R o z a. Cənab, biz də bu saat bu əmidən onu soruşurduq. (*Əyyub əmini göstərir*) Deyir ki, hələ gəlməyib.

Ə y y u b ə m i. Ancaq əli qulağındadır. Elə bu saat fitini çalacaq.

Gəminin fiti eşidilir.

R o z a. Gördünüz?

C a s u s. Sizin nə gözəl səsiniz var, xanım, oxumursunuz ki?

X o s r o v. Cavabını aldın, əkil, yoxsa vəhşilərin səbri olmur.

R o z a (*Xosrova*). Bircə dava salmağın qalib.

C a s u s. Yaxşı, yaxşı, qazlı cayıl olma... (*Rozaya*) Sağ olun.

R o z a. Şübhəli adamdır.

X o s r o v. Mənə də şübhəli gəldi. Tatar cəncəli salmaq istəyirdim, qoymadın.

Ə y y u b ə m i. Yeri deyildi. Hə, uşaqlar, vəziyyət lap dəyişdi. İndi daha sizin Pərvizə yaxınlaşmağınız qorxuludur. Onu mən aradan çıxardaram. Siz qoşulun camaata, gələnlərə tamaşa eləyin.

Gedir.

R o z a (*Xosrova*). Gedək də.

X o s r o v (*piçilti ilə*). O tip bizi güdür.

R o z a. Gəl, özünü elə göstər, guya görməmişəm.

Gedirlər. Körpüdə haray qalxır. Nəsrullah bəy, Əhməd bəy, Kəblə Muxtar, Əliabbas, Əlibaba, İmamqulu və Rəcəb səhnəyə gəlirlər.

Rəcəbin iki əlində çamadan var.

N ə s r u l l a h b ə y (*ətrafı diqqətlə gözədən keçirir, nifrətlə*). Əhməd bəy, mən bu şəhərdə bir gündən artıq qala bilmərəm.

Əhməd bəy. Düz buyurursunuz, dünyanın o gözəl şəhərlərindən sonra bu cür kənddə yaşamaq sizinçün ağır olacaq.

Nəsrullah bəy. Bu nədir? Hanı ağaclar, meşələr, şələlələr, gül, çiçək, fəvvarə?

Kəblə Muxtar. Onlar hamısı Mərdəkandır.

Nəsrullah bəy. Xub, gedək Mərdəkana!

Əhməd bəy (*yavaşdan*). Xubun yeri deyil.

Nəsrullah bəy. Ol rayt. Kəbleyi, əgər Mərdəkan buradan böyük şəhərdirsə, ora gedək.

Kəblə Muxtar. Xeyr, şəhər deyil, kənddir.

Nəsrullah bəy. Əhməd bəy, bunlar necə məxluqdur? Mənim kənddə nə işim var? Sən mənə geniş fəzalar ver, mən uçmaq istəyirəm.

Əhməd bəy (*ətrafdakılara*). Nəsrullah bəyin xüsusi aeroplanı var.

Məşədi. Avtomobili də var?

Əhməd bəy. İyirmi beş dənə.

Nəsrullah bəy. Bu sualı verən kimdir? (*Məşədiyə*) Gəl, oğlum, yaxın gəl, necəsən, debitin-kreditin necədir?

Məşədi (*özünü itirir, Hacıya*). Necə deyim?

Hacı. Əla.

Məşədi. Əladır, çox əladır.

Nəsrullah bəy. Neçə bankın var?

Məşədi. Bankım yoxdur, bunlarınkı da yoxdur.

Kəblə Muxtar. Özündən danış, bizimlə işin olmasın.

Mirzə Əliabbas. Bunlar tacirlər, bankir deyillər.

Nəsrullah bəy. Aha, siz necəsiniz? Adınız İsgəndər deyil ki?

Mirzə Əliabbas. Xeyr, Mirzə Əlabbasdır...

Nəsrullah bəy. Ən çox hansından istemal eləyirsiniz?

Mirzə Əliabbas. Sualınızın fəlsəfi mənasını başa düşmədim.

Nəsrullah bəy. Əhməd bəy, dünyada nə avam insanlar varmı. Sən onu başa sal.

Əhməd bəy. Nəsrullah bəy demək istəyir ki, hansı şərabi, hansı markanı daha çox sevirsiniz, şampan, bordo, likyor, benediktin...

Əlibaba. O ən çox naxünək markasını sevir.

Nəsrullah bəy (*gülür*). Ol rayt, ol rayt. (Əlibabaya) Siz də tacirlərsiniz?

Kəblə Muxtar. Qulbəçənizdir.

Nəsrullah bəy. Maşallah, mister Kəblə Muxtar, oğlunuza söz ola bilməz, əli çörəyə çatıb?

İmamqulu. Xeyr, əli gətirmir.

Nəsrullah bəy. Bu tapançalı igid kimdir?

Kəblə Muxtar. İmamquludur, bizim məhəllənin qoçusudur.

Nəsrullah bəy. Mister Kəblə Muxtar!

Kəblə Muxtar (*öz-özünə*). Ə, bu mənə mastır niyə deyir?

Nəsrullah bəy. Qazancınız nə qədərdir?

Kəblə Muxtar. İllik qazancım yüz mini keçib.

Nəsrullah bəy. Nə qədər? Yüz min? Əhməd bəy, biz hara gəlib çıxmışıq? Bunlar lap dilənçidirlər.

İmamqulu. Nə dedi?

Kəblə Muxtar. Bizi dilənçiyə oxşatdı?

Əhməd bəy (*yavaşdan*). Şit eləmə də.

Nəsrullah bəy. Əhməd bəy, bunlar söz başa düşmərlər. İzah elə...

Əhməd bəy. Nəsrullah bəy demək istəyir ki, hanı bəs, qabağımıza dilənçi-zad çıxmır, pul paylamaq istəyir. O, dilənçiləri bilirsiniz nə qədər sevir?

Mirzə Əliabbas. Aman Allah, nə böyük sima, nə qüdrətli insan!

Kəblə Muxtar. Özgə vaxtda dilənçi əlindən buralarda ayaq atmaq olmur, bu gün bilmirəm niyə yoxa çıxıblar?

Nəsrullah bəy. Əhməd bəy, mənə bu qədər ayaq üstə saxlamayın.

Əhməd bəy. Kəbleyi, sizlərdə qonağı küçədə qarşılayırlar?

Kəblə Muxtar. Xeyr, evdə, öz evimizdə. Buyurun, faytonlar gözləyir.

Əhməd bəy. Xeyr, xeyr, biz evə düşməyə adət eləməmişik.

Nəsrullah bəy. Bizi ən yaxşı, ən bahalı mehmanxanaya aparın.

Əlibaba. "Astoriya" hamısından yaxşıdır.

Kəblə Muxtar. Düzdür, sizə layiq deyil, ancaq yenə hamısından mərifətli "Astoriya"dır. (*Rəcəbə*) Adə, get, düz "Astoriya"ya.

Rəcəb. "Astoriya" hansıdır, ağa, ləzgi karvansarası?

Kəblə Muxtar. Tfu sənə, nanəcib oğlu, nanəcib.

Hacı. Bir hambal tuta bilmirdiniz?

M ə ş ə d i. Hamballar bütün mehmanxanaları tanıyırlar.
M i r z ə Ə l i a b b a s. Bir ali təhsilli hambalımız da yoxdur.
Ə l i b a b a. Bolşoy Morskoyun tinində mehmanxana var, ey, oranı deyirlər.

R ə c ə b. Tanıdım, ağa, tanıdım. Bu saat apararam.
Ə h m ə d b ə y (*Rəcəbi çağırır*). Oğlan, bura gəl, sənə pul verim.
K ə b l ə M u x t a r. Pul lazım deyil, öz itimizdir.
Ə h m ə d b ə y. Eybi yoxdur. Kasıb adamdır, pul həmişə lazım olan şeydir.

Rəcəbə bir qızıl verir.

R ə c ə b. Ağa, o boyda pula məndə xırda haradandır?
Ə h m ə d b ə y. Bu özü xırdadır, qoy cibinə.
N ə s r u l l a h b ə y. O azdır, Əhməd bəy, bir qızıl azdır. Oğlan, gəl bura, iki qızıl da mən verim. (*Rəcəbə iki qızıl verir*) O sağ əlindəki çamadandan ehtiyatlı ol, oğlan, daşa-zada dəyməsin, ingilis padşahının əmisi oğlunun yadigarıdır.

K ə b l ə M u x t a r. Arxayın olun, Rəcəb sınıanmış nökerdir.
İ m a m q u l u. Arxayın olun, cənablar, nə qədər ki, mən varam, bu şəhərdə sizin başınızdan bir tük də əskik olmaz.

K ə b l ə M u x t a r. Faytonlar hazırdır, buyura bilərsiniz.

Gedirlər. İşıqlar sönür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Mehmanxanada ikioaqlı bir nömrə. Kəblə Muxtar, İmamqulu, Mirzə Əliabbas, Əlibaba, Nəsrullah bəy və Əhməd bəy buradadırlar. Hamı sükut içərisindədir. Nəsrullah bəy ətrafa diqqətlə baxır.

N ə s r u l l a h b ə y (*Əhməd bəyə müraciətlə*). Mən danışmaq istəyirəm.

Ə h m ə d b ə y. Cənablar, Nəsrullah bəy danışmaq istəyir. Sükut!

N ə s r u l l a h b ə y. Əgər məqsədim müqəddəs ticarət olmasaydı, əgər öz millətimə kömək eləmək arzusuyla ürəyim çırpınmasaydı, bu şəhərə qədəm basmaq mənə müyəssər olmayacaqdı.

Ə h m ə d b ə y. Nəsrullah bəy bərk millətpərəstdir.

N ə s r u l l a h b ə y. Bəşəriyyətin gələcəyi tacirlərin əlindədir. Ticarət hər şeyin əsasıdır. Dünyada hər tacir üçün yer var, ancaq hər tacir də öz yerini bilməlidir.

K ə b l ə M u x t a r. Qızıl ilə yazılmalı sözlərdir.

N ə s r u l l a h b ə y. Al-ver deyirlər, al-vermə, ya da ki, alma-ver demirlər. Sən pullarını gətir ver mənə, birini beş eləyim, bir şərtlə ki, sözümlə söz, əhdimiz, əhd olsun. Tacir poladdan möhkəm olmalıdır. Ticarət sirri ər-arvad sirtindən möhkəm saxlanmalıdır. Hə, içərinizdə bu cür düşünməyən, mənim əleyhimə olan adam varsa, gəlsin qabağa, ona üç sual verim, üçü də bir-birindən dərin.

K ə b l ə M u x t a r. Yoxdur, elə adam yoxdur.

M i r z ə Ə l i a b b a s. Nə zəhmli adamdır!

Ə l i b a b a. Mən qorxudan tir-tir əsirəm.

İ m a m q u l u. Qorxmayın, əlim tapançadadır.

N ə s r u l l a h b ə y. Bir gün bir tacir bütün dünyanın dövlətinə, malına sahib olandan sonra deyib: gərək Allah ilə danışım, görüm, bu dünyanın axır qiyməti neçəyədir? Çıxıb Turi-sina dağına, ordan çıxıb ki, “Ya rəbb, ticarətə gəlmişəm, ancaq qarasına alver eləmək adətım deyil, camalımı göstər mənə, sövdamızı eləyək”. Allah cavab verib ki, ya tacir, sən mənim sifətimi görəndə davam gətirə bilməzsən, bu dağa bax, mən də bu dağa nəzər edərəm. Xudavəndi-ələm bir dəfə dağa gözücü baxıb, dağ dərhal iki parça olub, bir parçası düşüb Asiyanın ortasına, o biri parçası sıçrayıb düşüb Avropanın ortasına. Tacirin dövləti isə dağılıb iki dağın arasına, səpələnib daşın, torpağın içinə. İndi o vaxtdan bəri Asiya ilə Avropanın arasında əlini hara atırsansa puldur. Sizin şəhəriniz də bu iki dağın arasındadır.

K ə b l ə M u x t a r. Nə qərribə işdir! O pulların yerini dürüst haradan bilək?

N ə s r u l l a h b ə y. Mən göstərəm, ey Allahın quzu bəndələri!

İ m a m q u l u. Bizə də göstərin.

Ə l i b a b a. Bir azca yığa bilsəm, bəsimdir...

N ə s r u l l a h b ə y. Kəblə Muxtar, sənin oğlun da pulsuzluqdan şikayət eləyir?

K ə b l ə M u x t a r. Nəsrullah bəy, ağrın ürəyimə, oğul cəhətdən mən heç yarımamışam.

N ə s r u l l a h b ə y (*qorxmuş*). Necə məgər? Yoxsa o da bəzi nədürüst ziyahılar kimi ağzına gələni danışır?

K ə b l ə M u x t a r. Xeyr, bəy, o cəhətdən arxayınam. Danışan deyil. Ancaq bir nöqsanı var ki, qumara aludədir.

Ə h m ə d b ə y. Ol rayt, ol rayt.

N ə s r u l l a h b ə y. Qumar gözəl şeydir. Pul qazanmağın min bir üsulu var. Üç yüz otuz üçüncüsü qumardır. Fəqət görək yədi beyzan olsun. (*Əlibabaya*) Yaxın gəl, başını sıgallayım. Oyna, amma uduzma, çalış həmişə ud! Dünya bir qumarxanadır, Kəblə Muxtar, biz hamımız oyunçuyuq. Kimin əli gətirsə, o, cəmiyyətin yuxarı pilləsində dayanır, əli gətirməyən düşür ayaqlar altına.

M i r z ə Ə l i a b b a s. Mənim kimi.

N ə s r u l l a h b ə y. Ticarət bir dəyənəkdir. Bu dəyənəyin bir başında dövlət yazılıb, o biri başında zillət. Zillət ucu birisinin başına dəydimi, göz açıb-yumunca müflis olur. Qorxun o dəyənəkdən, Kəblə Muxtar, o dəyənək bu saat mənim əlimdədir, sizi bir dəqiqədə zəngin də eləyə bilərəm, zəlil də.

K ə b l ə M u x t a r. Allah, sən saxla!

N ə s r u l l a h b ə y. Bəs necə? Mən ticarət dünyasının Məmmədli şahiyam, Allah onun taxt-tacını özünə qaytarsın. Mən ticarət dünyasının Soltan Əbdülhəmidiyəm, Allah onu yenə köhnə izzət-cəlalına qaytarsın, dörd yüz arvadı var, yazıqdır.

Ə h m ə d b ə y. Bəy dadaş, bəlkə bir azca...

N ə s r u l l a h b ə y (*onun sözünü kəsir*). Dayan, Əhməd bəy, haradadır, vəzir-vəkillər, haradadır Zəki paşa, İzzət paşa, İsmayıl paşa, Kənan paşa... gəlib dayansınlar dövrəmdə, mən hücumla keçmək istəyirəm.

İ m a m q u l u. Hücumda mənim də əlim var, bir yerdə keçək.

N ə s r u l l a h b ə y. Bu nə deyir, Əhməd bəy, soruş gör, mayası nə qədərdir?

K ə b l ə M u x t a r. Onun mayası yoxdur, böyründəki tapança ilə nə qədər istəsəniz qazana bilir.

İ m a m q u l u. Adamların başını fındıq kimi sındırıram.

N ə s r u l l a h b ə y. Əcəb eləyirsən. Dünyada sındırılmalı baş çoxdur. Ancaq oğlum, İmamqulu bala, pul tapançadan da güclüdür. Mənim bilirsən nə qədər pulum var?

Ə h m ə d b ə y. Nəsrullah bəy, fikir sizi yordu, bəlkə bir az istirahət eləyirsiniz...

N ə s r u l l a h b ə y. Nə danışırısan, yorulmaq nədir, istirahət nədir, əgər dincəlmək istəseydim, İsveçrənin, Fransanın yaylaqları

buradan daha yaxşıdır, orada dincələrdim. Mən bura pul ilə oynamağa gəlmişəm. Təkcə Fitolbörkün bankında bilirsiniz nə qədər ingilis pulum var?

İ m a m q u l u. Bilmirik, bəy dadaş.

K ə b l ə M u x t a r. Haradan bilə bilirik? Deyin.

Hamı diqqətlə qulaq asır.

Ə h m ə d b ə y. Nəsrullah bəy, çox xahiş edirik ki...

N ə s r u l l a h b ə y (*onun sözünü kəsir*). Sən də xahiş eləyirsən, dostum? Yox, deyə bilməyəcəyəm. Çünki sirdir. Yalnız onu deyə bilərəm ki, bircə çeklə mən sizin hamınızı, Əhməd bəy qarışıq, əmlakınızla, ev-əşiyinizlə, ailənizlə, ürəyiniz, ciyəriniz, bağırsaqlarınızla bir yerdə satın alaram. Bir gün ingilis padşahı məni çağırıb dedi: mister Nəsrullah!

Qapı taybatay açılır, Rəşid Məğrur əlində qəzet, içəri atılır.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Hanı onlar, Kəbleyi, hanı dünyanın iki böyük insanı?

K ə b l ə M u x t a r (*öz-özünə*). Bu gic haradan gəldi?

R ə ş i d M ə ğ r u r (*yaxınlaşıb, Əhməd bəyin əlini tutub buraxmır*). Mən sizi elə bu cür təsəvvür eləyirdim. Üzünüzdə dövlət nuru parıldayır. Adınız ən adi müsəlman adıdır, Nəsrullah, amma özünüz dahisiniz, sifətinizdən görünür.

Ə h m ə d b ə y. Mənim adım Əhməd bəydir.

Əlimi dartıb onun əlindən çıxardır.

Ə l i b a b a. Dayı, ünvanı çəldirmisən, Nəsrullah bəy bu birisidir.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Budur? (*Nəsrullah bəyin əlindən yapışır*) Mənim adım Rəşid Məğrurdur. Əssalam, ey ruzigarın-şəşüvari səfədi!

N ə s r u l l a h b ə y. Əleykəssalam. Əlimi burax, özümə lazımdır. (*Əlini çəkir*) Necəsiniz, həkimlərin müalicəsi kömək eləyirmi?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Allah vurmuşdu həkimləri, hamısına nifrət elan eləyib, indi "Məhəbbət" adlı qəzet çıxardıram.

N ə s r u l l a h b ə y. Kəblə Muxtar, bu şəxs kimdir, nəkarədir?

K ə b l ə M u x t a r. Mənim qayımındır. Yazıq şairdir.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Kəbleyi, sus, xamuş, dünya ədəbiyyatına ləkə salırsan, şair yazıq ola bilməz. Deməli hər ikinizlə tanış oldum. (*Nəsrullah bəyə*) Siz şahsınız, Əhməd bəy də sizin şahzadəsiniz. Sizin təşrifiniz münasibətilə şeir demişəm, qulaq asın:

Şəhrimizə varid olub, şah və şahzadə,
Hər ikisinin ismi böyük əxlaqi-sadə,
Nəsrullah bəy Otaylinski, Əhməd bəy Butaylinski.
Dahı gəlmir, çünki qafiyə tapmıram!

Nəsrullah bəy. Qafiyə qıtlığı çəkirsiniz?

Rəşid Məğrur. Qətiyyəni yox. Qafiyə itinə tök. Fəqət sizə
layiq olanını tapa bilmirəm. Mənim qəzetimi oxumusunuz?

Kəblə Muxtar yanındakılara işarə edir ki, Rəşid Məğruru kənara çəksinlər.

Əlibaba. Dayı, ağaları yorma!

Mirzə Əlibaba. Nəsrullah bəy elə indicə yanını yerə
qoyub...

İmamqulu. Qəzeti bekar adam oxuyar, bunların işləri çoxdur.

Rəşid Məğrur. Çəkilin bir tərəfə, həşəratlar! Bəs bilməsin-
lər ki, mən onların haqqında qəzetimdə nə yazmışam?

Əhməd bəy (*qorxmus*). Bizim haqqımızda?

Rəşid Məğrur. Bəli, şahzadəm. Mənim qəzetim mizan-
tərəzidir. Dünyada nə qədər hadisə varsa, orada öz əksini tapır. Düş-
mənlərə nifrət, dostlara məhəbbət. Dinləyin, nə yazmışam. Xronika:
Bu gün ticarət dünyasının iki nəhəngi, müsəlmanların fəxri, milyon
Nəsrullah bəylə milyon Əhməd bəy Həştərxan gəmisi vasitəsilə şə-
hərimizə daxil oldular. Təfsilatı gələn nömrəmizdə.

Nəsrullah bəy. Gələn nömrəniz nə vaxt çıxır?

Rəşid Məğrur. Sabah. Qəzetimin dörd səhifəsi var, dördü-
nü də həsr eləyirəm sizə. Bu saat fotoqraf göndərəcəyəm, şəklinizi
çəkəcək.

Əhməd bəy. Lazım deyil, biz şəkil çəkdirmirik.

Rəşid Məğrur. Niyə qorxursunuz?

Nəsrullah bəy. Nə üçün çəkdirmirik, Əhməd bəy, ingilis,
firəng qəzetlərində bizim şəklimiz az çıxıb? (*Rəşid Məğrura*) Qəzetin
vur-tut dördcə səhifədir?

Rəşid Məğrur. Bəli, Bakıda bütün qəzetlər dörd səhifə çıxır.

Nəsrullah bəy. Neçə nüsxə çap olunur?

Rəşid Məğrur. Beş yüz nüsxə.

Nəsrullah bəy. Çox kasıb şairsən, Rəşid Məğrur bəy, görü-
rəm, təkçə qafiyədən yox, puldan da korluq çəkirsən. Sənin qəzetin
görək əlli səhifə olsun. Nüsxəsi də yarım milyon.

Rəşid Məğrur. Nə danışsınız, o qədər qəzeti kim oxuyacaq?
Nəsrullah bəy. Bütün Şərqi, Qərb, Şimal, Cənub. Sənin
qəzetin dünyanın ən böyük, ən məşhur qəzeti olmalıdır. Mənə bax,
qulağını bəri gətir. Hələlik əlli min versəm çatar?

Rəşid Məğrur. Aman Allah... Əlli min... başım fırlanır, göz-
lərim qaralır!

İmamqulu. Adə, tut onun qolundan, təkəsi üstə dəyər yerə.

Əlibaba. Dayı, özünə gəl, dayı!

Mirzə Əlibaba. Nə böyük insan, nə geniş ürək!

Kəblə Muxtar. Çox qəribədir, çox qəribədir. Pulunu Bilgəh
qumu kimi ora-bura səpələyir.

Nəsrullah bəy. Susun, görməmişlər! Pul adı çəkilən kimi
özünədən getməyin. Məgər bilmirsinizmi ki, bu qəzetdən ayda on
nömrə çıxsın, beş milyon nüsxə eləyir? Ölüsü on qəpikdən satsaq
xərçi-xəsarəti çıxandan sonra görün ayda neçə milyon qazanc olur. Pul
qoy, pul götür, buna deyirlər, Kəblə Muxtar. Ticarətin təzə üsulu bu
cürdür. Altı aydan sonra Rotschild, Nobel, bu lüt şairin qabağında əlibağ-
lı dayanmasalar bu biğləri qırxdıraram, ingilislər kimi təkçə saqqal ilə
gözərim. Ol rayt, Finkelşteyn... Rəşid Məğrur bəy, tez altmış nəfər
işçi tutmalısən. Otuzu şair, otuzu yaxşı yazmağı bacaran. Taparsan?

Rəşid Məğrur. Şair nə qədər istəsəniz var, yaxşı yazmağı
bacaran tapmaq bir az çətinidir.

Nəsrullah bəy. Pul olandan sonra hamı yaxşı yazacaq. Beş
gün vaxt verirəm. Əlli səhifəlik qəzet çıxardarsan...

Rəşid Məğrur. Beş gün azdır, çatdırmaram, bir az da möhlət
verin.

Nəsrullah bəy. Yaxşı, on gün... Bir gün də artıq istəmə, ver-
məyəcəyəm.

Rəşid Məğrur. Baş üstə. (*Əhməd bəyə*) Avans lazımdır. Mən
qorxuram, siz ona deyin ki, avanssız işə başlamaq mümkün deyil.

Əhməd bəy. Ol rayt, Finkelşteyn...

Nəsrullah bəy. Əhməd bəy, sabah tezdən Fitolbörkə tel vur,
şairin pulunu göndərsinlər. Hələlik borc eləyib xərcləsin. Şair, qorx-
ma, dalında dağ kimi durmuşam.

Rəşid Məğrur. Tapdım, qafiyənin ardını tapdım:

Ürəkləri geniş, uca, lap dağlar kimi,

Pulları çox, daim axan bulaqlar kimi,

Nəsrullah bəy Otaylinski, Əhməd bəy Butaylinski.

Sizi görüm pul yağışına düşəsiniz, Allah başımızdan aşağı o qədər töksün ki, daldalanmağa yer tapa bilməyəsiniz. İcazə verin, gedim işə başlayım. Rəşid Məğrur, qəzetin yarım milyon tirajla çıxır, başını dik tut, həyat səni gör haralara qaldırmışdır. Qapı haradadır, mənə qapını göstərin!

Əhməd bəy. İmamqulu bəy, Əlibaba bəy, aparın bu bədbəxti, qorxuram ürəyi davam gətirməyə.

İmamqulu ilə Əlibaba Rəşid Məğruru səhnədən çıxarırlar.

Nəsruallah bəy. Əhməd bəy, Mirzə Əliabbasa de, qapını bağlasın, sonra gəlsin yanıma. Ona iki kəlmə sözüm var.

Əhməd bəy. Mirzə Əliabbas!

Mirzə Əliabbas. Eşitdim, bu saat. *(Qapını bağlayıb gəlir)* Buyurun, bəy dadaş!

Nəsruallah bəy. Mirzə Əliabbas, sən hesabdarsan, xəbərdar olarsan, ingilis pulunun Bakı qiyməti neçəyədir?

Əhməd bəy. Funt-sterlinqin...

Mirzə Əliabbas. Doqquz manat səksən qəpik. Bank rəsmi olaraq bu qiymətə dəyişir.

Nəsruallah bəy. Xırda-xuruş xərc-məxaric üçün mənə yüz min Nikolay pulu lazımdır. Gör tacirlərdən kim ingilis pulu almağa müştəqdir. Mən doqquz manat səksən qəpikdən yox, beş manatdan verirəm.

Mirzə Əliabbas. Beş manatdan? Nəsruallah bəy, o qiymətə hamı alar. Papaqlarını satıb alarlar.

Nəsruallah bəy. Papaq satanla mən alış-veriş eləmərəm. Dövlətli adam tap, doxsan səkkiz min manat, duru yerindən qazancı olacaq.

Mirzə Əliabbas. Dövlətli adam – Kəblə Muxtar.

Nəsruallah bəy. Kəblə Muxtar, istəyirsən?

Kəblə Muxtar. İstəyirəm.

Nəsruallah bəy. Yüz min nağd taparsan?

Kəblə Muxtar. Taparam.

Əhməd bəy. Ol rayt...

Nəsruallah bəy. Fitolbörk bankına iyirmi min funtluq çek sənin ovcunda, yüz min manat Nikolay pulu da mənim ovcumda... Razısan?

Mirzə Əliabbas. Kəbleyin nənki özü, papağı da razıdır.

Nəsruallah bəy. Dayanın, bir şerikimlə razılaşım. *(Əhməd bəyin qulağına nə isə pıçıldayır)*

Əhməd bəy. Bəy, sən kəsən başa sorğu-sual yoxdur, amma fikirləş, çox ucuz olmadı ki?..

Nəsruallah bəy. Özümüzküdür, eybi yoxdur. Kəbleyi, elə fikirləşmə ki, Nəsruallah bəy dəli olub, on manatlıq şeyi beş manata satır, xeyr, dəli olmamışam. Dövlətin çoxluğundandır. Əlli min o yana, əlli min bu yana, bizimçün fərqi yoxdur. Əgər ürəyində şübhə varsa, girişmə, sən kim kimi fəqirə yüz min də puldur.

Kəblə Muxtar. Nəsruallah bəy, mənə niyə utandırırınsınız? Mirzə Əliabbas, gücüm çatar, çatmaz?

Mirzə Əliabbas. Kəbleyin pulunu balta kəsmir.

Nəsruallah bəy. Əlini ver, Kəbleyi, Əhməd bəy, gəl üstünü peçatla. *(Kəblə Muxtarın əlini tutur, Əhməd bəy əlini onların əllərinin üstünə qoyur)* Axşam pulu gətir, çeki apar.

Kəblə Muxtar. Axşam onsuz da bizə buyurmalıyınsınız, qızın nişanıdır. Orada hesablaşarıq. *(Rəcəb yemək gətirir)* Nökər sizə xörək gətirib, meyl eləyəcəksiniz?

Əhməd bəy. Gətirsin, gətirsin.

Nəsruallah bəy. Daha gəlib, qapıdan qaytarmaq olmaz. *(Rəcəbə)* Oğlum, qoy orada bir tərəfə, vaxt tapa bilsək, bir-iki tikə alarıq.

Rəcəb xörəyi bir tərəfə qoyur. Kəblə Muxtar, Əliabbas və Rəcəb gedirlər.

Əhməd bəy. Qapını bağlayıram.

Nəsruallah bəy. Gör tamam getdilər?

Əhməd bəy. Getdilər. O qəzet yazanı yaxşı başdan elədin.

Nəsruallah bəy. Əbləh oğlu əbləh. Bugünkü nömrədə yazıb, ürəyimizə vəlvələ salıb. Hələ gələn nömrədə də yazmaq istəyir. Qərəz bunlar xırda şeylərdir, sən yeməyi gətir.

Əhməd bəy. Yaxşı ki, yemək gətirdilər, yoxsa, axşamkı qonaqlığa qədər ac qalacaqdıq. Cibimizdə bir qara quruş da yoxdur.

Nəsruallah bəy. Sən tez çek hazırla.

Əhməd bəy. Axırda mənə işə salacaqsan, ay Nəsruallah, bir də tutulsam, gurup-guppaz gedərəm.

Nəsruallah bəy. Mənim yanımda sənə heç nə olmaz. Bir neçə il bundan qabaq Kərbəladə daş satırdım...

Əhməd bəy *(onun sözünü kəsir)*. Nə satırdın?

N ə s r u l l a h b ə y. Daş. Çaydan daşları yığıb camaata satırdım ki, guya, bu daşlar özləri öz ayaqları ilə ziyarətə gəlirlər. Axund deyirdi, Nəsruallah, üzündə şeytan tükü var, daşdan da pul çıxarırsan. Çeki düzəlt, hazır elə. Həştərxanda bir manata teatrdan aldığımız brilyanti qoy cibinə, axşam Kəbleyin qızına verərik. İndi isə xörəyi gətir. (*Əhməd bəy xörəyi gətirir*) Pəh, pəh, pəh, gəl, kefimin günortası... Əhməd, çırma qollarını, giriş yeməyə... Bismillahir rəhmanirrəhim.

Yeməyə başlayırlar.

İKİNCİ PƏRDƏ

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Kəblə Muxtarın evi. Axşama hazırlıq gedir, otaqları yığırdırlar. Firuzə xanım əli belində ortada hərənlir. Kəblə Muxtar qan-tər içində evə girir.

Firuzə. Bəs tək niyə gəldin, qonaqlar hanı?

Kəblə Muxtar. Gəlmədilər.

Firuzə. Dünyanın o cür dövlətliləri əlinə keçib, evə gətirə bilmədin?

Kəblə Muxtar. O cür adamlar evə düşməzlər, mehmanxanada yaşamağa adət eləyiblər. Rəcəbi göndərdim, restorandan onlar üçün xörək gətirdi.

Firuzə. Londonda, Parisdə yemək yemiş adamlar sənin o qotur restoranının yeməklərini ağızlarına alacaqlar? Ac oturacaqlar, bir yandan da söyəcəklər ki, Kəblə Muxtar nə itdir ki, onun qonaqlığı nə ola?

Kəblə Muxtar. Ey, ey, arvad, danışanda bir az qabiliyyətli danış.

Firuzə. Mənə qabiliyyət öyrətmə, çəkil bir tərəfə, qulluqçular döşək düzəcəklər. (*Qulluqçuya*) Ağız, o cür döşək salarlar? Korsan, a dilənçinin qızı? (*Ərinə*) Qonaqlar qurdların caynaqlarına keçsin, sən də bax.

Kəblə Muxtar. Qurd hardandır, ay Firuzə, onlar Nardarana getməyiblər ki? "Astoriya"ya düşüblər ey!

Firuzə. O qurddan demirəm, Bakının milyonçu canavarlarını deyirəm. Onların əllərinə keçsələr, sən üzlerini də görə bilməzsən.

O qəder qazanc da barmaqlarının arasından süzülüb tökülər onun-bunun cibinə. Kül sən tacir başına.

Kəblə Muxtar. Qulluqçulardan ayıbdır, Firuzə, heç olmasa saqqalına hörmət elə.

Firuzə. Sənin saqqalın, ya da ki, o qulluqçunun əlindəki süpürge, mənimçün fərqi yoxdur.

Kəblə Muxtar. Daha lap ağ elədin ha!..

Firuzə. Tutaq ki, lap ağ eləmişəm, neyləyəcəksən? Hünərin var, yaxın gəl, əl qaldır.

Kəblə Muxtar. Mənciyəz qələt eləyərəm.

Firuzə. Hə, özündən iyirmi yaş cavan qız alanda bəs qocalığı fikirləşmədin? Yumruğunu qaldırırsan, qolunu qopardaram.

Kəblə Muxtar. Heç yumruq yox, barmağımı da qaldıram. Mən səni çox istəyirəm, Firuzə!

Firuzə. Yalan danışma! Çox istəməyini nədən bilim? Mənim kimi arvadı sən görək qızıl, mirvari içində saxlayasan. Özgə arvadların qapılarında dördətli fayton dayanır. Hamama elə bəzənib gəlirlər ki, parıldan adamın gözü qamaşır. Amma mən... Yazıq canım, utanmışımdan evdə çimирəm. Bizim bəxtimiz belədir. Anam qoca kişiye getmişdi, mən sənə qismət oldum, hələ qızımı da qocaya verirəm. Dedilər ağız, naz eləmə, cavana gedən yumruq yeyər, qocaya gedən quyuq... Qurban olum cavanın yumruğuna...

Kəblə Muxtar. Ürəyini sıxma, elə bu gün, sifə bismillah doxsan səkkiz min qazanmışam.

Firuzə. Buruq satmısan?

Kəblə Muxtar. Yox, iyirmi min ingilis pulu almışam, yarı-bayarı ucuz satıblar.

Firuzə. Çox ala bilmirdin?

Kəblə Muxtar. Nağd istəyirlər. Heç bilmirəm haradan düzəldəcəyəm? Bəlkə sən öz pulundan bir az verəsən?!

Firuzə. Mənim pulumla işin olmasın, özüm bilərəm neyləyə-rəm, hara xərcləyə-rəm. Çəkil bu tərəfə, özünü qulluqçuya sürtmə.

Kəblə Muxtar. Əstəğfürullah... Mən gedə bilərəm? İşim var ey...

Firuzə. Dayan, bilirəm işini sən! (*Səhnə arxasına tərəf*) Ə, Rəcəb! (*Üz-gözü bağlı, Rəcəb içəri girir*) Gəl bu stulları çıxart bu-radan.

R ə c ə b. Hansı stulları deyirsiniz, xanım?!

F i r u z ə. Bunları.

K ə b l ə M u x t a r. Sir-sifətinə nə olub, ə?

R ə c ə b. Xanım döydü, qonaqların verdiyi qızılları əlimdən aldı, ağa!

F i r u z ə. Hələ şikayət də eləyirsən, yetim? İtil gözündən.

Rəcəb stulları götürüb çıxır. Əlibaba içəri girir.

Ə l i b a b a. Məmə!

F i r u z ə. Ay sənin boyuna qurban olum. Necə də dayısına oxşayıy. Gəl bura, məmən səni öpsün.

Ə l i b a b a. Sonra... Axotum yoxdur.

K ə b l ə M u x t a r. Nə var, yenə uduzmuş qumarbazlara oxşayırsan?

Ə l i b a b a. Canım üçün, Kəbleyi, lap pis günə düşmüşən. Əlim heç götürmür. Mirzə Əliabbas sarıdan da başım sağ olsun.

F i r u z ə. Öldü?

Ə l i b a b a. Ölsə ondan min qat yaxşıdır.

F i r u z ə. Qovmusan?

Ə l i b a b a. Qovmamışam, qumarda qoçu İmamquluya uduzmuşam.

K ə b l ə M u x t a r. Bişür oğlu, bişür!

F i r u z ə (*qahqəhə ilə gülür*). Ha, ha, ha... Adamdan oynayırsınız?

Ə l i b a b a. Neyləyim, ay məmə, səkkizimə doqquz çıxartdı.

K ə b l ə M u x t a r. Axırda mənim özümü də uduzacaqsan. Min dəfə deyirəm, əl çək bu zəhrimardan...

F i r u z ə. Əşi, cəhənnəmə... yaxamız qurtardı. Kefli oğlu keflinin maaşını verməkdən zara gəlmişdik.

Ə l i b a b a. Maaşını yenə biz verəcəyik, amma İmamquluya qulluq eləyəcək. Bəs mən niyə uduzmuşam ki?

K ə b l ə M u x t a r. Tfu sənə, nankor övlad!

Çıxır.

Ə l i b a b a. Məmə, mənə pul lazımdır.

F i r u z ə. Sonra gəl verim. Bura bax, atan pristində özgə arvadlarına baxmırdı ki?

Ə l i b a b a. Arvadlara baxmırdı, amma dayımı söyürdü.

F i r u z ə. Yaxşı, kəkö Məhəmmədin oğlu, mən mən olum, sən də sən. Əlibaba bəyin oğlu Rəşidi pulsuz-parasız görmüşən, üstünə hüürsən?

Ə l i b a b a. Bilirsən nə oldu, məmə? Nəsrullah bəy dayıma əlli min manat pul bağışladı.

F i r u z ə. Rəşidə əlli min? Ola bilməz!

Ə l i b a b a. Babamın gору haqqı. Dedi: Rəşid Məğrur, elə eləyəcəyəm ki, altı aydan sonra Nobel qapında qarovulçu dayansın.

F i r u z ə. Bunlar dövlət quşlarıdır. Allah insan sifətində bizə qonaq göndərüb. Bircə, Alagözün nişanı qurtarsın, gör onlara nə hörmət eləyəcəyəm.

Ə l i b a b a. Alagöz haradadır, heç gözümə dəymir?!

F i r u z ə. Sevindiyyindən şitlik eləyir, bütün günü gözünün yaşını tökür. Düzdür, qız ərə gedəndə gerek ağlasın. Amma daha nişandan başlamazlar ki. Yaxşı yadıma düşdü, gedim tapşırım, geyinməyə başlasın, bir azdan qudalar gələcəklər.

Gedir.

Ə l i b a b a (*tək, cibindən qumar kağızı çıxardır*). Nəsrullah bəy dedi ki, həyat qumarxanadır, biz hamımız qumar oynayırıq. Bircə onun özüylə oynaya bilsəydim, nə yaxşı olardı!

İşıqlar sönür.

ALTINCI ŞƏKİL

Alagözün otağı. Alagöz məktub yazır. Rəcəb qapının qabağında gözləyir.

A l a g ö z (*məktubu qurtarıb zərflə qoyur*). Rəcəb! Mənim xətrimi istəyirsən?

R ə c ə b. Bu evdə mən bircə sənəin xətrini istəyirəm. Sözü düzü budur. İstəyirsən məni öldür, istəyirsən qov. Sən gedəndən sonra mən bircə gün bu evdə qalsam əbad-əcdadım tünbətün olsun. Hə, bu sözü də dedim... mən əgər...

A l a g ö z (*onun sözünü kəsir*). Dayan, dayan, a Rəcəb, bir suala yüz cavab verirsən.

R ə c ə b. Verəcəyəm, yüz cavab verəcəyəm. Bəylər üç qızıl vermişdilər, anan saldı məni ayağının altına, elə vurdu ki, əngim dönüb oldu batman tərəzi...

A l a g ö z. Rəcəb, vaxt yoxdur, iş tələsikdir, sən sözümə yaxşı-yaxşı qulaq as! Əgər mənim xətrimi istəyirsənsə...

R ə c ə b. İstəyirəm, niyə istəmirəm. Həzrət Abbas haqqı əgər sən bu evdə olmasan...

A l a g ö z. Dayan, bir dəqiqə... Sözümə qulaq as, bu kağızı...

R ə c ə b (onun sözünü kəsir). Kağızı gizlət, Firuzə xanım bura gəlir... (Alagöz tez məktubu gizlədir) Ağla, bayaq mən ona demişdim ki, Alagöz xanım otağında oturub ağlayır. Sıx gözünü, bircə damcı yaş çıxsın. Amanın günüdür.

Firuzə xanım içəri girir. Rəcəb Alagözün ağlamadığını görüb, özü birdən-birə ağlamağa başlayır.

F i r u z ə. Bu nə yasxanadır, niyə ağlayırsan, köpək oğlu, deməmişəm bu otağa ayağın dəyməsən? (Rəcəbin yaxasından yapışır) Bu saat mən səni...

R ə c ə b. Xanım, vurma, sən balalarının canı vurma, əlin ağırdır, bir də vursan nəfəsim gedər, qayıtmaz, yazığam...

A l a g ö z. Ay ana, onunla işin olmasın, mən acıqlanmışam, ağlayır.

F i r u z ə (Rəcəbin yaxasını buraxır). Əcəb eləmişən! Acıqlanmaq nədir? Acığın tutdu, yapışdır şilləni üzünə. İtil gözümdən! (Rəcəb çıxır) İndi de görək, niyə ağlamısan?

A l a g ö z. Anacan, məni o kişiyyə vermə, səndən ayrılmaq istəmirəm.

F i r u z ə. Niyə ayrılıq ki, axmağın qızı, bir şəhərdə olacağıq. Sən Persidskidə, biz Azyatskidə... Bir-birimizə qonaq gələcəyik. Qohum, quda... Hünərləri var, səni incitsinlər. Firuzə ölməyib ki, onun qızını incidələr? Jandarmeriyada işlədiyinə nə baxırsan? Əlibabanın canı üçün, kişilərini qataram arvadlarına, arvadlarını kişilərinə!

A l a g ö z. İstəmirəm, anacan, heç kəsi heç kəsə qatma... Məni ərə vermə, vəssalam.

F i r u z ə. Olmaz. Bu gün nişan götürürlər... ayıbdır...

A l a g ö z. Axı, şəhərdə adam tapılmır ki, məni evli kişiyyə ərə verirsiniz?

F i r u z ə. A... evlənməyib ki... matişgə saxlayır... Tapşırmışam, qovacaq köpək qızını... Ağlama, gicin balası, pis olar, boşanarsan... Gedim görüm cüceləri yoldularmı?

Firuzə çıxmaq istədikdə tələsik içəri girən Rəcəblə toqquşur.
O saat onun yaxasından yapışır.

F i r u z ə. Ə, sən yenə gəldin? İmam Hüseyn haqqı, bir gün mənim əlimdə öləcəksən.

R ə c ə b. Xanım, aman ver! Alagöz xanımı bir qız görmək istəyir, qapıda dayanıb.

F i r u z ə. Bəs qapıda niyə saxlamısan?! Yəqin təzə qohumlardandır.

R ə c ə b. Yox ey, ay xanım, matişgədir, amma bizim dildə bülbül kimi danışır.

F i r u z ə. Matişgədir? Deyir, Alagöz xanımı istəyirəm?

R ə c ə b. Hə də...

A l a g ö z. Kimdir, görəsən?

F i r u z ə. Bildim kimdir! Yəqin o başıbatmışın saxladığı arvaddır.

A l a g ö z. Başıbatmış kimdir?

F i r u z ə. Sənin nişanlımı deyirəm də.

R ə c ə b. İndidən o da mənim kökümə düşdü?

F i r u z ə. Nə donquldanırsan, ə, get çağır gəlsin. (Rəcəb çıxır) Əgər odursa, o ləçərin ölüsünü bu evdən çıxartmasam, atamın qızı deyiləm.

A l a g ö z. Ana, ancaq burada yox, bu otaqda yox...

F i r u z ə. Sən dayan, mən özüm yaxşı bilirəm harda neyliyəcəyəm. Həyasızlığa bax, nişan günü mənim evimə gəlir...

A l a g ö z. Uf... ay Allah, mən nə qədər bədbəxt qızam!

Rəcəb ilə Roza içəri girirlər.

R o z a. Alagöz, bacım, xoş gördük. (Alagözlə görüşür, Firuzə xanım) Salam, Firuzə xanım, mən Alagözlə bir yerdə gimnaziyada oxumuşam. Rəfiqəmdir.

F i r u z ə. Nişanlısı ilə bir tanışlığın, qohumluğun yoxdur ki?

R o z a. Nişanlanmışam, Alagöz? Təbrik eləyirəm, heç xəbərim olmayıb... yoxsa çoxdan gəlib təbrik eləyərdim. (Onu təzədən qucaqlayıb öpür)

F i r u z ə. Hələ bu gün nişanlanır. Vaxtında gəlmisən. Şəhərdən gözünün yaşı kəsilmir. (Rəcəb ağlamağa başlayır. Firuzə xanım onu öldürücü nəzərlərlə süzür) Biz gedək, iki rəfiqə söhbət eləyin. Ona bir az nəsihət elə.

R o z a. O elə əvvəldən də sentimental qız idi. Sınıfda həmişə qəmgin oturardı. Eybi yoxdur. Mən başına ağıl qoyaram, arxayın olun!

F i r u z ə (Rəcəbə). Çıx görək... Hələ bunun ağlamağına bax, elə bil bədəninə şiş batırırlar.

Rəcəb ilə Firuzə xanım çıxırlar.

A l a g ö z. Bağışlayın, siz kimsiniz? Mən sizi həyatımda birinci dəfədir görürəm.

R o z a. Susun, yavaş danışın! (*Qapını bağlayır*) Məni sizin yanınıza Pərviz göndərib.

A l a g ö z (*sevincək*). Pərviz şəhərdədir?

R o z a. Bu gün gəlib.

A l a g ö z. Bəs siz onu haradan tanıyırsınız?

R o z a. Pərvizin bir dostu var, Xosrov.

A l a g ö z. Eşitmişəm.

R o z a. Mən Xosrovun nişanlısıyam.

A l a g ö z. Rozasınız? Pərviz mənə sizdən o qədər danışib! Bəs, o necə olub Bakıya gəlib?

R o z a. Biz teleqram vurmuşuq, Xosrovla mən. O sizi çox istəyir. Əgər nişanlandığınızı eşitsəydi dəli olardı.

A l a g ö z. Deməli, Pərviz buradadır. Necə də ürəyimə dammışdı. Şəhərdən gözümün yaşını saxlaya bilmirdim. Heç özüm də bilmirdim, bədbəxtlikdən ağlayıram, ya xoşbəxtlikdən. Haradadır?

R o z a. Biz onu gizlətməyə məcbur olduq. Ancaq gizləndiyi yerdə çox qala bilməz. Gərək tez Bakıdan çıxsın.

A l a g ö z. Əlbəttə. Allah eləməsin, yenə ələ keçə bilər. Tez getsin, şəhərdə qalmasın.

R o z a. Sizdən asılıdır.

A l a g ö z. Məndən asılıdır? Nə cür? Başa düşürəm.

R o z a. Pərviz sizsiz buradan getmək istəmir.

A l a g ö z. Mən onunla hara gedə bilərəm?

R o z a. Hər yana!.. Dünya böyük, üfüqlər geniş.

A l a g ö z. O böyük dünya, o geniş üfüqlər mənimçün deyil, Roza.

R o z a. Nə üçün belə danışırınsınız, Alagöz, bəlkə daha Pərvizi sevmirsiniz?

A l a g ö z. Sevmirəm? Mən sevmirəm? Budur, siz gəlməmişdən qabaq nökrü poçta göndərdirdim ki, Pərvizə məktub salsın, alın, oxuyun!

R o z a. Məktub ayrı, sevgi ayrı, sözdə biz hər nə olsa deyirik, iş gələndə...

A l a g ö z. Elə siz də sözdən iş keçin, oxuyun!

R o z a (*məktubu oxuyur, dəhşətlə*). Bu məktubu siz yazmışınız?

A l a g ö z. Mən yazmışam.

R o z a. Sizin kimi gənc, ağıllı, ziyalı bir qıza ölüm yaraşarmı?

A l a g ö z. Taleyimiz belədir, hər il Bakıda yüzlərlə mənim kimi gənc qız özünü həlak eləyir. Ayrı çıxış yolu yoxdur. Biz dustağıq. Pəncərələrimizdə barmaqlıq, qapımızda qarovulçu, başımızın üstündə ağır yumruq. Dustaqxanada ölümdən başqa ayrı nə barədə düşünmək olar?

R o z a. Dustaqxanadan qaçmaq da mümkündür.

A l a g ö z. Hara?.. Bu kameradan o biri kameraya? Ya da ki, pozğun, alçaq bir adamın ağışına?

R o z a. Yox, azadlığa.

A l a g ö z. O heç mümkün deyil...

R o z a. Əgər sizdə cəsarət yoxdursa...

A l a g ö z. Necə? Məndə cəsarət yoxdur? Ölümə qərar vermək, bu gözəl dünyanı, insanları, arzunu, ümidi, günəşi qoyub dəhşətli bir boşluğa atılmaq cəsarət deyil?

R o z a. Yox, acizlikdir. Yalnız həyatla üz-üzə gəlməkdən qorxan adamlar intihar eləyərlər.

A l a g ö z. Dənizdə boğulan bir adama kömək eləməkdənsə sahildə dayanıb, "vuruş, mübarizə apar" deyər çıxırmağın nə mənası var?

R o z a. Mən dənizdə boğulanın yanına köməyə gəlmişəm, əlimi uzadıram.

A l a g ö z. Sizin əliniz də aciz qadın əli deyilmi?

R o z a. Nə danışırınsınız, Alagöz, qadının əli aciz niyə olur ki, qələm də tuta bilirik, silah da. Adam gərək taleyə boyun əyib dayanmasın, xoşbəxtliyi üçün özü mübarizə aparsın.

A l a g ö z. Nə cür? Mənə də öyrədin!

R o z a. Bu saat öyrədim. Bu gecə burada nişan məclisidir, eləmi? Yəqin ki, Həştərxandan gələn o tacirlər də məclisdə olacaqlar. Baş qarışacaq, nişan alver bazarına çevriləcək. Siz də bundan istifadə eləyib Pərvizə qoşulub qaçarsınız.

A l a g ö z. Pərvizlə qaçaram?

R o z a. Hə, onunla gedərsinizmi?

A l a g ö z. Pərvizlə mən cəhənnəmə də getməyə hazırım.

R o z a. Pərviz sevdiyi qızı cəhənnəmə aparın oğlanlardan deyil. Qulaq asın, görün nə deyirəm. Polis bizim arxamızdan əl çəkmir, ona görə də Pərvizlə əlaqəni tamam üzməli olmuşuq. Siz inandığınız bir adam vasitəsilə ona bir kəlmə xəbər göndərməlisiniz: "Mən hazırım".

Axşam isə gecədən keçmiş bir bəhanə ilə qapınızın qarşısına çıxın. Faytonçu yanınızdan keçəndə "At deyil, qanadlı quşdur!" deyib çığırsa həmənlə faytona minin. Vəssalam.

A l a g ö z. Sonra?

R o z a. Sonra görüş, səadət. Alagöz adlı bir qızın bizim dəstəmizdə mübarizəsi. Bu, ölümdən bir az yaxşıdır, elə deyilmi?

A l a g ö z. Elədir.

R o z a. Bəs niyə sevinmirsiz?

A l a g ö z. Mən ölüm dünyasına getməkdənsə Pərviz dünyasına, həyat dünyasına getməli oldum. Buna sevinməmək olar?

Rozanı öpür. Qucaqlaşib otaqda hərlənirlər. Firuzə xanım içəri girir.

F i r u z ə. Bismillah... (Rozaya) Ay qız, sən ovsunçusan, nəsen?

R o z a. Nə olub ki?

F i r u z ə. Səhərdən Alagözün ağlamağından evi sel aparırdı. İndi, sən ona neylədin ki, dişlərini yığa bilmir?

R o z a. Mən onu başa saldım ki, bu gün yeni bir dünyaya daxil olur. Belə bir gündə sevinməyən qız olar?

F i r u z ə. Sevinirsən, az?

A l a g ö z. Sevinirəm, ana can, qoy səni öpüm, söysən də, acıqlansan da, yenə anasan, anadan ayrılmaq çətindir.

F i r u z ə. Az, niyə ayrılıq? Oyan-buyan olar, kürəkənimə də gətirərəm yanıma, bir yerdə yaşayarıq. Atanın dövlətini bütün Bakı yesə qurtarmaz.

A l a g ö z. Çox sağ ol, anacan, de görüm, mənim ərimi çox istəyəcəksən?

F i r u z ə. Az, bədi, a, a, biabır olduq! Urusa qoşulmaq belədir də, bir dəqiqənin içində qızın üzünü sirtildi.

R o z a. Niyə elə deyirsiniz, Firuzə xanım, mən ona pislik eləyirəm?

F i r u z ə. Zarafat elədim, ey!.. Axşama qalarsan ha, nişana...

R o z a. Xeyr, evə getməliyəm. Bir dəqiqə gecikəndə anam döyür.

F i r u z ə. Əcəb eləyir. Qızını döyməyən dizini döyər. Yaxşı, sağ ol. Tez-tez gəl bizə, səndən xoşum gəldi.

Gedir.

R o z a. Tez Pərvizə xəbər göndərmək lazımdır. Bu evdə inandığınız bir adam varmı?

A l a g ö z. Var. Nökərimiz Rəcəb. Pərvizi tanıyır. Ondan mənə neçə dəfə məktub gətirib.

R o z a. Elə isə çağırın o Rəcəbi, tez olun. Gecikmək olmaz.

Alagöz çıxır. Rəcəblə qayıdır.

A l a g ö z. Rəcəb, mənim xətrimi çox istəyirsən?

R ə c ə b. Yenə soruşdu. Əlbəttə çox istəyirəm, matışğenin yanında açıq danışa bilərəm?

A l a g ö z. Matışğə nədir? Ayıb deyil? De ki, Roza xanım.

R ə c ə b. Roza xanım, and olsun Kərbəladakı ağalarımızın qəbrinə, bu evdə bir adam varsa o da mənim bu xanımdır. Desə öl, ölməşəm Quran belimdən vursun.

R o z a. Nə istəyirsiniz? Bu da onun proqramı.

A l a g ö z. Bu saat Roza xanım sənə bir ünvan deyəcək, ora gedə bilərsən?

R ə c ə b. Səndən ötrü dünyanın o başına gedərəm.

R o z a. Dünyanın o başı lazım deyil. Dağlı məhəlləsinə get. Orada bir baqqal dükkanı var, tanıyırsan?

R ə c ə b. Tanıyıram, niyə tanımıram? Bir dəfə o dükandan meyvə almışdım, qurdlu çıxdı, Firuzə xanım belimə təpiyi elə vurdu ki...

A l a g ö z. Yaxşı, yaxşı, səndən tarix soruşan yoxdur.

R o z a. Həmənlə baqqal dükəninin üstündə, ikinci mərtəbədə bir adam yaşayır, adı Kazımdır.

R ə c ə b. Kazım.

R o z a. O Kazımı taparsan, yavaşdan deyərsən ki, mən Pərvizi görmək istəyirəm.

R ə c ə b (hırıldayır). Pərviz dadaş gəlib?

A l a g ö z. Sus... yavaş danışa bilmirsən?

R o z a. O səni aparacaq Pərvizin yanına. Pərvizin qulağına pıçıldayarsan: Alagöz xanım deyir, bu gecə...

R ə c ə b. Dalını deməyim?

R o z a. Ayrı heç bir söz lazım deyil. Yalnız bunu deyərsən: "Bu gecə".

R ə c ə b. Alagöz xanım deyir ki, bu gecə, bu gecə nəməne?..

A l a g ö z. Daha orası sənə borc deyil.

R ə c ə b. Necə borc deyil? Bə mən?

A l a g ö z. Necə yeni "bə mən?"

R ə c ə b. Pərviz dadaşa deyim “Bu gecə”. Sonra evimizdə gözəl bir quş var, pırr eləyib uçsun, onda bə mən?

A l a g ö z. Sən də qalarsan ağanın, xanımın yanında.

R ə c ə b (*birdən papağını yerə çırpıb hönkürür*). Xanım, firfıra kimi başına dolanım, ayağının altını yalayım, məni burada qoyub getmə, dərimə saman təpərlər, yazığam.

A l a g ö z. Dur ayağa, axmaq, səs salma!

R o z a. Səni də aparsa, gedərsən?

R ə c ə b. Gedərəm, niyə getmirəm?

R o z a. Bəs heç soruşmursan hara?

R ə c ə b. Hara aparsalar bu evdən yaxşı olar.

A l a g ö z. Di tez ol.

R ə c ə b. Söz verirən ki, məni də aparacaqsan?

A l a g ö z. Söz verirəm.

R ə c ə b. Onda gedim. Yaxşı, birdən canavar rast gəlsə, soruşsa, hara gedirsən, nə deyim?

A l a g ö z. Gözünə görünmə, xəlvətcə aradan çıx. Deyilənlər yadından çıxmayıb ki?

R ə c ə b. Deməli, baqqal dükanı, üstündə Kazımın evi. Pərviz dadaşa deyirəm: “Bu gecə”. Çalışım, canavara rast gəlməyim.

Gedir.

R o z a. Mən də gedirəm. Gecə görüşəcəyik. Ehtiyatlı ol, yoxsa bütün planlar pozular.

A l a g ö z. Sağ ol, bacım!

İşqlar sönür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Kəblə Muxtarın evi. Bəzəkli otaq. Buradan qonaq otağına və yan otağa qapılar var.

Kəblə Muxtar həyəcanla pəncərədən boylanır. Firuzə xanım içəri girir.

F i r u z ə. Oğlan evindən xəbər yoxdur?

K ə b l ə M u x t a r. Yox. Sənin burada nə işin var? Çıx, çıx!

F i r u z ə. Yaxşı, yaxşı, arvadını yemədilər. Qoy bu açar yerindən baxım. (*Baxır*) Qonaqların da özün kimi qoca-mocadır.

K ə b l ə M u x t a r. Məni abırdan salma, çıx otaqdan.

F i r u z ə. Dayan görüm, sən Allah, o Parisdən gələn tacirləri görmək istəyirəm.

K ə b l ə M u x t a r. Hələ gəlməyiblər.

F i r u z ə. Hələ gəlməyiblərsə deməli heç gəlməyəcəklər. Sənin kimi taciri itirim, gecə-gündüz əlimdə çıraq, axtarım.

K ə b l ə M u x t a r. Firuzə, heç olmasa belə şad gündə məni dilxor eləmə.

F i r u z ə. Yandırmısan məni, Muxtar, odsuz-alovsuz yanırım. Əşi, özgə tacirlərin arvadları...

K ə b l ə M u x t a r. O barədə sonra danışarıq. İçəri keç, kişi gəlir.

F i r u z ə (*qapıdan baxır*). Kişi deyil, qardaşımdır.

Rəşid Məğrur içəri girir.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Kəbleyi, hərəretli salamlar, mənəli kəlamlar, bu mənəim ilk şeir kitabımdır. Alagözə hədiyyə gətirmişəm.

K ə b l ə M u x t a r. Ay-hay...

F i r u z ə x a n ı m. Alagöz üçün əzizdir, ver bura.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Bacım, maşallah, günü-gündən gözəlləşir-sən, elə bil sən də on səkkiz yaşındasan, Alagözdən seçilmirsən.

K ə b l ə M u x t a r. Qardaşın bacıya eşqnamə oxumağını birinci dəfədir görürəm.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Kəbleyi, ilhamım gəlib, şerin qabağında dayanma, bacım, hələ saçların... saçlarınla fəxr edirəm, burax onlar dalğalansın, Xəzər kimi, xər olmasın xəzəl kimi.

K ə b l ə M u x t a r. Bəh, bəh, bəh... Əhsən bu kəlama.

F i r u z ə. Boyuna bacın qurban, deyirlər, Nəsrullah bəy sənə əlli min manat pul verir?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Bacım, axır ki, şerin sərrafı tapıldı. Qəzetim, dünyanın ən böyük qəzeti olacaq. Rəşid Məğrurun qabağında hamı diz çökəcək, iki günə kimi Peterburqdan pullarımı alıram. Kəbleyi, o he-saba yüz manat ver.

K ə b l ə M u x t a r. Pul vaxtı deyil, başım qarışıqdır.

F i r u z ə. Ondan niyə istəyirsən? Bacın ölməyib, al.

Sinəsindən pul çıxarıb verir.

R ə ş i d M ə ğ r u r (*pulu iyləyir*). Uf, nə gözəl qadın qoxusu verir.

K ə b l ə M u x t a r. Əstəğfürullah.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Əlimə pul keçən kimi gözüm qaralır, başım fırlanır. Qapı haradadır, qapını mənə göstərin.

F i r u z ə. Bu otaqda Əlibaba qoçu İmamqulu ilə kart oynayır, get, sən də məşğulət elə.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Gedirəm, gedirəm, gözəl bacım!..

K ə b l ə M u x t a r. Firuzə, axırda sən məni müflis eləyəcəksən.

F i r u z ə. Kəs səsini, xəsis, mənim ora-bura pul səpələməkdən xoşum gəlir.

Hacı ilə Məşədi içəri girirlər. Firuzə xanımı görüb öskürməyə başlayırlar.

K ə b l ə M u x t a r. Çıx get də... görmürsən kişiləri?

F i r u z ə. Onların kişi sifətlərinə torpaq ələyim. Gətirdikləri hədiyyəyə bax. Çırpasan başlarına.

Gedir.

H a c ı. Kəblə Muxtar, oğullu, qızlı olsun, inşallah...

M ə ş ə d i. Hədiyyələrimizi qəbul elə. Bax, bu böyüyü mənimki-dir, çaşbaş salmayasan.

K ə b l ə M u x t a r. Payınız artıq olsun!

H a c ı. Nəsrullah bəylə Əhməd bəy buradadırlarmı?

K ə b l ə M u x t a r. Dallarınca fayton göndərmişəm. Bir azdan buyurlarlar. Siz keçin qonaqların yanına, mən o biri otaqlara baş çək-məliyəm.

Gedir.

H a c ı (onun arxasınca). Qoca tülkü. O, qızını verdiyi adama mən itimi vermərəm.

M ə ş ə d i. Öz övladını pula, mənəbə satır.

H a c ı. Nə olsun ki, jandarmadır. Ətə qatsan, it yeməz, ota qatsan, at.

Kapitan içəri girir.

M ə ş ə d i. Yavaş, dostu gəldi.

H a c ı. Kapitan, yallah, yallah...

K a p i t a n. Aha, burada baş-başa verib nə barədə danışırsınız?

M ə ş ə d i. Kəblə Muxtar barəsində.

K a p i t a n. Şübhəli adamlara oxşayırsınız. Kəblə Muxtar hökumətin nəzərində yüksək mövqedədir. Siz onun əleyhinə niyə danışırsınız?

H a c ı. Əleyhinə yox, lehinə deyirik, qızı üçün deyirik, nə yaxşı adam seçib, jandarmeriyada işləyir.

M ə ş ə d i. Ay Hacı, qar qar üstə yağar da...

K a p i t a n. Bura baxın, Hacı, Məşədi, mən qoca qurdam... Tükü tükədən seçirəm. Padşaha xülusi-qəlb ilə xidmət eləmək lazımdır. Dünyaya hərc-mərclik salan elə sizin kimi tacirlərdir.

M ə ş ə d i. İşə düşmədik! Hərc-mərclik salanın atasına lənət, a kişi!

H a c ı. Kapitan, sabah zəhmət çəkin mənim kontoruma, sizinçün bir hədiyyə hazırlamışam.

M ə ş ə d i. Mənim də kontoruma gəl, əliboş getməzsən.

K a p i t a n. O ayrı məsələ. Bax, bu cür, açıq danışmaq lazımdır.

Kəblə Muxtar içəri girir.

K ə b l ə M u x t a r. A kişilər, burada niyə dayanmısınız? Kapi-tan, xoş gəlmisən, gözüm üstə yerin var. Buyurun, qonaqların yanına.

O biri otağa keçirlər. Bu halda Rəşid Məğrur çıxır. Tələsik getmək istədikdə Əlibaba və İmamqulu dalınca qaçıb onu saxlayırlar.

Ə l i b a b a. Dayı, dayı, hara gedirsən?

İ m a m q u l u. Dayan, yarımçıq qoyub getmək olmaz, qayıt geri...

R ə ş i d M ə ğ r u r. Qumarın zinəti puldur. Sizin cibiniz boşalıb, boşu doluya vurmağın nə mənası?

Ə l i b a b a. Mənim pulum var, dayı, budur, bax!

Cibindən pul çıxardıb göstərir.

İ m a m q u l u. Pul əvəzinə banka qoçu Əlabbası qoyuram.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Mənə qoçu lazım deyil, qəzetçi lazımdır.

İ m a m q u l u. Onu da bacarar. Əlindən nə köpəkoğluluq desən gəlir. Dayan, bu saat çağırım, özün mala bax.

Çıxır. Mirzə Əlabbası darta-darta gətirir. Onun bir əlində şərab şüşəsi, bir əlində də cücə budu var.

M i r z ə Ə l a b b a s. Ay İmamqulu, qoy çörəyimi yeyim, gecə-nin bu vaxtı nə qoçuluq?

İ m a m q u l u. Yaxın gəl, mala baxmaq istəyirlər.

M i r z ə Ə l a b b a s. Tapançanı çıxardım?

İ m a m q u l u. Yox, qabiliyyətli dayan! (Rəşidə) Nə qədər qiymət qoyursan?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Mirzə Əlabbasın qiyməti litrlədir. İçinə neçə litr şərab yerləşsə o qədər də qiyməti var.

M i r z ə Ə l a b b a s. Bəy əfəndi, təhqirinizi təcili geri götürün. Mənim əlim dinc dayanan deyil.

Tapaçasını çıxardır.

Ə l b a b a. Yaman əzəzil qoçudur, dayı.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Mirzə Əlabbas, vallah, sözümü geri götürürəm, tapaçasını o yana tut, qəfildən açıla bilər.

İ m a m q u l u. Qorxmə ey, boşdur, patronu yoxdur.

M i r z ə Ə l a b b a s. Boşdur? Tfu, belə qoçuluğa!

İ m a m q u l u (*Mirzə Əlabbasın qolundan tutur*). Tüpürmə, dadı qaçar. (*Rəşidə*) Beş yüz manat qiymət eləyirəm, necədir?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Üç yüzdən bir qəpik artıq vermərəm.

M i r z ə Ə l a b b a s. Burax məni, canım, inək satmırsan ki?

İ m a m q u l u. Mənim tapaçamın patronu var, ha!.. (*Rəşidə*) Yaxşı, üç yüz olsun, gedək, oynayaq.

İmamqulu Mirzə Əlabbası darta-darta aparır. Rəşid və Əlibaba onların arxasınca gedirlər. Rəcəb səhnəyə çıxır. Pəncərədən küçəyə baxır. Alagöz gəlir.

A l a g ö z. Rəcəb, Rəcəb!

R ə c ə b. Buradayam, xanım!

A l a g ö z. Fayton görünür?

R ə c ə b. Küçə bomboşdur.

A l a g ö z. Bəlkə kənardə saxlayıb, buradan görünür, düş aşağı, tez mənə xəbər gətir.

R ə c ə b. Baş üstə! (*Casus içəri girir, Alagözə diqqətlə baxır*)

Xanım, gizlən, yad adam gəldi.

A l a g ö z (*üzünü gizlədir, pıçıltı ilə*). Tanımırsan?

R ə c ə b. Xeyr, gördüyüm adam deyil.

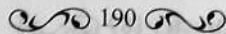
A l a g ö z. Bəlkə faytonçudur?

R ə c ə b. Bu saat öyrənəm. (*Casusa*) A kişi, sənə faytonun var, atları qanadlı quş kimi?

C a s u s. Faytonum yoxdur, ancaq mən özüm gözəllik görəndə qanadlı quş kimi oluram.

R ə c ə b (*Alagözə*). Baş-ayaq vurur, o deyil, sən get, mən bu iti yola salıb gəlirəm.

Alagöz gedir.

C a s u s (*Rəcəbə*). Bəri gəl, sənə söz deyəcəyəm.

R ə c ə b. Sözün var, sən bəri gəl...

C a s u s. Dövlət sirridir, tək sən bilməlisən...

R ə c ə b. Yumala gəlsin.

C a s u s. Sən bu evin nökrəri Rəcəbsən.

R ə c ə b. Gözünü dağlayım. Bütün Bakı bilir ki, mən bu evin nökrəri Rəcəbəm. Bunun harası sirr oldu?

C a s u s. Az danış, qulaq as! Jandarma kapitanı sizin evdə qonaqdır.

R ə c ə b. Tutaq ki, qonaqdır. Ondan sənə nə?

C a s u s. Sualı mən verirəm, cavabı müxtəsər elə: hə, yox?

R ə c ə b. Hə...

C a s u s. Onu xəlvət bura çağır.

R ə c ə b. Yox.

C a s u s. Niyə yox?

R ə c ə b. Saqqal tərpedib söz danışdım, kapitan boyda adam, bir dilgır Rəcəbin sözüylə yerindən durar?

C a s u s. Denən on üç nömrəli çağırır?

R ə c ə b. Dustaqsan ki, nömrən var?

C a s u s. Get, əmrimi yerinə yetir. Əgər bu sözü kapitandan başqa bir adama desən, dilini burub boynuna sarıyaram.

R ə c ə b. Elə bu cür acıqlı olmusan ki, ad tapa bilməyib sənə nömrə qoyublar da!

Gedir, kapitanla qayıdır.

K a p i t a n. Kimdir məni çağıran?

R ə c ə b. Bax, bu acıqlı kişi.

K a p i t a n. Mən bu adamı tanımıram.

R ə c ə b (*Casusa*). Hə, indi sənə öz dilini burub boynuna sarıyaçaqlar.

Gedir.

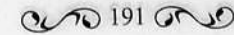
K a p i t a n (*pıçıltı ilə*). Tez ol, sözünü de!

C a s u s. Oğlanın və qızın izindəyəm, adamlarım onları bir dəqiqə gözdən qoyurlar.

K a p i t a n. Kimi qarşılayırdılar?

C a s u s. Məlum olmadı, gəmi yaxınlaşanda bir qarışıqlıq düşdü ki, it yiyəsini tanımadı.

K a p i t a n. Bəs çanta, qızın əlindəki çanta?..

C a s u s. Budur, çırpışdırmışam, ancaq içi boşdur.
K a p i t a n. Yenə səni aldatdılar. (Öz-özünə) Sən bir bunun sir-
sifətinə bax!

C a s u s. Xoşunuza gəlmir, dəyişim.
K a p i t a n. Dəyiş, nömrən də oldu otuz doqquz. Onu da bil ki,
nömrən artıqca maaşın azalır.

C a s u s. Cənab kapitan, axı insaf deyil.
K a p i t a n. Sus! Sən bütün dünyadakı casusların ən kütbeyinisən.
Qulaq as. Onları bir dəqiqə gözdən qoyma. Qazdan ayıq ol, qarğadan
bic. Üzünü şəhərin bu başında sabunlat, o başında qırxdır. Mən hələ-
lik bu evdə olacağam, sonra da... olacağam... qulağımı gətir. (Qulağına
pıçıldayır, casus gülür) Hırıldama, əmrin yerinə yetirilməlidir.

C a s u s. Baş üstə.

Casus gedir, kapitan içəri girir. Kəblə Muxtar ilə rastlaşır.

K ə b l ə M u x t a r. Kapitan, burada tək neyləyirsiniz, narahat
oldum.

K a p i t a n. Papiros çəkirdim.

K ə b l ə M u x t a r. Buyur içəri. Papirosu orada çəkə bilərsiniz,
buyurun!

Kapitan gedir. Kəblə Muxtar tək qalır. Əlibaba qəhqəhə
ilə gülərək yan otaqdan çıxır.

Ə l i b a b a. Dədə, kefdir, qoçu İmamqulu Mirzə Əlabbası dayıma
uduzdu.

K ə b l ə M u x t a r. Lənət olsun əbavü-əcdadınıza! Mənim he-
sabdaramı bu ona uduzur, o buna.

Gedir. İmamqulu, Rəşid Məğrur və Mirzə Əlabbas içəri gəlirlər.

İ m a m q u l u. Mirzə Əlabbas, sən daha qoçu deyilsən, tapançanı
bəri ver.

M i r z ə Ə l a b b a s. Götür bu zəhrimarı. Elə bil od olmuşdu,
böyrümü yandırır.

İ m a m q u l u (tapançanı alır, Əlibabaya). Gedək, xırda-xırda
oynayaq.

Ə l i b a b a. Sənin heç nəyin qalmayıb axı. Gül kimi qoçunu da
uduzdun.

İ m a m q u l u. Bu tapançanı qiymət eləyərsən, oynayarıq, gəl!..

Çıxırlar. Səhnədə Əlabbas və Rəşid Məğrur qalır.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Mirzə Əlabbas bəy!

M i r z ə Ə l a b b a s. Buyurun, təzə ağa.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Sənin nə pis adın var?

M i r z ə Ə l a b b a s. Allah verən addır da!..

R ə ş i d M ə ğ r u r. Qəzetçi adı deyil. Sən indi mühərrirsən, gerek
özünə ləqəb tapasan. Mənim adım Rəşid Məğrurdur, sənin də adın
olsun Əli Məsrur!..

M i r z ə Ə l a b b a s. Abbası yedin?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Abbas getdi. Əli Məsrur! Denən bəli.

M i r z ə Ə l a b b a s. Bəli, bəy əfəndi!

R ə ş i d M ə ğ r u r. Evə gedən kimi alarsan qələmi əlinə, bir səhi-
fə padşahı tərifləyərsən, bir aydan sonra onun baldızının ad günüdür.

M i r z ə Ə l a b b a s. Axı, mən ömrümdə haqq-hesabdan başqa
heç nə yazmamışam.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Şərabı vur, özünü gələcək. Şərab pulu məndən.

M i r z ə Ə l a b b a s. Şərab içəndən sonra mən yaxşı söyüş
söyürəm.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Çox gözəl, padşahı özüm tərifləyəyəm, sən
bir yaxşı söyüş məqaləsi yaz.

M i r z ə Ə l a b b a s. Mənim gözlərim üstə. Kimin barəsində?

R ə ş i d M ə ğ r u r. "Molla Nəsrəddin" məcmuəsini çıxardan bir
Cəlil Məmmədquluzadə var, onu gerek yer ilə yeksan eləyək! Dişinin
dibindən çıxanı yaz.

M i r z ə Ə l a b b a s. O cür adamı söyməyə heyfin gəlmir?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Kəs səsini, ey qəzetçilərin ən cavanı və ən
təcürbəsizi! Sən balaca uşaqlar kimi nə danışdığını özün də bilmirsən.
Bizim məsləkimizə müğayir olan bu cümlə bütün Bakını titrədə bilər.

Kəblə Muxtar qaçaraq içəri girir.

K ə b l ə M u x t a r. Tez olun, çıxın qabağa. Bəylər gəlir.

Gedir.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Əli Məsrur! Özünü qaydaya sal, papağını
yaxşı qoy. Qibləgahımız təşrif gətirir.

Əlibaba ilə İmamqulu çıxırlar.

İ m a m q u l u. Nə olub, adə?!..

R ə ş i d M ə ğ r u r. Bəylər gəlir. Əlibaba, kartı gizlət, çıxacaq qabaqlarına.

Hamı səhnədən çıxır. Otaq bir anlığa boş qalır. Rəcəb çadraya bürünmüş Alagözle içəri girir.

R ə c ə b. Gəl, xanım, fayton bizi gözləyir. Yaxşı ki, ara qarışıdı, bizi görənlər olmaz.

Gedirlər. Nəsrullah bəylə Əhməd bəyi qollarından tutub tənənə ilə içəri götürürlər. Hacı ilə Məşədi yan otaqdan çıxıb gəlirlər. Kəblə Muxtar iki kreslo götürüb səhnənin ortasına qoyur. Nəsrullah bəylə Əhməd bəyi bu kreslolarda oturdurlar.

N ə s r u l l a h b ə y. Kəblə Muxtar, xeyir işin mübarək. Hanı qızın, kürəkənin, çağır, bizi tanış elə!

K ə b l ə M u x t a r. Bizlərdə adət deyil, bəy dadaş, qızı heç kəsə göstərmək olmaz, oğlanın da ayağı gerek toya qədər bu evə dəyməyə.

N ə s r u l l a h b ə y. Ştrissen fayt.

K ə b l ə M u x t a r. Qadan alım, Əhməd bəy, nə deyir?

Ə h m ə d b ə y. Deyir ki, vəhşilikdir!

M i r z ə Ə l a b b a s. Bizim milləti yalnız bu adam qabağa aparacaq. Fikri çox iti işləyir.

R ə ş i d M ə ğ r u r (*Mirzə Əlabbas*). Götür bir kağız, onun ağzından çıxanı qeyd elə. Qəzetimizdə çap eləyəcəyik.

N ə s r u l l a h b ə y. Şair, vəziyyət necədir, altmış işçini tapa bildinmi?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Birini tapmışam. Budur, Əli Məsrur, qalıb əlli doqquzu.

N ə s r u l l a h b ə y. Tələsmə, diqqətlə seç, sən böyük tarixi iş görürsən. Tarixi iş görəndə tələsməzlər.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Haqqınızda yazdığım şerin üçüncü bəndi də hazırdır.

N ə s r u l l a h b ə y. Şair, yüz bənd hazır olandan sonra hamısını bir yerdə oxuyarsan. İndi dinləməyə vaxtım yoxdur.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Baş üstə. (*Mirzə Əlabbas*) Yüz bəndi yüz günə qurtara bilmərəm.

M i r z ə Ə l a b b a s. Ölməmişəm. Kömək eləyərəm.

K ə b l ə M u x t a r (*işarə ilə Əlibabanı yanına çağırır. Yavaşdan*). Bunları bir bəhanə ilə çək apar, bizim xəlvət söhbətimiz olacaq.

Ə l i b a b a. Yaman quyruq bulayırsan ha, saqqal, deyəsən, gəliriniz yaxşı olacaq.

K ə b l ə M u x t a r. Yaxşı, yaxşı, məni biabır eləmə. Ə l i b a b a (*Rəşid Məğrura*). Dayı, gedək dalını davam eləyək, İmamqulu, gəl!..

R ə ş i d M ə ğ r u r. Əli Məsrur, düş qabağıma.

Rəşid Məğrur, Əlabbas, İmamqulu və Əlibaba çıxırlar.

N ə s r u l l a h b ə y. Hacı, tel vurub sənə quru meyvə sifariş eləmişdik. Hazır olub-olmadığı haqqında bir söz demirsən?

H a c ı. Bəy dadaş, sizdən asılıdır. Sabahdan dəniz qırağındakı bütün dükanlarımı boşaldıb bir gəmi mal hazır eləyərəm. Ancaq qiyməti məlum deyil, o məni bir az darıxdırır.

N ə s r u l l a h b ə y. O barədə nigaran qalma, sövdələşərik. Məni pulu yox, vaxtı maraqlandırır.

H a c ı. On günə tamam eləyərəm.

N ə s r u l l a h b ə y. Uzaqbaşı bir həftə.

H a c ı. Doqquz gün...

Ə h m ə d b ə y. Çəkil bu yana, kişi, hirsəndirmə. Bir həftə dedilər, denən baş üstə.

N ə s r u l l a h b ə y. O qədər mərhəmətsiz olma, Əhməd bəy, Hacı səkkiz gün deyir, səkkiz günə razı olaq.

H a c ı. Baş üstə. Səkkiz günə hazır eliyərəm.

N ə s r u l l a h b ə y. Məşədi, ipək hazırkıdır?

M ə ş ə d i. Hələlik yüz pud hazırlamışam.

N ə s r u l l a h b ə y. Yüz pud da lazımdır.

M ə ş ə d i. Düzəldərəm, ancaq qiymətini gerek müəyyən eləyək.

Ə h m ə d b ə y. Sən de, biz eşidək.

M ə ş ə d i. Getdiyim Məşhəd haqqı...

Ə h m ə d b ə y. Məşədi, ticarətdə anda inanmazlar. İki kəlmə sözünü de!

M ə ş ə d i. Yüz iyirmi.

Ə h m ə d b ə y (*Nəsrullah bəyə*). Ərziniz?

N ə s r u l l a h b ə y. Yüz...

M ə ş ə d i. Uşaqlarım ölsün yüz mayasıdır.

N ə s r u l l a h b ə y (*Əhməd bəyə, yavaşdan*). Doxsanda tacirlik, çərçi deyilik. Yüzə razısan, de, deyilsən, çəkil dur bir kənardə, bazar açma.

Ə h m ə d b ə y. Sən baqqalsanmış.

M ə ş ə d i. Acığınız niyə tutur, alverdə sövdələşərlər də... Yüz on...

N ə s r u l l a h b ə y (Əhməd bəyə yavaşdan). Doxsan.
Ə h m ə d b ə y. Məşədi, biz ipəyin puduna doxsandan artıq verə bilmərik.

M ə ş ə d i. Bəs özünüz yüz deyirdiniz.

Ə h m ə d b ə y. Doxsan, artıq olmaz.

M ə ş ə d i. Mən yüzə razıyam.

Ə h m ə d b ə y. Doxsan.

N ə s r u l l a h b ə y. O qədər mərhəmətsiz olma, Əhməd bəy, yüz deyir, qoy yüz olsun. Eybi yoxdur, qoy ziyan çəkək.

Ə h m ə d b ə y. Yaxşı, yüz olsun. Bir həftəyə hazır elə.

M ə ş ə d i. Baş üstə, baş üstə.

K ə b l ə M u x t a r (Hacının qulağına). Dinsizin öhdəsindən imansız gələr.

N ə s r u l l a h b ə y. Nə pıç-pıç eləyirsiniz, mister Kəblə Muxtar?

K ə b l ə M u x t a r (öz-özünə). Yenə mənə mastır dedi. (Nəsrullah bəyə) Heç...

N ə s r u l l a h b ə y. Əhməd bəy, Kəblə Muxtar ilə məsələni bitirdin?

Ə h m ə d b ə y. Xeyr, Kəbleyi hələ bir hərəkət göstərmir.

K ə b l ə M u x t a r. Mən bu barədə sizinlə təkbətək danışmaq istəyirəm.

N ə s r u l l a h b ə y. Yox, Kəblə Muxtar, mənim bu tacirlərdən gizlin heç bir sözüüm yoxdur. Qəlp pul satmıram ki, başqalarından gizlədim? Sözüünü de, qurtarsın getsin.

K ə b l ə M u x t a r. Sözüüm yoxdur ki... Əlli nağd, əlli də çek... Özünüz gedib bankdan alın.

Ə h m ə d b ə y. Ştrissen.

N ə s r u l l a h b ə y. Əlbəttə, ştrissen, tut qolumdan, məni qaldır, bu evdə bir dəqiqə dayanmaram, gündə iki dəfə sözüünü dəyişən adam tacir deyil, nakışidir!

K ə b l ə M u x t a r. Nəsrullah bəy, qızımın nişanını yasa çevirməyin. Getsəniz, bütün məclis pozular.

Ə h m ə d b ə y. Beş dəqiqə səbir eləyin, Nəsrullah bəy, bu cür əsəbi vəziyyətdə küçəyə çıxmağı həkim sizə qadağan eləyib.

N ə s r u l l a h b ə y. A kişilər, mən bu adama hörmət eləyib beş manatdan ingilis pulu verirəm, bir gündə yüz min manat qazanc eləyir, bu işə əvəzində gör nə hoqqa çıxardır!

H a c ı. Məşədi ilə mən funt-sterlinqi altı manatdan alırıq, pulun da hamısını nağd veririk.

M ə ş ə d i. Hacı nə deyir, qol qoyuram, bə şərtə ki, bankın təsdiqi ola.

H a c ı. Nəsrullah bəyin çekini banka sabah səhər tezdən mən özüm apararam.

K ə b l ə M u x t a r. Hacı, mənim qabağıma keçmə, sonra sənincün pis olar...

H a c ı. Neyləyəcəksən? Qoçu bizdə də var. Əlindən gələnə beş qaba çek.

K ə b l ə M u x t a r. Qoyduraram kəllənə, ağzını balıq kimi açarsan, yuma bilməzsən. Bəy dadaş, yüz min nağd bu saat verirəm.

H a c ı. Kəs səsinə bihəyə! Pullar bizimdir.

K ə b l ə M u x t a r. Bihəyə sənsən, əclaf! Əvvəlcə mənimlə sövdələşiblər!

M ə ş ə d i. Cibgir!

H a c ı. Soyğunçu!

N ə s r u l l a h b ə y. Sükut, əzzəmtü əleyküm, ya əhləqlübur.

Ə h m ə d b ə y. İngiliscə de, ingiliscə de!

N ə s r u l l a h b ə y. Rayt şpansen. Ştrissen, vələdüzzinalar! And olsun Allaha, bütün Qırmanıyanın qoşununu tökərəm bu məmləkətə!

K ə b l ə M u x t a r. Bağışlayın, bəy dadaş, hüzurunuzda biədəblik elədik.

N ə s r u l l a h b ə y. Hacı, Məşədi, saxtan nixten, de sallan deyil, meyl.

H a c ı (Əhməd bəyə). Nə deyir, qadan alım?

Ə h m ə d b ə y. Hirsindən ingilis dili ilə alman dilini qarışdırıb bir-birinə.

M ə ş ə d i. Allah, sən saxla!

H a c ı. Bağışlayın, cənab, biz də üzr istəyirik.

N ə s r u l l a h b ə y. Əhməd bəy, sən məni buraya gətirdin ki, müsəlmandırlar, gedək, ticarətlərini rəvnəq eləyək. Halbuki mən bu cür hərcmərclik heç... o yerin adı nədir, birtəhərdir ey... orada da görməmişəm. Hacı, sizə ingilis pulu lazımdır, sabah gəlin, nə qədər istəyirsiniz, aparın. Kəblə Muxtarın tikəsini ağzından niyə çıxartmaq istəyirsiniz? Əhməd bəy, ver çeki, halal xoşu olsun.

Əhməd bəy. Baş üstə. (*Cibindən çek çıxardır*) Kəbleyi, al bu iyirmi min funt-sterlinqin çeki. Möhkəm yerə qoy, itirsən, cavabdeh deyilik.

Kəblə Muxtar. Arxayın olun, can cibimə qoyacağam.

Nəsrullah bəy. Nağd pul hamısı bu gecə bizə çatmalıdır.

Kəblə Muxtar. Arxayın olun. Qulbeçənizlə göndərərəm.

Nəsrullah bəy. İndi üçünüz də bir-birinizlə öpüşün...

Kəblə Muxtar, Hacı və Məşədi öpüşürlər. Nəsrullah bəy yaylıq çıxardı göz yaşını silir.

Əhməd bəy. Bu qədər dövlətli adamın elə nazik ürəyi var!

Nəsrullah bəy. Əhməd bəy, o gətirdiyimiz brilyant boyunbağını ver Kəbleyiyə, salsın qızımızın boynuna.

Əhməd bəy (*cibindən boyunbağı çıxardır*). Kəblə Muxtar, buyurun, Nəsrullah bəyin şəxsi hədiyyəsidir. Soltan Əbdülhəmidin qırxıncı zövcəsi üçün almışdı, o xəl olunandan sonra qaldı özümüzdə.

Nəsrullah bəy. Ştrissen söz danışma, Əhməd bəy, sən dediyin qolbaq idi, bunu mən yaponlardan almadım? Yadından çıxıb?

Əhməd bəy. Düzdür. Tamam yadımdan çıxıb! (*Boyunbağını Kəblə Muxtara verir*) Kəbleyi, gör necə gün kimi şölə saçır.

Kəblə Muxtar. Çox sağ olun, başımı uca elədiniz.

Məşədi (*Hacıya*). Tülkü, burada da qazandı.

Bu halda musiqi çalınır. "Oğlan evi gəldi" – deyə səslər eşidilir. Hamı səhnəyə çıxır. İmamqulu bir əlində tapança, bir əlində kart kağızı oynayır. Sonra hamı o biri otağa keçir. Hacı ilə Məşədi Nəsrullah bəyin və Əhməd bəyin qolundan tutub aparırlar. Onlarla bərabər səhnəyə gəlmiş jandarma kapitanı lap axırda o biri otağa keçmək istədikdə molla paltarında, gözüçəsməkli birisi səhnəyə gəlir və kapitanı səsləyir.
Kapitan qaydır.

Kapitan. Buyurun, molla əmi, mənə dair qulluğunuz!

Casus. Mənəm, cənab kapitan, tanımadınız? Otuz doqquz nömrəli.

Kapitan. Əhsən, özünü elə dəyişmişən ki, tanıya bilmədim. Nə sözün var?

Casus. Qız ilə nökr bizim göz altında saxladığımız Roza xanımın yanına getdilər.

Kapitan. Nə qız, nə nökr? Başa düşürəm.

Casus. Kəblə Muxtarın qızı ilə nökrü. Bir fayton gəlib dayanmışdı, onlar tələsik mindilər, mən atıldım faytonun dalına. Saxladılar bizim izlədiyimiz evin qabağında... Düşüb evə girdilər.

Kapitan. Nə bildin ki, qız Kəblə Muxtarındır?

Casus. O cür canlar alan gözəl Bakıda bir dənədir, tanımamaq olar?

Kapitan. Bu nə danışqdır? İki addım irəli! Əlahəzrət padşahın keşiyində dayanmış məmur gözəlliyə qarşı küt olmalıdır. Bəs niyə iki addım irəli gəlmirsən? Ömr vermərəm?

Casus. İki addım irəli gəlsəm mənə o biri otaqdan görə bilərlər.

Kapitan. O da düzdür. Ayıqsan, əhsən!

Casus. Əmriniz nə olacaq?

Kapitan. İşlər yaman dolaşığa düşüb. Sən get, o evi gözədən qoyma. Mən bu saat gəlirəm.

Casus. Sifətimi dəyişim?

Kapitan. Yox, elə bu cür yaxşıdır.

Casus. İstəyirsiniz keşiş şəklinə düşüm. Mollanın keşiş olmağı bir dəqiqəlik işdir.

Kapitan. Dedim yox. Geriyə dön, marş, qapıdan çıx!

Casus gedir. Kəblə Muxtar gəlir.

Kəblə Muxtar. Kapitan? Gəlin, baxın, görün, oğlan mənim qızımçün nələr göndərib.

Kapitan. Heç bilmirəm bu ağır xəbəri sizə necə verim.

Kəblə Muxtar. Nə olub, kapitan, açıq danışın!

Oyankı otaqdan Firuzə xanımın səsi gəlir. "Kəbleyi, Kəbleyi!"

Kapitan. Odur, haray qopdu, indi nə olduğunu bilirsiniz.

Firuzə (*içəri girir*). Muxtar! Başın batsın! Evimiz yığıldı!

Kəblə Muxtar. Ay arvad, başıaçıq hara gəlirsən? Kişi var.

Firuzə. Kül sizin kişi başımıza! Alagöz yoxdur!

Kəblə Muxtar. Necə yoxdur?

Firuzə. Yoxdur da... qaçırdıblar.

Kəblə Muxtar. Hara qaçırdıblar?

Firuzə. Axmaq suallar vermə, kökə Məhəmmədin oğlu! Tez gör neyləyirsən? Evimiz yığıldı... Ay!.. Ay!.. (*Çığırmağa başlayır, o biri*

otaqdan qonaqlar tökülüşürlər, "Nə olub? Nə olub? Nə var?" deyər
hərə bir sual verir)

N ə s r u l l a h b ə y (yavaşdan Əhməd bəyə). Kəbleyinin arvadı
hürkmüş marala oxşayır.

Ə h m ə d b ə y. Bu haray nə pis vaxtda qopdu!

K ə b l ə M u x t a r. Camaat, mənim namusuma toxunublar, qızı-
mı qaçırdıblar, nə durmusunuz?

İ m a m q u l u. Əlim gicişir, adam öldürmək istəyirəm. Bu saat
mən o qaçırdan adamı tapıb bu tapançadakı güllələrin hamısını çaxa-
cağam başına.

F i r u z ə. İmamqulu qardaş, əgər tapıb onu öldürə bilməsən, onda
gəl bu Kəblə Muxtarı öldür. Bu namussuzluqdan sonra başında papaq
saxlamağa onun ixtiyarı yoxdur.

İ m a m q u l u. Baş üstə, bacı, arxayın ol! Camaat, gəlin dalımca!

Ə l i b a b a. Gəlin dalımızca.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Əli Məsrur, gəl.

K ə b l ə M u x t a r. Hara gedək? Bu boyda şəhərdə onu harada
axtaraq?

K a p i t a n. Mən yerini bilirəm, gəlin!

Gedirlər. İşıq sönrür.

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Bakının küçələrindən biri. Əlibaba ilə İmamqulu Kəblə Muxtarı
gətirib güclə bir daşın üstündə oturdurlar.

Ə l i b a b a. Dədə, bir balaca özünə gəl!

K ə b l ə M u x t a r. Gecəni səhərə kimi gəzmədiyimiz yer qal-
madı, tapılmadılar. Mən yıxıldım, mən biabır oldum. İndi bütün şəhər
duuu... zurna götürüb çalacaq.

İ m a m q u l u. Alagöz xanımı qaçırdan adam girimə keçsin, bo-
ğazımı üzəcəyəm. Yaman əlim gicişir, adam öldürmək istəyirəm.

Ə l i b a b a. Yazıq bacım indi görəsən haradadır?

K ə b l ə M u x t a r. Onun adını mənim yanımda çəkmə, dəli
olaram. Bivec oğlu bivec! Qurşandın qumara, mən qazandım, sən
uduzdun, mən qazandım, sən uduzdun.

Ə l i b a b a. Bir də əlimi qumara vurmayaçağam.

İ m a m q u l u. Mən də daha oynamayaçağam, Kəbleyi!

K ə b l ə M u x t a r. And için!

İ m a m q u l u. Kəbleyinin əziz canı üçün!

Ə l i b a b a. Dədəm ölsün, daha oynamaram!

K ə b l ə M u x t a r. Başım qarışdı, bəylər yaddan çıxdı. Heç bil-
mirəm evlərinə necə getdilər? Çek hanı, dayan, deyəsən, itirmişəm.

İ m a m q u l u. Nə çekidir, Kəbleyi?

K ə b l ə M u x t a r. İngilis pulunun çeki. Qız cəhənnəmə, pulu
itirirəm. Hə, buradadır, tapıldı, şükür Allaha cibimdə imiş. İmamqulu,
Əlibabanı tək göndərməyə qorxuram, səndən təvəqqəm var: gedin
bize, mənim otağında, şkafin içində iki sarı çamadan var, Əlibaba
yerini bilir, götürüb aparın mehmanxanaya...

Ə l i b a b a. Çamadanların içində pul var, dədə?

K ə b l ə M u x t a r. Yüz min manat. Firuzənin canı üçün manat-
manat oradan-buradan yığmışam. Çamadanları verin Nəsrullah bəyə,
ondan bir qəbzəlvüsul alın.

Ə l i b a b a. O qəder nağd pulu Nəsrullah bəyə verirsən?

K ə b l ə M u x t a r. Əvəzində onlar da mənə ingilis pulunun çə-
kini veriblər, qazançı işdir, tez aparın, tacir gerek sözündə möhkəm
olsun.

İ m a m q u l u. Arxayın ol, Kəbleyi! Əlibaba, gəl.

K ə b l ə M u x t a r. Tapançanı çıxart, ha...

İ m a m q u l u. Yanımda ikisi var.

Gedirlər. Sürətlə qayıdırlar.

K ə b l ə M u x t a r. Niyə gəldiniz?

Ə l i b a b a. Çadralı bir qız, yanımda da bir oğlan, burada, yan kü-
çədə dayanıblar. Oğlan üzünü yaylıqla tutub ki, tanınmasın.

K ə b l ə M u x t a r. Yəqin onlardır.

İ m a m q u l u. Onlardır, Kəbleyi... Bu tərəfdə də tində bir molla
dayanıb.

Ə l i b a b a. Mən mollaı görmədim.

İ m a m q u l u. Mən gördüm, yəqin kəbin kəsdirməyə gedirlər.

K ə b l ə M u x t a r. O hansı köpək oğlu molladır ki, ata-ananın icazəsi olmadan kəbin kəsir?

İ m a m q u l u. Mollaya nə var? Pul ver, atasının yanındaca öz anasını ərə versin.

Rəşid Məğrur gəlir.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Alagözle oğlanı pusa-pusa bura qədər gətirmişik.

K ə b l ə M u x t a r. Qeyrətli dayısan, vallah, qeyrətli dayısan. Sonra qaçarlar, ha!

R ə ş i d M ə ğ r u r. Oradan yol yoxdur. Gəlib buradan keçməlidir. Əli Məsrur pusqudadır.

K ə b l ə M u x t a r. Əli Məsrur kimdir?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Məşhur mühərrir, tanıyırsınız?

Ə l i b a b a. A... Mirzə Əlabbas dönüb Əli Məsrur oldu? Ha, ha, ha!..

K ə b l ə M u x t a r. Gülmə, köpəkoğlu, belə vaxtda adam gülər?

Mirzə Əlabbas gəlir.

M i r z ə Ə l a b b a s. Rəşid Məğrur bəy, molla kimi isə axtara-axtara bu yana gəlir.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Əli Məsrur bəy, sənin molla ilə işin olmasın, gözünü qızdan çəkmə.

M i r z ə Ə l a b b a s. Gör axırın hara gəlib çıxdı, Əlabbas!

Gedir.

İ m a m q u l u. Gizlənin, bu saat mollağın duasını oxuyum.

Gizlənir. Casus molla paltarında o yan-bu yana baxa-baxa gəlir.

İ m a m q u l u (onun qabağına çıxır). Salam, axund əmi, səhər-səhər hara belə?

C a s u s. Sus... çəkil bu yana, iş var.

İ m a m q u l u. Adə, mənə çəkil deyirsən? Mənə, qoçu İmamquluya, çəkil deyirsən?!

C a s u s. İşə düşmədik?

Geri dönüb getmək istədikdə qabağına Kəblə Muxtar çıxır.

K ə b l ə M u x t a r. Hara gedirsən, xəlvəti kəbin kəsən köpəkoğlu!

Rəşid Məğrur və Əlibaba onun qabağını kəsirlər.

R ə ş i d M ə ğ r u r (Əlibabaya). Bacıoğlu, tut, qolunu bağlayıb aparaq uçastoka.

C a s u s. Əl vurmayın, çıxıraram.

İ m a m q u l u. Çığır, ağzından atacağam.

Casusu döyəndə kapitan içeri girir.

K a p i t a n. Bu nə səs-küydür! Quşları güclə tələyə salmışıq, qacırda bilirsiniz.

C a s u s. Cənab kapitan, məni bunların əlindən qurtarın.

İ m a m q u l u. Sənin saqqalını yolacağam. (Əlini atır, saqqal bütövlüklə qopub əlində qalır)

Ə l i b a b a. Mollanın üzünü quru-quru qırxdın ki?..

K ə b l ə M u x t a r. Allah, sən saxla, mən bu cür şey görməmişəm.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Burada təəccüblü bir şey yoxdur. Casusdur. Kapitan, tutun onu, yəqin alman casusudur.

K a p i t a n. Ona əl vurmayın. (Casusa) Keç, bu tərəfdə dayan. Ağalar! Bu, öz itimizdir, əsas fikrimiz qızla oğlanda olmalıdır. Siz gedin, onları elə mühasirəyə alın ki, bir yana tərpenə bilməsinlər, mən indicə gəlirəm.

K ə b l ə M u x t a r. Gedək. Bədbəxt Kəblə Muxtar, qızını mühasirəyə alırlar.

Çıxırlar. Səhnədə kapitanla casus qalır.

K a p i t a n. Sən bilirsən, nəsen?

C a s u s. Əlbəttə, bilirəm, cənab kapitan, deyəcəksiniz axmağam.

K a p i t a n. Yox, dahisən?

C a s u s. İki gündür yuxu yuxulamıram, cənab kapitan, neyləyim, nə qədər əlləşib vuruşuramsa axırı yumruq, söyüşlə qurtarı. Görəsən mənim kimi bədbəxt casus dünyada varmı?

K a p i t a n. Adə, o saqqalı yaxşı-yaxşı yapışdırı bilmirdin? Yapışqana heyfin gəlirdi?

C a s u s. Qoçu İmamqulu adamın öz anadangəlmə tükünü başından qopardar, onun gücünə yapışqan davam gətirər?

K a p i t a n. Bu nə sözlərdir? Farağat! Marş, iki addım irəli! Gözlərinlə məni ye!..

C a s u s. Yeyirəm, cənab kapitan!

K a p i t a n. Sən əlahəzrət padşahın keşiyində dayanmış gizli məmursan. Saqqalı elə yapışdırmalısan ki, bir qoşun dartsa, qopmasın.

C a s u s. Baş üstə, cənab kapitan, paltarımı yenə dəyişim?

K a p i t a n. Yox, öz paltarını gey, get düz həbsxanaya. De ki, mən sənə on gün həbs cəzası vermişəm.

C a s u s. Mənə yazığınız gəlsin, cənab kapitan!..

K a p i t a n. Əmrimi yerinə yetir, heç olmasa səni on gün gözümlə görməsin. Səni gördükcə özüm öz sənətimə nifrət eləyirəm.

C a s u s. Tapşırıq verin, məni qırmızılarla bir kameraya salsınlar. Orada da sizə xidmət göstərmək istəyirəm.

K a p i t a n. Xidmətin başına dəysin!

C a s u s. İcazə verin, rədd olum.

K a p i t a n. Ol!

Casus gedir. Bu halda İmamqulu, Əlibaba, Kəblə Muxtar, Rəşid və Əlabbas səhnəyə gəlirlər.

İ m a m q u l u. Kapitan, onlar bu tərəfə gəlirlər.

K a p i t a n. Hazır olun! Kəblə Muxtar, siz burada, sağ cinahda durun! İmamqulu, qabaqda, hücum planında dayan! Əmrimi gözləyin.

Çadralı bir qadın və üzünü yaylıqla tutmuş bir kişi içəri girirlər. Hərə bir tərəfdən onları əhatə edirlər.

K a p i t a n. Yerinizdən tərpənməyin.

İ m a m q u l u. Qımıldansanız, atacağam.

K a p i t a n (kişiyə). Üzünü niyə tutmusan, aç!

K i ş i. Dişim ağrıyır.

K a p i t a n. Yaylığı üzündən götür!

Kişi yaylığı üzündən götürür. Bu, Xosrovdur.

İ m a m q u l u. Malay oğlandır.

K ə b l ə M u x t a r. Adə, tutmayın məni, tutmayın məni!..

R ə ş i d M ə ğ r u r. Kəbleyi, küçədə yaxşı deyil. Gör siz kimin bacısının ərisiniz?

K a p i t a n. Bu oğlanı mən yaxşı tanıyıram. Onun əlindən hər nə desən gələr. Tez qızın çadrasını açın.

R o z a (çadranın arxasından). Siz necə müsəlmansınız ki, küçədə qızın çadrasını açırınsız?

Ə l i b a b a. Alagözün səsinə oxşayır, odur, özüdür!

K ə b l ə M u x t a r. O namussuz qızın çadrasını aç, hamı üzünə tüpürsün.

X o s r o v. Sizin zor eləməyə ixtiyarınız yoxdur.

İ m a m q u l u. Az danış, ə... açın deyirlər, açın.

X o s r o v (Rozaya). Üzünü göstər. Daha bizimki keçib.

R o z a (çadranı açır). Hə, buyurun, bu da mənim sifətim.

Ə l i b a b a. A... çadranın altındakı matışğadır ki!

K a p i t a n. Nə üçün rus qadını çadraya bürünüb?

X o s r o v. Nə olar? Döndərib müsəlman eləmişəm.

R o z a. İmam Hüseyn haqqı!

K a p i t a n. Yaxşı, bəs Kəblə Muxtarın qızı ilə nökeri haradadır?

X o s r o v. Kəblə Muxtar kimdir?

K ə b l ə M u x t a r. Mənəm, mən bədbəxtəm.

R o z a. Əmi, biz nə sizi tanıyıyıq, nə də sizin qızınızı.

İ m a m q u l u. Bu nə şirin danışır, ə!..

Ə l i b a b a. Zalım oğlu, bu bülbülü haradan tutub salıb çadraya?

K a p i t a n. Sizin bəxtiniz gətirdi ki, evinizi axtardım, şübhəli bir şey tapılmadı. Amma fərqi yoxdur, əvvəl-axır quyruğunuz keçəcək əlimə.

X o s r o v. Quyruğu siz bizə qoşmusunuz, kölgə kimi izlədiyinizdən xəbərimiz var.

R o z a. Kapitan, doğrudan, hamı bizim kölgəmiz? O olmayanda darıxırıq.

X o s r o v. Darıxma, kapitan bizi çox istəyir, quyruqsuz qoymaz. Dayan, qabaqca mən gedim, müsəlman arvadı gərək kişinin dalınca gəlsin!..

Gedirlər.

K ə b l ə M u x t a r. Bu ümidimiz də heçə çıxdı.

K a p i t a n. Qəm yemə, Kəbleyi, axtaran tapar.

K ə b l ə M u x t a r. Gedək, yenə axtaraq, qazandığın pul burnundan töküldü, Kəblə Muxtar!

Gedirlər. Səhnə boşalan kimi Xosrov və Roza tez qayıdılar.

X o s r o v. Gəl, bizim yolumuz buradandır, onlar o tərəfə getdilər.

R o z a. Gör dalmızca kölgə sürünmür ki?

X o s r o v. Heç kəs yoxdur, hara gedək?
R o z a. Gərək, tez Alagözgili tapaq.
X o s r o v. Hə, onları yerbəyer eləsək, rahat gedib işimizi işləyər-
rik, dünəndən mətbəyə getməmişik.
R o z a. Yenə kim isə gəlir. Gör nə əyilə-əyilə divardibi yeriyir?
X o s r o v. Hani? Hə... Deyəsən, yenə həməən tipdir, qrim eləyib,
sifətini dəyişib.

Rəcəb ora-bura baxa-baxa içəri girir. Onları görüb geri
qaçmaq istəyir, birdən tanıyıb dayanır.

R ə c ə b. Axır ki, sizi haqladım.
X o s r o v. Çox axtarmısan? O qoçu sənin saqqalını qopartdı, mən
də bu saat bıgımı yerindən çıxardacağam.
R ə c ə b. Yavaş, Xosrov dadaş, bıgım anadangəlmədir.
X o s r o v. A... bu Rəcəbdir ki...
R o z a. Rəcəb, sənsən? Bəs, Alagöz haradadır?
R ə c ə b. Burada, döngədə gizlətmişəm.
R o z a. Xosrov, çadramı ver, gedib onu bura gətirirəm?

Bürünüb çıxır.

R ə c ə b. Qiyamət qızlar tapmısınız, dadaş. Pərviz qardaş da, sən
də... Təmiz fikirlə deyirəm ey. Ürəyinə şeytan girməsin.
X o s r o v. Şeytanın mənim ürəyimdə nə işi var? Bura bax, Rəcəb,
nökərçilikdən nə çıxar? Gəl səni düzəldim, neft mədənlərindən birin-
də fəhləlik elə.

R ə c ə b. Bacararam?
X o s r o v. Bacaranlar səndən artıq adamlardır? Əlaltından bizim
işimizə də kömək eləyərsən, razısan?
R ə c ə b. Hən da.
X o s r o v. Hən da nədir? De, razısan, ya yox?
R ə c ə b. Allah səndən razı olsun.

Roza ilə Alagöz gəlirlər. Hər ikisi çadramı açır.

R o z a. Bilmirəm siz bu qara kəfəndə necə gəzirsiniz?
A l a g ö z. Xosrov qardaş, Pərviz bizi Yasamal altında gözləyəcək.
X o s r o v. Özü ayaqla getdi?
R ə c ə b. Pay-piyada.

R o z a. Biz sizinçün fayton danışımışıq, indi bu saat yəqin Şamaxı
yolunda gözləyir.

A l a g ö z. Faytonla hara gedəcəyik?
X o s r o v. Pərvizi Yasamal altından götürüb birbaşa Biləcəriyə,
oradan da gecə qatarı ilə Mahaç-Qalaya.
A l a g ö z. Biləcəri, Mahaç-Qala... Təzə yerlər, təzə həyat... həm
maraqlıdır, həm də qorxulu. Uf...

R o z a. Nə var, indidən yorulmusan?
A l a g ö z. Mübarizə nə çətin iş imiş.
R o z a. Bərkə-boşa düşəndən sonra öyrəşərsən.
X o s r o v. Koroğlunun Nigarı, Qaçaq Nəbinin Həcəri bu cür ya-
ranıb.

A l a g ö z. Əgər, Nigar, Həcər oluncaya qədər tutulmasam...
R o z a. Qorxma, quş qəfəsdən uçandan sonra onu təzədən ora
qaytarmaq çətindir.
R ə c ə b. Bura Alagöz xanımın evinə çox yaxındır, uzaqlaşsaq
yaxşıdır.

A l a g ö z. Rəcəb düz deyir.
X o s r o v. Gedək.
R o z a. Gedək, Alagöz, nə dayanmısan?
A l a g ö z. Bakı ilə vidalaşırım. Görəsən, bu küçələri, bu evləri
bir də görəcəyəmmi?

X o s r o v. Pərvizlə siz ən xoşbəxt günlərinizi Bakıda keçirəcək-
siniz. Bizim həyatımız əsl həyatımız gələcəkdədir. Alagöz bacı,
gedək! Rəcəb, düş qabağa, şübhəli adam görəndə işarə elə.
R ə c ə b. Gəlin dalımca, mən bu dərsi dünəndən yaxşı əzbərləmişəm.

Gedirlər. İmamqulu ilə Əlibaba əllərində iki çamadan içəri girirlər.

Ə l i b a b a. Bir az dincələk, nəfəsım kəsildi.
İ m a m q u l u. Dayan, bir ətrafa baxım görüm, şübhəli adam yoxdur
ki? (Ətrafi gözdən keçirir) Qorxulu bir şey yoxdur, oturmaq olar.
Ə l i b a b a. Oturaq bu çamadanların üstündə.
İ m a m q u l u. Ehtiyatlı ol, yüz min manat pulun üstündə otu-
rursan.
Ə l i b a b a. Allahın altında bu yüz minin mincə manatı mənim
olaydı.

İ m a m q u l u. Əlibaba, başıma bir fikir gəlib.

Ə l i b a b a. Nə fikir?

İ m a m q u l u. Bəlkə çamadanları dəyişək.

Ə l i b a b a. Doğru deyirlər ki, qoçunun ağı tapançasında olur, dəyişək, bəs o biri çamadanların içinə nə qoyaq? Açıb təhvil götürəcəklər, axı.

İ m a m q u l u. Məndə bu cür iki çamadan var, ikisinin də içi pul ilə dolu.

Ə l i b a b a. O bəylər qurddur, onlara qəlp pul yeritmək çətindir.

İ m a m q u l u. Başa düşməzlər. Elə məharətlə kəsiblər ki, ancaq bankda seçə bilirlər. Hərdənbir paçkanın içində yeridirəm, bilən olmur.

Ə l i b a b a. Bəlkə aparıb banka qoydular. Onda bir mərəkə qopar ki, Kəblə Muxtar dərimizə saman təpər.

İ m a m q u l u. Kəblə Muxtar bizi nə cür tapacaq? Biz bilirsən həradə olacağıq?

Ə l i b a b a. Hərada olacağıq?

İ m a m q u l u. Monte Karloda. Əsl qumar oradadır, hə?

Ə l i b a b a. Hə.

İ m a m q u l u. Dur, tez ol, yubanmaq olmaz, cəsəətli olmaq lazımdır.

Ə l i b a b a. Hərçi badəbad. Olan olsun, torba dolsun, gedək.

Gedirlər. İşıqlar sönür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Mehmanxana. Nəsrullah bəyginin mənzili. Otaqda heç kəs yoxdur. Qapı döyülür, bir azdan Məşədinin başı görünür, o ətrafa baxır, ayağının ucunda içəri girir.

M ə ş ə d i (pıçıltı ilə, qapıdan çölə). Gəl içəri, Hacı, gəl.

H a c ı (ehtiyatla otağa girir). İcazəsiz otağa girmək bunlarda böyük biədəblik hesab olunur.

M ə ş ə d i. Açıq qarıya girərlər. Bəs haradadırlar?

H a c ı. Yəqin o biri otaqdadırlar hələ yatırlar.

M ə ş ə d i. Gün günortadır, bu vaxta kimi yatmaq olar?

H a c ı. Deyir o tərəflərdə adətdir, adamlar hamısı gündüzlər yatırlar, gecələr səhərə kimi işləyirlər.

M ə ş ə d i. Əcəb tərs adətləri var.

Qapı döyülür.

H a c ı. Cavab verək, verməyəək?

M ə ş ə d i. Səsini çıxartma, bizə nə!

Kəblə Muxtar qapıdan boylanır, tacirləri görüb içəri girir.

K ə b l ə M u x t a r. Nəsrullah bəy hələ yatır?

M ə ş ə d i. Yatırlar.

K ə b l ə M u x t a r. Onda bəs niyə buranı kəsdirmisiniz? Gedin işinizə, kişilərin istirahətinə mane olmayın.

H a c ı. Səni onlara görsən kim vəkil təyin eləyib?

K ə b l ə M u x t a r. Hacı, dünən axşam evimdəydin, sənə ağır söz demədim.

H a c ı. Deyərdin, payını da alardın.

K ə b l ə M u x t a r. Ay nəməkbəharam! Qarnını yarsalar, bir pud mənim duzum çıxar!

M ə ş ə d i. Yavaş danışın, dalaşmağa yer tapmısınız? Tacirlərin adını batırmayın, ayıbdır.

K ə b l ə M u x t a r. Sən də çəkil bu yana, kasəlisin biri kasəlis.

M ə ş ə d i. Kasəlis özünsən... ağzımı açıy ey...

K ə b l ə M u x t a r. Hamınız mənim çörəyimi yeyib qudurmuşunuz.

H a c ı. Çörəyin çox idi, qızına verəydin, qoşulub qaçmayaydı...

K ə b l ə M u x t a r. Ailəmin adını çəkmə, mən sən deyiləm ki, dörd yerdə arvad saxlayım, dördünü də acından öldürüm!

M ə ş ə d i. Sus... Səs gəlir, deyəsən, yuxudan oyandırlar.

Üçü də susub, qulaq asırlar. Bu halda qapı taybatay açılır.

Mirzə Əlabbas hövlnak içəri girir.

M i r z ə Ə l a b b a s. Kəbleyi, fəlakət!

K ə b l ə M u x t a r. Nə olub, qızın meyidi tapılıb?

M i r z ə Ə l a b b a s. Yox canım, bankdan...

K ə b l ə M u x t a r (onun sözünü kəsir). Bir az yavaş danış. Kişiləri yuxudan oyadarsan.

M i r z ə Ə l a b b a s. Bankdan gəlirəm. Verdikləri çek qəbul olunmadı.

K ə b l ə M u x t a r. Nə ixtiyarları var, qəbul eləməsinlər, görək təcili Fitolbörkə göndərsinlər.

M i r z ə Ə l a b b a s. Yalandan yazıblar, nömrə də yalandır, fəmi-
liya da yalandır, hamısı yalandır.

H a c ı. Mirzə Əlabbas, bir az yavaş danış, o biri otaqdadırlar, eşi-
dərlər.

M ə ş ə d i. Vallah, çıxıb tükümüzü yolarlar.

K ə b l ə M u x t a r. Qoy dursunlar, yüz min manatı geri alaca-
ğam. İstəmədim ingilis pulunu, bədbəxt Kəblə Muxtar!..

M i r z ə Ə l a b b a s. Nə yüz min manat?

K ə b l ə M u x t a r. Bəs xəbərin yoxdur? Yüz min nağd göndər-
mişəm! Əlibaba və İmamqulu vasitəsilə.

M i r z ə Ə l a b b a s. Veriblər?

K ə b l ə M u x t a r. Bəs, necə? Bu da qəbzləri. *(Cibindən qəbz
çıxardıb Mirzə Əlabbasına verir)*

M i r z ə Ə l a b b a s *(oxuyur)*. Qəbzəlvüsul. Sonra, dalını oxuya
bilmirəm. Bunu hansı dildə yazıblar, Kəbleyi?

K ə b l ə M u x t a r. Bilmirəm, bizim dildə deyil?

M ə ş ə d i. Yəqin firəngcədir.

H a c ı. İngilis dilində olar.

M i r z ə Ə l a b b a s. Bir kəlmə də oxumaq olmur. Təkcə
“Qəbzəlvüsul” bizim əlifbayladır. Bir də altdan yazılıb Nəsrullah bəy
Otaylinski, Əhməd bəy Butaylinski. Qalanı kim bilir hansı millətin
dilindədir?

K ə b l ə M u x t a r. Mirzə Əlabbas, qolumdan tut, dizlərim əsir,
başım fırlanır.

M i r z ə Ə l a b b a s. A yekə kişi, adam da adama yüz min manat
nağd pul verir?

K ə b l ə M u x t a r. Nə bilim, mən nə bilim? Ay Hacı, düşmə-
çiliyimiz qalsın bir tərəfdə, bir kəlmə ağıllı söz de, partlayıram.

H a c ı. Ürəyini sıxma, Kəbleyi, bu saat özləri durub bizi arxayın
eləyərlər.

M ə ş ə d i. Bəlkə zarafat eləyiblər.

K ə b l ə M u x t a r. Bu boyda zarafat olar?

Rəşid Məğrur içəri girir.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Əli Məsrur, səni redaksiyada gözlədim, göz-
lədim, axırda bura gəldim.

M i r z ə Ə l a b b a s. Bankda idim.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Bizim pulumuz gəlib?

M i r z ə Ə l a b b a s. Xəbər tuta bilmədim, başım qarışıq oldu.

K ə b l ə M u x t a r. Gətirib küçəyə töküblər, yığışdırmadın?

R ə ş i d M ə ğ r u r. Kəbleyi, min ton kağız sifariş eləmişəm, xirt-
dəyə kimi borca girmişəm, o cür sözlərin yeri deyil. Əli Məsrur, tez
banka get, öyrən.

M i r z ə Ə l a b b a s. Mən qələt eləyəyəm, bir də banka ayaq
basaram. Saxta çek gətirmisən deyə polisə xəbər verirdilər, güclə ya-
xamı qurtardım.

R ə ş i d M ə ğ r u r. Saxta çek?

K ə b l ə M u x t a r. Deyəsən dəli olmağa başlayıram. Əlim-
ayağım əsir.

Höknürəb ağlayır. Bu halda açıq qapıda Mirzə Cəlil, Hüseyn,
Ağa və Əyyub əmi görünür.

Ə y y u b ə m i. Nə olub burada? Kəblə Muxtar, niyə belə ağla-
yırsan?

K ə b l ə M u x t a r. Ölmüşəm, a kişilər, basdıranım yoxdur.

H a c ı *(Məşədiyə)*. Kaş ki, ölsün, basdıran tapılar.

M i r z ə C ə l i l. Bu həmənlə Kəblə Muxtardır?

Ə y y u b ə m i. Bəli.

M i r z ə C ə l i l. Qızın istədiyi adamla gedib, ölməyib ki, ağla-
yırsan?

K ə b l ə M u x t a r. Əşi, qız nədir, oğul nədir, hamısı qırılınlər,
gözündən bir gilə yaş çıxmaz. Pulum gedib, qazancım gedib. Buna div
ürəyi dözə bilməz. Siz savadlı adamlara oxşayırsınız, Mirzə, qadan
alım, gör bu qəbz hansı dildə yazılıb?

Qəbz Mirzə Cəlilə verir.

M i r z ə C ə l i l *(qəbzə baxır)*. Nəsrullah bəy Otaylinski, Əhməd
bəy Butaylinski.

K ə b l ə M u x t a r. Bəli, qadan alım, məşhur milyoner tacirlər-
dir, bu da yüz min nağd əsginasın qəbzidir.

Mirzə Cəlil. Hə, yavaş-yavaş məsələ aydınlaşır. Mən bu adamları yaxşı tanıyıram.

Kəblə Muxtar. Tanışlarındır? Şükür Allaha. Oxu, qadan alım, onların dilini sən yaxşı bilərsən.

Mirzə Cəlil. Özləri haradadırlar?

Kəblə Muxtar. Bu biri otaqda yatırlar.

Mirzə Cəlil. Açın, o qapını.

Hacı. Olmaz.

Məşədi. Qəzəblənərlər.

Mirzə Cəlil. Açın deyirəm, qorxmayın, orada heç kəs yoxdur.

Yan otağın qapısını açır. Kəblə Muxtar, Rəşid Məğrur, Mirzə Əlabbas, Hacı və Məşədi ora gedir, təəccüblə geri qayıdırlar.

Mirzə Əlabbas. Nə bildiniz ki, orda heç kəs yoxdur?

Mirzə Cəlil. Mən öz "dostlarımı" yaxşı tanıyıram, onlar məşhur lotulardır, şəhər-şəhər gəzib avam insanları talayırlar. Bir şəhərdə dindən, şəriətdən, mövhumatdan istifadə eləyib ölü dirildirlər, o biri şəhərdə acgözlükdən, tamahkarlıqdan, pula ibadət eləməkdən istifadə eləyib saxta çek işə salırlar.

Rəşid Məğrur. Mən onların şərəfinə şeir yazmışam. Əlli min manat pul vəd eləyiblər, deyirsiniz, yəni, o da yalandır? Ola bilməz!

Hüseyn. Nə üçün olmur? Yalan şerin yalan da haqqı olar.

Kəblə Muxtar. Mən Kərbəlaya getmişəm, bu kişi Məşədə, bu Həccə, nə təhər oldu ki, üçümüzü də aldatdılar, xəbərimiz olmadı?

Mirzə Cəlil. Ona görə ki, siz üçünüz də heçə bərabərsiniz. Ürəyinizdə pul məhəbbətindən başqa heç bir şey yoxdur. Savadınız yox, mədəniyyətiniz yox, insaf və mürvətiniz yox... Pul hissindən başqa bütün hissələriniz iflic olub. Qurdlar, çaqqallar, qarğalar belə çürük bədən axtarırlar ki, dağıdıb parçalasınlar.

Rəşid Məğrur. Demək hamımız can üstündəyik.

Mirzə Cəlil. Siz çoxdan ölmüsünüz. Xalq işə diridir. Bir gün gələcək, bu dirilər bədəninizə müsəllət olan bütün qurdları məhv eləcəklər.

Kəblə Muxtar. O vaxtı gözləyə bilmərəm. Bu saat polisi qatacağam jandarmaya, jandarmanı polisə... Onları tutmaq lazımdır. Tez olun, gəlin!

Mirzə Cəlil. Artıq gecdir!

Kəblə Muxtar. Gec deyil, haradadır İmamqulu, haradadır Əlibaba?

Kapitan içeri girir.

Kapitan. Nə olub, Kəbleyi? Tapıldı?

Kəblə Muxtar. Yox, bunlar da qaçdı. Mənim yüz minimi götürüb qaçdılar. Kapitan, onları tut, pulumu qaytar. İyirmi mini nağd sənindir.

Kapitan. Bu saat. Quş olub göyə də uçsalar, əlimdən qurtara bilməzlər!

Fit çalır. Hər tərəfdən cavab fitləri eşidilir. İşıqlar sönür.

ONUNCU ŞƏKİL

İkinci şəklin dekorasiyası. Nəsrullah ilə Əhməd çiyinlərində çamadan gəlirlər.

Nəsrullah. Uf, bir az oturaq, ayaqlarım hərəkət eləmir. Güman eləyirəm ki, daha bizi burada tapa bilməzlər.

Əhməd. Bura heç şeytanın da ağına gəlməz. Yaxşı qurtardıq. Az qala tutacaqdılar. Ora bax, Nəsrullah, bir bax!

Nəsrullah. Haranı göstərirsən?

Əhməd. Qurbanı olduğum İrani.

Nəsrullah. Buradan görünür?

Əhməd. Odur bax, bu Araz çayı, sərhəd, o da İran kəndləri.

Nəsrullah. Gördüm, gördüm.

Əhməd. Bilirsən nə var, şeyxəna, bəsdir bu tayda avaraçılıq elədiyimiz, keçək o taya, əmmaməmizi taxıb sənətimizlə məşğul olaq.

Nəsrullah. Hələ bir neçə il mən heç bir işlə məşğul olmayaçağam. Əlimizdə bu qədər pul var, nəyin dərdini çəkirik? Üç və ya dörd arvad alıb oturacağam Tehrandə. Bu pulları bir ucdan yeyəcəyəm.

Əhməd. Allah Kəblə Muxtara o dünyada behişt qismət eləsin. Onun yüz mini olmasaydı, işi bu qədər tez qurtara bilməyəcəkdik. Amma ikicə gün də dayansaydıq, bir bu qədər də varımız idi.

Nəsrullah. Tamahkar olma, yaxşı aradan çıxdıq.

Əhməd (çamadanı qucaqlayır). Ay sənə qurban olum, pull! Canımsan, ciyərimdən, namusumsan, qeyrətimdən!

N ə s r u l l a h. Yaxşı, Əhməd, bəs İranda bizdən urus pulunu götürəcəklər?

Ə h m ə d. Dünyanın harasında olsan, bank götürəcək. Urus pulu möhkəm puldur, qızıldan bahadır.

N ə s r u l l a h. Elə isə kefimizdir. Otuz minlə sən otuz il dolarsan.

Ə h m ə d. Otuz niyə? Çamadanlarda yüz mindir.

N ə s r u l l a h. Yetmiş mini mənimdər, otuz mini sənindir.

Ə h m ə d. Ay özün öləsən.

N ə s r u l l a h. Mən qazanmışam, sən ortada vəgirlik eləmişən.

Ə h m ə d. Sən özünü dartıb oturmusan, bütün əməliyyat mənim əlimdən gəlib keçib.

N ə s r u l l a h. Əhməd, sən heç o otuz minə də layiq deyilsən. Mənim yerimdə özgəsi olsaydı, bir tulapayı verib səni yola salardı.

Ə h m ə d. Nəsrullah, səni bu qayaların üstündən ataram, qurda-
quşa yem olarsan.

N ə s r u l l a h. Sən məni atarsan, dılğır?

Ə h m ə d. Dılğır özünsən, bambılı!

N ə s r u l l a h. Kəs səsini!..

Ə h m ə d. Sən kəs səsini!

Xirtəkləşəndə birdən səs gəlir.

N ə s r u l l a h (yavaştan). Yavaş, soyub-soyub quyruğunda mür-
darlama. Yaxşı, qırx olsun.

Ə h m ə d. Əllidən bir qəpik düşən köpək oğludur.

N ə s r u l l a h. Mən ölüm, qırx beşə razı ol!

Ə h m ə d. Ay sənün başın batsın! Nə pis yerdə mən ölüm çəkdim!

N ə s r u l l a h. Əlli beşi mənim, qırx beşi sənindir.

Ə h m ə d. Yaxşı, dilənçi oğlu, dilənçi. Burada da öz zatıqırıqlığı-
nı göstərdin.

N ə s r u l l a h. Əlini, ver!

Ə h m ə d. Əlimi neyləyirsən? Qorxuram sonra bir barmağım əskik
gələ.

N ə s r u l l a h. Barışaq.

Ə h m ə d. Yaxşı, gəl, barışaq.

Qucaqlaşib öpüşürlər.

N ə s r u l l a h. Vaxtında yola düşək. Axşama qalmayaq.

Ə h m ə d. Yola düşək deyəndə, əlində başbiletin var ki, sərhəddə
əsgərə göstərəsən, buraxa? Heç o tərəflərə hərlənmək olmaz.

N ə s r u l l a h. Bəs haradan keçək, göylə uçaq?

Ə h m ə d. Yol ancaq bu dağların üstündəndir. Orada, qayaların ba-
şında elə cığırlar var ki, ins-cins də bilmir.

N ə s r u l l a h. Bu ağır yüklə dağlara dırmaşmaq mənim qeyrətim
deyil, şeyx Əhməd.

Ə h m ə d. Elə mənim də qeyrətim deyil.

N ə s r u l l a h. Bəs neyləyək?

Ə h m ə d. Yenə çamadanlar olmasaydı ayağımızla birtəhər gedər-
dik. Amma bu ağır yüklə o dağlara dırmaşmaq heç mümkün deyil.

N ə s r u l l a h. Əhməd, bu tərəfə iki atlı gəlir, gizlən, evin yıxıl-
sın, yəqin bizi axtarırlar.

Ə h m ə d. Dayan, mən bir baxım, hə, birinin tüfəngi də var.

N ə s r u l l a h. Götür çamadanları, geri qaçaq.

Ə h m ə d. Heç yerə qaçmaq olmaz. Əgər bizi axtarırlarsa, demə-
li, hər tərəfi tutublar, yaman yerdə axşamladıq.

N ə s r u l l a h. Gizlən, bu kolların dalında.

Çinovnik gəlir.

Ç i n o v n i k (səhnə arxasına). Sən atların yanından çəkilmə,
hürküb qaçarlar, mən baxım görüm, buralarda bulaqdan-zaddan varmı?

N ə s r u l l a h (kollun dalında, Əhmədə). Bizim dalımızca gəlmə-
yiblər, yol ötəndirlər.

Ə h m ə d. Mən də elə görürəm. İçməli su axtarır.

N ə s r u l l a h. Onların atlarını pulla ala bilsək, nə yaxşı olar?!

Ə h m ə d. Ağıllı fikirdir. Üzə çıxaq?

N ə s r u l l a h. Çıxaq. Nə olacaq, olacaq...

Kolların dalından çıxırlar.

Ç i n o v n i k (onları görüb dik atılır). Bismillahirrəhmanirrəhim.

N ə s r u l l a h. Bismillah deməyindən məlum olur ki, müsəlmansan?

Ç i n o v n i k. Mə... mə... mə...

Ə h m ə d. Mələmə, sözünü de!

Ç i n o v n i k. Mənə toxunmayın, yol ötənəm... burada yoldaşım
da var, qoyun onu çağırım.

N ə s r u l l a h. Yox, aşna, keçəl suya gedən deyil. Keç bu tərəfə. Yoldaşına xəbər versən, başını Ordubad qarpızı kimi yarıq. (*Əhmədə*) Tapança yanındadır mı?

Ə h m ə d. İki birdən. Guruldadım?

N ə s r u l l a h. Hazır ol!

Ç i n o v n i k. Mənə yazığımız gəlsin, vallah, səkkiz uşağım var, səkkizi də qız.

Ə h m ə d. Kimsən, hara gedirsən?

N ə s r u l l a h. Düz adamsan, yanında tufəng niyə gəzdirirsən?

Ç i n o v n i k. Çinovnikəm, bankda işləyirəm, bax, bu aşağıda görünən kəndə gedirəm, vergi yığmağa. Bu yasavulu da mənə veriblər ki, qayıdanda hökumətin puluna toxunan olmasın.

Ə h m ə d. Düzünü deyirsən?

Ç i n o v n i k. Qurana and içirəm, çinovnik olmağıma baxma, mən bir müsəlman adamam...

N ə s r u l l a h. Onda qorxma. Biz müsəlmana əl qaldırmırıq! (*Əhmədə*) Tapançanı gizlət, əlində açılar.

Ə h m ə d. Gizlətməmişəm, arxayın ol.

N ə s r u l l a h. Biz Culfaya gedirik, yolda atlarımız su içən kimi yıxılıb öldülər.

Ç i n o v n i k. Suda zəhər varmış ha...

Ə h m ə d. Yaxşı ki, o sudan özümüz içmədik.

N ə s r u l l a h. İndi pay-piyada qalmışıq bu dağların başında. Sizin yolunuz yaxındır, atlarınızı bizə satın.

Ç i n o v n i k. İndi ki, pulunuz var, düşək kəndə, sizə bir cüt yaxşı at alım.

Ə h m ə d. Kəndə düşə bilmərik, yolumuz uzaqdır, tələsirik.

N ə s r u l l a h. Atlarınızı burada bizə satın, kənddə özünüz üçün yaxşısını alarsınız.

Ç i n o v n i k. Dağın başında alver, mən birinci dəfədir eşidirəm.

N ə s r u l l a h. Dünya dəyişib. Hələ gör kənddə nələr eşidəcəksən.

Ç i n o v n i k. Vallah, heç bilmirəm nə cavab verim.

Ə h m ə d. Hə, satırsan, satmırsan?

N ə s r u l l a h. Yaxşı, bəsdür, hövsələni də! (*Çinovnikə*) Mənim bu yoldaşım bir az qoçutəhərdir. Öldürməkdən başqa əlindən heç nə gəlmir. (*Əhmədə*) Yazığı niyə fələyin dəminə vermək istəyirsən? Şirin dil ilə danışa bilmirsən?

Ç i n o v n i k. Yaxşı, razıyam, satıram.

N ə s r u l l a h. Yoldaşın bir söz deməz ki?

Ç i n o v n i k. Yox, canım, atlar bizimdir. Burada sizə sataram, kənddən alaram.

Ə h m ə d. Qiymətini de!

Ç i n o v n i k. Vallah, heç ömrümdə at alveri eləməmişəm. Neçə-yə desəm yaxşıdır, hə? Yüz manata.

Ə h m ə d. Axmağa bax ha... yüz manata beş at almaq olar.

N ə s r u l l a h. Yaxşı, çəkil bu yana, o saat qızıqma, yüz deyir, yüz verərik. (*Əhmədə*) Çıxart yüz manat ver.

Ə h m ə d (*yavaşdan*). Onun yanında çamadanı açmaq olmaz. Pul-ları görür. (*Çinovnikə*) A kişi, üzünü o yana çevir, tərpenmə.

Ç i n o v n i k (*son dərəcə qorxmış halda*). Atma, qadan alım, atma.

N ə s r u l l a h. Atıb eləyən yoxdur, arxayın ol. Üzünü çevir ki, pulumuzun yerini bilmə. Zəmanə pis zəmanədir, adamları tanımaq olmur.

Ç i n o v n i k. Mən düzgün adamam, arxayın olun.

Üzünü çevirir. Əhməd çamadanın birini açır, yüzlük çıxarıb, tez, yenə çamadanı bağlayır.

Ə h m ə d (*pulu çinovnikə uzadır*). Al!

Ç i n o v n i k. Üzümü çevirə bilərəm?

N ə s r u l l a h. Çevir, götür yüz manatı.

Ç i n o v n i k. Bu saat yasavulu səsləyim, atları götürsün. (*Pullara baxır, birdən təəccüblə səslənir*) Pah, evinəcən sənin!

Ə h m ə d. Nə olub?

Ç i n o v n i k. Bu yüzlük qəlpdir ki?!

N ə s r u l l a h. Necə yəni, qəlpdir?

Ç i n o v n i k. Qəlp puldur, saxta...

N ə s r u l l a h. Haradan bildin?

Ç i n o v n i k. Budur bax, bu kağızı... Bu nömrəsi... bu da ki rəngi... Bu yaxınlarda bütün banklara təlimat gəlib, bir dəstə fırıldaqçı çoxlu saxta pul buraxıb... İndi onları bərk axtarırlar... Sizə bu yüzlüyü kim verib?

Ə h m ə d. Yəqin paçkaya qarışdırıb veriblər, xəbərimiz olmayıb...

N ə s r u l l a h. Qaytar onu mənə! (*Pulu çinovnikdən alıb diqqətlə baxır*) Dünyada nə bacarıqsız adamlar var, əməlli-başlı qəlp pul kəsməyi də bacarmırlar. (*Əhmədə*) Yaxşı, bu yüzlüyü mən ayrıca qo-yaram, sahibinə qaytararıq. Sən ayrı pul ver, kişini ləngitmə.

Ə h m ə d (*Çinovnikə*). Üzünü o yana çevir, tərpenmə.

Ç i n o v n i k. Sizin pul çıxarmağınız, lap arvadların soyunmağı kimi bir şey olub.

Ə h m ə d (*yenə çamadanı açır. İki dənə əllilik çıxardıb verir*). Al, daha bu pullara sözün ola bilməz.

Ç i n o v n i k (*pulları alıb baxır*). Necə ola bilməz? Qəlpdir. Özü-nüz baxın, o saat başa düşərsiniz.

N ə s r u l l a h. İşə düşmədik! (*Pulları alıb baxır*) Padşahın başı bir az əyri düşüb, onu deyirsən?

Ç i n o v n i k. Kağızına bax, kağızına! Əsl yüzlüyü, əlliliyi əlinə alanda adamın iştahı açılır, pulu çeynəyib yemək istəyir.

N ə s r u l l a h. O biri çamadanı aç.

Ə h m ə d. Yerini başa salma! (*Çinovnikə*) Üzünü o yana çevir, tərpenmə.

Ç i n o v n i k. Yəqin bu pulları alanda da belə eləmişiniz, ona görə də sizə qəlp pul basıblar.

Üzünü çevirir.

Ə h m ə d (*o biri çamadanı açır, baxır*). Deyəsən bunlar da o cürdür.

N ə s r u l l a h (*Çinovnikə*). A kişi, gəl bura, özün seç, yüz manat götür.

Ə h m ə d. Neyləyirsən? Pulların yerini özgə adama göstərmək olar?

N ə s r u l l a h. Daha ondan keçib, deyəsən, qazanc qudurub mayanı yeyib. (*Çinovnikə*) A kişi, gəl də.

Ç i n o v n i k. Yoldaşın atmaz ki?

Ə h m ə d. Yox, yox, gəl, icazə verirəm.

Çinovnik onlara yaxınlaşır.

Ç i n o v n i k. Bu iki çamadanın ikisi də doludur?

Ə h m ə d. Onun sənə borcu yoxdur.

N ə s r u l l a h. Səbirli ol, ay Allahın bəndəsi. Başımızın üstündə qara buludlar oynayır, xəbərin yoxdur. A kişi, gəl, bu pulların qəlpi ilə əslini ayr bir-birindən.

Ç i n o v n i k (*çamadanların içindəki pullara diqqətlə baxır*). Burada bir manat da əsl pul yoxdur, hamısı saxtadır.

N ə s r u l l a h. Diqqətlə bax.

Ç i n o v n i k. Mən bank işçisiyəm, gözümdən qaçmaz. Ağzımda deyirəm ki, bu pullar hamısı saxtadır. Ələ düşsəniz ikinizi də güllələyərler.

Ə h m ə d. Elə sənin özünü bu saat güllələrəm.

Ç i n o v n i k. Özündən çıxma. Bu pulları alanda diqqətlə baxaydın, görək. İndi mənim üstümə xoruzlanmaqdan nə çıxar?

N ə s r u l l a h. Deyirsən şəhərə aparsaq əngəli çıxar?

Ç i n o v n i k. Dayan... dayan... hələ bəzi paçkalarda üstəndən bir-iki qəlp pul qoyub altını tamam ağ kağız eləyiblər. A kişilər, siz pul alanda sayıb eləməmişiniz, məgər?

Ə h m ə d. Saymağa, baxmağa, vaxt oldu ki?

N ə s r u l l a h. Bəs neyləyək?

Ç i n o v n i k. Mənim məsləhətim, bax, bunların hamısını tökün bir yerə, yandırın, izi-tozu da qalmasın. Mən əslində görək sizi tutub aparaydım divanxanaya... amma görürəm bədbəxtsiniz, fırıldaqçı əlinə düşmüşünüz... Sağ olun, icazə versəniz, gedərəm.

N ə s r u l l a h. Sən o səkkiz qızının canı, bu barədə bir adama danışma.

Ç i n o v n i k. Qızlarımın canı üçün, arxayın olun.

Gedir. Xeyli sükutdan sonra.

Ə h m ə d. Bəlkə bu adam bizi aldatdı?

N ə s r u l l a h. Yox, bu adam aldatmadı, o adamlar aldatdılar. Sən çamadanı açan kimi mən gördüm ki, bu pullar ölü pullara oxşayır, parıltısı yoxdur.

Ə h m ə d. Demək, Kəblə Muxtar bizə kələk gəldi, hə? Getmişdik saqqal gətirməyə, bıçığı da qoyduq gəldik.

N ə s r u l l a h. Getmişdik ölü diriltməyə, diriləri öldürüb yola saldılar.

Ayağı ilə çamadanları vurur, pullar səpələnir.

Ə h m ə d. Heyf, qırx səkkiz qızılı havaya sovurduq!

N ə s r u l l a h. Lüt-madərşad qayıdırıq İrana.

Ə h m ə d. Özümüzə aparaq, bəlkə orada yeritdik.

N ə s r u l l a h. Yox, onlara yaxın düşmək olmaz.

Ə h m ə d. Onda bu zəhrimarları yandıraq. Kişi birdən şeytanlayar, tutub dədəmizi yandırarlar.

N ə s r u l l a h. Bizim dədəmizi Bakıda yandırılar. Cibimizdə kibrit almağa pulumuz yoxdur. Qoy bu pullar səpələnsin yollara, gəlib-gedən götürsün, xərcləyəndə tutulsun. Biz yandıq, qoy onlar da yanıb kül olsunlar. Gedək, başlayaq öz köhnə peşəmizə, min bərəkət, yenə əmmaməyə.

Gedirlər. Arxa işıqlar sönür, səhnənin qabaq tərəfi daha da işıqlanır.

Mirzə Cəlil, Hüseyn və Ağa içəri girirlər.

A ğ a. Hərflər əliboş getdilər ki!..

H ü s e y n. Son sözləri də bu oldu: “Min bərəkət yenə əmmaməyə”... Demək, belələri üçün avamlıq, cahillik, tamahkarlıq, paxıllıq, mövhumat və din pərdəsi ən sınınmış pərdədir.

M i r z ə C ə l i l. Bu pərdəni yırtıb dağıtmaq üçün, bu ölümə məhkum adamları yolumuzdan kənar eləmək üçün xalq özü vuruşmağa başlamışdır. Biz isə acı gülüşümüzlə bu vuruşa kömək etməliyik. (Üzünü tamaşa salonuna çevirir) İndi mən də sizi deyib gəlmişəm, ey mənim tamaşaçı qardaşlarım! Qoymayın, ölümlər diriləri soysunlar.

1966

Hekayələr

Nəsrət... Hələ də domuzi Bakıda yandıqlar. Cibimizdə
kibrir alacağı... Qoy bu pullar səpələnsin yollara,
gəlib-gələn... deyəndə tutulsun. Biz yandıq, qoy onlar da
yanıb... başlayaq öz köhnə peşəmizə, min bəreket,
yeni...

Hekayələr

Osmanlılar Azərbaycana... Cəlil Naim əfəndi...
Böyük...
Cəlil Naim əfəndi...
mərkəzə...
yaxın...
mərkəzə...
Böyük...
Cəlil Naim əfəndi...
mərkəzə...
yaxın...
mərkəzə...

ŞİRİN BÜLBÜL

1

Elə bir zamandan danışırım ki, böyüklərin xatirəsində çox yaxşı
qalıb, kiçiklərin isə heç ağına gəlməz.

O zamanlar Bakı belə deyildi. Küçələr, meydançalar dava meyda-
nına bənzəyirdi; vuran vuranın, kəsən kəsənin idi. Güclülər gücsüz-
lərin başına yumruqlar yağdırırdı. Zorlular zorsuzlara qan uddururdu.
Aləm bir-birinə qarışmışdı. İt yiyəsini tanımırdı. Müxtəsər, müsavat
zamanı idi.

İndi boyu daha da balacalanmış, rəngi daha da saralmış, danışığını
itirmiş yekəburun Cəlil Naim əfəndi o zamanlar Azərbaycanın şirin
bülbulü idi.

Təzəpirdə “din və millət düşmənlərinə” qarşı tarixi söyüşlərə
çıxan və camaatın ağızını heyrətdən yarım saat açıq qoyan yalnız və
yalnız Cəlil Naim əfəndi olmuşdu.

İngilislər Azərbaycana dəvət olunmamışdan qabaq Quba meyda-
nında, Kömürçü bazarında o, ingilislərin əleyhinə düz saat yarım çənə
işlətməmiş və bütün bazar camaatının qəlbində böyük bir həyəcan törət-
mişdi.

İngilislər gələndən sonra isə Cəlil Naim əfəndi tamam dəyişmiş,
başqa havalar çalmağa başlamışdı. Bakı kommunarları güllənənən
gecə o, qumarda pul udmuş və sərxoş olub, general Tomsonun yaşadığı
binanın qaravulçusu ilə öpüşmüşdü.

Osmanlılar Bakıya hücum edəndə Cəlil Naim əfəndi “Ay camaat,
qoymayın, sünnülər gəldi şiələri öldürməyə” – deyər təbliğat aparmışdı.

Osmanlılar Bakıya girən kimi isə Cəlil Naim əfəndi dilini, qafiyəsi-
ni dəyişmiş və osmanlı dili ilə danışmağa, osmanlı yeməyi yeməyə,
osmanlı qaşığı işlətməyə başlamışdı. Bakı camaatı bu dəfə də Cəlil Naim
əfəndinin nitqini dinləməyə nail olmuşdu. Osmanlı çavuşlarının nəzərlə-
ri altında əriyərək “Ax, osmanlılar, osmanlılar” – deyər Cəlil Naim əfən-
di tribunada ağlamış və onu oradan güclə dartıb düşürmüşdü.

Osmanlılar Azərbaycandan çəkilən kimi isə o, yenə söyüşə başlamışdı.

Cəlil Naim əfəndi bu cür yüksəlmiş, bu cür artmış və bu qədər uca mərtəbəyə çatmışdı. İndi artıq meydan boşaldıqdan sonra onun bazarı yaman rəvac olmuşdu. O, İndi təkcə Bakıda deyil, bütün Azərbaycan-da nitqlər söyləməyə və böyük-böyük işlər görməyə başlamışdı.

Budur, Cəlil Naim əfəndinin evinin qabağında bir fayton dayanmışdır. Faytonçu kozlada oturaraq çubuq çəkir və gözlərini bir nöqtəyə zilləyərək düşünür. Faytonun atları da qulaqlarını salıb, ay dodaqlarını uzadaraq düşünürlər.

Cəlil Naim əfəndi təbliğat üçün kəndlərə gedəcək, orada müsavətin vəziyyəti və hökumətin möhkəmliyi haqqında məruzə etdikdən sonra, sadıq və yararlı adamlar tapıb, öz sıralarına yazacaqdır.

* * *

Budur, ikimərtəbəli binanın böyük qapısı taybatay açıldı. Gödək-boylu Cəlil Naim əfəndi evdən çıxdı. Atlar bir qorxu varmış kimi qulaqlarını şəkleyərək başlarını qaldırdılar. Faytonçu cilovları düzəltdi. Cəlil Naim əfəndi arvad-uşağın üz-gözündən öpüb faytona mindi. Onun dalınca tez qayıtsın deyə su atdılar. Yaşmaqlı bir müsəlman arvadı gizləncə, fatonun bir yanına göy muncuq bağladı.

Fayton Bakı küçələrində toz qaldıraraq vağzala doğru yola düşdü...

* * *

Payızdır. Çöllər, dağlar vaqonun pəncərəsindən sönük xəyallar kimi ötüb keçir. Hər tərəf sapsarı saralmışdır. Çoxdan kotan görməmiş, vıran qalmış tarlalarda nə bir insan, nə də bir quş görünür. Cəlil Naim əfəndi bu mənzərəyə tamaşa edərək nə isə düşünür və arabir incə-incə gülümsünür.

Onu həyatda hər şeydən çox yalnız iki şey maraqlandırır: yemək və qadın... bütün bu dağdöğələrin, mərəkələrin, vuruşların, hətta bütün millətin, dinin belə əsası yemək və qadın deyilmi? – deyə o düşünür və başını silkələyərək öz sualına özü “hə” cavabı verir. Onun fikrincə yemək birincidir. Cəlil Naim əfəndiyə görə bütün mübarizələrin əsası yeməkdir, yemək fəlsəfəmizin əsasıdır. Bu əsasın ətrafını qaplayan ət isə qadındır. Qadinsız millət olmaz, qadinsız məmləkət olmaz.

Cəlil Naim əfəndi bu cür təsəvvürlərlə üç-dörd arvad alıb boşamışdı. Boşadığı arvadların hamısından yemək üstə narazı olmuşdu. Onun fikrincə qadınların kimisi yeməyi bişirir, lakin onu incəliklə, naz-qəmzə ilə yeyə bilmir; kimisində də bu nazi-qəmzə var, ancaq bişirdiyi xörəyi it də yeməz. Cəlil Naim əfəndi hələ bu vaxta qədər həm yeməyi, həm də bişirməyi bacaran qadın tapa bilməmişdi. Ona görə də bütün məhəbbətini yalnız yeməyə vermişdi.

Cəlil Naim əfəndi vaqonun pəncərəsindən uzaqlara baxır və gözü-nün qabağından keçən mənzərələr ona dadlı, gözəl yeməkləri xatırladırdı; sapsarı zəfəran rəngli üfüqdə dolma kimi kimi düzölmüş qara təpələr ani bir sürətlə ötüb keçir. Günəş, susuzluqdan sarı buğda kimi olmuş saftalı bağlarını isidir. Ağaclarla nəinki saftalı, hətta yarpaq belə olmadığı halda yetişmiş iri, sulu saftalılar Cəlil Naim əfəndinin yadına düşdükcə ağzı sulanır, gözləri parıldayır və ona elə gəlirdi ki, bu saat hamı yemək-icməkdədir. Budur, küçədə durub qatara tamaşa edən kəndli uşaqları əllərində armud gəmirirlər. Balaca körpələr analarının döşündən iştahla süd əmirilər, quşlar dimdiklərində balaları üçün yem aparırlar. Qatarın gəlməsindən yenicə xəbərdar olan alabaş acıqlı-acıqlı hürdükdən sonra qabağındakı sümüyü gəmirir...

...Cəlil Naim əfəndi davam gətirə bilmədi. Hirsə çamandakı bişmiş toyuğun bir budunu qoparıb bütünlüklə ağzına soxdu, bir udumda içəri ötürdü və buradan başlayaraq ta mənzilə çatana qədər fasiləsiz yedi.

Stansiyada düşdükdə artıq günorta idi. Orada burulqanlar kimi yüksələn toz sütunları günəşin qarşısında qövsü-qüzeh yaratmışdı. Hər tərəfdən yuyulmamış bozbaş qabının iyi gəlirdi. Stansiya skamyalarının üstündə paltarının rəngi ilə üzünün rəngi bir-birindən seçilməyən adamlar uzanaraq yatırdılar. Bunların üzlərinə daraşan milçəklər yaxından adam keçəndə, leş üstə daraşmış qarğalar kimi, ətrafa səpələnir, sonra isə yenə əvvəlki yerlərinə toplaşırdılar.

Cəlil Naim əfəndi stansiya rəisinin yanına girdi. Yekəbiğ stansiya rəisi onu görəndə kimi ayağa qalxdı, yaxın gəldi və ayaqlarını bir-birinə çırparaq hərbi təzim etdi.

Rəisin boğazına qara bir yaylıq bağlanmışdı. Bu yaylığın ucundan ilişdirilmiş saat bağı aşağılara qədər uzanırdı. Rəisin yekə ağzında, qarışıq üzündə, çal saçında, qırmızı burnunda çoxdan bəri keçirdiyi sərxoşluq həyatının izi vardı.

– Bu tərəflər sakitlikdirmi?

Cəlil Naim əfəndinin bu sualına stansiya rəisi quru, rəsmi tərzdə cavab verdi:

– Sakitlikdir, cənab! Qoyun quzu ilə otlayır.

Lakin burnunun ucuna qədər tərləmiş rəis yanıldığını hiss edərək, yenidən təzim etdi və daha da qalın səslə dedi:

– Bağışlayın, cənab, demək istəyirdim ki, qurd quzu ilə otlayır.

– Yollarda qaçaq-quldur varmı?

– Nakaradlırlar ki, bir yolu da tutalar!..

Bu cavabdan sonra Cəlil Naim əfəndinin ürəyi sakitləşdi. O, vüqarla belini dik tutub rəisin kabinetinə girdi və yumşaq divanın üstündə əyləşdi. Bu cür şərəfi gözləməyən rəis üç-dörd dəfə çölə çıxdı, içəri girdi, kiminlə isə pıçıldışdı, kimə isə əmrlər verdi, sonra Cəlil Naim əfəndinin qabağında baş əyərək mehriban səslə dedi:

– Rahatlanmaq istəyirsinizmi, cənab? Hər şey hazırdır!

Cəlil Naim əfəndi səssizcə ayağa qalxdı. Sükut razılıq işarəsi olduğundan rəisdə böyük bir sevinc əmələ gəldi. O, ayaqlarını bir-birindən ayırmayaraq bir də əyildi və böyük təntənə ilə qapını açdı. Çöldən içəriyə üfunətli bir qoxu gəldi.

Cəlil Naim əfəndi parıldayan çəkmələrini yerə basmaqdan qorxaraq bayıra çıxdı.

Rəisin evinin qabağında meydan ətraf kəndlərdən gəlmiş kəndlilərlə dolu idi. Onlar “Bakıdan hökumət gəldiyini” eşidib şikayət üçün növbə gözləyirdilər; bəziləri də dəstə-dəstə orda-burda dayanaraq, göz-qulaq olurdular ki, rəis evdən çıxanda nəzərdən qaçırmasınlar.

Cəlil Naim əfəndi rəisin evindən üç-dörd saatdan sonra çıxdı. O, sərxoş idi. Papağını lap gözünün üstünə endirmiş, pencəyini çiyninə atmışdı. Onun yaxası tamam açıq idi. Ayaqqabılarının bağları dalınca sürünürdü, səndələyə-səndələyə bir az yol getdi, sonra ayaqları bərk şeyə ilişdi. Cəlil Naim əfəndi dayandı. Ayağının altında bir kəndlinin uzandığını görüb yüksəkdən biədəb bir söyüş söydü, yanındakı rəisə tərəf dönərək dedi:

– Murad ağa, bu köpək oğlanları yenə keflidilər? Məgər mən tapşırمامışam ki, bu qədər içməsinlər? Qırmaq lazımdır hamısını! – O əyilib, diqqətlə yerdə uzanmış kəndliyə baxdı. – Buna bax, buna!.. Yəqin üç adamın arağını təkbaşına ötürüb içəri... malades! Səd malades!

Tələtümə düşmüş gəmi kimi oyan-buyana yırğalanıb birdən üzüa-şağı getdi. Murad ağa onu qucaqlayıb saxlamasaydı, kim bilir o “qiy-mətli” baş daşa dəyib nə kökə düşəcəkdə! Bu hadisəyə heç bir əhəmiyyət vermədən Cəlil Naim əfəndi yenə Murad ağaya sarı dönüb soruşdu:

– Hə, gözünü döymə, cavab ver görüm, bu kişi niyə keflidir?

Murad ağa cavab verincəyə qədər kəndlilərdən bir neçəsi irəliləyib asta səslə dedilər:

– Ağa, kefli deyil, acdır!.. Acından ölür.

Cəlil Naim əfəndinin gözləri kəlləsinə çıxdı.

O, üzünü güclə ayaq üstə duran Murad ağaya çevirib dedi:

– Murad ağa! Sənin əziz canın üçün, bu adam lap nahaq ölür, görək ölməsin!

Murad ağa təzim edib, ona tərəf əyildi, qıpqırmızı qızararaq cavab verdi:

– Baş üstə, cənab! Tapşıraram ölməsin.

Cəlil Naim əfəndi dalı-dalı çəkilib xəstənin üstündən tullandı və üzünü camaata çevirib yüksəkdən çığırdı:

– Siz öləsiniz, camaat!.. Hamınız keflisiniz...Hamınız araç içmisi-niz!.. Yaxşı eləmişsiniz. Araç içkilərin şahıdır, için bizim hökumətin sağlığına, sağ olsun müsəvat!.. Ura!..

Heç kəsdən səs çıxmıdı. Cəlil Naim əfəndi hədəqəşindən çıxmış gözlərini bir az oyan-buyana gəzdirdi, heç kəsin qımıldanmadığını görüb, hamının ölgün, xəstə gözlərlə baxdığını görüb ağız-burnunu qırıqdıraraq çığırdı:

– Camaat, sizin hamınızın...

O, çox qəliz söyüş söydü, ancaq yenə heç kəsdən səs çıxmıdı. Ortada uzun bir sükut oldu, sonra yerdə uzanıb yatan sarıbənz kəndli başını qaldıraraq tüpürdü və Cəlil Naim əfəndinin üzünə kinli-kinli baxaraq, onun söyüşünə daha möhkəm bir söyüşlə cavab verdi.

Hamı qorxudan diksindi. Cəlil Naim əfəndinin yuxarı qalxan ta-pançasını Murad ağa güclə saxladı.

Uzun həngamədən sonra onu faytona mindirdilər.

Cəlil Naim əfəndinin getdiyi kənd – Çinarlı kəndi stansiyadan dörd saatlıq bir məsafədə idi. Stansiya ilə bu kəndin arasında, hər iki tərəfində iri qoz ağacları əkilmiş gözəl bir yol var idi. Fayton irəlilədikcə, yoldan ötüb keçən kəndli arvadlarına, qoca kişilərə, kiçik uşaqlara və kişilərə təsadüf edilirdi.

Quraqlıq Çinarlı kəndini tamam batırırmışdı. Xırman vaxtı olmasına baxmayaraq, kənddə yeməyə çörək tapılmırdı.

Meyvə yeməkdən, bulanıq göl suyu içməkdən kəndlilərin hamısının qarnı şişmiş, rəngləri saralmışdı. Səkkiz gün armud yeyib dolanan bir kəndli bu gün kəndin ortasında yığılıb öldü. Bu ölən kəndli bütün həyatında həmin kənddən bayıra çıxmayan və həmişə azərbaycanlılarla bir yerdə yaşayıb biçinçilik edən bir erməni idi.

Kənd böyükələrinin hədə-qorxusundan bu adama bir loğma çörək də verən olmadı. Meyit hələ də kəndin ortasında qalırdı. Heç kəs onu basdırmağa cürət etmirdi. Bir yandan da əxlaqsız müsavət zabıtləri camaatı dinc qoymur, iki-üç gündən bir kəndlərə qarışqa kimi daraşırdılar, “Sizi ermənilərdən saxlayırıq” – deyib gəlinlərə, qızlara sataşırdılar.

Fayton Çinarlıya girdikdə Cəlil Naim əfəndini bir dəstə atlı qarşıladı. Kəndə xəbər yayıldı. Ölümlə dolu kəndin, üzlərinə ölü rəngi çökmüş adamları qorxudan ora-bura səpələndilər.

Ətrafını atlılar bürümüş fayton kəndin ortasında – armud yeyib ölən erməninin meyidi qarşısında dayandı. Cəlil Naim əfəndi adamların köməyi ilə yerə düşdü. Yol gəldikcə Cəlil Naim əfəndinin bədəninə çalxalanmış araş onun kiçik gözlərini bir az da kiçiltmiş, boyunu bir az daha qısaltmışdı. O, qabağında kəmərbəstə durmuş kənd bəyi Mürsəl bəydən soruşdu:

- Ay bəy, bu yerdə yatan adam kimdir?
- Ağa, yatmayıb, ölüdür.
- Malades... Səd malades!..

Qonaq Murad bəyin evinə getdi.

Nəşəli Cəlil Naim əfəndi oturan kimi vaqondakı düşüncəsinin məbədini bəyin adamlarına söyləməyə başladı. O, tapançasının bağını əlinə oynadaraq donuq gözlərlə baxan Mürsəl bəyin qoçusuna deyirdi:

– Yemək və qadın... Həyatın mənası bu iki şeydədir. Yemək qadın kimi, qadın da yemək kimi olmalıdır.

Onun hüsurunda oturmağa cürət etməyib ayaq üstə duran Mürsəl bəy qorxa-qorxa soruşdu:

– Cənab, siz nə cür qadın təsəvvür buyurursunuz?

Cəlil Naim əfəndi üçüncü bir adamın mövcudiyətini indi hiss etmiş kimi, üzünü Mürsəl bəyə çevirib başdan-ayağa qədər onu süzdü. Mürsəl bəy onun nəzərləri altında açıq yaxasını düzəltməyə, düymələməyə başladı. Cəlil Naim əfəndi əlini yuxarı qaldırıb yüksəkdən söylədi:

– Qadın... qadın... Arvad demirəm, arvad bir zad deyil... Mən elə qadın təsəvvür edirəm ki, onun mövcudiyəti insan üçün ruhən bir qida olsun... Elə deyilmi, bəy?

Mürsəl bəyin ən hörmətli adamı və qolunun dayağı Əhməd bəy bu səsə yuxudan ayıldı və başı ilə razılıq işarəsi verərək dedi:

– Əlbəttə, əlbəttə!

– Saçları ipək kimi yumşaq, üzü qaymaq kimi ləzzətli, dodaqları marojna kimi olsun! Elə deyilmi, ay a bəy?!

Əhməd bəy yenə diksindi və bir daha özünü unutmamaq üçün gözlərini bərəldib qeyri-adi səslə dedi:

– Əlbəttə, əlbəttə!

– İnsan maddi yemək yedikdən sonra qadın onu ruhən qidalandırmalı... Qadın... qadın... qadın insanın allahıdır.

Cəlil Naim əfəndi səsini bir az da ucaltdı, üzünü Mürsəl bəyə çevirərək bərkədən qışqırdı:

– Yenə mənə ilham gəldi, bəy! Gətir bir az yemək yeyək, kefirmiz açılsın...

Həmin saat süfrə açıldı. Cəlil Naim əfəndi böyük bir həvəslə çox sevdiyi işinə başladı.

Elə bu vaxt bəyin adamları qapı-qapı düşüb kəndliləri meydana yığmağa başladılar. Hamıya xəbər verdilər ki, bu gün kənddə müsavət firqəsi tərəfindən böyük bir mitinq olacaqdır. Hər kəs öz arzusu ilə meydana gəlməli və müsavət firqəsi haqqında olacaq məruzəni dinləməlidir.

Kənd meydanını iki nəfər yaxşıca süpürdü. Gələn çox az olduğundan əlavə tədbirlər görüldü: bir adam məscidin yanındakı ağaca çıxıb (bu ağac minarəni əvəz edirdi) bir iki ağız “əssalat” deyər çığırdı. Sonra da odunla ləyən döyməyə başladılar.

Cəlil Naim əfəndinin boyunun qısa olması, Mürsəl bəyin adamlarını düşündürürdü. Onun hamını görməsi və hamının da onu görməsi

üçün kürsünü əvəz edəcək yüksək bir şey lazım idi. Bu yüksək yeri daşlardan düzəltmək istədilər, mümkün olmadı, münasib bir şey tapmaq üçün yaxın evləri axtarmağa başladılar. Meydana yaxın bir yerdə, həyətin ortasında duran bir su boçkası var idi. Bəyin adamları onun suyunu boşaldıb meydanın ortasına gətirdilər.

Kəndlilər yavaş-yavaş boçkanın ətrafına topladılar. Çadraya bürünmüş arvadlar halay vuraraq kişilərdən uzaqda oturdular və başlarını tərpedərək pıçıl-daşmağa, barmaqları ilə onu-bunu göstərərək danışmağa başladılar.

Cəlil Naim əfəndi meydana yetişdikdə kəndlilər sıxlaşdılar və müsavat nümayəndəsinə yaxşı tamaşa etmək üçün daha da yaxın gəldilər.

Cəlil Naim əfəndi bəyin adamlarının vasitəsilə boçkanın üstünə qalxdı. Beş dəqiqəyə qədər öz müvazinətini saxlamaq üçün əlləşdi, sonra da tədricən səsinə ucaldaraq danışmağa başladı:

– Həzərat! – dedi. – Ey Çınarlı kəndinin camaatı! Mən bizim hökuməti-milliyəmizin müqəddəs firqəsi olan müsavat firqəsi tərəfindən göndərilmişəm. Mən sizə öz milli firqəmizin mənə və əhəmiyyətindən bəhs edəcəyəm...

O əvvəlcə mənasını özü də bilmədiyi farsca bir beyt oxudu:

– Camaat, farslar deyirlər ki:

İlahahü əcz nəzdi sitəm pişə əbləhəst
Əşki-kəbab baisi-tüğyani-atəşəst.

– Ey samein kəndlilər! Əgər miyanınızda düşmən, ərabi-kafiri var isə, onunla söhbəti-sazidən etinə və ictimab edərək mübarizəyə əşəddi ondan əsirgəməyin. Firqeyi-müsavat, firqeyi-müsəlman, firqeyi-ədələt məqamındadır. Firqeyi-müsavat cümlə əvamünnasın dəfatiri-əkabirində məsturdurlar ki, bu firqeyi-həmşəmətrənah onları kafiran hücumundan və bəlayi-erməniyyədən dəf etməyə müvəffəq olmuş və həzrəti-Allahın mübarək kölgəsinin onların üzərinə düşməsinə xeyli yardımda bulunmuşlardır.

Cəlil Naim əfəndi nöqtəni qoyub bir az nəfəs alan kimi arvadlar oturan tərəfdən bərk ağlaşma qopdu. Əşidilən hıçqırıqlar arasında:

– Can, axund əmi! İmamə Allah rəhmət eləsin!

– Nəfəsinə qurban!

– Yezidə lənət, – kimi səslər eşidildi. Həmin saat bəyin adamları aralığa səpələndilər. Çoxdan bəri imam būsətı görməmiş və nətiqin danışığından məhərrəmliyi xatırlayan arvadları güclə sakit etdilər.

Məhərrəmlik būsətını xatırlamış arvadlar daşların üstündə oturma bilmədilər. Ürəklərini boşaltmaq üçün evlərinə qayıtdılar. Bircə dəqiqədə meydan arvadlardan boşaldı.

Hay-haray kəsildikdən sonra Cəlil Naim əfəndi boğazını yana uzadıb bir-iki dəfə öskürdü və sözüne davam edərək dedi:

Camaat! Ey Çınarlı kəndinin avam əhalisi! Mənim sizə nəsihətim budur ki, dünyada bütün öyilikləri zəxireyi-axirət qılıb səriüzzəval olan dünyayi-qəddarə vəfa etməyin və əmri-napak, qərbi-bəid nəfəsi əziziniz kimi bilib heç bir pisliyi onların bəbində rəva görməyin. Ancaq və ancaq və yenə də ancaq... bizi istəməyənləri sərnigün etmək lazımdır, sərnigün...

Dal sırada oturan kəndlilərə yavaş-yavaş dən düşürdü. Camaat Cəlil Naim əfəndinin nitqinin nəşəsi ilə, yavaş-yavaş dağılırdı. Cəlil Naim əfəndi danışdıqca qızır və qızdıqca danışdı. O, əlini gah qərbə uzadır, kəndlilər də onun əlinin dalınca qərbə baxır, gah şərqə uzadır, kəndlilər də onun əlinin dalınca şərqə baxırdılar. Cəlil Naim əfəndi Rüstəm-Zal kimi qalxıb düşür və ağzından köpük daşa-daşa danışdı. O, gah da özünün mövqeyindən və hörmətindən söhbət açırdı. Hamısının da sonunda bir ağır ermənilər haqqında deyirdi.

Kəndlilər yavaş-yavaş azalırdılar. Adamların getməsi ilə müvazi olaraq Cəlil Naim əfəndinin danışq sürəti artır və səsi ucalırdı. Cəlil Naim əfəndi gözlərini üfəyə zilləyərək sözləri bir-birinə calayırdı... O, nələr danışdı! Mollaxanada oxuduğu ərəbi, farsı dərslərini yada salır, orada bir çox əzbərlədiyi kəlmələri, sözləri, cümlələri söhbətin arasına qataraq avam kəndlilərin qulaqlarına yamayrdı. O heç qulaq asanlar tərəfə baxmırdı. Mütəmadiyən danışdı. Araq ona əməlli-başlı qüvvət vermişdi. Cəlil Naim əfəndi özündə bu qədər qüvvətli danışq qabiliyyəti olduğunu hələ bu vaxta qədər bilməmişdi. Bu bəlağətli danışqdan sonra təbii ki, kəndlilərin hamısı müsavat firqəsi üçün ölümə belə getməyə hazır olacaqdılar.

Cəlil Naim əfəndi bunu lap yəqin etmişdi. Ona görə də danışığının arasını kəsmirdi, tənəffüs eləmədi. Bir ucdan bütün bildiklərinin ortalığa töküdü.

O, son sözünü söyləmək və qüvvəli alqış sədaları altında danışığını bitirmək üçün üzünü camaata doğru çevirdi. Lakin... qərbə və şərqə uzanan əlləri qeyri-adi bir vəziyyətdə qaldı.

Meydanda heç kəs qalmamışdı. Kəndlilər onun başının qarışıq olmasından istifadə edərək tamam çıxıb getmişdilər. Ancaq birdən lap qabaqda, daşın üstündə bir kəndlinin oturaraq ona baxdığını gördü.

Cəlil Naim əfəndi əlini kəndliyə doğru uzadaraq yüksəkdən çıxırdı:

Afərin sənə! Mən indi bildim ki, bizim də kəndlərimizdə həqiqi idealni adamlar varmış. Mən indi bildim ki, bizim də kəndlilərimizdə öz canını millətə qurban edən millət xadimləri tapılmış... Bax... (o, əli ilə kəndi göstərdi) hamı çıxıb gedib... Onlar anlamadılar. Mənim kələmimin mənasını anlamadılar. Amma sən anladın. Sən bildin... və ona görə də axıra qədər həvəslə oturaraq müsəvat fırqəsi rəhbərinin sözlərini dinlədin... Malades!..

Kəndli bu sözləri axıra qədər dinlədikdən sonra papağını çırpıb başına qoyaraq ayağa qalxdı və Cəlil Naim əfəndiyə dedi:

– Ağa, mən avam kəndliyəm. Sənin o dediklərimdən bir kəlmə də başa düşməmişəm. Ancaq sənin ayağının altındakı boçka mənimkdir. Mən sənin danışıb qurtarmağını gözləyirəm ki, boçkanı evimə aparım. Yoxsa mən də onlar kimi çıxıb gedərdim, işlərim tökülüb qalıb...

Cəlil Naim əfəndinin rəngi ağardı. O, heç bir söz demədi. Ayaqları əsə-əsə boçkanın üstündən yerə düşdü. Kəndli boçkanı meydanın ortasından gurultu ilə diyirləyərək evinə apardı.

* * *

Bu boçka əhvalatından üç-dörd gün sonra Bakıda müsəvat fırqəsi mərkəzi komitəsinin iclasında gödəkboylu, alçaqtəbiətli, şirin bülbül – Cəlil Naim əfəndi kəndlərdə müsəvat fırqəsinin çox hörmətli olduğundan, hər tərəfdə əmin-amanlıq hökm sürdüyündən, kəndlərdə onları nə qədər gözəl qarşıladıklarından məruzə edirdi.

Cəlil Naim əfəndinin bu danışığını hamı çox həvəslə dinləyirdi.

Bu danışıqdan sonra müsəvat fırqəsinin mərkəzi komitəsi ona bol-luca pul bağışladı...

Əsil məsələ də bu idi.

1933

NƏFƏS PULU

Əsgər ağa konyak butulkasını boşaltdıqdan sonra qolunun bütün qüvvəti ilə bağı aşağına doğru fırlatdı və ayağa durub donuq gözləri ilə o yan-bu yana baxmağa başladı.

Uzaqdan qulağına incə bir zarıltı gəldi.

Əsgər ağa həmişə ayaq üstə hazır duran Abbasəlidən soruşdu:

– Əə, qulağıma bir səs gəlir, su axır, yoxsa milçək vızıldaıyır?

Abbasəli elə hörmətlə əyildi ki, Əsgər ağanın gülməyi tutdu:

– Abbasəli, dəvə kimi boynunu əyməkdənsə, bir parça dilini tər-pətsənə!

Abbasəli qızardı, qorxa-qorxa cavab verdi:

– Ağa, bizim kənin səsdir.

– Hay bərəkəllah!!! Hay maşallah! Əə, arvada nə həng gəlmisən ki, səsi o cür çıxır?

– Döymüşəm, ağa.

– Düzdür, arvad döyüldükcə yumşaq olar, ancaq Abbasəli, sənin hər yumruğun iki puddur, ona o yazıq dözə bilməz.

– Ağacla döymüşəm, ağa.

Bu sözə Əsgər ağa qəhqəhə çəkib güldü, sonra Abbasəlinin yemək dalınca göndərdi.

Abbasəli getdi. Əsgər ağa bulanıq nəzərlərlə ətrafa baxıb düşünməyə başladı...

Bu gözəl, bu yaşıl kənd ona məxsus idi. Bu otlar, bu ağaclar, bu evlər, çəpərdən o yana bulaq başında səsləri gələn lələdodaq kəndli qızları, hamısı, hamısı ona məxsus idi. Torpaq onun idi, bu torpaqda işləyənlər də onun üçün işləyirdilər; kefi nə istəsə, onu edə bilərdi. Kim ona gözün üstə qaşın var deyəcəkdiniz? Bu avam, aciz, qul kəndlilər?

Əsgər ağa bunu düşünüb yenə qəhqəhə ilə güldü.

Bir aydı ki, gəzməyə çıxmışdı, üç-cə gün əvvəl kəndə qayıtmışdı. Gəldiyinin birinci günü bir az acığı tutdu. Hiss etdi ki, kəndlilər başsız qalıblar. Kətxuda və yüzbaşı qız qaçırmağa məşğul olduqlarından kəndlilər özlərini bir növ ərköyün hiss edirlər. Gör iş nə yerə çatıb ki, Allahın Cında Hüseyini də bulaq başında onunla söhbət edən qızını döyö-döyö apardı, heç əyilmədi də... heç xoş gəldin də demədi... Budu ha... Əsgər ağanın “keçiləri” gəldi. O saat elan elədi ki, su onun torpağından axıb keçdiyi üçün bütün kəndlilər su pulu verməlidirlər.

Hamıdan kasıb olan Cında Hüseyin təcəccüblə soruşdu:

– Ağa sağ olsun, nə pulu?

– Əm... ağanın sözüne sorğu qoyanı, vurun!..

Cında Hüseyini o qədər vurdular ki, tabdan düşdü.

Qərəz... su pulunu yığdılar. Pulu olmayanın evindən palazını, həyətidən dana-buzovunu apardılar. Sabahı günü Əsgər ağanın acığı təzədən tutdu. Yetim Abdulla nə adamdır ki, axşam ağanın evinə süd göndərməyib?

Əsgər ağa bunu eşidib yetimi hüzuruna çağırırdı:

– Əə... yetim qurumsaq, süd hanı?!

– Ağa, and olsun bir balamın canına, xəbərım olmayıb, uşaqların anası süddən qatıq çalıb. İstəyirsiniz qatıq göndərim.

– Qatığı apar sürt uşaqlarının anasının başına! İtil, it oğlu burdan!

Budur ha... Əsgər ağanın “keçiləri” yenə gəldi. O saat təzə vergi qoyduğunu elan elədi. Mal-qara naxıra gedib, gələndə onun torpağını tapdalayır, ona görə də hamı ona inək pulu verməlidir.

Əsgər ağa təzə vergi haqqındaki sözlərini kəndlilərə deyəndən sonra üzünü yetim Abdullaya çevirib soruşdu:

– Başa düşdün, yetim?

Abdulla istehza ilə gülüb dedi:

– Ağa, bu əmrinizin mənə dəxli yoxdur.

– Niyə?

– Çünki mənım inəyim yoxdur, camışım var.

Əsgər ağa özündən çıxdı:

– Nə fərqi var, ay sırtıq yetim?! – Sonra da əlaltılarına üzünü tutub çığırdı. – Əə... vurun!

Abdulla o qədər döyüldü ki, Cında Hüseyinin gününə düşdü. O günü, yəni dünən də kəndlilərdən inək pulu yığıldı...

Bu gün isə... Bu gün Əsgər ağanın kefi kök idi, heç bir təzə naloq icad eləmək fikrində deyildi.

* * *

Əsgər ağa birdən qulaqlarını şəkəldi, ətrafı dinləməyə başladı. Həmin zarıltı yenə də gəlirdi. Zarıltını eşidəndə Abbasəlinin yemək dalınca getdiyi yadına düşdü. Əlini qulağına qoyub gözünü yumdu:

– Abbasəli!

Zarıltı kəsildi. Abbasəlinin yoğun səsi eşidildi.

– Gəldim... Ay ağa...

Abbasəli yüyürə-yüyürə gəldi, əlində yemək yox idi, ancaq gülürdü.

– Nə var, ədə? Əliboş gəlməyin bəs deyil, hələ bir gülürsən də?

Abbasəli əyilib Əsgər ağanın qulağına yavaşdan dedi:

– Ağa, dünənki yenə gəlib, yan otaqda gözləyir.

Əsgər ağa cəld ayağa qalxdı.

... İçəridə nə oldu, nə olmadı – xəbərımız yoxdur. Yalnız onu deyə bilərik ki, yan otaqdan Əsgər ağa axşama yaxın çıxdı, özü də lül kefli idi.

Eyvanda dayanıb kəndə diqqətlə baxmağa başladı.

Artıq günəş üfquə doğru sallanırdı. Kəndlilər işdən qayıdırdılar, bəziləri yorğunluqdan ayaqlarını da ata bilmirdilər.

Əsgər ağa bu mənzərəni diqqətlə süzdükdən sonra, onun qolundan tutmuş Abbasəliyə dedi:

– Əə... mənım bu kəndlilərə lap yazığım gəlir. Get yüzbaşıya de ki, yığsan bir yerə onları, nitq söyləyəcəyəm.

– Ağa, nə paylayacaqsan?

– Ay qanmaz oğlu qanmaz, nitq söyləyəcəyəm! Yoxsa elə bildin ki, ləbləbi paylayacağam?

Abbasəli bir dəqiqədə gözəndən itdi.

– Balam ağaya nə olub ki, duran yerdə bizə ləbləbi paylayır?

– İsrəğa gün su pulu yığdı, dünən inək pulu yığdı, bu gün isə ləbləbi paylayır.

– Ağamızın başından mənım gözüm su içmir.

– Görünür, bunda bir biclik var.

– Onsuz deyil.

Yenicə işdən dönmüş kəndlilər bir tikə çörək yeməyə macal tapmadan yavaş-yavaş hasarın dibinə toplaşdılar. Əsgər ağa Abbasəlinin köməyi ilə onlara yaxınlaşdı və yüksəkdən salam verdi. Bir neçə adam yavaş səslə Əsgər ağanın salamını aldı. Əsgər ağa oturmaq üçün qoyulan kötüyün üstünə çıxıb kəndlilərə baxdı, sonra da bir azca gülümsündü.

– Kəndlilər, – dedi. – Abbasdan xəbər gətirmişdi ki, guya mən sizə ləbləbi paylayacağam. Yalandır! Başa düşməyib, nitq söyləyəcəyəm.

– Kəndlilər bir-birini üzünə baxdılar, heç kəs dinmədi. Əsgər ağa davam etdi. – Kəndlilər mən sizin ağanızam, siz də mənım rəiyyətim. Deməli siz mənım rəiyyətimsiniz, mən sizin ağanızam. Ağaya baş əymək sizin borcunuzdur. Bu dünyada bir mənə baş əyin, bir də qurban olduğum padşaha!.. Padşahımız yaxşı padşahdır. Suya, südə naloq

qoymağıma baxmayın... Bir günlük zarafat üçün elədim. O pulları mən cibimdə saxlamayacağam; hamısını aparıb verəcəyəm padşahın xəzinəsinə. Əslinə qalsa cibinizdəki pulları kim kəsibdir ki?! Əlbəttə padşah! Yenə qaytarıb geri alır. Elə bil aşiq-aşiq oynayıb uduzmusunuz. Amma bir məsələ var ki, siz işləmirsiniz, tənbəlsiniz... Mən and içirəm Allahın özünə ki, siz nəfəs almağa də tənbellik edirsiniz... həzrət Abbas haqqı sizi bir az öz xoşuna qoysaq, nəfəs almağa da pul istərsiniz. Ancaq...

Lakin Əsgər ağa nitqini qurtara bilmədi. Abbasəli birdən yola boylanıb çığırdı:

– Ağa, şəhərdən qonaqlar gəlir.

Əsgər ağa bunu eşidən kimi, sözünü yarımçıq kəsdi və ayağa durub, evə sarı yüyürməyə başladı. Ancaq yarı yoldan geri döndü, kəndlilərə çığırdı.

– Mənim dediyimi yadınızdan çıxartmayın ha!..

* * *

Əsgər ağa getdikdən sonra heç kəs yerindən tərpənmədi, sükut içərisində dayandılar.

Abdulla içərilərində bir az ağıllısı və təcrübəlisi idi. Əvvəlcə onun danışmasını gözləyirdilər; o da danışmayırdı. Arabir dərindən nəfəs alır və nə barədə isə düşünürdü. Abdulla bir az bu cür dayandıqdan sonra evinə sarı getməyə başladı.

O biri kəndlilər də ona baxıb öz daxmalarına doğru yollandılar.

Abdulla alçaq qapıdan əyilərək keçdi. İçəridə qarısı oturub arpa təmizləyirdi. Ona baxmadan buxarının yanına getdi və çubuğunu böyük kəsövlə yandırdı. Çarıqlarını çıxarıb evin ayağına tulladı, gözlərini oda zilləyərək oturdu.

– A kişi, ağa ləbləbi payladı?

– Zəhrimar payladı... – Abdulla dərindən ah çəkdi və qarının üzünə baxmadan danışmağa başladı. – Dedi ki, padşah pulları özü kəsib, ona görə də sizdən yığacaq. Hamınız aşiq-aşiq oynayıb uduzmusunuz. Sonra da dedi ki, mənim torpağımda nəfəs alırsınız, onun pulunu verməlisiniz. Mən belə başa düşdüm ki, hamımızdan nəfəs pulu yığılacaq.

– Allah onun evini yıxsın, a kişi, bu bahalıq vaxtda nə üçün aşiq-aşiq oynayırdın ki, uduzdun?

– Bəhanədir də... Anadan olandan mən əlimə aşiq almamışam. İndi gəlib ki, uduzmusan, gerek pul verəsən.

– O nəfəs pulu nə deyən sözdür?

– Eh, çox avamsan, arvad! Başa düşmürsən ki, nəfəs pulu yığmaq kəndlilərin evini yıxmaqdır. Hamısını hesablayacaqdır. Məsələn, bizim evdən mən nəfəs alıram nə tövr olsa sən də nəfəs alırsan...

– Bəs necə, a kişi, əməlli-başlı nəfəs alıram.

– Mən də onu deyirəm də... O qara günə qalmış uşaq da nəfəs alır, hələ toyuq-cücənin də nəfəs almağını hesablasan, gör nə qədər xərc eləyir!

– A kişi! Qulamgil lap yazıq oldular. Doqquz baş külfətdirlər, hamısı da nəfəs alır. Gör hara vurur onların naloğu?!

– Eh, gör işin axırı gəlib hara çıxdı!..

Qapı açıldı. Qulam içəri girdi, qaş-gözünü sallayıb buxarının yanında oturdu, çarıqlarını çıxarıb evin ayağına atdı və çubuğunu yandıra-yandıra Abdulladan soruşdu:

– Bu nə işdir, yetim! Deyirlər ki, uduzduğumuz pulları bizdən almaq üçün şəhərdən əsgər gələcək.

Abdulla təəccüblə soruşdu:

– Lap yəqin bilirsən ki, şəhərdən əsgər gələcək?

– Hə, hə, deyirlər ki, ağa əmr eləyib şəhərdən əsgər gəlsin.

– Evimiz yıxıldı, a balam!

Qapı açıldı, iki kəndli içəri girdi. Onlar da haman qayda ilə çarıqlarını Evin ayağına tulladılar, buxarının yanında oturdular.

– Bu nə işdir Abdulla, nəfəs almağa də gerek pul verək?..

Abdulla cavab verməyə hazırlaşdı ki, bir ayrı kəndli içəri girdi və hövlnək dedi:

– Deyirlər, kim pullarını aparıb padşahın xəzinəsinə təhvil verməsə, nəfəs almağa qoymayacaqlar.

Bu sözdən sonra evdə dayana bilmədilər, küçəyə çıxdılar.

Küçədə yekə mərəkə açılmışdı. Bir dəstə kəndli küçənin ortasına toplanmışdı. Orada iki adam dava çəkirdi:

– Yalan deyirsən, lap ağ yalan deyirsən! Mən yazıq işdən macal tapıram ki, hələ nəfəs də alım?

– Özün yalan deyirsən! Ağaya yalan danışmaq olmaz! Gedib xəbər verəcəyəm.

– Alçaq oğlu, alçaq! Sənin özündən pul çıxmayacaqlarmı? Sən özün nəfəs almırsan? Yavaş-yavaş hamı çığırmağa, söyməyə başlayırdı.

Abdulla gördü ki, şuluqluq düşəcək, bərkdən çığırdı:

– Səssiz durun, bir-birinizi qırmayın!

Tədarük anbarının müdiri Məmməd Qəribov səhər tezdən yerindən qalxıb tələsik geyinməyə başladı.

Arvadı təəccüb qaldı:

– A kişi, nə var? Nə tezdən durmusan?

Qəribov arvadının üzünə baxmadan dilxor bir halda cavab verdi:

– Gecə yuxuda çiy ət görmüşəm, arvad! Gedim görüm bu günkü qəzeti tapım, görək yenə nə var? Çiy ət, heç mənə düşmür.

Arvad soyduğu kartofu qırağa qoyub təəccüblə Qəribova yaxınlaşdı:

– A kişi, yuxunun qəzetə nə dəxli var?

Qəribov hirsindən lap çığırdı:

– Arvadsan ki, arvad! Yüz fərman çıxma yenə də sənin başa düşməyinə hələ çox-çox var. Otuz ildir mənimlə küllüng vurursan, yenə də bu işlərdən başın çıxmır? Elə ki, mən yuxuda çiy ət gördüm, düşürəm qəzetə. İndi bu gün də yaqın bir iş var. Tez mənə bu günkü qəzeti tap.

– A kişi, bəlkə səni tərifləyiblər?

– Yox, yox. Olsa-olsa o dediyinin astar tərəfi olar. O da ki oldu, işdən xudahafiz. Amma bu səfər olsa daha xudahafizlə yaxamı qurtara bilməyəcəm. Bu səfər işdən on il qoxusu gəlir.

Arvad qab dəsmalı ilə yaşarmış gözlərini silib ərinin qabağında döyükdə-döyükdə qaldı:

– Allah eləməsin. Hər qəzetə yazılanı işdən çıxartmırlar ki. Mən heç başa düşmürəm ki, sən neyləmişən ki, yazsınlar.

Qəribov lap darıxdı. Bir papiros eşib muştuğa taxdı. Stolun üstünə salınmış qəzetin qırağından cırıb maşinkaya soxdu. Kağız alışan kimi papirosu odlayıb kağızı yana-yana xalçanın üstünə saldı və ayağı ilə tapdaladı. Papirosdan bir qullab alıb arvaddan soruşdu:

– Başa düşmədin?

Düşmədim.

– Düşməyə baş lazımdır, səndə heç bir təqsir yoxdur. Mən bütün əhvalatı bu saat sənin yadına salım. Aztorqda işlədiyim yadımdadır?

– Yadımdadır, niyə yadımda deyil? Xan kimi dolanırdıq. Qəndim o qədər idi ki, qapımızda kooperativ dükanı kimi növbə olurdu.

– Hə, sən mənim sözümlü kəsmə. Aztorqun axırı nə oldu? Adam kimi oturub işlədiyim yerdə birdən qəzetdə bir məqalə çıxdı. Elə həmin gecə də yuxumda çiy ət görmüşdüm ha... Məqalə çıxan kimi mənim dalımdan dəydilər. Getdim girdim selpoya. Yadımdadır?

Hamı dönüb Abdullanın üzünə baxdı.

Abdulla həyəcanla dedi:

– Dayanın, nəfs pulu bir tərəfə qalsın, uduzduğunuz pulları necə qaytaracaqsınız?

Cavab verən olmadı.

– Olan, olmayan, kim pul verməsə, nəfəs almağa qoymayacaqlar, onda nə eləyəcəksiniz?

Bu zaman enlikürək, ucaboy bir qoca çomağını yuxarı qaldıraraq çığırdı:

– Qardaşlar! Kəndli qardaşlar! Mən qoca kişiyəm, nəfəssiz dolana bilmərəm.

– Qoymayacaqlar, pulun yoxdursa, nəfəs almağa qoymayacaqlar!

Qoca kişi bir daşın üstünə çıxdı və gücü gəldiyi qədər bağırdı:

– Kəndlilər! Qardaşlar! Əsgər ağa mənim bu dırnağım boydadır, ancaq gəlib mənim kimi ağsaqqal kişinin nəfəsini kəsir. Heyf ki, qocalmışam!.. Cavan olaydım, bir çomaqla min o cür əsgər ağaları yanı üstə uzadardım. Qoymayın, qoymayın nəfəsimizi kəssinlər! Gedin, cavanlar, gedin, onları susdurun! Yandırın, öldürün, canınızı qurtarın!..

Camaatdan vəhşi bir səs çıxdı, hamı birdən dəli kimi qaçmağa başladı.

... Əsgər ağam hər yanda axtardılar. Evində yox idi, qapıları-pəncərələri sındıraraq həyətdə düşdülər, orda da tapılmadı. Nə edəcəkləri barədə məsləhətləşmək istəyirdilər ki, birdən uzaqdan zarıltı səsi eşitdilər, hamı oraya doğru yüyürdü.

Kolların arasında bir arvad uzanaraq zarıyırdı. Kəndliləri görəndə kimi o, əlilə şose yolunu göstərərək dedi:

– Oraya qaçdılar, hamısı qaçdı...

Kəndlilər ağanın dağıdılmış evinə baxıb dərinədən nəfəs aldılar, sonra isə sevinə-sevinə evlərinə getdilər.

Hava elə təmiz, elə gözəl idi ki... nəfəs aldıqca ciyərlər şişirdi.

1934

– Niyə yadımda deyil? Taxılıma bit düşdü, dəyər-dəyməzinə satdıq.

– Hə, selponun axırı nə oldu? Yenə çiy ətlə qurtardı da. Bir il bekar gözdüm. Maşınanın xodunu çək his eləyir. Axırda bir təhər özümü düzəltdim neft anbarına. Yadımdadır?

– Niyə yadımda deyil? Bu ayağımızın altındakı xalını onda aldın da. Qəribov xahiya diqqətlə baxdı. Sonra ah çəkib davam etdi:

– Neft anbarında ayrı aləm vardı. Elə bilirdim ki, Musa Nağıyevəm, neft buruqlarım da fantan eləyir. Neft ayrı şeydir. Qızıldır, qızıl.

– Axırı yoxdur, əşi...

– Olmadı da. Bir gecə keflənib yatdım, yuxuda çiy ət gördüm, səhər də məqalə çıxdı və məni məhkəməyə verdilər. Yadımdadır?

Arvad yenə çirkli dəsmala gözlərini sildi, başını tərپətədi, amma cavab vermədi.

Qəribov mustuğunu barmaqları arasına qoyub o biri əli ilə part vurdu. Mustuğun içindəki papiros kötüyü tullanıb xalçanın üstünə düşdü. Qəribov ayağı ilə kötüyün odunu söndürdü və davam etdi:

– Bir il məhkəməyə gedib-gəldim. Axırı ki, yaxamı bir təhər qurtardım. Pulum lap qurtarhaqurtarda idi ki, müharibə başladı.

Arvad dərindən ah çəkdi:

– Mənim mirvarımı da onda satdın da...

– Sözümlü kəsmə, arvad, gedib girdim çörək dükənina, başladım çörək satmağa. Dedim o zəhirmarın xodunu çək, his eləyir...

– Arvad, istər-istəməz maşinkaya sarı getdi. Fitolini düzəldib aşağı çəkdi. Hisli əllərini ətəyinə silib ərinin yanına gəldi:

– Heç ağlım başımdadır ki? Barı yuxuda gördüyün ət yağlı idimi?

– Döş-maçə idi. Sözümlü kəsmə. Çörək satmağım yadımdadır da?

– Niyə yadımda deyil? Ütü ütüləməkdən yorulmuşdum. İşim, gücüm səhərdən axşama kimi pul ütüləyib sandığa yığmaq idi.

Qəribov pul adı çəkilən kimi lap dəli oldu.

– Bəs hanı o pullar? Axırı nə oldu? Axırı yenə gəlib çıxdı o zəhirmara. O ütülədiyən pullar hamısı getdi girdi vəkillərin cibinə. İndi də bir güclə tədarük anbarına düzəlmişəm. Allaha şükür bir təhər dolanıram. Bir o gördüyüm çiy ət məni dilxor eləyir. Arvad, get gör qonşuya qəzet gətiriblər?

– A kişi, qoy sənə bir az kartof qızardım, sonra.

– Yox, yox. Kartof yeməli halım yoxdur. Kartof yeməkdən zara gəldim.

– Neyləyim, a kişi? Evə kartofdan başqa bir şey gətirmirsən ki, mən də bişirim? Gündə on kiloya qədər çürüyür, atram.

– Bəs mən neyləyim? Bu saat kartof tədarükü aparırıq. Anbarda ayrı şey yoxdur. Di tez ol, yubanma, get qonşuya, qəzet gəlib, ya yox?

Arvad tələsik qapıdan çıxdı. Qəribov üç-dörd dəfə otaqda var-gəl elədi. Sonra hirsli-hirsli papiros eşməyə başladı. Arvad əlində qəzet içəri girdi:

– Ala! Təzəcə gətiriblər.

Qəribov bir aslan kimi qəzetə sarı atıldı. Alıb başdan başa baxmağa başladı. Arvad gözlərini kişinin üzünə zilləyib bir az durdu. Sonra yalvardı:

– A kişi! Hündürdən oxu, mən də eşidim.

– Hələ nə var ki, nə oxuyum, arvad? “Sovet məlumat bürosundan”. “Şanlı qəhrəman”, “Plan ödəndi” bunların mənə dəxli yoxdur. Sonra... Qərib... Ay arvad stulu altıma yerit, ayaq üstə dayana bilirməm.

– A kişi sənə nə oldu?

– Mənə bir şey olmadı, nə oldusa sənə oldu. Yuxum çin çıxdı. Evim yıxıldı.

– Axı bir oxu görək.

– Nəyi oxuyum? Başı belədir “Qəribovun fırıldaqları”. İçindəkini daha niyə oxuyum? İçindəkini onsuz da bilirəm.

Qəribov ayağı qalxdı. Naxoş adamlar kimi stullardan tuta-tuta stola sarı getdi. Stolun gözünü açdı. Qəzetə bükülmüş bir şey götürüb arvadına verdi.

– Ala, arvad! Bunu bir yanda gizlət. Mən tutulandan sonra vəkilə xərclərsən. Nə qədər ki, bu qəzetlər var mənim kimi adamlara yaşayış yoxdur. Bilirdim də... görürsən necə gələcəyi gören adamam?

CEYRAN

Atalar deyirlər ki, söz vaxtına çəkər. Elə keçən il bu vaxt, bizim məhəllədəki Əhməd evləndi. Əhmədin atası Qənbər kişinin bizim tərəflərdə tanımayan az tapılar. Böyük bir idarənin anbar müdürüdür. Evi də düz anbarın yanındadır. Qapıbir qonşudular. Çox rica edirik ki, bu, sizin ağılınıza pis-pis fikirlər gətirməsin, Qənbər kişini hələ bu vaxta kimi əliəyriklidə tutan olmayıb. Düzdür, bir az qohumbazlığı var, məsələn, oğlu müavinidir, arvadı tədarükçü adı ilə məvacib alır. Ancaq bunların işə heç bir təsiri yoxdur. Anbar düpbədüz, aptek tərəzisi kimi işləyir. Söhbət bunda deyil, söhbət Əhmədin toyundadır. Bir toy oldu ki, gəl görəsən. Zurna çalan kim, şabaş yığan kim, tar dəstəsi gətirən kim, müxtəsər, Əhməd gözəl qız aldığına o qədər sevinmişdi ki, qırx gün, qırx gecə toy çalsaydı yenə ürəyi soyumazdı.

Əhmədin öz savadı yediillikdən yuxarı deyildisə də, qız ali məktəbdə oxuyur, adı Ceyrandır. Həqiqətən adına layiq qızıdır... Yeriyyəndə min can alır, danışanda elə bil bülbül oxuyur, güləndə ətrafa sanki gül səpələnir. Qərəz, toyda oturanlara elə gəlirdi ki, Ceyran nağıl kitablarının səhifələrindən çıxıb bir baş bu toya gəlir.

Əhməd yerə-göyə sığmırdı. “Orda oturma, burda otur, orda dayanma, burda dayan, çiyininə şal gətirin, ikitərəfli küləkdən qıza soyuq dəyər, bir az kənarda oturun, qıza istidir. Ceyran, qadası, bircə tikə çörək ye! Ceyran, sən Əhmədin canı, yarımca stəkan çay iç...”

Əhməd bu cür sözlər deyə-deyə sevgilisinin başına fırfıra kimi fırlanırdı. Özü də elə gərgin döyüş vəziyyətində idi ki, guya bu saat onun Ceyranına haradansa hücum gözlənilir və o da bu yolda özünü ölümə verməyə hazırdır. Xanəndə bütün gecəni Ceyran haqqında mahnı oxudu. Hətta, məşhur “Kəklik” mahnısını da dəyişib bu cür oxudu:

Sürmə qaşda nə gəzər,
Ceyran daşda nə gəzər,
Belə yarı olanın,
Ağlı başda nə gəzər.

Ceyran stolun başında Əhmədlə yanaşı oturmuşdu. İpək kimi yumşaq, burma-burma saçları çiyinlərinə tökülür, onu daha da gözəlləşdirirdi. Çöldə dekabr küləyi vıy-vıy vıyıldayırdısa da, ev isti idi. Ceyran bəzən üzünü ağ kalağayısı ilə yelləmək istəyirdi. Əhməd cəld

atılıb onu yelpikləyir və qızın əlinin də tərənəməsinə razı olmurdu. Qonaqlardan birinə duz lazım oldu. Ceyran qabağında duz qabını ona uzatmaq istədi. Əhməd hirsindən qıpqırmızı qızardı. Duzqabını özü aparıb qonağın qabağına qoydu və Ceyranın qulağına pıçıldadı:

– Sən niyə ağır duzqabını qaldırırsan? Qoy özü götürsün.

Müxtəsər, toy qiyamət toy idi, hamı sevinirdi, hamı ura deyib qışqırırdı. Cavanlar öz aralarında pıçıldayırdılar: “Əhməd çox gözəl bir Ceyran ovlayıb, mahir ovçu imiş!”.

* * *

İndi bu toydan xeyli vaxt keçib. İki ay qabaq onların evlərinin qabağından keçirdim. Gördüm Qənbər kişi qapılarının yanında dayanıb dəmi çəkir, dəmi çəkənlərdə bir xasiyyət var, heç vaxt ciblərində spicəka olmaz, odur ki, mən spicəka vermək üçün bir az əylənməli oldum.

Evin qabağında böyük bir yük maşını durmuşdu. Maşının üstündə dayanmış Əhməd mənə baxıb gülümsündü. Onun gözəl kostyumu, kəpənəkli qalstuku və qazan papağına oxşayan dama-dama şapkası var idi. Bir az mənasız yerə bir-birimizə baxıb irişdik, sonra Əhməd bu məşğələdən darıxıb üzünü evə sarı çevirdi:

– Ay uşaq, nə oldu, gecikirik!.. – deyə çağırırdı. Küçə qarısı açıldı, bir qadın çiyində böyük bir kisə ağır addımlarla gəlib, maşının yanında dayandı. Əhməd bir az əyildi ki, kisəni qaldırsın. Gördü əli çatdır, bərkdən dedi:

– Bir az çiyinini qaldırsan olmaz?

Qadın barmaqları üstünə qalxıb kisəni bir təhər maşının içinə qoydu. Geri dönəndə mən onu tanıdım. O, Ceyran idi. Onun əynində köhnə paltar var idi. Saçları üz-gözünə tökülmüşdü. Mən təəccüblə soruşdum:

– Bu təzə gəlin deyil?

Qənbər kişi fəxr ilə gülümsünüb dedi:

– Özüdür ki, var. Anbarımda yükdaşıyan vəzifəsinə təyin eləmişəm. Od parçasıdır, iki gün qabaq xəstəxanadan gəlib.

– Necə məgər? Xəstə idi?

– Yox... Nəvəm olub... Oğlandır...

Bu söhbət zamanı Ceyran yenə böyük bir kisə gətirib maşının içinə qoydu. Geri dönüb çox ağır və dolu kisə ilə qayıtdı. Kisənin ağırlığı

altında onun beli ikiqat olmuşdu. Yarı yolda Ceyran ağırlığa davam gətirmədi. Kisə diyirlənib yerə düşdü, ha istədi çiyinə qaldırsın, gücü çatmadı. Biz üç kişi dayanıb bu hadisəyə tamaşa edirdik. Ceyran qan-tər içində ağır nəfəs alır və çalışırdı ki, kisəni qucağına götürsün, barmırdı. Axırı yerlə sürüməyə məcbur oldu. Bu zaman Qənbər kişi qaşlarını çatıb bərkdən qışqırdı:

– Ay bala, nə eləyirsən, kisə yırtılar!

Ceyran maşının yanında güclə kisəni qaldırdı. Əhməd “Kostyumu bulaşmasın” deyə bir az kənarında dayanıb barmağının ucu ilə kömək elədi. Qənbər kişi mənə sarı dönüb dərin bir mənə ilə dedi:

– Kisənin içindəki undur, un ağır olan şeydir.

Bu zaman içəridən bir qadın səsi eşidildi:

– Ay gəlin, boyuna qurban olum, gəl uşaq ağlayır.

Əhməd Ceyrandan əvvəl cavab verdi:

– Ay ana, əlində işi var, çaydan-zaddan ver, səsini kəssin.

Qənbər kişi gülümsünərək mənə qulağıma pıçıldadı:

– Arvadım gəlinini yaman çox istəyir. Ən acı sözü “boyuna qurban olum”dur.

Nəhayət maşın doldu. Əhməd tayaların üstünə qəzet salıb səliqə ilə əyləşdi. Qənbər kişi mənəmlə görüşüb şoferin yanında oturdu.

Ceyran lap yavaşdan dedi:

Bəs evdə pul qoymursunuz?

Bu sözü Qənbər kişinin qulağı aldı. Başını kabinədən çıxarıb dedi:

Üç-dörd gün də birtəhər dolanın. Toyunuzun borcunu hələ verib qurtarmamışam.

Maşın yola düşdü. Ceyran çox peşman, qəmgin və ümitsiz gözlərlə maşının arxasınca baxıb evə döndü. Mən də bu hadisədən kədərləndim. İstədim papiros yandıram, gördüm spıçkam Qənbər kişidə qalıb.

Yol getdikcə xeyli düşündüm. Xanəndənin sözləri yadıma düşdü. “Ceyran daşda nə gəzər”.

Görəsən yazıq Ceyranı kim ürküdüdü bu daşlığa salıb?!

1956

ALTI QIZIN ATASI

Arvad xəstəxanaya gedəndə Pirəliyə sarı dönüb zırıltılı səslə dedi:

– Uşaqlardan muğayat ol!

– Nə uşaqlar?

– Qızları deyirəm də.

Pirəli hirsindən dodaqlarını çeynədi, arvadının qolundan tutub kobudcasına həyəətə çıxdı:

– Gəl-gəl, – dedi, – o, qızların adını uşaq qoymusan, hələ mənə tapşırırsan da?

– Bəs a kişi, uşaq deyil, nədirilər? Böyüyünün on yaşı var!

– Uşaq deyil, başa bələdirlər. Sənin o üç qızın elə bil üç ilan olub sarılıb mənə boğazıma. Əgər xəstəxanadan oğlan xəbəri gəlməsə məndən əlini üz!

– Arxayın ol, a kişi! – deyə arvad titrək və qorxaq səslə cavab verdi. – Hiss eləyirəm ki, bu səfər oğlan olacaq... Çox nadincdir. Həmişə tərənir, mənə gecələr yatmağa qoymur.

Bu sözlər Pirəlinin xoşuna gəldi. Bığının altında gülümsədi və damağına bir siqaret qoydu.

* * *

Qapıçı qadın qaça-qaça Pirəlinin üstünə gəldi:

Ay yoldaş, gözün aydın! Arvadın sağ-salamat qurtardı.

– Nədir? Oğlandır, yoxsa yenə qızıdır? – deyə Pirəli qorxu və həyəcan dolu səslə çığırdı. Qapıçı qadın əllə susmaq işarəsi verib dedi:

– Çığıрма, yoldaş, bura xəstəxanadır, mədəniyyət evi deyil.

– A bacı, nəyim olub? Onu de! Oğlandır, ya qız? Tez ol, ürəyim davam gətirmir.

– Qızın olub, qızın, – deyə qadın sevincək cavab verdi.

Bu söz Pirəlini elektrik cərəyanı kimi vurdu. Elə bil onu birdən-birə titrətmə tutdu. Bir azdan bədəninə qızdırma gəldi. Ha elədisə, dili bir söz tutmadı. Evdə üç qız var, biri də bu, oldu dörd... – Dörd qızı o neyləsin?

Elə bu anda içəridən qapıçı qadını səslədilər. Qadın Pirəliyə sarı dönüb dedi:

Dayan, dayan, a yoldaş! Deyəsən uşağınız ekizdir. Məni çağırırlar. Gözlə, bəlkə bu birisi oğlan oldu...

Pirəlinin ürəyinə ümid qığılcımları doldu. Titrətmə-qızdırma getdi. Cəhənnəmə, dörd qız bir oğlan, yenə dərd yaradır.

Ancaq bir azdan qapıçı qadın qayıdıb gülə-gülə ona dedi:

– Bu birisi də qızdır, ekizdilər.

Pirəli bilmədi ki, neyləsin. Əvvəlcə arvadın üzünə baxıb, mənasız yerə güldü, sonra hirsle əlini uzatdı, yarımday başından bir tük dartdı, bu hərəkətinə uyğun bir söz demək istəyirdi ki, arvad ona dedi:

– Dayan, dayan, məni yenə çağırırlar.

Arvad getdi, Pirəli qopartdığı tükə baxıb dayandı, bilmədi neyləsin, atsın, ya təkrar yenə yerinə yapışdırın. Bu anda arvad qayıtdı və qəhqəhə ilə dedi:

– Xoşbəxtliyə baxın. Birdən üç uşağınız olub.

– Üçüncüsü nədir? – deyə Pirəli quru səsle soruşdu:

Arvad:

– Qızdır, – xəbərini verəndə, artıq Pirəlinin səbr kasası daşdı. Əsəbləri lap yüksək həyəcan dərəcəsinə çatıb qırıldı, gözüne qaraltı çökdü, dizləri titrədi, sonra isə... yalnız bu sözləri deyə bildi:

– Get arvada de ki, daha məni özünə ər hesab eləməsin. Bizimki qurtardı, altı qızın anası ilə mənim haqq-hesabım yoxdur.

* * *

Qıztamam gözüyaşlı uzanmışdı. Ərinin getməsi xəbəri onu o qədər həyəcanlandırmışdı ki, südünün qaçmasından qorxurdu. Nə olacaq? Evdəkilərə kim baxacaq? Onlar elə günü bu gün acından qırırlar. Kim bişirib-düşürəcək, kim yatıracaq, kim geyindirəcək? Birdən xəstələnlər, birdən nefti dağıdılar, maşınları çevirirlər, ev alırlar, içəridə uşaqlar diri-diri yanarlar. Yaxşı, a namərd kişi, qoy uşaqlar böyüsün...

Qıztamam bu cür düşüncələrdə ikən uşaqları əmizdirməyə gətirdilər. O, balacaların totuq-totuq üzünə baxıb, ah çəkdi. Ancaq balalar böyük acgözlüklə döşə hücum çəkəndə Qıztamam gülümsündü, onları fəxrlə döşünə daha da sıxdı. Yalnız bu zaman o, öz dərini unuda bildi. Qızları aparıldıqdan sonra yenidən fikir deryasında üzümə başladı. “Nə olacaq? Nə edəcəklər?” kimi suallar elə bil qapıdan, pəncərədən ümumiyyətlə, hər tərəfdən hücum çəkib otağa dolurdu. Qıztamam bu cür ağır düşüncələr içərisində uzandığı zaman xəbər gətirdilər ki, raykomun qadınlar şöbəsinin müdiri onu xəbər alır və

kefini soruşur. Qıztamam mat qaldı. Hələ bu vaxta qədər onun ayağı raykomun binasına dəyməmişdi. Qadınlar şöbəsinin müdiri onu hardan tanıyır? Bəlkə səhv edirlər, bəlkə xəstəxanada bir Qıztamam da var. O, hər ehtimala qarşı cavab verdi ki, “Çox sağ olun!”

Bir azdan xəstəxananın baş həkimi gülə-gülə onun yanına gəldi və xəbər verdi ki, indicə bu saat rayon ispolkomunun sədri zəng eləyib onu soruşub...

Qıztamam burada lap yəqin etdi ki, səhvdir, o biri Qıztamam kimdirsə, böyük yerdəndir. Öz şübhəsini baş həkimə dedi. Baş həkim qəti etiraz elədi. Onu inandırdı ki, ortada heç bir yanlışlıq yoxdur, məhz onun, Pirəli kişinin arvadı Qıztamamın kefini xəbər alırlar.

Qıztamam bunu eşidəndə ah çəkib dedi ki, bu gündən onun əri yoxdur. Pirəli uşaqları da, evi də atıb gedib

Bu xəbər ani bir sürətlə bütün xəstəxanaya yayıldı. Baş həkimin sərəncamı ilə xəstəxananın işçilərindən bir qadını Qıztamamın evinə göndərdilər ki, anaları sağalıb evə gəlincəyə qədər uşaqların yanında növbə çəksin.

Bu andan xoş və gözəl xəbərlər dolu kimi Qıztamamın başından yağmağa başladı.

Günorta üstü rayonun ictimai-təminat şöbəsinə Qıztamama maddi yardım gətirdilər. Ondan bir saat sonra pionerlər evindən bir dəstə pioner gəlib xəbər verdi ki, təzə tikilən evlərdə Qıztamama təzə bir mənzil veriblər...

Balacaları əlavə südlə təmin etmək üçün inək verilməsi xəbəri sabahı gün səhər gəldi. Bu xəbər gələndə rayon qəzetinin fotoqrafı Qıztamamın şəklini çəkirdi.

İki gün sonra bu şəkil qəzetdə çıxdı. Altdan yazmışdılar: “Altı qızın anası”.

* * *

Bəs altı qızın atası hardadır? Onun bu hadisələrdən xəbəri yoxdurmu?

– Yoxdur. Üç qızı olduğunu eşidəndən sonra, evinə ayağı dəyməyib. Əvvəlcə dərindən içdi, iki gün praqul eləyib işə çıxmıdı. İki-üç gün bu praqulun üstünü malalamaqla məşğul oldu. Sonra otaq haqqında düşünməyə başladı. Neyləsin, harda yaşasın? Əvvəlcə qəti qərara gəldi ki, Qıztamamın heç hündəvərinə hərlənməyəcək, sonra yavaş-

yavaş yumşaldı. Yaşadıqları otağı yarı bölməyi, bir yarısında altı qızın anasını, o biri yarısında isə özünü yerləşdirməyi qət etdi.

Doğum hadisəsindən təxminən on beş gün sonra Pirəli birinci dəfə öz evinə sarı yönəldi və bu andan bəd xəbərler, onun başından aşağı dolu kimi yağmağa başladı.

Əvvəla evlərinin yanında qonşularında yaşayan qoca bir qarı dişsiz ağzını açıb gülə-gülə onun üstünə gəldi:

– Gözün aydın, Pirəli! Arvadının şəklini qəzetdə gördüm, ürəyim dağa döndü.

Arvadın üzü qocalıqdan bürüşüb yumağa dönmüşdü. Bu cür yumaq kimi bədəndə ürəyin necə dağa döndüyünü Pirəli başa düşmədi.

Ancaq fikirləşdi ki, yəqin qarı qoca olduğu üçün nəyi isə çəşbaş salıb. Qıztamam bu saat xəstəxanada qızları ilə əlləşir. Onun şekli qəzetdə niyə çıxsın?

Bu fikirlərlə Pirəli evə yaxınlaşırdı ki, upravdoma rast gəldi. Upravdom özü cavan adam olduğuna baxmayaraq qoltuğuna bir qoca portfel almışdı. Ağzına kimi dolu olan bu portfelin yamaqlı belindən böyük bir sarğı bağlanmışdı. Bu sarğını aç-aça upravdom hələ lap uzaqdan çıxırdı:

– Pirəli qardaş, Qıztamam bacının yanına getməyə vaxtım olmadı. Gələ, bu kağızları ver qol çəksin, balacanı göndərəm aparar. Bu da ki, (o hansı sənədi isə tapmaq üçün, portfeli iki-üç dəfə dovğa qazanı kimi buladı, sonra dörd-beş yerindən cırılmış bir kağız çıxartdı) orderin surəti, ona da gərək qol çəkə. İşə tikəcəyik, təzə evdə üç otaq məsxərə deyil...

Bunu deyib upravdom kimin isə dalınca qışqırdı:

– A yoldaş, bizim ev kirayəsi ilişib qalıb sizdə... – və gözədən itdi.

Pirəli kişi yenə başa düşmədi. Nə ev? Nə üç otaq? Orderə Qıztamam niyə qol çəkir? Bəlkə üç qız doğandan sonra onu rayona kommunist təyinatçı təyin edəblər? Bu suala qapılarında qıl da cavab verə bilərdi. Əksinə, daha yeni, daha dəhşətli sual meydana çıxdı bəs qızlar hansı? Arvad xəstəxanadadırsa, bəs evdəkilərə nə olub?

Pirəli bu cür düşüncələr içərisində bağlı qapının qabağında dayanırdı. Bu anda lopabiğ bir kişinin bir inəyi arxasınca dartıb gətirdiyini gördü. Kişi ona yaxınlaşanda Pirəli kənara çəkilib yol vermək istədi, amma lopabiğ kişi inəyi saxlayıb üzünü ona çevirdi:

– Əmioğlu, – deyər yaşına uymayan nazik bir səsle soruşdu, – Pirəlinin evi haradadır?

– Pirəli mənəm, – deyər sevinərək cavab verdi.

Kişi qaşlarını çatıb dedi:

– Mənə Pirəli yox, Pirəlinin evi lazımdır.

– Bax bu da mənim evim...

– Hansı?

– Bu...

– Yox, – deyər lopabiğ Pirəlidən çox inəyə müraciətlə dedi: – Sən köhnə evdən danışarsan, mənə təzə ev lazımdır, üçüncü mərtəbədə. Qıztamam bacının təzə uşaqları üçün ispolkom ev bağışlayıb.

O, inəyi sürüb bir az getdi, sonra da dönüb acıqlı-acıqlı Pirəliyə dedi:

Ələ salmağa adam tapmısan, a kişi? Pirəli olmaya-olmaya niyə özünü qabağa verirsən? Pirəli bu saat yəqin təzə evində uşaqlarının yanındadır, altı qız atası olmaq bilirsən nə böyük şərəfdir?!

* * *

İndi Pirəli təzə evin dörd tərəfinə fir-fır fırlanır. Qıztamam nəinki onu evə buraxmır, hətta üzünə belə baxmaq istəmir.

Axırı nə olacaq, heç özüm də bilmirəm.

YENİ İL HƏDİYYƏSİ

Neçə illərdir ki, biz yeni ili Şahingildə qarşılayırıq. Qərribə dəstəmiz var; məndən əlavə bir də bəstəkar, rəssam, alim, mühəndis və Şahinin özü. (Əlbəttə, arvadlarla bərabər) Biz hamımız orta məktəbi bir yerdə bitirmişik, hər yeni il gecəsində mütləq görüşürük.

Şahin nazirlikdə işləyir, tanış-bilişi çoxdur. O gün olmur ki, evində qonağı olmasın. Onlar ər-arvad üzügülər, qonaqsevərdilər. Nazirdən başlamış xidmətçiyə, kuryerə qədər kimi evlərinə gəlir-gəlsin, süfrələrinin lap başında əyləşdirəcəklər.

Onların dostları da çoxdur, mağazada işləyənlər, su, papiros satanlar, nə bilim, evlər müdiri və qeyriləri onun başına and içirlər. Biz təəccüblə deyəndə ki: "ay Şahin, sən bu cür adamlarda nə görmüsən?" O belə cavab verir:

– Siz onlara yuxarıdan aşağı baxmayın, xalq məsəlidir deyərlər, "hər ürəkdə bir aslan yatır".

Şahinin bu xasiyyətini bildiyimizdən qərara gəlmişdik ki, adlarını çəkdiyim adamlardan başqa heç kəsi bu yeni il qonaqlığına çağırmaçağıq. Şahinin geniş bir mənzili var, ona görə də həmişə burda toplaşırıq. Arvadlar yemək-içmək və fasiləsiz danışmaq məsələləri ilə məşğul olurlar, biz isə yazbaşı töylədən buraxılan danalar kimi atlanıb-düşürük, oyun çıxardırıq, mənim orijinal bir nömrəm var. O da "kasa rəqsi"dir. Kasaları su ilə doldurub bir padnosa düzürəm və başıma qoyub rəqs eləyirəm. Suyun bir qətrəsi də dağılmır. Bəstəkar yoldaşımız ağız ilə ev quşlarını təqlid edir. Gözünü yumub qulaq asırsan, gah elə bilirsən otağa bir sürü xoruz-toyuq dolub, gah da sənə elə gəlir ki, ətrafında qaz, ördək, hinduşka gəzir. Rəssam çay işində mütəxəssisdir. Çay dəmləməkdə, bir ovcunda beş-altı armudu stəkan stola gətirməkdə o qədər məharət qazanıb ki, biz onun adını virtuoz-fenomen qoymuşuq. Mühəndis tamaşalardan monoloq söyləməyi sevir, ona elə gəlir ki, səhnəyə yetməməklə teatr tarixinə böyük bir zərbə vurub. Çörək kəsən bıçağı əlinə alıb Otellonun monoloqunu qışqıranda biz artıq yəqin bilirik ki, səhər açılıb, evə getməyin vaxtıdır. Alim – dirijordur. Yüz qram içən kimi radionun qabağında oturub əllərini işə salır, nəinki musiqi verilişlərinə, hətta saatın işləməyinə, tamadanın danışığına da dirijorluq eləyir. Arvadı and içir ki, buradan gedəndən sonra yuxuda da dirijorluqdan əl

çəkmir. Şahin isə bizim məclisimizin təlxəyidir. Ortada bir az süstlük əmələ gələndə kimi çığırır: "Təlxək, başla görək!" Şahin başlayır oyun çıxartmağa... Gülməyinə gülmürüksə də bir az kefirmiz açılır.

* * *

Dünən yenə Şahingildə toplaşdıq. Ancaq ilk addımdan qanımız qaraldı. Qoltuqlarımızı, ciblərimizi dükandan aldığımız ərzaq-azuqə ilə doldurub haray-həşirlə Şahinin mənzilinə daxil olduqda yanında yad bir adamın dayandığını gördük. Donub qaldıq. Yuxarıda dediyim kimi biz məclislərimizə əlavə heç kəsi qəbul eləmirik. Şahinin nə ixtiyarı var ki, şatda yer olmaya-olmaya öz başına adam götürür? Bu kimdir ki, çağırıb, qonaqlığımızı korlayıb?

Hələ kim olduğunu bilməmişdən bu adamın xarici görkəmi bizdə nifrət əmələ gətirmişdi; kobud sifəti vardı, burnu, dodaqları elə iri idi ki, üç adamın arasında bölüşdürmək olardı. Bu bolluğun qarşısında gözləri elə xırda idi ki, elə bil iynə ilə deşmişdilər. Başı daz, üzü qap-qara idi.

Mən bu adamı başdan-ayağa süzdükdən sonra yavaşca pıçıldadım:

– Köhnə il bizə nə yaman hədiyyə qoyub gedir?

Mühəndis cavab verdi:

– Bəlkə yeni il hədiyyəsidir?

Alim dedi:

– Mənhus tipə oxşayır...

Bəstəkar donquldandı:

– Mən axıra kimi oturmayaçağam, yeni il başlanan kimi gedirəm.

Rəssam pıçıldadı:

– Mən onun karikaturasını çəkməsəm adımlı dəyişib rəngsaz qoyaram.

Bu xırda-xuruş pıçılıtlardan sonra yenə sükut edib, yad adama tamaşa eləməyə başladım.

Şahin öz hərəkətindən yəqin çox utanırdı. Boynu çiyində bizə yaxınlaşdı və günahkar quzular kimi mələdi:

– Ə... nə dayanmışınız, a yoldaşlar, paltoları çıxardıb mənim bu dostumla tanış olun də...

Biz "tipə" tərəf yüngül bir baş tərpedib (guya bu bizim tanış olduğumuz idi), otağa keçdik. Gödəkboy, cılız bir qadın bizim müqəddəs yeni il stolumuzun ətrafında fir-fir fırlanırdı. Bunu görəndə artıq mənim səbir kasam daşdı, dişimi-dişimə qısıb Şahindən soruşdum:

– Deyəsən biz artıq, sənin ayrı qonaqların var?
Şahin heç mətləbə dəxli olmayan bir cavab verdi:

– Bu Səlimədir, Səlimin həyat yoldaşı (Səlim dedikdə “tipi” göstərdi) Oturun, tanış olun...

Biz “Səlimin həyat yoldaşı” tərəfə də yüngül bir baş tərədib oturduq. Məclisdə buz kimi soyuq bir sükut vardı. Bu yad adamların yanında hamı özünü çəkməyə çalışırdı. Nəhayət, yeni ilə lap yaxınlaşanda dostlar mənim üzümə baxdılar. Bu baxışların mənasını o saat başa düşdüm. Yəni demək istəyirdilər ki, dur, yeni ilin sağlığına bir ağıllı dərin nitq söylə.

Ayağa qalxdım. Səlim ilə Səlimə göyərçinlərin arasına düşmüş qarğalar kimi stolun lap ayağında yetimək oturmuşdular. Səlimin üzü bir az da qaralıb badımcanı rəngə çalırdı. Mən onlar tərəfə baxmamağa çalışaraq dedim:

– Yoldaşlar! Badələrinizi doldurun, sözüüm var.

Elə bunu demişdim Səlim ayağa qalxdı, utancaq halda mənə müraciət elədi:

– Bağışlayın. “Badələrinizi doldurun” demək olmaz. Qədəhləri doldurmaq olar.

– Düzdür!.. – deyə mən fəlsəfi dərinliklə səhvimi boynuma aldım.
– Səhv eləmişəm Qədəhlərinizi doldurun, yeni ilin sağlığına qədər qaldıraq.

Səlim yenə ayağa qalxıb utancaq halda dedi:

– Qədər dolandan sonra dönüb olur badə.

“Qədəhlərinizi doldurun, yeni ilin sağlığına badə qaldıraq” – desəniz daha düzgün olar.

Bu düzəlişində də Səlim haqlı idi, ancaq mən tənqidi o qədər də sevmədiyimdən dözə bilməyib əsəbi halda Şahinə dedim:

– Sən bu ədəbiyyat professorunu məclisə bizim səsimizi kəsmək üçün çağırımsan?

Mənim bu sözüümü yoldaşlar bəyəndilər, onlar da öz etirazlarını bildirdilər və elə bir haray-huray əmələ gəldi ki, arvadlar ətəklərini zi cırıb dağıtmasaydılar, Şahinin evində yeni il qabağı böyük qarışıqlıq düşəcəkdə.

“Professorla” arvadı əsəbləşib ayağa qalxdılar, ancaq Şahin işarə ilə onlara nə başa saldısa təkrar yerlərində oturdular. Yenə şaxtalı bir sükut oldu. Bu sükut nə qədər çəkəcəkdə, bilmirəm. Saatın on ikini vurması bizi ayıldı. Bütün günü hazırlaşdığımızı baxmayaraq, yeni il

elə asta addımlarla gəlmişdi ki, xəbərimiz olmamışdı. Cəld qalxdıq, tələm-tələsik badələri (az qala çəşmişdim ha...) qədəhləri doldurub, yeni ili böyük üzürxahlıqla qarşıladıq. “Professor” da içdi. Ancaq üzgözünü elə turşutdu ki, qərribə bir şəklə düşdü. Bəstəkar əyilib qulağıma dedi:

Bu cür eybəcər professor ömrümdə görməmişəm.

Mənim artıq kefim durulmuşdu. Odur ki, dostuma bu cür cavab verdim:

– Professor deyil lap akademik də gəlsə, şənliyimi pozan deyiləm. Mən ölüm, bir xoruz kimi banla, bizi yuxudan ayıl!

Bəstəkar mənim xahişimi yerinə yetirdi. Əvvəlcə arvadlar gül-məyə başladılar, sonra hamımız qoşulduq. Bu gecə içərisində ilk qəhqəhəmiz eşidildi. Bu zaman qulağımıza bir bülbül səsi gəldi. Susub ətrafa baxdıq. Səlimin qalın dodaqları arasında elə bil bülbül oturmuşdu, cəh-cəh vururdu. Qulaqlarımıza inana bilmirdik, bu cür kobud adamdan bu qədər incə səslər? Bir azdan bülbül səsi gözəl bir muğama çevrildi. Sonra muğam çoban bayatısı ilə qurtardı.

Güclü bir alqış otağı sardı. Biz yəqin elədik ki, bu adam ədəbiyyat professoru deyil, musiqiçidir, məşhur çalğıçıdır. Onun bu nömrəsinin adına estradada “bədi fit” deyirlər. Bu maraqlı çıxışından sonra təzə qonağımızın elə bil dodaqları da bizim gözümüzə incə göründü, rəngi də deyəsən, bir qədər ağardı. Məhəbbəti ürəyimizdə yavaş-yavaş cü-cürməyə başladı.

Rəssam “Çay-çay” deyib o biri otağa keçdi və bir neçə stəkanı havada yelləyərək qayıtdı. Biz başa düşdük ki, dostumuz Səlimə özünü göstərmək istəyir. Ancaq Səlim heç bir təəccüb əlaməti göstərmədi, o, əvvəlcə rəssamı süzdü və sonra gülümsəyərək arvadına dedi:

– Səlimə, samovar qaynayır, gəl çay tök, qonaqlara ver!

Səlim bunu deyib samovara çevrildi. Bəli, onun qaş, gözü, sifəti, bütün bədənini samovar kimi qaynamağa başladı. Səlimə tez ona yaxınlaşdı, güya qalstuku samovarın lüləyidir, ordan xəyali stəkanlara çay süzməyə başladı. Səlim birdən soruşdu:

– Səlimə, bəs nəlbəki hanı?

– Nəlbəkini rəqsə saxlamışam, – Səlimə gülə-gülə cavab verdi. Səlim pianoya yaxınlaşdı. “Nəlbəki” havasını çalmağa başladı. Əşi, ay canım, bu qədər də məharət olar? O qalın barmaqların təmasından nə gözəl rəqs havası əmələ gəlirdi. Bəstəkar pört halda yanıma sıxılıb

oturmuşdu, bu qədər kobud adamda bu qədər incə ruh olduğunu o heç təsəvvür eləməzdi. Hələ arvadı Səlimə... Nə gözəl oynayırdı. Səni inandırırım ki, filarmoniyanın rəqqasələri bu balacaboy, cılız qadının yanından əyilə-əyilə keçərlər. Nə deyim?.. Yaxşı ki, “Kasa rəqsi”ni ifa eləməmişəm, biabır olardım...

Rəqs qurtaran kimi Səlim çil-çırağı söndürdü, balaca bir şamın işığı altında “Hamletin” “Olum ya ölüm” monoloqunu dedi. (Yaxşı dedi. Mühəndis rəng verib, rəng alırdı). Sonra gözəl bir səsle “Koroğlu”dan Çənlibel mahnısını oxudu və dirijorluq edərək bizi də xor ilə oxumağa məcbur elədi. O, dirijorluq elədikcə, alim yaman paxıllıq çəkirdi. Arvadı gülə-gülə qulağıma dedi: “Özündən betərinə rast gəlib”.

Qorəz nə deyim? Bu adam bizim əlimizə göydən düşmüşdü, məclisimizin bəzəyi idi. Biz bu cür yeni il hədiyyəsi üçün Şahinə təşəkkür elədik. Mən Səlimdən soruşdum:

– Sizin əsil sənətiniz nədir?

– Mən bu tindəki ərzaq mağazasının müdiriyəm, arvadım da təzə univermaqda satıcıdır, – deyərək Səlim cavab verdi və vidalaşaraq bizdən ayrıldı.

* * *

Mağaza müdiri? Satıcı? Biz bu adları eşitdikcə ağır büzməyə, belə adamlara yuxarıdan baxmağa adət eləmişik. Biz elə bilirdik ki, mağaza müdiri ki oldu, gərək yeyə, başqalarını aldada... İndi Şahinin izahından belə məlum olurdu ki, Səlim iqtisad fakültəsini qurtarıb, bir çöpə belə xəyanət eləməyən qabaqcıl mağaza müdirlərindən hesab olunur. Hər ikisi – ər də, arvad da – çox mədəni, işgüzar, sevimli adamlardır.

Bəli, bu bizim üçün çox qiymətli yeni il hədiyyəsi oldu.

CƏNNƏT XULİQANI

Proloq

– Sevil gəlmədi.

– Nə üçün?

– Babası qoymur.

Mən bu sözə çox təəccüb elədim. Axı, Sevilin dram dərnəyində iştirak eləməsinə babasının etirazı yox idi. Bircə şərti var idi deyirdi ki, qız uşağı gecə, tamaşadan sonra şəhərdən kəndə tək qayıda bilməz, ona görə gərək hər dəfə onu maşınla gətirəsiniz. Baba haqlı idi. Yol qısa olsa da (şəhərdəki mədəniyyət evi ilə Quşluq kəndinin arasında cəmi bir kilometr məsafə var idi, kənd şəhərə calaşlıq kimi idi), Sevil gecə vaxtı gedə bilməzdi, qorxardı; ona görə də biz həmişə bu şərtə əməl edirdik. Tamaşadan sonra taksi tutub Sevilə evə maşınla aparırıdık. Baba da bundan çox razı idi.

Bəs indi nə olub ki, kişi öz sözümdən qaçır?

Biz “Şeyx Sənan”ı hazırlayırdıq. Sevil də orada Xumarın rolunu oynayırdı. Onsuz necə tamaşa verə bilərdik? Əvəz edəcək heç kəs yox idi.

O gün məşq baş tutmadı, sabahı gün kənddə Sevilə görüşdük. (Sevil bu il onilliyi bitirib, Quşluq kəndinin kitabxanasında işləyir). Məqsədimiz böyük bir dəstə ilə qoca Məcid kişinin yanına getmək və nəvəsinin tamaşada iştirakına icazə verməsini xahiş etmək idi. Ancaq məsləhət olmadı. Sevil işin nə yerdə olduğunu bizə başa saldı; məlum oldu ki, bir neçə ay bundan qabaq Quşluq kəndinə bir molla gəlib, nə cür hiylə işlədibsə, az zamanda bütün qoca-mocaları alıb əlinə. Hətta gör iş nə yerdədir ki, Məcid kişi kimi qabaqcıl bir qoca da onun təsirinə düşüb (molla məsciddə deyib ki, uşaqlarınızı şəhərə getməyə, teatr oynamağa qoymayın. Mollanın bu sözümdən sonra babası Sevilə elə qanun-qayda kəsib ki, gəl görəsən!).

Sevil uşaqlıqda ata-anasını itirdiyi üçün babasını üçqat məhəbbətlə sevirdi, onun əmrindən çıxmazdı, sözünün üstünə söz qoymazdı. Odur ki, bizi geri qayıtdı, babasının yanına təvəqqüyə getməyi də məsləhət görmədi, bildirdi ki, sözümdə yerə düşəcək.

İndi bəs nə olsun? Molla Şirəlinin bircə kəlmə sözü ilə dərnəyimiz dağılsın?

Yox, dərnəyimiz dağılmadı. Hadisələrin necə inkişaf etdiyini, təsadüfün necə bizim köməyimizə çatdığını icazə verin, səliqə ilə, tələsmədən danışım.

Molla Şirəli uzun, arıq, kosa bir adam idi. Sifəti qapqara idi. Burnu elə idi ki, elə bil qabıqlı-qabıqlı közdə bişirilmiş kartofu üzünə yapışdırıblar. Üzünün ora-burasında intizamsız bitən cod tüklərin hər biri qara tikana bənzəyirdi, gözləri nöyütü rəngə çalırdı.

Molla Şirəlinin əlindən hər iş gəlirdi: məsciddə camaatın qabağında namaz qılmaq, moizə oxumaq, məhərrəmlikdə rövzəxanlıq eləmək... Bunlardan başqa hələ cındarlıq da bacarırdı, cadu da eləyirdi. Sevgilini sevgiliyə çatdırmaq, ər ilə arvadı bir-birindən ayırmaq, düşməni dost, dostu düşmən eləmək Molla Şirəlinin əlində su içmək qədər asan bir iş idi. Heç kəsə rədd cavabı vermirdi, heç kəsi naümid eləməirdi. Hərəni bir cür şirin dillə yola salırdı. Bütün dərdlərin də çarəsini aparıb bağlayırdı Allaha. Buda elə hikmətli çarə idi ki, şökk eləməyə heç kəsin cürəti çatmırdı.

Qabaqcıl kolxozçular, xüsusən cavanlar bilmirdilər bu mollağın öhdəsindən necə gəlsinlər.

Kim idi, əvvəllər harada olmuşdu, əslində nə sənətin sahibi idi – bilən yox idi. Bu barədə özündən soruşanda Molla Şirəli cavabı elə dolayışq, elə dolambac yollardan keçirib verirdi ki, bir kəlmə də başa düşmək olmurdu.

Şəhərin parkında hər gecə gəzinti olurdu. Gənclərin yay istirahəti çox şən keçirdi. Ətraf kəndlərin gəncləri də maşınla, motosikletlə, velosipedlə, hətta piyada bu şənliklərə gəlir və özfəaliyyət dərnəklərinin konsertlərində iştirak edirdilər. Yalnız Quşluq kəndindən bu şənliyə axır zaman az adam gəlirdi.

İndi Molla Şirəli Quşluq kəndində kefini çəkməkdə olsun, biz sizinlə bərabər keçək şəhərə.

Bizim şəhərin qəribə quruluşu var; üç tərəfdən dağlıqdır, bir tərəfdən düzənlik. Dağlıq hissəsi dəniz səthindən neçə yüz metr yuxarıdır və xırda-xuruş evlərlə, daxmalarla doludur. Aşağıdan baxanda adamda elə təsəvvür yaranır ki, bu evlər, daxmalar kimdənsə qaçıb dağlara dırmaşıbdır. Yuxarıda bir dənə təzə evə rast gəlməzsən; bütün təzə tikintilər, idarələr, kino, mədəniyyət sarayı, aşağı hissədə yerləşir. Maşınla yuxarıdan aşağıya beş-on dəqiqəyə gəlmək olur, ancaq bu

beş-on dəqiqənin içində elə bil on beşinci əsrdən iyirminci əsrə sıçrayış eləyirsən.

Bu on beşinci əsr ilə iyirminci əsr arasında, yəni şəhərin düz ortasında, “Azərşərab”ın dükanının yanında hər gün bir adama rast gəlmək olurdu. Bu adam vaxtının çoxunu həmin dükanın qabağında keçirirdi. Gəlib-gedən mərhəmət eləyib yemək-içmək versəydi, kefi kök, damağı çağ yaşayacaqdı, belə bir mərhəmət olmayan günlərdə isə yalnız iy çəkməklə kifayətlənərdi.

Bu adam Cəlilbəy idi. Cəlilbəy bizim şəhərin bəylərindən birinin oğlu idi. Atası yersiz-yurdsuz, torpaqsız olduğundan Lüt bəy adı ilə məşhur idi. Sənəti də onun-bunun hesabına dolanmaqdı. Atadan oğula yalnız bircə şey miras qalmışdı: tüfeylilik.

Cəlilbəy gödəkboy, kök bir adam idi. Sifəti elə çiy idi ki, elə bil mayası az olan xəmindən qayrılmışdı, bu xəmiri elə bil hər tərəfdən çimdikləmişdilər. Gözlərinin altı, yanaqları, buxağı tuluqlanıb sallanırdı, başının ortasında tük yox idi, kənardakı tüklər isə həmişə pırpızlaşmış şəkildə olurdu. Nə bilim neçə illər bundan qabaq alınmış şapka o qədər yağışa düşmüşdü ki, bürüşüb başının bir tərəfində qalırdı, kostyumu isə... nə deyim bu kostyumu təsvir eləmək çox çətindir; yalnız göz ilə görmək lazımdır. Şalvar daralıb kök qıçlarına yapışmışdı, pencək gödəlib belində dayanırdı. Cəlilbəy yaz-qış bu kostyumda olurdu. Qarpızın qabıqsız yetişdiyini təsəvvür eləmək mümkün olmadığı kimi, Cəlilbəyi də bu kostyumsuz təsəvvür etmək mümkün deyildi.

Cəlilbəyin həyatı başdan-başa işıqlardan və kölgələrdən ibarət idi. İndi bu saat o, həyatının ən işıqla zamanını yaşayırdı. Ancaq belə “xoşbəxt dəqiqələr” uzun çəkmirdi. Çünki işıqda oturub qara ilə məşğul olmaq və nəzərə çarpmamaq mümkün deyil! (Sadə dil ilə desək, qara və şübhəli işlərlə məşğul olduğu üçün Cəlilbəy dəfələrlə həbsxanaya düşmüşdü).

Siz yəqin təəccüb eləyirsiniz. Cəlilbəy nə böyük vücuddur ki, mən onun təsvirinə bu qədər vaxt sərf edirəm. Düzünü desəm, o heç mənim özümü də maraqlandırmır; yatsam, yuxuma da girməz. Ancaq məsələ ondadır ki, Molla Şirəlinin par-par parıldayan ulduzunun batmasına həmin bu Cəlilbəy səbəb oldu. Ona görə də sizə təqdim eləməyə özümü borclu bildim.

Ancaq icazə verin qabağa qaçmayım, əhvalatı sırası ilə nəql edim.

Quşluq kəndi ilə şəhər arasında, böyük bir çinarın altında avtobus stansiyası var. Bu stansiyanın müdiri Ağarəhim bizim dərnəyin üzvüdür, komikdir, gülməli rollar oynayır.

İsti yay günlərindən birində, yəni bizim məşqlərimiz pozulandan iki-üç gün sonra Cəlilbəy bir də ayılıb gördü ki, bu avtobus stansiyasındadır, ha fikirləşdisə bura necə gəlib çıxdığını yadına sala bilmədi. Səhər-səhər “Azərşərabi”-nin müştəriləri onu qonaq eləmişdilər. Acqarına iki yüz qram araq, yüz qram konyak Cəlilbəyi bir hala salmışdı ki, qabağa yerimək istəyəndə, ayağı onu dala çəkirdi. Yuxarıya, evlərinə getmək istəmiş, amma gəlib stansiyaya çıxmışdı.

Cəlilbəy öz məhvərinin üstündə bir-iki dəfə fırlandıqdan sonra Ağarəhimini yanında oturdur və ondan bir papiros istədi. Ağarəhim burnunu tutub bir az yana çəkildi.

– Bəy sağ olsun, yenə səhər-səhər həftəlik iyi verirsən.

Cəlilbəy papirosu alıb Ağarəhimə baş endirdi və cavab vermədən otun üstündə oturdur. Papirosu çəkəndən sonra uzandı və həmin dəqiqə gözünü yuxu tutdu.

Ağarəhim iki avtobus qəbul elədi, biletdə satdı, bu avtobusları yola saldı, amma Cəlilbəy oyanmadı. Sərnişinlərin səs-küyü, hambalların haray-hurayı Cəlilbəyə təsir eləmədi. O, ölü kimi düşmüşdü, hərdən-bir bala-bala xoruldayırdı.

Yalnız günortadan sonra, Ağarəhim pulları banka təhvil verib geri qayıdanda gördü ki, Cəlilbəy yuxudan ayılıb, otun üstündə oturubdur.

– Ağarəhim, içəridə yeməli nəyin var?

Onun bu sualı Ağarəhimi lap əsəbiləşdirdi:

– Bura səninçün baqqal dükanıdır?

Cəlilbəy əl çəkmədi:

– Evdən yeməyə bir şey gətirməmişən?

– Yox, mən naharı burda eləmişəm!

Ağarəhim onsuz da dilxor idi. Cəlilbəyin gənə kimi yapışıb qopmaması onu lap darıxdırılmışdı.

Ağarəhim içəridən bir kətil gətirib oturdur. Burdan, onun dayandığı yerdən Quşluq kəndinin küçəsi əl içi kimi görünürdü. Odur, bir dəstə uşaq bir həyətdən qaçaraq ayrı bir həyətə girdi... Bir arvad çiyində bardaq bulaqdan su gətirir... Odur, ağacların arasından bir dəstə

adam çıxdı, qabaqlarında da molla paltarında bir nəfər. Yəqin məscidə, ikinci namazına gedirlər...

Ağarəhim başa düşdü ki, Sevili məşqlərə gəlməyə qoymayan həmin bu molladır. Ayağa qalxdı, diqqətlə baxmağa başladı.

Onun ayağa durmasını Cəlilbəy mərhəmət əlaməti hesab edib yalvarıcı səslə dedi:

– Mənə bir nahar düzəlt, Ağarəhim, adam qonağı əliboş yola salmaz.

Ağarəhim onun bu sözüne:

– Odur ey!.. – deyərək göstərərək, cavab verdi, – Molla Şirəli məscidə təşrif aparır. Get, sənin də qarnını doldursun.

Cəlilbəy təəccüblə soruşdu:

– Kim?

– Molla Şirəli. Quşluq kəndinin təzə peyğəmbəri. Gör qocalar dörd tərəfini necə alıblar! Cücəli toyuğa oxşayır!.. Onun qrimini eləyib “Ölülər”də nə oynayardım?

Cəlilbəy durub onun yanına gəldi, diqqətlə baxmağa başladı:

– O kəndlilərin qabağında gedəni deyirsən?

– Aha... gör necə Şeyx Nəsrullaya oxşayır!.. Onun qrimini eləyib “Ölülər”də nə oynayardım?

Cəlilbəy bir az da diqqətlə baxıb, nədənsə həyəcanlandı:

– Adı nədir deyirsən?

– Molla Şirəli.

Cəlilbəy bu sözü eşidən kimi kəndə tərəf qaçmağa başladı.

Molla Şirəli namazı qurtarıb salavat çevirdi və ayağa qalxdı. Onun arxasınca hamı durdu, məscid bir dəqiqədə boşaldı. Baqqal dükanı bağlayıb evə gedən kimi, Molla Şirəli də məscidi bağladı, açarını xadimə verib evinə tərəf rəvan oldu. Kefi lap yuxarı idi. Dağlardan əsən meh əbasını yellətdikcə xoşlanır, arabir əlini yavaşca cibinə vururdu. Pulun günü-gündən çoxalıb şişməsi onun qarşısında gözəl bir gələcək açırdı (heç kəsə inanmadığından pulu evdə qoymaz, həmişə cibində gəzdirdirdi). Nəhayət, asan yaşayışın açarını tapıb əlində möhkəm tutmuşdu, buraxan deyildi, heç kəs onun ayaqlarını bu bərəkətli torpaqdan ayıra bilməyəcəkdi.

Heç kəs?.. Bunu düşünəndə Molla Şirəli elə bildi ki, başının üstündə buludlar oynayır. Əslində şəhərə yaxın olan bu kənd onunçün çox namünasib idi; görək ucqar yerlərdə, gözdən uzaq kəndlərdə yaşaya idi, ancaq neyləsin? Kəndlərin bir çoxunda məscid yox idi, olanı da çoxdan tutulmuşdu. Neçə il gəzəndən sonra Quşluq kəndini tapmışdı. Axırı xeyir olsun, görək nə olur...

Molla Şirəlinin dünyada iki şeydən xoşu gəlmirdi: birincisi, ən zəhləsi getdiyi, ona əyri-əyri baxıb salam verməyən cavanlar idi. Bəli, elə ona görə də o, Məcid kişiyyə təsir göstərmiş və o teatr çıxardan oğlanların ayaqlarını bu kənddən kəsmişdi. İkincisi, xoşu gəlməyən milisioner idi. Bəli... milis nəfərini lap uzaqdan görəndə onun bədəni-ni qərribə bir titrəmə tuturdu. Səbəbi?

Səbəbi keçmişin qaranlıq quyusunda basdırılmışdır. Qurdalayıb üz çıxartmağın nə mənası var?!

Molla Şirəli ətəyini yellədərək, tini burulduqda qulağı bir səs eşitdi. Kim isə yavaştan dedi:

– Şirəli!

Molla dönüb ətrafına baxdı, gördü onu səsləyən gödəkboy, kök, qərribə paltar geyinmiş bir kişidir. Əvvəlcə kim olduğunu tanımadı, təəccüblə soruşdu:

– Sən mənimi çağırırsan, övladım?!

“Övladım” deyilən adam ayağının ucunda yaxınlaşıb qabaqca oyan-buyana baxdı, sonra yavaştan dedi:

– Məni tanımadın, Şirəli? Diqqətlə bax, gör kiməm?!

Molla Şirəli Cəlilbəyi səsindən tanıdı, ancaq özünü tanınamazlığa vurdu, çünki bir az kənarda üç-dörd kəndli arvadı dayanıb onların söhbətinə qulaq asırdı. Arvadlar Şübhələnməsinlər deyə, Molla Şirəli bərkdən səsləndi.

– Əleykəssəlam, ey Məhəmməd ümməti!

– Ədə, mən Məhəmməd Hümətov deyiləm, Cəlilbəyəm ey!.. Tanımadın?

– Övladım! Sən mənə kiminləsə dolaşmaq salmışsan. Xudahafız!

Molla Şirəli bu sözləri deyib getmək istədikdə, Cəlilbəy qırğı kimi atılıb onun qolundan tutdu, səsini yavaşıdıb dedi:

– Dayan, dayan! Necə yəni “dolaşmaq salmışsan?” Səni mən yüz adamın içində tanıyaram. Neçə il bir kamerada yatmışıq, bir boşqab-

dan xörək yemişik, bir qabdan su içmişik. İndi özünü nə tülkü öldüyünə qoymusan?

Molla Şirəli dartınıb qolunu Cəlilbəyin əlindən qurtardı, dişlərini qıcadıb hirsle pıçıldadı:

– Yavaş danış! Qələt eləmədim sənənlə üççə il bir kamerada yatdım. Qoymazsan bir tikə çörəyimizi yeyək? Rədd ol bu kənddən get! Sən mənə tanıyırsan, mən də səni!

Molla Şirəli yavaştan əkilmək istəyirdi ki, Cəlilbəy yalvarıcı səslə dedi:

– Şirəli! Mənim sənənlə işim yoxdur... Əlim aşağıdır... Adam oğlusan, özün dolanırsan, nə olar, mənə də dolandır... Bir az pul ver... araç pulu.

– Sənə kimilərə verməyə məndə pul yoxdur. Rədd ol, rədd ol!

– Belə eləmə, Şirəli, yoxsa o çörəyi axıra kimi yeyə bilməzsən ha!

Molla Şirəli cavab verməyərək, ötüb getdi. Cəlilbəy onun arxasınca çığırdı:

– Yaxşı, sən Şirəli ol, mən də Cəlil!..

5

Molla Şirəlinin bu cür rəftar eləməsi Cəlilbəyi odsuz-alovsuz yandırağa başladı. Öz-özünə: “Yaxşı, görək kim-kimi?” – deyə onu hədələdi, sonra kənddən çıxıb geri döndü. Huşu özündə deyildi, hissələri bir-birinə qarışmışdı. Bir tərəfdən intiqam almaq arzusu, o biri tərəfdən paxıllıq hissi onu elə çaşdırmışdı ki, hara getdiyini, nə üçün getdiyini bilmirdi. Avtobus stansiyasının yanından keçəndə Ağarəhim onu səslədi:

– Hə, bəy sağ olsun, molladan bir şey qopara bildin?

Cəlilbəy diksindi, dərin xəyalatdan ayrıldı.

– Ondan Allah verdiyi canı ala bilmir, – deyə, hirsle cavab verdi. – Bütün kəndi yesə, yenə doymaz... Qazamatda öz payımı bir dəqiqədə yeyib, sonra gözünü dikərdi bizim payımıza... Verməyəndə də oğurlayırdı. İndi ağzı çörəyə çatıb. Mən boyda adamı saymır.

Ağarəhim qulaqlarına inanmadı:

– Nə deyirsən, canım, kim dustaq olub?

– Şirəli.

– Bu kəndin mollası?

– Bəli, üç il bir kamerada yatmışıq. Ancaq əbləh indi məni tanımaq istəmir, deyir: “Övlədim, sən kimsən?”

Ağarəhim sevindiyyindən yerində tullanıb düşdü. Tez cibindən pul çıxarıb Cəlilbəyə uzatdı:

– Bəy sağ olsun, bu, yemək pulu... hələ üstündən yüz qram da mənim boynuma. İçəri gəl, səninlə sözüm var.

Ağarəhim Cəlilbəyi kontora apardı. Onlar orada nə dedilər, nə danışdılar – heç kəsin bundan xəbəri yoxdur. Ancaq açıq pəncərədən qulaq asan olsaydı, arabir bəzi cümlələri eşidə bilərdi.

Məsəl üçün xeyli pıçıldaşıqdan sonra Cəlilbəyin səsi eşidildi:

– Çətini bircə damcı içənə qədərdir; dilinə dəyən kimi dəli olur.

Bir az sonra bir cümlə də eşidildi. Cəlilbəyin cümləsi:

– Elə tündünü alaram ki, lap öküzü yıxar...

Onların söhbəti yenidən pıçıltıya çevrildi. Dedilər, güldülər. Ağarəhim Cəlilbəyə nə isə verdi (deyərsən pul idi) və ayrıldılar.

6

Molla Şirəli böyük səhv eləmişdi, gərək Cəlilbəyi o cür kobud qarşılamayaydı. Evə gətirsəydi, bir az pul ilə ağzını möhürləsəydi, yaxşı olardı. Ancaq artıq iş işdən keçmişdi: olan olmuş, torba dolmuşdu. İndi yalnız ehtiyatla hərəkət etmək lazım idi. Yoxsa bu gözəl həyat bircə himə bənddir, bir dəqiqədə dağılıb kün-fəyəkun ola bilər.

O gün Cəlilbəyin qorxusundan evdən çölə çıxmadı. Özünü xəstəliyə vurub axşam namazına da getmədi. Sabahı günü səhər namazını da ötürdü. Ancaq günortaüstü davam gətirə bilmədi: fikirləşdi ki, məscidi özbaşına qoysa, daha da pis olar, çar-naçar durub çıxdı küçəyə... hər tində gözləyirdi ki, Cəlilbəy bu saat qabağına çıxacaq, onu söyüb biabir eləyəcək, yada ki, başqa hoqqa çıxardacaq... Sərxoş adamdan nə desən çıxar!

Ancaq heç bir təhlükəyə rast gəlmədən məscidə çatdı. Namazdan qabaq həmişə balaca bir moizə edərdi – müqəddimə kimi. Dünyanın faniliyindən, cənnətdən, cəhənnəmdən... Xülasə ağzına birinci hansı söz gəlsə, deyərdi. Sual verən, hikmət soruşan olmurdu. Çünki onun dinləyicilərinin ən cavanının yaşı yetmişdən yuxarı idi.

Molla Şirəli minbərə çıxıb dinləyicilərə nəzər yetirdi və sözə başladı. Ancaq ha elədisə, əvvəlki bəlağətlə danışa bilmədi. Onca dəqiqəyə moizəsini qurtardı. Həmişəki kimi salavat çevirib, aşağı düşmək istəyirdi ki, lap arxada oturmuş bir adam ayağa qalxıb səsləndi:

– Molla əmi, bir sual olar?

Molla Şirəli sual verəni tanımadı. (Avtobusa minmədiyi üçün Ağarəhimi görməmişdi) Ürəyinə balaca xal düşdüsə də, üzə vurmayıb dedi:

Buyur, övlədim, sualını ver!

Ağarəhim bir az qabağa gəlib soruşdu:

– Mənim sualım budur ki, oğurluq üstə qazamatda yatmış bir adam mollalıq eləsə, onun dalında namaz qılmaq dürüstdür ya yox?

Elə bil bir qırpımda yüz əl girib Molla Şirəlinin ürəyini dartmağa başladı, sual onu elə sarsıtdı ki, bir neçə saniyə nitqi tutuldu, bir xeyli sonra güclə kəkələdi:

– Yox... dü... dü... dürüst deyil.

Molla Şirəli bu cavabı verib, tələsik minbərdən düşmək istəyirdi ki, Ağarəhim bərkədən çıxırdı:

– Molla əmi, aman ver, bir sualım da var!

Molla Şirəli dilxor halda cavab verdi:

– Namazın vaxtı keçir, övlədim, sualı bir ayrı gündə verərsən.

– Yox, molla əmi, elə indi vermək istəyirəm.

Molla Şirəli hirsə minbərdən düşdü. Ağarəhim onun hiyləsini (yəni qaçmaq istədiyini) başa düşüb, lap qabağa gəldi. Elə bu zaman məsciddəki qocalar üzlərini qıbləyə sarı tutmaq üçün hərəkətə gəldilər. Onların bu saat elə vaxtları idi ki, oturdular yerə durmaq böyük qoçaqlıq hesab olunurdu. Ona görə də nə Ağarəhimin suallarına qulaq asırdılar, nə də mollaının cavabına.

Onların qulaq asmadıqlarını görüb Molla Şirəli dişini-dişinə qısaraq yavaşdan dedi:

Canım, qoy işimizi görək, bura məsciddir, mestkom iclası deyil ki? Ağarəhim:

– İkinci və axırıncı sual, Molla Şirəlinin qolundan tutdu. Molla dartındı, ancaq qolunun mənəgənəyə düşdüyünü görüb zora salmadı, o vəziyyətdə dayandı. Ağarəhim bir az yavaşdan dedi:

– İkinci sualım odur ki, əgər birisi özünü yalandan tülkü ölülüyünə qoyub üç il dustaqxanada yatdığı yoldaşını tanımaq istəmirsə...

Molla Şirəli sualın dalına qulaq asmadı. Qəfildən qolunu dartıb Ağarəhimin əlindən qurtardı, namaza düzülmiş qocaların yanına getdi.

Namazı necə qıldığı yadında deyil, dodağının altında nə isə mızıldadı, heç ayə, surə də oxumadı. Qurtaranda da məscidi bağlamaq üçün

hamının getməsinə də gözləmədi, camaata qarışıb çıxdı. Ancaq zəhlətökən müştəridən qurtarmaq üçün bunun da xeyri olmadı.

Məsciddən çıxan kimi qocaların hərəsi bir tərəfə getdi. Molla Şirəli tək qaldı. Bu zaman həmin sualbaz adam (Ağarəhim) ona yaxınlaşdı.

– Molla əmi, siz mənə ikinci sualıma axıra kimi qulaq asmadınız...

Molla Şirəlinin səbir kasası daşdı, onsuz da gərgin olan əsəbləri qırıldı. Ətrafda heç kəs olmadığını görüb Ağarəhimin pencəyinin yaxasından yapışdı:

– Əl çəkməsən məndən, əbləh oğlu əbləh!.. Prokurorsan məgər, dəqiqədə bir sual verirsen?

Bu hücum Ağarəhimə heç bir təsir eləmədi (O, elə güclü idi ki, həmişə iri dekorasiyaları həyətdən tək əli ilə səhnəyə çıxarardı). Molla Şirəlinin iki biləyindən tutub yavaşca sıxdı. Molla Şirəli qabağındakının hərif olduğunu başa düşüb, yalvarıcı səslə soruşdu:

– Ay qardaş, axı sən məndən nə istəyirsən?

– İkinci sualıma cavab istəyirəm.

– Cavabı odur ki, səhv eləmişəm. Qələt eləmişəm... Bəy dadaşa de ki, nə vaxt istəyir, onu doğma qardaşım kimi qəbul edəcəyəm.

Bu cavab Ağarəhimi tamam qane elədi, mollağın qollarını buraxıb gülümsündü və hörmətlə baş əyib ondan ayrıldı.

* * *

Molla Şirəli qoca bir qarının evində tək yaşayırdı. Arvadın gözü yaxşı görmürdü, qulağı pis eşidirdi; ancaq bu onun nöqsanı yox, məziyyəti idi, çünki Molla Şirəli gözü-qulağı iti olan adamları sevmirdi.

Yemək, içmək cəhətdən korluğu olmurdu, çünki məscid müdavimləri onu dolandırirdilər: kimi dolma gətirirdi, kimi bozbaş, kimi boyat plov. Ona görə də qonağının yanında xəcalət olmadı, təzəli-köhnəli nə qədər ehtiyat xörəyi vardısıa hamısını süfrəyə düzdü. Cəlilbəy mat qalmdı:

– Bu nədir?! Deyəsən cənnətə düşmüşəm...

Molla Şirəli gülümsündü.

– Ye, ye... Cənnət təkcə o dünyada deyil, bu dünyada da var...

Onlar barışmışdılar.

Molla Şirəli Cəlilbəyi küçədə görüb:

– Övladım, dua yazdırmaq istəyirsən? Gəl içəri, – deyərək, onu evə gətirmiş, qucaqlayıb öpmüşdü. İndi isə öpüşünün səmimi olduğunu sübut üçün var-yoxunu süfrənin üstünə düzürdü. O gözləyirdi ki, Cəlilbəy yeməklərin üstünə ac qurd kimi düşəcək. Ancaq elə olmadı. İkicə tikə alandan sonra Cəlilbəy əlini dizlərinə silib dedi:

– Daha bəsdir, boğazımdan getmir.

Təəccübdən mollağın gözləri kəlləsinə çıxdı:

– Niyə? Səndə qabaq elə iştah var idi ki, bu xörəkləri də yeyərdin, hələ üstəlik mənə də... indi nə oldu?

– Boğazımdan getmir, Şirəli! Yüzcə qram olmasa, heç nə yeyə bilmirəm.

Molla Şirəli bu sözü eşidən kimi dəhşət içində oyan-buyana baxdı, sonra pıçıldı ilə dedi:

– Nə danışsən, ay Cəlilbəy. Mənə evim ziyarətgahdır, burada məşrubatın adını da çəkmək olmaz.

– Adı nəyinə görə, bizə dadı lazımdır!

– Məndə yoxdur, Cəlil, dükandan da almaq olmaz... Molla el anasıdır, hamının gözü onun üstündədir.

– Dükandan almaq lazım deyil, çünki dostun ehtiyatlı gəlib. Bu saat sənə elə bir abi-kövsər verəcəm ki, içib birbaşa cənnətə gedəcəksən.

– Mən yox!.. Cəlil, canın üçün tövbə eləmişəm! Bircə qətrə də dilimə vura bilmərəm.

– Bəs cənnətə getmək istəmirsən?

– Onsuz da indi cənnətdəyəm. Bu Quşluq kəndinin cənnətdən nəyi əskikdir? Ürəyimdən nə keçirsə, süfrəmdə hazır olur.

– Özün bil. Onda mən içim, sən də qıraqdan tamaşa elə.

Cəlil bəy cibindən bir şüşə konyak çıxartdı, stəkanı yarısına qədər doldurub başına çəkdi.

İkinci dəfəsində, yəni Cəlilbəy həmin yarımçıq stəkanı ikinci dəfə başına çəkəndə, Molla Şirəli davam gətirə bilmədi, “abi-kövsər”dən ikicə damcı içmək arzusunu bildirdi...

7

Evdə oturub mədəniyyət və istirahət parkındakı axşam gəzintisinin proqramını nəzərdən keçirirdim. Əvvəlki plana görə bu gecə “Şeyx Sənan”ın premyerası olacaqdı, ancaq Sevilin gəlməməyi bu planı tamam alt-üst elədi; konsert təşkil etməyə və proqrama ayrı-ayrı tamaşalardan parçalardan salmağa məcbur olduq.

Günortadan bir az keçmişdi ki, Ağarəhim bizə gəldi. Yuxarıda təsvir olunan hadisələrin çoxundan xəbərim yox idi. Cəlilbəyin bu işə qoşulduğunu, Ağarəhimin məscidə getdiyini bilmirdim, ona görə də təəccüb elədim. Ancaq verdim suallara Ağarəhim bu cür cavab verdi:

– Axırda hamısını başa düşərsən. Dur gedək! Məcid kişini konsertə dəvət eləmək lazımdır.

Nə üçün Sevilin babası Məcid kişini biz konsertə dəvət etməliyik? Bunun yuxarıdakı hadisələrlə nə əlaqəsi? Bu suallar məni narahat eləsə də, Ağarəhim cavab verməli halda deyildi, tələsirdi. Bir maşın tapıb mindik və sürdürdük düz Quşluq kəndinə.

Qapını Sevil özü açdı, bizi görən kimi dedi:

– Niyə gəlmisiniz? Babam razı deyil, mən onun sözündən çıxıb bil-mirəm.

Ağarəhim soyuqqanlıqla dedi:

– Səni də, babanı da qonaq aparmağa gəlmişik.

– Hara?

– Mədəniyyət parkına. Hamı kimi siz də oturub tamaşa eləyəcəksiniz konsertə.

Sevil əvvəlcə düşündü, sonra gülümsündü.

– Əcəb tapmışınız. Gedək birbaşa bağçaya, babam ordadır.

Sevilin babası uzunboy, uzunsaqqal bir kişi idi. Yaşı səksəndən çox olduğuna baxmayaraq, altmışdan yuxarı vermək olmazdı, çünki qıvrıq idi, qulağı yaxşı eşidirdi, gözü yaxşı görürdü.

Məcid kişi bizi görən kimi əlindəki belə yerə tullayıb çığırdı:

– Nahaq zəhmət çəkmişiniz, nəvəmi teatr çıxartmağa qoyan deyiləm!

– Biz onun üçün gəlməmişik, Məcid əmi, – deyər Ağarəhim məhribanlıqla cavab verdi. – Sən dedin qoymuram, biz də razılaşdıq. Heç eybi yoxdur...

Məcid kişi Ağarəhimin sözünü kəsdirdi.

– Eybi çoxdur. Molla Şirəlinin dediyi mənim üçün qanundur. Onun kimi nurani bir şəxsi nəinki Quşluq kəndi, heç bütün rayonumuz görməyib. O, elə adamdır ki, sağ ikən nəfəsi bizi saxlayır, öləndən sonra da qəbrə pır olacaq. Onun sözündən çıxıb özümü Allah yanında yanında xəcil eləyə bilmərəm.

– Biz Sevilin dalınca gəlməmişik, sizi aparmağa gəlmişik, – deyər Ağarəhim çığıra-çığıra danışmağa başladı ki, Məcid kişinin söz yağışının qabağını bir əzə kəssin.

Məcid kişi bu sözə çox təəccüb elədi:

– Məni aparmağa gəlmisiniz? İndi də məni ertis eləmək istəyirsiniz?

– Yox, Məcid əmi, səni teatr çıxartmağa yox, qonaq aparırıq (Ağarəhim qocalarla söhbət eləməyi yaxşı bacarırdı). Bizim uşaqlar oxuyub oynayacaqlar, sən də Sevil ilə yanaşı oturub, bizə tamaşa elə! Tamaşa eləməyə mollağın sözü yoxdur ki?

– Molla o gün məsciddə deyirdi ki, Allah, bütün ümmətinə tamaşa ixtiyarı verib, bu şərtlə ki, küfrə olmasın. Siz orda bu gün Allaha sataşmayacaqsız ki?

– Xeyr, Məcid əmi, bizim allahla nə zarafatımız.

– Hə, onda getmək olar. Avtambiliniz var, yoxsa payı-piyadəyi-zəvvar gedəcəyik?

– Maşınla gedəcəyik. Qapıda hazır dayanıb.

– Hə, onda gedək geyinək.

Məcid kişi ilə Sevil təzə paltar geyindilər, biz onları maşına mindirib, parka gətirdik.

8

Elə bu zaman Molla Şirəlinin evində başlanan vodevil sona çatmaqda idi. Əbə bir tərəfə atılmışdı, əmmamə o biri tərəfə. Molla Şirəli göyün yeddinci qatında idi. Bu kəndə gələndən dilinə vurmadığı üçün içki onu yaman götürmüşdü. Hər badə qalxdıqda öpüşürdülər. Cəlilbəy isə hey deyirdi.

– Bu saat səni aparacağam cənnətə... huriləri görəndə dostunun qədrini biləcəksən.

– Bu abi-kövsəri ki içdim, onsuz da yerim cənnətlidir!

– İndi mən sənə ayrı cürə abi-kövsər içdirəcəyəm... – Cəlilbəy ayrı bir şüşə çıxartdı. Bu spirt qarışdırılmış cecə arağı idi. Cəlilbəy iri çay stəkanlarını doldurub dedi:

– Bunları da vuraq Ağarəhimin sağlığına!

Molla Şirəli kefli-kefli soruşdu:

– O kimdir?

Cəlilbəy əda ilə cavab verdi:

– Qızıldır! Bu abi-kövsər şüşələrini də o mənə verib. Vuraq onun sağlığına!..

Stəkanlar qalxdı, toqquşdu. Molla Şirəli gözünü yumub ağzını açdı və boş quyuya su tullayan kimi, stəkanı qarnına boşaltdı.

Elə bil boğazından aşağı od töküldü. Stəkanı dodağından ayırıb, süfrəyə qoyanda gördü ki, otağın divarları üstünə gəlir. Sonra divarlar itdi, gözünün qabağında ağ, qırmızı, yaşıl rənglər oynamağa başladı. Yer ayağının altından qaçdı. Molla Şirəliyə elə gəldi ki, uçmağa başlayır. Sərxoş beynindən bir fikir keçdi: bəlkə o, həqiqətən, bu dünyadan çıxıb, o dünyaya, mələklərin, hurilərin yanına rəvan olub? Əşyanın gözləri qarşısında rəqs etməsini, özünün havada ləngər vurmasını cənnət yoluna uçmaq kimi təsəvvür elədi.

Cəlilbəy onu möhkəm qucaqlayıb küçəyə çıxartdı, hava dəyən kimi Molla Şirəlinin xasiyyəti dəyişdi, səbəbsiz yerə çıxırmağa, qabağına gələni söyməyə başladı.

Bir dəqiqədə camaata elə bil simsiz teleqrafla xəbər verdilər: "Molla keflənib".

9

Günəş batırdı. Dağlar, qayalar, uca ağaclar gülümsəyərək, onu yola salırdılar. Qaranlıq düşməyinə hələ xeyli vardı, ancaq buna baxmayaraq parkda işıqlar yandırılmışdı. Ağacların, kolların, çiçəklərin arasında gizlədilmiş lampalar bu gün parka qərribə bəzək verirdi. Məcid kişi ilə Sevil skamyaların birində oturub, gəlib-gedənlərə tamaşa edirdilər.

Bir azdan parkın girəcəyində haray qopdu. Parkdakı adamların bəzisi səs gələn tərəfə qaçıb gördülər ki, Molla Şirəli ilə Cəlilbəy qapının yanında dayanıblar. Yıxılmasınlar deyər, səsə yığılmış oğul-uşaq onların qolundan yapışmışdılar.

Molla Şirəli yaqın bu parkı ilk dəfə görürdü. Çünki gözlərini döyərək, vəcd və heyrət içərisində baxırdı. Bəzən sərxoş beyninə elə gəlirdi ki, artıq cənnətə yetişibdir. Xeyli diqqət yetirdikdən sonra bərkdən dedi:

– Axırısı ki, gəlib çıxdım cənnətə! – Ətrafındakıları itələyib, qabağına yerimək istədi, bu zaman Cəlilbəyin onu qucaqladığını görüb, bərk hirsələndi və çığırıldı. – Çəkil kənara, məlum!.. Bizimki səninlə buraya qədər idi. Öt, get, sənin yerin bura deyil, cəhənnəmdir!

O, bu sözü deyib, parkın qapısından içəri girdi və güllük-çiçəklik içərisində gəzişən al-əlvan geyinmiş qızları görüb bərkdən güldü. Molla Şirəli dəfələrlə minbərdən camaata demişdi: "Kim ki, cənnətə düşdü, hərəkətlərində sərbəstdir. İstədiyini mələyin qolundan yapışa

bilər. Heç kəsin ona gözün üstə qaşın var deməyə ixtiyarı yoxdur". Odur ki, əlvan geyinmiş qızları görəndə hüququnu yadına salıb, tez onların üstünə cumdu.

Belə bir hücumu gözləməyən qızlar qışqırıb ətrafa səpələndilər. Molla Şirəliyə elə gəldi ki, mələklər onunla hənək-mazaq eləyirlər. Qəhqəhə çəkərək, qırmızı paltar geymiş bir qızın dalınca qaçdı. Demə qız qorxaq deyilmiş, Molla Şirəli ona yaxınlaşanda, üzünə möhkəm şillə çəkdi və bərkdən çığırıldı:

– Rədd ol, xuliqan!

Şillə mollanı bərk tutdu. O bir-iki dəfə ləngər vurub yaxındakı ağacdən yapışdı. Elə bu zaman hadisə yerinə qaçan iki milisioner onun qabağını kəsdi. Molla onları görüb, elə bil ayıldı. Birdən-birə tir-tir titrəməyə başladı.

– Çəkilin yana!.. Cənnətdə də məndən əl çəkməyirsiniz?

Ancaq milisionerlər ondan əl çəkən deyildilər. Bütün park bir-birinə qarışmışdı. Qızlar hürkmüş ceyranlar kimi qaçıb bir tərəfə yığılmışdılar.

... Molla Şirəlini "təntənə ilə" milis idarəsinə apardılar.

Sevilin babası Məcid kişi bu hadisələri öz gözləri ilə gördüyü üçün bərk dilxor idi. Tez-tez deyirdi:

– Sevil, dur gedək evə, xəcalətdən burada qala bilmərəm.

Biz nə qədər çalışdıqsa, onun kefini açma bilmədik. Əhvalı birdən-birə yaman xarablaşmışdı. Nəhayət, əsasını əlinə alıb ayağa qalxmaq istədikdə, Sevil yalvarmağa başladı:

– Nə olar, baba, bir azca səbir elə, yaxşı konsert olacaq.

Baba tərəddüd içində ətrafa göz gəzdirdi, sonra bizə, xüsusilə Ağarəhimə diqqətlə baxmağa başladı.

– Mən öz konsertimi gördüm, – deyər nəvəsinin sözünə cavab verdi. – Sənin bu ertis yoldaşların mənə yaxşı dərs verdilər. O, bu sözü dedikdə, Ağarəhim guya təvazökarlıq göstərərək, üzünü yana çevirdi. Məcid kişi sözünə davam edərək dedi: – Mən bayaqdan təəccüb eləyirdim, deyirdim görəsən gün haradan çıxıb ki, cavanlar mənə gəzməyə gətiriblər? Əsil mətləbi indi başa düşdüm. Məlum oldu ki, bizim molla sərxoşun, lotunun biri imiş. Eybi yoxdur, siz deyən olsun, amma qulluğunuza onu ərz eləyim ki, mənə yox, özünü pis elədiniz. Şərtim budur: Sevil hansı teatrda oynasa, lap birinci cərgədə mən otur-

maliyam. Əgər bu şərt yerinə yetirilməsə, mən nəvəmi teatr çıxartmağa qoymuram.

Biz bu şərtə razı olduq, Məcid kişi evə getmədi, birinci cərgədə oturub, konsertə tamaşa elədi.

Epiloq

Biz “Şeyx Sənan”ı böyük müvəffəqiyyətlə oynadıq. Xumar rolunda çıxış edən Sevil, tamaşaçıların, xüsusən Məcid kişinin çox xoşuna gəlirdi.

Yuxarıda təsvir etdiyimiz hadisələr Sevilin babasına qəribə təsir eləmişdi. O, birdən-birə teatr düşmənindən teatr aşiqinə çevrildi. Səhnəni o qədər sevməyə başladı ki, hətta Sevilin payızda Bakıya teatr institutunda oxumağa getməsinə belə razılıq verdi.

Cəlilbəy isə yenə də köhnə işindədir. On beşinci əsr ilə iyirminci əsrin arasında, yəni şəhərin düz ortasında, “Azərşərab” dükanının yanında hər gün ona rast gəlmək olur. Bir fərqi var ki, indi daha tək oturmur. Quşluq kəndinin sabiq mollası Şirəli də onun yanında olur.

Bu günlərdə mən oradan keçirdim, gördüm Cəlilbəy tək oturub. Şirəli yanında yoxdur. Səbəbini soruşanda, bəy yavaştan dedi:

– Ezamiyyətdədir.

– Necə ezamiyyət? Şirəli bir yerdə işləyir?

– Yox canım, axmaq deyil ki, işləsin, onu mən ezam eləmişəm, ayrı rayonlara... Molla istəyən kənd axtarmağa gedib, tapan kimi mənə də çağıracaq. İkimiz köməkləşib dolanacağıq...

Mən ondan ayrıldım və öz-özümə söz verdim ki, bu hekayə vasitəsilə hamıya məlum eləyəm: ayıq olun, Şirəli ciblərini doldurmaq üçün təzə bir cənnət axtarır!..

1960

NADİR ŞAH

Ərəblinski öz otağında geyinir. O, ikinci pərdədə quldur Nadir idi. İndi, üçüncü pərdədə Nadir xan olacaq, axırda da Nadir şah. Bu, tamaşaçıların gözü qabağında dəyişən, inkişaf edən mürəkkəb bir roldur. Hüseyin ən çox müvəffəq olduğu və sevdiyi rollardan biri. Hər sözü-nü, hər hərəkətini sənətkarına işləyib. Ancaq indi böyük həyəcan içindədir. Gündüz Nadir şahın papağını zərgərə göndərmiş ki, qaş-daşla bəzəsin. Zərgər muzdunu almamış papağı qaytarmaq istəmir. Beş manat pul lazımdır. Hardan tapsın?

Yalnız Hüseyin Ərəblinski deyil, bütün aktyorlar həyəcan keçirirlər. Bilirlər ki, kostyumu tam olmamış bu böyük aktyor səhnəyə çıxmağı sevmir, məcburən çıxsas rolü mükəmməl oynaya bilməyəcək. Tamaşa isə pulsuz olduğuna baxmayaraq çox mühüm tamaşadır. Salon ağzına kimi doludur. Tamaşaçıların çoxu ziyalıdır. Şəhərə qastrola gəlmiş rus aktyorları da Azərbaycan teatrları ilə tanış olmaq üçün yan lojalarda otururlar. Bəs necə olsun? Zərgərə İki dəfə adam göndəriblər, nə qədər yalvar-yaxar eləyiblər, dünyada qızıldan başqa Allahı belə tanımayan bu adamı sındırmaq mümkün olmayıb. Beş manat pul lazımdır, yalnız beşcə manat!

Ərəblinski bu düşüncələrdə ikən Mirzə Mehdiinin rolunu oynayan Hüseyinqulu Sarabski hövlnək içəri girdi və qapıdan çıxdı:

– Mühüm xəbər!

– Nə xəbər? Zərgər papağı göndərdimi?

– Yox! – Sarabski Hüseyinə yaxınlaşdı və qulağına pıçıldadı: – Sadıq bəydə beş manat pul var.

– Vermir?

– Pulu olduğunu heç boynuna almır. Amma öz kostyumundan çıxardıb elçi paltarında gizlədəndə uşaqlar görüblər.

– Onu bura çağır!

Sarabski tez çıxdı. Hüseyin qrimini qurtardığından ayağa qalxdı və əllərini qoynuna qoyub gözləməyə başladı.

Sadıq bəy aktyor deyildi. Əsas sənəti birjada dəllallıq eləməkdə, teatra da kömək edirdi, dükan-dükan, ev-ev gözibilet satırdı, çox üzlü adam olduğu üçün onun cənginə keçən, bilet almamış yaxasını qurtara bilmirdi. Hər dənbir tamaşalarda da iştirak edirdi. Çox xəsis adam idi. Biletlərin pulunu vaxtında təhvil vermirdi, yəqin öz şəxsi ticarətində

kapital olaraq istifadə edirdi və nə vaxt müraciət etsən, göz yaşı töküb ağlayırdı ki, bir qəpik pulum yoxdur.

Sarabski ilə Sadıq bəy qrim otağına girdilər. Hüseyin, Sadıq bəyi başdan-ayağa süzüb geyimindən və qrimindən narazı qaldığı üçün ilk növbədə bu barədə ona bir neçə kəlmə söz dedi və sonra soruşdu:

– Sadıq, bizə iyirmi manat pul borclusan, nə vaxt verəcəksən?

Pul sözü eşidəndə Sadıq bəy təhlükə hiss eləmiş atlar kimi qulağını şəkələdi və hirsli-hirsli cavab verdi:

– Məndən niyə soruşursunuz, gedin nisyə bilet alanlardan soruşun.

Onlar nə vaxt versə, məndə o vaxt qaytaracağam.

– O hesaba bizə bu saat beş manat pul lazımdır.

– Bu saat məndə bir qara qəpik də yoxdur.

– Uşaqlar səndə beş manat görüblər.

Hüseyin bunu deyəndə Sadıq bəyə elə bil qəfildən iynə batırdılar. O, dik atıldı. Bu hərəkət Hüseyinin nəzərindən qaçmadı.

Sadıq bəy qarıya tərəf dal-dalı çəkilib çığırdı.

– Sizin uşaqları pulsuzluqdan qara basır. Məndə pul yoxdur, məndə pul yoxdur!.. Və otaqdan çıxdı.

O gedən kimi Hüseyin sakit halda dedi:

– Tamaşanı başlayaq, çıxacaq səhnəyə.

Sarabski təəccüblə cavab verdi:

– Nə danışırısan? Bəs papaq? Bu pərdə qurtarandan sonra on beş dəqiqə vaxtımız olacaq, zərgərdən gətirməyə çatışmırıq.

– Gedək, Hüseyinqulu! – deyə Ərəblinski qabağa düşüb qrim otağından çıxdı və koridorda artistlərin dayandığını görüb pıçıldadı. – Səhnədə mən sənə nə desəm onu eləyərəm.

...Bir tərəfdə Xorasanın qalası görünür, o biri tərəfdə çadırlar. Nadir (Ərəblinski) səhnədə tək oturmuşdur. Mirzə Mehdi (Sarabski) içəri girir. Nadir düşüncədən ayrılır, başını qaldıraraq soruşur:

N a d i r. Mirzə, gəlibsən? Kimdir, nə səsdir?

M i r z ə M e h d i. Qulluğunuza Sistan tərəfindən elçi gəlibdir.

N a d i r. Elçi? (Ayağa durur) Buyursun! (Mirzə çıxır. Tək) A... zərbi-dəstimi dadıblar. Elçi nədir? Gərək xan özü gəlib təvəqqə edə ki, mən ondan əl çəkəm. Xeyr. Əl çəkmərəm. Ancaq təvəqqə edə bilər ki, xalqı əbəs yerə qırmayım. Özünü öldürməyim. Ancaq belə şeylərin təvəqqəyi ola bilər.

Sadıq bəy elçi paltarında içəri girir.

E l ç i (baş əyib). Xidmət şərafətinizə salam edib, Sistan xanı tərəfindən göndərilmişəm.

N a d i r. Xob. Buyuruq?

E l ç i. Xanın xahişi budur ki, ümumi xeyirdən ötəri davanı bərhəm edək.

N a d i r (acıqla baxır). Nə şərt-şürtlə.

E l ç i. Xan xahiş edir ki, layiqincə xərac versin.

N a d i r (gülür). Qalada oturub dəhyek versin? Xob! Cənab elçi, xanınız çox əla xəyallara düşübdür...

E l ç i. Və bir də şərt edib ki, min bəd İrənlə dava etməsin.

N a d i r (gülə-gülə). Cənab elçi, xanınıza ərz edərsiniz ki, bu gün hazır olsun. Şərtnaməmi yazıb göndərəm və buyuruq verərəm ki, qolu bağlı şərtnaməyə qol çəksin.

E l ç i (mat). Anlamıram.

N a d i r. İnşallah, bir saat keçər anlırsınız. Görünür, xanınız davada xab qəflətdə imiş. Zərbi-dəstimi görməyibdir və illa görseydi, bu təklifləri mənə etməzdi. İnsafdır ki, ata-babalarımızdan qalan yerləri alarsınız, müqəddəs yerlərimizi qarət edərsiniz və bizim qüvvəmiz ola-ola sizin xeyrinizə olan şərtlər qəbul edək? Hərgah xanınız xahiş edir ki, özü əsir olmasın, hərgah qoşunun əbəs qanfəşan olmağını istəmir, iki saatadək Xorasanın qalasını gərək azad etsin və illa bu gün şəhəri alt-üstünə çevirmək, ataları balasız, balaları anasız qoymaq mənim borcum olsun.

Ərəblinski bu monoloqu böyük vəcdlə dedikdə salonda alqış qopdu. O, alqışlara adət etdiyindən buna əhəmiyyət vermədi, gözünü elçiyə zilləyib bir qədər dayandı. Əli ilə yol göstərərək "indi buyurun" sözünü deməli idi və bu zaman elçi səhnədən çıxıb gedəcəkdə. Ancaq Hüseyin elçiyə diqqətlə baxıb birdən çığırdı:

– Mirzə Mehdi, bu elçi mənə çox şübhəli görünür, bəlkə o, silah gizlədib, mənə gizləndən vurmaq istəyir? Tez axtar onun ciblərini!

Mirzə Mehdi – Sarabski heç gözləmədiyi bu əlavədən əvvəlcə çaşdı, sonra işarəni başa düşüb elçinin – Sadıq bəyin qolundan yapışdı. Sarabskinin o vaxt qoçaq və cavan vaxtı idi, zarafatca ona "Azərbaycan teatrının qoçusu" deyirdilər; çaşmış və özünü itirmiş Sadıq bəyi yıxıb bir dəqiqədə ciblərini axtardı, sonra Hüseyinə yaxınlaşıb əvvəlcə "beşliyi tapdım, cibimdədir", – deyərək pıçıldadı, sonra bərkədən cavab verdi:

– Ciblərində silah tapılmadı.

Ərəblinski böyük istehza ilə elçiyə yol göstərib tekstin dalını dedi:

– İndi buyurun!..

Sadiq bəy tir-tir əsirdi. Pulu getdiyi üçün özünü itirmişdi, gözləri kəlləsinə çıxmışdı. Əsə-əsə dalı-dalı getdi və səhnədən çıxdıqda tamaşaçılar onun bu vəziyyətini aktyor məharəti başa düşüb əl çaldılar.

* * *

Tamaşa müvəffəqiyyətlə sona çatdı. Ərəblinskini çox alqışladılar, neçə dəfə səhnəyə çağırıldılar.

Hüseyn paltarını dəyişib qrimini yudu, sonra da Sarabskinin köməyi ilə paltarları qarderoba təhvil verdi. Küçəyə çıxdıqda artıq gecədən xeyli keçmişdi. Evlərinə tərəf getmək istəyirdilər ki, Sadiq bəyin tində dayandığını gördülər. Onun yanına çatdıqda Hüseyn Sarabskiyə tərəf dönüb dedi:

– Məhzə Mehdi, bu elçi yenə mənə şübhəli görünür. Axtar, bəlkə onun cibində bir beşlik də var.

Sadiq bəy Sarabskinin ona tərəf gəldiyini görüb:

– Ey, ey!.. Yaxın gəlməyin. Polis çağıraram! – deyər qaçmağa başladı.

Ərəblinski gül-gülə onun arxasınca çığırdı.

– Səndə qaldı on beş manatımız!

1963

ƏRƏBOĞLU

1922-ci ilin yay aylarından biri idi. Maarif Komissarlığı tərəfindən qastrola göndərilmiş teatr truppası xüsusi təsdiq olunmuş marşrutla rayonları və kəndləri dolaşır, tamaşalar verirdi. Bu tamaşaları təşkil etmək çox çətin idi. Əvvəla ona görə ki, nəqliyyat vasitəsi yox idi, aktyorlar bəzən otuz-qırx kilometr yolu piyada getməli olurdular. Sonra günlərlə oturub dekorasiyanı gözləyirdilər. Dekorasiya araba ilə daşınırdı. Rayonların bir çoxunda, xüsusən kəndlərdə bina yox idi, çox vaxt açıq havada oynamaq olurdular. Bütün bu əziyyətlərə baxmayaraq truppada böyük həvəs və ruh yüksəkliyi vardı, çünki onları hər yerdə əziz qonaq kimi qarşılayırdılar. Teatra o qədər marağ vardı ki, bilet üstə, yer üstə dava-dalaş düşməsin deyər, milisə müraciət etməli olurdular.

Nəhayət, aranda işlərini qurtarıb dağ rayonlarından birinə getməli oldular. Dekorasiyaları iki arabaya yükləyib axşamdan göndərdilər. Səhər tezdən aktyorlar iki faytona doluşub yola düşdülər. Bütün yolu, oxudular, çaldılar, deyib-güldülər, rayon mərkəzinə çatanda elə bir hadisə baş verdi ki, qorxudan bilmədilər neyləsinlər. Faytonların hər tərəfini silahlı adamlar bürüdü. Onları tüfəng qabağında revkomun binasına apardılar, artist olduqlarını yəqin elədikdən sonra buraxdılar. Üzlərinə baxan, sözlərinə qulaq asan olmadı. Gecələmək üçün yer belə çox çətinliklə düzəldilər.

Bu cür “təntənəli” qəbulun səbəbini elə həmin gecə başa düşdülər. Məsələ orasındadır ki, Ərəboğlu adında bir quldur bütün rayonu terror altında saxlayırdı. Əslində “Ərəboğlu” onun adı deyildi, ləqəbi idi. Üzünün rəngi qapqara olduğu üçün bu cür çağırırdılar.

İnqilaba qədər bu adam böyük ticarətlə məşğul idi. Mülkləri, torpaqları, dükənləri vardı. İnqilabdan sonra bunlar hamısı əlindən çıxdı və özü də harda işə itdi. Dedilər guya İrana qaçıb. İndi işə meydana çıxıb, quduz canavar kimi rastına gələnə dalayırdı. Tək deyildi, yoldaşları da vardı. Ancaq dəstəsinin neçə nəfərdən ibarət olduğunu heç kəs bilmirdi. Soyur, talayır və müqavimət göstərənə öldürürdü.

Bütün rayonda səfərbərlik elan edilmişdi. Milis işçilərinə köməkçi olarıq həvəskar dəstələr yaradılmışdı. Həm rayon mərkəzində, həm də kəndlərdə bu dəstələr qarovul çəkir və dövlət əmlakın Ərəboğlundan gözləyirdilər.

Rayon mərkəzi dağ döşündə yerləşmiş kiçik, səliqəli bir şəhərdən ibarət idi. Yaxşı klubu vardı. Klubu xüsusi bir məqsədə tikilmiş bina deyildi, keçmiş bəy evi idi. İnqilabdan sonra bu ev dəyişdirilib klub şəklinə salınmışdı.

Artistlər şəhərdəki gərgin vəziyyətə baxmayaraq, klubu səliqəyə saldılar, dekorasiyaları kiçik səhnədə yerləşdirdilər və bütün şəhərə elanlar yapışdırdılar ki, bu gecə “Laçın yuvası” tamaşası veriləcək.

Heç kəs getmədi. Bircə bilet də alan olmadı. Truppaya bu hadisə çox pis təsir elədi, həvəsdən düşdülər, sabahı gün getməyi qərara aldılar. Ancaq getmək də mümkün deyildi. Ərəboğlu yolda onların qabağını kəsə bilərdi. Gələndə xəbərsizdilər, qorxmamışdılar.

Sabahı günü axşama kimi dekorları dəyişdilər, yeni afişa düzəldilər, iri taxtaların üstündə yazıb teleqraf dirəklərinə belə elan vurdular: “Otello”, “Qısqanc bir generalın macərası. Axıncı pərdədə öz arvadını boğur”.

Yenə gələn olmadı. Onca tamaşaçı, o da uşaq-muşaq. Oynadılar. Kor-peşman evlərinə qayıtdılar. Səhər tezdən truppının rəhbəri Aslan revkomun yanına getdi və xahiş etdi ki, xüsusi mühafizəçilər versinlər, onları yola salsınlar.

Revkom Məbud kişi ucaboy, xoşsifət bir qoca idi. Uzun bıqları vardı və bu, onu bir az Koroğluya bənzədirdi. Kənardan baxana elə gələ bilərdi ki, Məbud kişi bütün günü heç bir iş görmür, yalnız bıqlarını eşməklə məşğuldur. Ancaq elə deyildi. Məbud kişi on beşinci ildən partiyanın üzvü idi. Mübariz, tədbirli adam idi.

Aslana diqqətlə qulaq asdıqdan sonra dedi:

– Ayrı vaxt olsaydı, sizə böyük hörmət eləyəcəkdik. Neyləyək? Çox pis vaxtda gəlmisiniz, başımız qarışıqdır, quldurlar göz verib işiq vermirlər.

Ancaq...

Birdən Məbud kişi sözünü kəsdi, nə işə düşünüb ayağa qalxdı.

– Bircə dəqiqə burda otur, oğlum, mən bu saat qayıdıram. Ağılıma bir şey gəlib.

Bunu deyib Məbud kişi çıxdı və xeyli keçəndən sonra bir nəfərle geri qayıtdı. Aslana müraciət edərək dedi:

– Tanış ol. Bizim rayonda çəkanın nümayəndəsi, yoldaş Cəfərov.

Cəfərov arıq, cəld bir adam idi. Aslanla görüşəndən sonra stul çəkib oturdu və papirosu papirosa calamağa başladı. Sona qədər bir kəlmə danışmadı.

Məbud kişi Aslandan soruşdu:

– Repertuarınızda hansı əsərlər var?

– Süleyman Sani Axundovun “Laçın yuvası”.

– Onu klubda bizim uşaqlar bir neçə dəfə oynayıblar. Sonra?

– “Hacı Qara”.

– O da heç.

Aslan təəccüblə çığırdı:

– Necə heç?.. Mirzə Fətəli Axundov heç?

– Özümdən çıxma, yoldaş artist, heç – ona görədir ki, o əsəri bizim rayonda uşaqlar da əzbər bilir. Daha nəyiniz var?

– “Otello”.

– O hansıdır? Qısqanc bir generalın macərası? Axıncı pərdədə öz arvadını boğur, o?

– Özüdür ki, var... Şekspir yazıb...

Məbud kişi bıqaltı gülüb soruşdu:

– Gərək ki, o əsərin qəhrəmanı zəncidir, eləmi?

– Bəli! – deyə Aslan cavab verdi və ürəyində fikirləşdi: “Deyəsən bu qoca dramaturgiyanı yaxşı bilir”.

Məbud kişi bıqlarını eşib bir az fikirləşdi, sonra Aslandan soruşdu:

– Onun adını dəyişsək olarmı?

– Kimin adını, Otellonun?

– Yox, əsərin adını. Qoy Otello elə Otello olaraq qalsın. Ancaq əsərin adını qoyaq “Ərəboğlu”.

– Axı, Otello quldur deyil, böyük sərkərdədir, generaldır.

– Mən demirəm ki, xasiyyəti dəyişsin, – deyə Məbud kişi sakit cavab verdi. – Əsəri necə var o cür oynayın. Bizim rayonda onun tamaşasını göstərməyiblər, qoy camaat görsün. Ancaq adını dəyişək, afişalarda belə yazaq: “Ərəboğlu”. Hal-hazırkı həyatdan götürülmüş siddətli komediya.

Aslan təəccüblə dedi:

– Komediya?

– Bəli. Bizim tamaşaçılar komediyayı çox sevirlər.

– Axı bu faciədir!

Məbud kişi yenə bıqaltı gülüb dedi:

– Əgər fikirləşsən, görərsən ki, bütün faciələrin axırı komediya ilə qurtarır.

– Yaxşı olmaz.

– Çox gözəl olar! Siz etiraz eləməsəniz Şekspir bir kələm söz deməz. – Məbud kişi güldü. – Tamaşanı təyin eləyək iki gündən sonraya. Mən mətbəəyə tapşırıram, bircə saata sizə afişa düzəldərlər. Hər yanda car çəkərik ki, Ərəboğlunun həyatından gülməli əsər oynayaçağıq. Qoy camaat gəlib tamaşa eləsin.

– Bəs bizdən soruşmazlar ki, niyə gülməli deyil?

– Axırı çox gülməli olacaq. Sən özün görəcəksən. Ancaq iki şərtim var. Birinci odur ki, gündüz oynayacaqsınız. Axşam qorxudan heç kəs gəlməz. Çünki o quldur bayquş kimi qaranlığı sevir, gündüz hücum eləməyə cürət eləmir. İkinci şərtim də odur ki, klubda yox, açıq havada, şəhərin qırağındakı qoruqda oynayacaqsınız. Orda sizinçün səhnə düzəltməyə, şərait yaratmaq mənim boynuma. Razılaşıdıq?

Aslan istər-istəməz razı oldu. Gedəndə Məbud kişi, Cəfərov onu qarıya kimi ötürdülər. Qapıda Məbud kişi onunla görüşüb dedi:

– Məqsədimiz odur ki, bəlkə sizin vasitənlə o qulduru yaxalayaq. Çox xudpəsənd adamdır, eşitsə ki, onun həyatından komediya oynayıyıq, davam gətirməyəcək, tamaşanı pozmağa cəhd edəcək. O zaman biz onu yaxalayarıq. Başa düşdün? Ancaq gərək heç kəsə bu barədə söz demiyəsiniz.

Aslan gəlib aktyorları yığdı və iki gündən sonra “Otello” komediyasını oynayacaqlarını onlara xəbər verdi. Otello rolunu oynayan aktyor bir az özündən çıxdı, atılıb-düşdü. Aslan əsil mətləbi onlara açıb söyləməyə məcbur oldu. Ancaq tapşırırdı ki, bu dövlət sirridir, gərək heç kəs bilməsin.

Əlbəttə, bir sirri iki adam bilirsə, deməli artıq o sirr deyil. Necə oldusa, aktyorlardanmı, ya aktrisalardanmı, biri bu sirri ürəyində saxlaya bilmədi, kimə isə dedi. O adam başqasına, başqası da başqasına... Bir gündən sonra bütün rayon bilirdi ki, Ərəboğlu tamaşaya hücum edəcək və onu bu qayda ilə tutacaqlar.

... Qoruqda düzəldilmiş müvəqqəti teatr binasında iyənə salmağa yer yox idi. Şəhərdə heç kəs qalmamışdı, hamı burda idi. Bütün “qapılar”, “pəncərələr” silahlı adamlarla əhatə olunmuşdu. Yollarda gözətçilər qoyulmuşdu.

Bu cür gərgin vəziyyətdə tamaşa başlandı.

Şəhərdə düz klub binasının qabağında bir su satan vardı. Bu adam inqilabdan əvvəl Ərəboğlunun darğası olmuşdu. Həmin darğa hələ indi də öz ağasına xidmət göstərir və şəhərdə olan hadisələri ona çatdırırdı. Darğa yalnız bu gün imkan tapıb özünü Ərəboğluna yetirə bilmişdi. Ərəboğlu həqiqətən zənci kimi qapqara, yekəsifət, yekəburun, eybəcər bir kişi idi, beş adamdan ibarət dəstəsi ilə bərabər meşədə, fıızılıq bir yerdə oturmuşdu. Darğa ilə həmişə burda görüşürdülər.

Darğa şəhərdəki vəziyyəti ona başa salırdı:

– Qoruqda yer qayırlar, pərdə-zad çəkiblər, bu saat orda həngamə çıxarırlar.

Ərəboğlu ağız-burnunu büzdü, qara sifəti bir az da eybəcərləşdi, narazı halda dedi:

– Sən öl, lap necə il bundan qabaq da bu darğanın sözündən mən bir kəlmə başa düşməzdim. Bir yaxşı-yaxşı danış görüm nə həngamə çıxarırlar?

Darğa tez-tez gözünü qırpıb kəkələdi:

– Sənin şəbehini çıxarırlar.

– Mən imam Hüseynəm ki, şəbehimi çıxartsınlar?

– Nə bilim?.. Hər yanda yazıb-yapışdırıblar ki, “Ərəboğlu”. Özüm höccələyib oxumuşam. Elə indi, bu saat Bakıdan gələn ertisilər üzgözlərini bəzəyib çıxırlar... Deyirlər guya sən orda öz arvadını boğacaqsan.

Ərəboğlu qəhqəhə ilə güldü, yoldaşları da ona qoşulub hırıldadırlar. Ərəboğlu gözünün suyunu əlinin dalı ilə silib dedi:

– İndi mən başa düşdüm, yəqin mənim bərəmdə pyes yazıb oynayırlar. Bəs bilmədin, o pyesi kim yazıb?

Darğa bir az fikirləşdi. Sonra birdən tapıb dedi:

– Şikspir.

– Kim?

– Özüm oxumuşam. Belə yazılmışdı: Şikspir.

Quldurlardan biri dedi:

– Yəqin təzələrdəndir.

Darğa tez əlavə elədi:

– Deyirlər bakılıdır, xüsusi səni tutmaq üçün yazıb.

– Necə? Məni tutmaq üçün?

– Bəs necə? Şəhərə səs yayılıb ki, guya sən bu işə razılıq verməyəcəksən, tratra hücum eləyəcəksən, elə bu vaxt səni tutacaqlar.

Ərəboğlu yenə gülməyə başladı.

– Nə axmaq adamlardır, ə!.. İstəyirlər pyes yox, lap opera yazsınlar, mənə nə? – deyə öz-özünə donqulandı, sonra birdən yadına düşmüş kimi darğadan soruşdu:

– Tamaşaya çox adam gedib?

– Hamı oradadır, – deyə darğa tez cavab verdi. – Şəhərdə heç pişik də qalmayıb. Tratrın dörd tərəfinə tufənglilər qoyublar. Qoruğun bütün yollarına gizlin qarolçu qoyublar, sən gələn kimi hər tərəfdən tökülüşüb tutacaqlar.

Ərəboğlu həyəcan içində ayağa qalxdı.

– Əsil məqamdır. Bilirsiniz neyləyək? – deyə yoldaşlarına nə isə demək istədi, sonra susdu, tez darğaya müraciət elədi. – Darğa, sən get kəndə, həmin mənim teatrımı çıxardan yerdə ol, elə ki, güllə səsləri eşitdin, qışqır, haray sal ki, “Ərəboğlu gəldi”. Ayrı işdə işin olmasın. Onlar mənim teatrımı çıxardırlar. Mən də onlar üçün bir teatr düzəldərəm ki, gülməkdən bağırsaqları qırılar. Tez ol get, darğa, dediyim söz yadından çıxmasın.

Darğa gedəndən sonra Ərəboğlu yoldaşlarından ikisinə müraciət edərək dedi:

– Atı minin, tez özünüzü çatdırın qabaq-qarşısındakı dağın döşünə. Atları meşədə bağlayın, ehtiyatla şəhərə tərəf gedin, qoruğa bir az qalmış tufənglərinizi havaya boşaldın. Tez-tez doldurub atın, elə bil-sinlər çox adamsınız. Elə ki, başladılar cavab verməyə, ata-ata qaçın, atlara minib aradan çıxın. Dalısı ilə sizin işiniz olmasın.

Ərəboğlunun dəstəsində “getmirəm, eləmirəm” sözü deyilməzdi.

Bu beş adamın hər birinin vicdanında o qədər qan ləkəsi vardı ki, Ərəboğluna sığınmaqdan və ondan nicat gözləməkdən başqa heç bir əlacları yox idi.

Quldurun ikisi getdi. Ərəboğlu qalan üç yoldaşına müraciətlə dedi:

– İndi biz də çay tərəfdən şəhərə girək. Mən evimə baş çəkmək istəyirəm.

Quldurlardan biri təəccüblə soruşdu:

– Niyə? İki dəfə təcrübə eləmişik, yaxamızı güclə qurtarmışıq.

O biri quldur dedi:

– Ay Ərəboğlu, bu balaca şəhərin bankında nə pul olacaq ki, özümüzü təhlükəyə salırıq?

Ərəboğlu gülə-gülə cavab verdi:

– Mən ora pul üçün getmirəm. İndi ki, söhbət düşüb, açım sizə. O vaxt qaçaqçada bütün qızillarımdı evdə gizlətmişəm. İndi məqamdır, gedək qızilları aradan çıxarda, sonra da birbaş özümüzü verək Arazın o tərəfinə. Bildiniz? Darğanın yanında bu barədə bir söz demədim, çünki onun özündən də şübhələnirəm. Gəlin dalımca!

Sürünə-sürünə meşəlikdən çıxdılar. Yayda qurquru qurumuş çaya düşdülər. Ordan keçib şəhər qırağındakı küçələrə girdilər. O hasarın dibindən bu hasarın dibinə, o qapıdan bu qapıya, gizlənə-gizlənə Ərəboğlunun keçmiş evinə çatdılar. Yolda bir-iki qoca-mocaya rast gəlib gizlənməmişdilər. Bu tərəfdə ins-cins yox idi.

Ərəboğlu yoldaşlarını ətrafda qarovulçu qoyub evin arxa tərəfindəki divarı aşdı, həyəətə düşdü.

Həyətdə heç kəs yox idi. Evdən də səs-səmir gəlmirdi. Cümə günü olduğu üçün bank bağlı idi. Yalnız uzaqdan, qoruq tərəfdən aktyorların səsi eşidilirdi. Kim isə ucadan çığırdı. Ərəboğlu öz-özünə... “Heç mən elə böyürə-böyürə danışıram?” – deyə düşünüb gülməsündü. O, bir ağacın dibinə qısılıb xeyli gözlədi, nəhayət, uzaqdan güllə səsləri və bunun dalınca camaatın qışqırtısı eşidildi. Bu tərəfdən cavab olaraq tufənglər açıldı. Ərəboğlu bunu eşidib sürətlə evə yaxınlaşdı, ancaq pilləkənlə yuxarı çıxmadı, zirzəminin qapısına yaxınlaşdı. Qapıda balaca bir qıfıl vardı. Ərəboğlu bıçağını salıb qıfılı bir dəqiqədə qırdı, içəri girdi.

Zirzəmi qaranlıq idi, indicə açılmış qapıdan az-maz işıq düşürdü. O, bir dəqiqə itirmədən əli ilə divarları yoxlamağa başladı. Nəhayət, böyük bir daş bələdlədi, ətrafını bıçaqla qazıb divardan çıxartdı. Onun əlləri əsirdi, tər dabanından süzülürdü. Daşı ehtiyatla yumşaq torpağın üstünə qoydu, yerinə əlini saldı. Gizlətdiyi şeyləri öz yerində idi. Ərəboğlu arxayın nəfəs aldı. Elə bu zaman zirzəminin qapısı tərəfdən ayaq səsləri eşitdi. Ərəboğlu cəld döndü; qapının ağzında üç nəfər dayanmışdı. İşıq onlara arxadan düşdüyü çün üzlerini seçə bilmədi, əvvəlcə elə bildi ki, öz yoldaşlarıdır, ancaq bu düşüncə bir an çəkdi. Şübhələnib əlini tapan-çaya atdı, qapıdakılar elə sürətlə onun üstünə atıldılar ki, silahı çıxarda bilmədi. Qısa bir süpürüşmədən sonra təslim oldu.

Ərəboğlunu həyəətə çıxartdılar. Məbud kişi, Cəfərov və tanımadığı bir adam onu əhatə eləmişdilər. Qaçmaq üçün heç bir imkan olmadığını görüb Ərəboğlu yoldaşlarını qurtarmaq üçün bərkəndə:

– Qaçın, qurtulun! Məni tutdular! – deyə çığırdı.

Məbud kişi gülə-gülə dedi:

– Boğazını yırtma. Onları çoxdan aparmışıq. Sən bu evə neçə dəfə hücum eləyəndə biz bilirdik ki, işin içində iş var. Rayon bankında nə pul olur ki, sən özünü bu cür həlak eləyəsən. Ürəyimizə dammışdı ki, nə işə gizlətmisən, onun nigarançılığını çəkirsən. Ancaq ha fikirləşirdik, bir tələ qura bilmirdik. Sağ olsun artistlər. Onlar bizim dadımızla çatdılar.

Ərəboğlu dinmədi. Məbud kişi ətrafındakılara müraciət etdi:

– Götürün gəlini də, onun cehizini də aparaq, bir yaxşı toy eləyək.

* * *

... Böyük bir fasilədən sonra tamaşa davam elədi. Ərəboğlunun tutulmağı münasibəti ilə bütün şəhərdə bayram elan edilmişdi. Artistləri bir həftə rayondan getməyə qoymadılar. Gündə neçə yerə qonaq çağırdılar. Hər axşam tamaşa və hər axşam da anşlaq.

1963

AT

Kislovodskda istirahət edirdik. Çkalov küçəsində, mərhum İsmayıl Hidayətzadə ilə qonşuluqda mənzil tutmuşduq. Bizim opera teatrımız bura qastrola gəlmişdi. İsmayıl bu teatrın həm direktoru, həm də baş rejissoru olduğu üçün bütün günləri işləyirdi, ancaq hərdən (teatrın istirahət günlərində) onların səfəli həyatində oturub söhbət edirdik. Soltan xanım çox yaxşı çay dəmləyirdi, bizdə armudu stəkanlardan bu çayı içə-içə “mırt vururduq”. İsmayıl məzəli söhbətləri dinləməyi çox sevirdi. Özü də başına gələn hadisələri, eşitdiyi-bildiği əhvalatı gül-məli şəkllə salıb danışmağı bacarırdı.

İki-üç gün ürəkdarıxdırıcı sısqa yağış yağandan sonra nəhayət gün çıxmışdı. Səhər saat on olardı. Mən həyətdə gəzişirdim ki, uzaqdan bir səs eşitdim. Kim işə məni çağırırdı. Səs gələn tərəfə getdikdə gördüm ki, İsmayıl öz bağlarından mənə əl eləyir.

Təəccüblə soruşdum:

– Nə əcəb evdəsən, məşqə getməmişsən?

– Məşqimiz saat on ikidədir, – deyə İsmayıl cavab verdi. – Gəl, çay içək!

Oturduq. Xüsusi ətri olan xoruzpipiyi çaylar gəldi. Böyük alma ağacının altında arabir başımıza, boynumuzun dalına yarpaqlardan damcı düşə-düşə çay içməyə başladıq. Bu zaman gördük ki, mənim yaşadığım ev tərəfə qalxan dik yoldan bir kişi atla düşür. Yol palçıqlı və sürüşkən olduğundan, at qorxa-qorxa yeriyir və bəzən də dörd ayağını gen qoyub dayanır. Bu zaman kişi atı amansızcasına şallaqlamağa başlayır. Yazıq atın böyrü-böyrünə girib, qabırğaları sayılır, şallaq dəydikcə ağırdan gözləri nəlbəki boyda olur, ancaq ayağını tərptəməyə qorxur.

İsmayıl qalxıb kişini səslədi: “Düş yerə, başından çəkib dalınca apar, o cür getməz, heyvana əziyyət verincə, başına bir az güc ver” – deyə ona bir az nəsihət elədi. Sonra təkrar yerində oturanda mənə dedi:

– Axmaq adam, yalnız şallaq vurmaq bacarır, ata gör necə baxıb ki, canlı skeletdir.

Sonra da düşüncə içərisində davam elədi:

– Bütün Kislovodskda bir yaxşı at yoxdur, hamısının qıçı əyri, gözü kordur.

– At dövrü keçib, – deyə mən çay içə-içə ona cavab verdim.

O, birdən özündən çıxdı (ümumiyyətlə sakit danışa bilmirdi):

– Necə keçib, nəyi keçib? At – atdır, maşın – maşın. At keçən cığırlarda maşın bir qələt eləyə bilməz. Bu boyda kurort şəhərində yabıdan başqa heç nə tapmaq olmur.

– Nə bilirsen? Bəlkə var.

– Bilməsəm danışmaram. Üç gündür ev-ev hər yanı axtarmışıq.

– Axı, at sənin nəyinə lazımdır?

– Mənə lazım deyil, Koroğluya lazımdır.

Hə, İsmayılın at barədə bu cür yanıqlı danışmasının səbəbini indi başa düşdüm. Bu axşam ilk dəfə “Koroğlu” operası göstəriləcəkdi. Bu tamaşa üçün at mütləq lazım idi.

O, sözünə davam edərək deyirdi:

– Əlbəttə, səhnə üçün göylə oynayan dəli at yaramaz. Bülbüldən ehtiyat eləyirəm, onu hər ata mindirmək olmaz. Dinc heyvan lazımdır. Ancaq heç olmasa görkəmi olsun. Koroğlunu bu cür bir yabıya mindirsək tamaşaçı bizə nə deyər?

– Bəs, axşam neyləyəcəksiniz?

– Tapmışıq, – deyər İsmayıl gülümsünərək cavab verdi. – Uzaq kəndlərin birindən tapmışıq. Sahibi ilə bərabər dünəndən Kurzalda yaşayır. Görkəmi yaxşıdır, özü də sakit ata oxşayır. Ancaq yenə də ehtiyat eləyirəm. Bu gün onunla dörd saat məşq eləyəcəyəm.

– Atla məşq? O necə olan şeydir?

– Durovun arxasınca gedirəm, heyvanları ram eləməyə başlamışam. İstəyirəm vaxtən atı musiqiyə öyrədim ki, axşam orkestr çalanda şıllaq atmasın.

Saat on ikinin yarısına qədər çay içdik, söhbət elədik. Sonra o getdi, mən də durub parka gəzməyə çıxdım.

Qayıdanda saat dördü keçmişdi. Bizim Çkalov küçəsinə çatanda gördüm İsmayıl qabaqda ağır addımlarla gedir. Özümü ona çatdırdım. Məni görüb dayandı, tövşüyə-tövşüyə, xırıltılı səslə dedi:

– At mənim başıma bir oyun açıb ki, yorğunluğumdan nəfəsimi ala bilmirəm.

– Nə olub? Yoxsa ürküb qaçıb, tuta bilməmişiniz?

– Yox canım, çox dinc heyvandır.

– Bəs niyə səni bu qədər yorub?

– Tələsmə, addım-addım gedək, danışım.

Beş addım gedib, beş dəqiqə dayana-dayana irəlilədik. Xeyli keçəndən sonra İsmayıl sözünə davam elədi:

– Səndən ayrılıb teatra getdim, sahibi atı səhnəyə çıxartdı, mən ona dedim yanında dayanma, get, saat dördə yaxın gəl, qoy bizə öyrəşsin. Dirijora da tapşırıdım ki, nə qədər mümkündür bərkdən çalsın. Bu qayda ilə məşqimiz başladı. Üç saat yarım vurhavur oldu. Çənlibel pərdəsini, bir də dördüncü pərdəni neçə dəfə məşq elədik. Yorulmasın deyər Bülbülü oxumağa qoymurdum. Yalnız atla gəzirdi ki, özünə isinişdirsin. Mən də ki, özün bilirsen, məşq olanda rahat dayana bilmirəm. Ora-bura qaçıb yoruldum, tərlədim. Elə qurtarhaqurtarda idik ki, atın sahibi gəldi, zalda dayanıb bir az baxdı, sonra məndən soruşdu:

– Siz burda neyləyirsiniz?

Dedim:

– Məşq eləyirik ki, at orkestrin səsinə öyrənsin.

At sahibi gülümsündü və mənim qulağıma pıçıldadı:

– Mənim atım kardır. Qulağının dibində orkestr çalma, istəyirsən lap top at, eşitmir.

– Bəs niyə əvvəlcədən soruşmamışdınız ki, bu atın eybi nədir?

İsmayıl ah çəkib dedi:

– Bütün Kislovodskda bir abırlı at tapmışdıq, mən nə bileydim ki, onun da qulağı kardır?

Küçədən maşınlar ora-bura sütüydü. Əsrimiz maşın əsri idi. Üç yüz il bundan qabaqkı Qırat indi dönüb kar at olmuşdu.

ƏLLƏR

Axşam dedikdə adamın gözünün qabağına gəlir: teatrlar, konsertlər, işıqlı bulvarlar, parklar, dost-aşna ilə söhbət, zarafat... Gündüz əgər işdən bir az yorulubsansa, axşam çıx dəniz kənarına, ya da ki, dağüstü parka. Axşam Bakısının böyük ahənglə vuran nəbzini duyduqdan, gənclərin yarpaqların pıçılıtısına qarışan gülüşlərini eşitdikdən, Xəzərin sularında çimən gur işıqlarını gördükdən sonra adamda yorğunluq qalar? Bütün bu gözəlliyi yaradan, həyatımızın hər zaman işıqlı olmasını təşkil edən əməkçi insanların əlidir, quran, yaradan əllər...

Mən NEP vaxtında Bakıya gəlmişəm. O zaman şəhər belə deyildi. Böyük küçələrdə az-maz işıq görünürdü, kiçiklərdə isə heç yox idi. Xüsusən yuxarı hissədə axşam zil qaranlıq demək idi. Qaranlıq olan kimi o zamankı qarışıq cəmiyyətin bütün xıltı üzə çıxırdı.

Yuxarı məhəllədə Səfdər adlı bir qonşum vardı, hardasa işləyirdi. Səhər tezdən işə gedirdi, nahar vaxtı da qayıdırdı. Axşam qaralan kimi yerini saldırıb başını qoyardı. Mən gecələr işıq yandırır məşğul olanda deyərdi:

– Müəllim, axşamın xeyirdən sabahın şəri yaxşıdır, qaranlıqda baş işləməz, yat dincini al.

Mən ona etiraz eləyib cavab verərdim ki, ay Səfdər, bu məsəl köhnəlib, indi daha axşam məktəbləri, axşam kursları açılıb... Teatrlar, kinolar var... Deyərdi yox, mən qaranlıqdan xeyir görməmişəm, teatra-zadə ayağım dəyməz, şər qarışıdı adam gərək gözlərini yumsun.

Səfdərin Rəfiqə adlı arvadı və Şəfiqə adlı bir yaşlı qızı vardı. Rəfiqə də əri kimi qaranlıqdan qorxardı. Axşamlar burnunu çölə çıxartmırdı. Onlar çox sakit dolanırdılar. Səfdərin əlinin əməyilə qazanılan çörək bu ailədə sakit bir həyat yaratmışdı. Rəfiqə bütün günü yuyur, təmizləyir, silir, süpürür, bişirirdi. Onun əlləri bir dəqiqə dinc durmurdu.

Bir gün nə təhər oldusa Səfdər özünə təzə vəzifə tapdı; anbar müdiri. Bu vəzifəyə keçən kimi büsbütün dəyişdi, hardansa bollu pul qazanmağa və ona görə də qaynam-qaynam qaynamağa başladı. Arvadından soyudu, uşağının üzünə baxmadı. Yazıq Rəfiqə haqqında tez-tez deyirdi: “Bilmirəm bu əfəli mənə kim calayıb?”

Qərəz deyindi, deyindi və günlərin bir günü Rəfiqəni boşadı. Şəfiqəni verib qucağına göndərdi atasının evinə. Əvəzində bəzəkli-düzəkli, dünya görmüş bir gəlin alıb gətirdi...

Təzə gəlin Səfdərin evini bəzəməyə başladı. Güzgülü şkaflar, çilçıraq, şifoner, qonağın bir dəstəsi gedib, o biri gəlirdi. Gecələr çalmaq-oxumaq səsinə tutulurdu. Səfdər axşamdan yatmağı tamam tərgitdi. Təzə gəlinin cürbəcür qulluqçuları vardı, bütün günü onun işini görürdülər. Əlləri yum-yumşaq idi. Sandıqda saxlanıb işlənmiş ağ inək parçaya oxşayırdı.

Səfdərin isə, deyəsən, tərəzisi bu ağırlığı çəkə bilmirdi. Bunu mən Səfdərin əllərindən hiss edirdim. Bir dəqiqə dinc qalmırdı. Gah təsbəh çevirir, gah papiros eşir, gah da barmaqlarını bir-birinə qacırıb şaqıldaırdı. Axşamlar çox ora-bura gedib-gəlirdi, doqqazda kimlərlə isə pıçıladaırdı.

Mən bir kərə ona rast gələndə dedim:

– Ay Səfdər, niyə belə vurnuxursan, yuxuna haram qatırsan? Bəs deyirdin ki, axşamın xeyrindən sabahın şəri yaxşıdır.

Səfdər ağızucu:

– Özün demirdin ki, köhnə məsəldir? – cavabını verib yanımdan düz keçdi. Hiss elədim ki, yəqin qaranlıqlardan xeyir görməyə başlayıb.

Qış axşamlarından biri idi, hava lap tez qaralmışdı, bizim həyətdə də küçədə də göz-gözü görmürdü. Bərk də xəzri əsirdi. Mən instituta gedəcəkdim, axşam məşğələmiz vardı. Paltoma bürünüb küçəyə çıxanda qarımızın ağzında üç kölgə gördüm. Mən çıxan kimi onlardan biri yaxınlaşdı, qaranlıqda əlimi tutub ovcuma bir şey qoydu:

– Al, – deyər pıçıldadı, – keçən səfərki malların puludur. Apar, gizlət. Biz gedirik, izimizə düşüblər, ehtiyatlı ol!

Hər söz deməyə macal tapmadım. Onlar bir anın içində qaranlıqda əridilər. Mən geri qayıtdım. Otağımda baxıb gördüm ki, əlimdəki puldur, böyük məbləğ pul. Heç şübhə yox ki, onlar qaranlıqda mənə Səfdərlə qarışıq salmışdılar. Odur ki, qonşumun qapısını yavaşca döydüm. Qapını təzə gəlin açdı, mənə görüb özünü itirdi, “evdə yoxdur” deyər kəkələdi, mən pulu ona uzadıb dedim:

– Bu pulları indicə küçədə üç nəfər verdi. Səfdərə çatacaq...

Qadın acgözlüklə pulları aldı, tez qapını örtü. Ancaq mən otağıma qayıtmağımla Səfdərin dalımcə gəlməyi bir oldu. Həyəcanlı idi, rəngi ağarmışdı. Əvvəla, arvadından əvəz üzr istədi ki, mənə “evdə yoxdur”

cavabı verib, sonra da pulu masamın üstünə qoyub yalandan gülə-gülə dedi:

– Müəllim canı, bu puldan xəbərım yoxdur... Mənə heç kəs borclu deyil... Yəqin sənın özünüküdür, rayondan atan göndərıb...

– Nə danışırsan, Səfdər?! – deyə mən pulu ona uzatdım. – Mənim atamda bu qəder pul hardandır? Al, sənə gətiriblər, dedilər keçən səfərki malların puludur.

Səfdər geri-geri çəkilməyə başladı. Əllərini qabağa elə tutmuşdu ki, elə bil əlimdəki pul deyil, tapança idi.

– Apar, sahibinə qaytar, müəllim, – deyə çığırdı. – Mən heç kəsə mal satmamışam, bu puldan da xəbərım yoxdur.

O, dalı-dalı gedib qapıdan çıxdı. Mən paltoma bürünüb təzədən küçəyə çıxdım. Ha ora-burayı hərləndimsə o adamlara rast gəlmədim.

Gecəni yata bilmədim. Elə bil o pullar ilan idi, gözümü yuman kimi məni çalacaqdı. Səhər tezdən durub geyindim, qapıdan çıxmaq istədikdə Səfdər qabağımı kəsdi. Deyəsən, o da gecəni yatmamışdı, çünki rəngi qaralmış, gözlərini altı tuluq-tuluq olmuşdu.

– Müəllim, səhər tezdən hara belə?

– Pulları milisiyaya aparıram.

Səfdər yalandan zarafat elədi:

– O gül kimi pulların nə təqsiri var ki, milisiyənerə verirsən, ay müəllim?

– Qoy axtarıb sahibini tapsınlar.

Bu cavabı verib getmək istəyirdim ki, Səfdər qolumdan tutub saxladı, qulağıma pıçıldadı:

– Yarı bölək.

– Mənə lazım deyil...

– Mənə lazımdır, ver bəri...hərçənd mənə dəxli yoxdur, ancaq, ümumiyyətlə, pula eşqim var. Ver, cayıl adamıq, xərcliyək sənincün...

Küçə qapısının ağzında məni təzədən haqladı:

– Bir daş altda, bir daş üstə... Bildin?..

Pulları ona verib otağıma qayıtdım. Paltomu təzəcə çıxartmışdım ki, küçə qapısı təzədən döyüldü. Səfdərin otağında bir həyəcan oldu, stəl yıxıldı. Səfdər hövlnak yanımı gəldi.

– Al, bu pulları, müəllim, xatası çıxar... Qapını döyürlər...

Girdiyi ilə çıxdığı bir oldu. Masanın üstünə atdığı pullar bu otaqdan-o otağa, o otaqdan-bu otağa səyahət eləməkdən əzım-əzım olmuşdu,

mən onları yığıb cibimə qoydum, təzədən paltomu geyməyə hazırlaşdırdım ki, Səfdər qayıtdı:

– Qulluqçu imiş... Necə də qorxdum... Bura ver, onları, müəllim, məhəbbəti ürəyimə qonub, ayrı dayana bilmirəm.

Əzik-üzük kağızlar təkrar onun cibinə köçdü.

O gün axşama kimi institutda məşğul oldum. Axşam qaranlıqda əl havasına evə qayıdırdım, uzaqdan qonşumun otağından gələn işıqları görəndə pul əhvalatı yadıma düşdü. Dedim yəqin Səfdər yenə başlayıb vur çatlasın, çal oynasına... Ancaq həyətdən içəri girəndə gördüm elə deyil. Onun qapısının ağzında bir-iki milis nəfəri dayanıb, içəridə də adamlar var...

Otağıma girib işığı yandırdım. Bu zaman Qapım yavaşca aralandı. İçəriyə bir əl uzandı. Mən o saat təzə gəlinin əlini tanıdım, səhərki pulları ovcunda bərk-bərk tutmuşdu. Qadın yəqin qorxudan içəri girə bilmirdi, dalı qapıya durmuşdu. Çünki əl tərsinə dayanırdı, özü də tir-tir əsirdi.

Bu vaxt bir səs eşitdim:

– Bacı, o nədir qonşunun qapısından içəri uzatmısan?

– Heç, ay qardaş kağızdır.

– Ver görək nə kağızdır.

Əl bir qəder titrədi, sonra geri çəkildi.

...Elə gecə ikən Səfdəri apardılar. Arvadı səhər tezdən kişinin nəyi vardısı yığışdırıb atası evinə köçdü...

Bu yaxınlarda gecə vaxtı yuxarı məhəllədən evə qayıdırdım. Küçələr gündüz kimi işıq idi. Bizim yaşadığımız o daxmalar da yox idi, çoxdan sökmüşdülər. Yerində işıqlı, çilçıraqlı bir bağ salmışdılar.

Mən Bakının mənzərəsinə aludə olaraq, düşüncə içərisində gedəndə qabağıma qoca bir kişi çıxdı. Bu kişinin əlində ağac vardı. Asfaltı tıqqıldada-tıqqıldada başı aşağı gedirdi. Mənimlə tuşlaşanda başını qaldırdı, heyrət içində dayandı:

– Müəllim!

– Səfdər! – deyə mən də təəccüblə səsləndim. – Sənsən?

– Özüməm. Gecə növbəsinə gedirəm. Dəniz qırağında böyük teatur var ha... Orada gözətçi işləyirəm.

– Hansı teatr?

– Drama...

Mən bilmədim heç nə deyim, nədənsə soruşdum:

– Uşaqlar necədir?

Bu sual Səfdəri həyəcanlandırdı, sevinə-sevinə dedi:

– Rəfiqə təqaüd alır. Şəfiqə isə həkimdir, cərrahlıq eləyir. Kimdən soruşuram, deyir əlləri lap qızıldır.

– Bəs o biri arvad necə oldu?

– O arvad budur bax, gör mənə neçəyə tamam oldu?..

Bunu deyərək Səfdər sağ qolunu qaldırdı; biləkdən o yana boş idi, əli yox idi.

– Əlin niyə yoxdur, ay Səfdər?

– Yadındadır, mənə apardılar? Hə. Sonra vədəm tamam olub, geri qayıdanda düşdüm yenə o arvadın çənginə, qurşandıım köhnə işlərə... Gecə qaranlıqda o arvadın qardaşı ilə sözüüm çöp gəldi. Xəncərlə üstümə hücum çəkdi. Əlimi qabağa verdim... Əlim getməsəydi başım gedəcəkdi.

Səfdər qərribə bir gülüslə güldü, kədərlə dedi:

– Bir əlimi qurban verdimsə də, o qaranlıq dünyadan ayrıldım. İndi hər Şəfiqəyə baxanda, nəvələrimi qucağıma alanda elə bilirəm on il cavanlanıram. Heyf ki, gözətçilikdən başqa heç nəyə yaramıram... amma yaxşı yerdə işləyirəm. Hərdənbir uşaqların hamısını yığıb müftə teatra aparıram.

Biz ayrıldıq. Mən təzə evlərin, küçələrin, bağların arası ilə irəlilədim və düşündüm ki, bütün bu gözəlliyi yaradan, əməkçi insan əlidir. Qara işlərlə məşğul olan əli isə qaranlıq dünya özüylə aparıb getdi...

1963

QANLI MƏKTUB

Əlihüseyn dəm üstündə idi. Günortadan bala-bala vurmağa başlamışdılar. İndi məclisin əsil qaymaq vaxtında durub getməli idi. Çünki bir saatdan sonra tamaşa başlayacaqdı. Əlihüseynin bu günkü rolunun cəmi üç cümləsi vardı: birinci pərdədə deyirdi: “Bəli, cənab”, ikinci pərdədə deyirdi: “Xeyr, cənab”, üçüncü pərdədə deyirdi: “Baş üstə, cənab!” – vəssalam. Əlihüseyn iyirmi ildir teatrda bu cür rollar oynayırdı, yaratdığı obrazların hamısı yumurta kimi bir-birinə oxşayırdı. “Yaratdığı obraz” deyəndə bir az yekə düşür, çünki Əlihüseyn heç nə yaratmırdı. Tamaşadan-tamaşaya yalnız paltarla qrimini dəyişirdi. Bəzən rejissor teatrda olmayanda heç qrim də ələmirdi. Vəziyyətdən son dərəcə razı idi. Əziyyətsiz, zəhmətsiz hər ay maaşını alıb qoyurdu cibinə.

İndi, bu saat onun teatra getməyə heç həvəsi yox idi. Müftə bir məclis əlinə düşmüşdü. Bayaqdan üç dəfə Əlihüseynin sağlığına içmişdilər. Yemək də arası kəsilmədən gəlirdi. Səhnədə bir cənaba “bəli, xeyr, baş üstə” demək üçün bu cür məclisi qoyub getmək axmaqlıq olardı. Odur ki, teatrın müdirinə bir məktub yazıb, yağlı cümlələrlə oğlunun guya xəstə olduğunu, ona görə də tamaşaya gələ bilməyəcəyini xəbər verdi.

Badə yoldaşları məktubu oxuyub bəyəndilər. Ancaq bir məsələni başa düşmədilər. Stanislavski kimdir ki, Əlihüseyn bu balaca məktubda onun adını çəkir?

Əlihüseyn böyük bir nəzəriyyəçi kimi onlara izahat verdi:

– Stanislavski bütün teatrların böyüyüdür. Özüm qəsdən adını çəkmişəm, bizim müdir onun azarkeşidir.

– Əcəb yazmışsan, – deyə ev yiyəsi məktubu bir də nəzərdən keçirib təriflədi: – Sənin bu məktubun qan eləyəcək!

Əlihüseyn bu təriflərdən fərəhlənib şişdi və məktubu zərflə qoyub ev yiyəsinin oğlu ilə teatra göndərdi.

Teatrın müdiri məktubu oxudu, tez tapşırıq verdi, Əlihüseynin rolunu başqa adama tapşırdılar.

Tamaşa öz qaydasında getdi. Əlihüseynin bu gecə oynamadığını nə tamaşaçılar hiss elədilər, nə də aktyorlar.

Ancaq məktub müdirin yadından çıxmırdı. Hərçənd Əlihüseyn özü tamamilə lazımsız bir yük idi, teatrın yaradıcılıq həyatında heç bir rol

oynamırdı, ancaq yenə də kollektivin üzvü idi, onun oğlunun ağır xəstə olması müdiri düşündürməyə bilməzdi. Tamaşa qurtarandan sonra müdir rejissoru da götürüb xəstə uşağa baş çəkməyə getdi.

İçəri şəhərdə Əlihüseynin evini çox çətinliklə tapdılar. Qapını döydülər, xeyli vaxt cavab verən olmadı. Sonra handan hana Əlihüseynin arvadı qapını açdı. Arvad vaxtilə teatrda biletçi işləmişdi, müdiri və rejissoru tanıyırdı. Onları gören kimi: “Vay!” – deyib çağırdı və qorxu ilə soruşdu:

– Nə olub?

Müdir sifətində böyük bir kədər ifadə etməyə çalışaraq soruşdu:

– Uşaq necədir, biz onun halını öyrənməyə gəlmişik.

Arvad bu sözdən heç nə başa düşmədi.

– Nə uşaq?

– Oğlunuz... Əlihüseyn məktub göndərmişdi ki, oğlum xəstədir, tamaşaya gələ bilməyəcəyəm.

– Kül onun başına, – deyər arvad hirsle cavab verdi. – Uşağa nə olub, maşallah, top kimidir, bayaqdan başını qoyub yatıb. Əlihüseynin uşaqdan nə xəbəri var?

Müdirlə rejissor çox pört oldular. Dodaqlarının altında “Bağışlayın, yuxudan elədik” deyər üzrxahlıqla ayrılmaq istəyirdilər ki, birdən müdir dönüb arvada dedi:

– Bizim bura gəldiyimizi Əlihüseynə demə, bacı!

Arvad hirsle cavab verdi:

– Hardan deyəcəyəm? Bir aydır küsülüyük, evə gəlmir, anasının yanında qalır.

* * *

Sabahı gün Əlihüseyn öz vaxtında teatra gəldi. Dünən çox içdiyindən gözləri şişmişdi. Saat on bir tamamda məşq otağına qalxmaq istəyirdi ki, ona dedilər; zala gəlsin, ümumi iclas var.

Əlihüseyn iclaslarda hamıdan axırda oturardı. Həmişə burada bir “lağlağı dəstəsi” yığılırdı və onlar danışılan sözlərə qulaq asmaq əvəzinə zarafatla məşğul olardılar. Bu səfər gördü ki, o dəstə yoxdur, hərə bir tərəfə səpələnib. O da bir yer tapıb oturdu. Müdir iclası açdı:

– Yoldaşlar! Mən dünən bir məktub almışam, bu məktubu Əlihüseyn yoldaş yazıb. Sizi o məktubla tanış eləmək istəyirəm.

Əlihüseyn dik atıldı, dünən axşamüstü müdirə bir kağız yazdığı yadında idi, ancaq nə yazdığı, öldür yadına düşmürdü. Ürəyində fikirləşdi ki, görəsən nə sarsaqlamışam.

Müdir oxumağa başladı. Məktubun hər cümləsi zalda elə gülüş qoparırdı ki, elə bil o, kollektivə məzəli bir komediya oxuyurdu.

“Bu məktubu sənə ürəyimin qanı ilə yazıram, yoldaş müdir (Gülüş). Yeganə övladım, gözümün ağı-qarası, raxt-xibdə ağır xəstə halda uzanıb, gözünü dikib mənə, deyir papa, getmə, sonra ölərəm (Gülüş). Gözümün yaşını həkimlər saxlaya bilmir (Gülüş). Bu gecə mən müqəddəs səhnəmizdə böyük rəhbərimiz Stanislavskinin yolu ilə gedib incəsənətimizi yüksəklərə qaldırmağa halda deyiləm (Gülüş). İmza Sizin Əlihüseyn”.

Müdir “Sizin Əlihüseyn” sözünü oxuduqda zaldan dəhşətli bir qəhqəhə qopdu. Əlihüseyn pört halda dedi:

– Niyə gülürsünüz? Adamın bədbəxtliyinə də sevinərlər?

Müdir soruşdu:

– Uşaq necədir, Əlihüseyn?

Əlihüseyn kədərli-kədərli cavab verdi:

– Səhərə kimi qızdırma içində yanıb. Gözümü yummamışam, yoldaş müdir!

Müdir gülə-gülə dedi:

– Biz dünən rejissor yoldaşla bir yerdə sənin oğluna baş çəkməyə getmişdik. Arvadın dedi ki, uşaq xəstə-zad deyil, sağ-salamatdır, sən də bir aydır evə ayağımı basmırsan. Bəs buna nə deyirsən?

Əlihüseyn qəfildən zərbə yemiş adamlar kimi duruxdu. O yan-bu yana baxdı, gah durdu, gah oturdu. Sonra doluxsunub yalandan ağlamaq istədi, onun bu hərəkətinə zaldan bir qəhqəhə də qopdu. Bu zaman qocaman bir artist söz istəyib ayağa qalxdı:

– Keçmişdə, inqilabdan qabaq bizim truppamızda bax, bu Əlihüseyn kimi yalançı bir artist vardı, mənim yadımdadır, üç dəfə öz anasını basdırmaq üçün bizdən pul yığdı, sonra öyrəndik ki, anası sağdır, ölüb eləməyib.

Rejissor yerindən səsləndi:

– Belələrdən teatrı təmizləmək lazımdır.

Qocaman artist sözünə davam etdi:

– Düz deyirsiniz, indiki teatra bu cür fırıldaqçılar yaraşmır. Məncə Əlihüseyni çıxartsanız, tamaşaçılar da sevinər, biz də sevinərik. İyirmi ildir külüng vurur. Hələ iki kəlmə sözünü düz deyər bilmir, özü çaşır, bizi də çaşdırır. Qoy getsin özünə sənət tapsın.

Bir aktrisa yerində dedi:

– Düzdür, o gün səhnədə ayağımı elə basdı ki, gözümdən qığılıcım çıxdı...

Əlihüseyn ona cavab verdi:

– Neyləyim. Mənə iki nömrə böyük soldat çəkməsi veriblər, yeriyirəm, ayağım məndən qabaqda gedir.

Kim isə dedi:

– Bəs səhnədə hey bığın–saqqalın düşür, ona nə deyirsən?

Əlihüseyn ona da cavab verdi:

– Yarışqan tutmur, təqsir məndədir?

Bir başqası dedi:

– O gün səhnədə ayaq üstə yuxulayırdın.

Əlihüseyn ona da cavab vermək istəyirdi ki, kim isə ondan əvvəl səsləndi:

– O gün heç... bir az vurmuşdu...

– Yalandır, – deyə Əlihüseyn qışqırdı.

Səs–küy düşdü. Müdir hamını sakit eləyib dedi:

– Məsələni uzatmayaq. Məşq vaxtıdır. Ümumi rəy ilə teatır Əlihüseynəndən azad eləyirik.

Elə həmin gün Əlihüseyni teatrdan çıxartdılar. Məktub, doğrudan da, qan elədi.

1963

DARVAZA DRAM CƏMIYYƏTİ

Bizim həvəskarlardan ibarət bir dram cəmiyyətimiz vardı. Mürşüd adında bir oğlan rəhbərimiz idi. Mürşüdün müsbət cəhəti orasında idi ki, yaxşı təşkilatçı idi, həvəskar yığmağı, tamaşaçı toplamağı, paltar tapmağı, dekorasiya qurmağı bacarırdı. Zarafatlı, üzügülər idi. Xətirlə oğlan idi. Heç kəs onun sözündən çıxmırdı. Mənfi cəhəti orasında idi ki, aktyorluğu zəif idi, bir ayağı o birindən qısa idi. Ancaq rəhbər olduğu üçün baş rolları həmişə özü oynayırdı. Böyük bir hazır–cavablıqla da səhnədə öz axsaqlığına mənə verməyə çalışırdı. Məsələn, Otellonu oynayananda Yaqoya deyirdi:

– Yaqo, Əlcəzair müharibəsində mənə qıçımdan yaraladılar, ondan bəridir axsayıram.

“Almaz”da Hacı Əhmədi oynayırdı. Axsaq qatırdan söhbət düşəndə və Ocaqqulu hirsələnəndə o da yerindən çıxırdı: “Ey, ey, mənə sataşma!” Hətta bir kərə tamaşaçılar onun axsaqlığına güləndə səhnənin qabağına gəlib dedi:

– Camaat, mənim axsaqlığım barədə xahiş eləyirəm heç kəsə bir söz deməyin, sonra gedib arvadın qulağına çatar. Onun xəbəri yoxdur.

Mürşüd, ümumiyyətlə, tamaşaqabağı, yaxud tamaşa zamanı salondakılara müraciət etməyi çox sevirdi. Bir gün hansı əsəri qoymaq istəyirdikse, həvəskar çatmırdı. Mürşüd tamaşadan qabaq çıxış eləyib dedi:

– Camaat! Bizim dram cəmiyyətimiz üçün həvəskar aktyorlar lazımdır. Kim istəyir gəlib yazıla bilər. Cəmiyyətimizin darvazası hamının üzünə açıqdır.

Bu çıxışdan sonra xalq arasında bizim kollektivimizə “darvaza–dram cəmiyyəti” adı verdilər. Tamaşalarımız həqiqətən açıq darvazaya oxşayırdı. Kim nə vaxt istədi səhnəyə çıxırdı, nə istədi deyirdi.

Mən süflüy idim, hafizəm yaxşı olduğu üçün bütün oynadığımız əsərləri əzbər bilirdim. Kollektivdə əsas rol də mən oynayırdım. Çünki heç kəs rolunu bilmirdi. Mən budkadan söz verməsəydim, heç kəs bir kəlmə danışa bilməzdi.

Yaxınlıqda bir kənd var. İndi bu saat o kəndin gözəl bir mədəniyyət sarayı var və bu sarayın mahni rəqs ansamblı keçən il respublika müsabiqəsində birinciliyi qazandı. O zaman isə bu kənddə teatr tamaşası nə deyən sözdür – bilmirdilər. Bir gün mədəniyyət şöbəsinə Mürşüdü çağırıb tapşırıdılar ki, gərək o kənddə tamaşa verək. Biz

məsləhətləşib “Qaçaq Kərəm” tamaşasını verməyi qərara aldıq. Ancaq bir məsələ açıq qaldı. Harda oynayaq? Kənddə tamaşa vermək üçün bina yox idi. Açıq havada oynamalı deyildi, soyuq idi. Odur ki, kəndin ayağında olan böyük bir tövləni düzəldib teatr “salonuna” çevirməli olduq. O gün səhər tezdən bir böyük maşanı tutub dekorasiyalarla bərabər kəndə varid olduq. Tövlə boş idi. Qapı-pəncərələri də sınıqdı. İlk növbədə buranı təmizlədik. Şəhərdən bizimlə gəlmiş dülgər qapıları, pəncərələri qaydasına saldı. Sonra bir tərəfi bir az qaldırıb səhnəyə bənzər bir şey düzəlttik. Kənddən həsir, keçə və palaz yığıb yerə saldıq və hamıya elan elədik ki, kim stulsuz gəlsə, içəri buraxılmayacaq.

Mən “biz belə elədik, elə elədik” – deyə yazanda bir az həqiqəti təhrif eləmiş oluram. Çünki işin doxsan doqquz faizini Mürşüd görürdü. Onda nə qədər enerji vardı. Yorulmaq bilmirdi. Kəndin başından vurub ayağından çıxırdı. Elə bu da bizim səhnədə müvəffəqiyyətsizliyimizə səbəb oldu. Elə ki, pərdə açıldı, həyatlarında birinci dəfə teatr görənlər kəndlilər Qaçaq Kərəm rolunda Mürşüdü tanıdılar və bu da onların nədənsə xoşlarına gəlmədi. Aralarında nə barədə isə danışmağa başladılar. Salonda bir söz-söhbət vardı ki, səhnədəki replikaları heç kəs eşitmirdi. Mən suflyorluq edirdim, səhnədə nə danışıldığını eşidə bilmirdim. Tamaşaçılar isə yəqin heç bir şey başa düşə bilmirdilər. Nəhayət, Mürşüd hirsələndi. Səhnənin qabağına gəlib çığırdı.

– Ay camaat, ya siz danışın, ya biz! Belə olmaz axı!

Kar eləmədi, səs-küyün qabağı bir az alındısa da, gurultu davam eləyirdi. Artistlərin sözüne qulaq asan yox idi. Mürşüd ikinci dəfə səhnə qabağına gəldi:

– Camaat! – deyər tragik səslə çığırdı, – bir az səbirli olun, görün ikinci pərdədə nə qədər adam öldürəcəyəm.

Kim isə yerdən çığırdı:

– Elə isə başlayın ikinci pərdəni!

Bir ayrısı dedi:

– Bəs gündüz bizdən palaz aparanda sənın bığın yox idi.

– Adə, görmürsən tük yapışdırıb?

– Ondan adam öldürən olar?

Şuluqluq düşürdü ki, pərdəni çəkdik. Tənəffüs vermədən ikinci pərdəni başladıq. İki-üç dəqiqə salonda sakitlik oldu, sonra təzədən gurultu başlandı. Yəqin onlar həqiqətən adam öldürüləcəyini gözləyirdilər. O da

olmurdu. Mürşüd, Abbas Mirzə Şərifzadəni təqlid edərək bir monoloq deyirdi ki, səhnəyə bir oğlan çıxdı. Qaçaq Kərəmin sözünü kəsərək dedi:

– Əmi, çöldə səni kənd Sovetinin sədri çağırır.

Mürşüd çaşdı, bilmədi nə cavab versin. Mən budkadan çığırdım.

– Pərdəni salın!

Pərdəni saldılar. Mürşüd çıxdı, bir azdan dedilər məni də çağırırlar.

Getdim, gördüm həyətdə Mürşüd kiminləsə bərk mübahisə eləyir. Yəqin bu kişi kənd Sovetinin sədri idi. Çox bərkdən və rəsmi danışır. Qəti olaraq deyirdi ki, biz bu kənddə, camaatın gözü qabağında adam öldürməyə qoymarıq. Mürşüd and içib, aman eləyirdi ki, yalandandır. Sovet sədri razı olmurdu. Deyirdi ki, yalan-doğru, fərqi yoxdur, adam öldürməyə biz qol çəkə bilmərik, bu saat gərək ayrı teatr çıxardasınız, sənın oynadığın axsaq qaçaqdan bizim xoşumuz gəlmir...

Sovet sədrindən xahiş elədik ki, camaatı sakit eləsin, biz ayrı tamaşa göstərək. O gedəndən sonra qısa bir müşavirə çağırırdıq. Neyləyək? Vaxtilə “Bizim kirayənişin özünü öldürdü” adında bir pərdəli komediya oynamışdıq. Yalnız bir dəfə oynamışdıq, onu təkrar etməyi qərara aldıq. Bu əsərin süjeti təxminən belədir: bir kirayənişin ev sahibinə borcludur, pulu olmadığı üçün borcunu qaytara bilmir. Ev sahibi onu çox incitdikdə yalandan özünü öldürür. Ev sahibi “meyitin” üstündə ağlayıb borclu olduğu bütün pulları ona bağışlayır, bu zaman kirayənişin “dirilib” qalxır. Əsərin mətnini özümüzə götürməmişdik, rollar yaddan çıxmışdı. Mənim də bir kəlmə yadımda yox idi. Belə qət elədik ki, mən özümdən tekst uydurum və bu süjet əsasında suflyor budkasından deyim, onlar da mənim dediklərimi səhnədə eləsinlər, görək nə çıxır. Böyük risk idi. Camaat bizi dəyənləklə kənddən qova bilərdi. Belə məlum olurdu ki, ilk dəfə teatr tamaşası gördüklərinə baxmayaraq, yaxşını-pisi seçməyi bacarırdılar.

Səhnədəki ağac-uğacı yığışdırıb bir ev düzəlttik. Uşaqlar tələsik grim elədilər. Mürşüd kirayənişini oynayırdı. Mənə tapşırdı ki, tekstdən çox gülməli hərəkətə fikir verim.

Tamaşa başlandı. Mən nə deyirdim onlar eləyirdilər. Bircə dəqiqəyə qədər əvvəlki səs-küy salondan eşidildi. Sonra səhnədəki hadisələrlə maraqlanmağa başladılar. Suflyor budkasından onlara mən nə deyirdim, nə göstəriş verirdim, indi yadımda deyil. Bircə orasını xatırlayıram ki, salonda arası kəsilməyən qəhqəhə vardı. Mən süjeti təxminən belə

qurmuşdum, kirayənişin ev sahibindən qaçır. O da onu axtarır, rastlaşanda işə əlbəyaxa vuruşurdular. İş o dərəcəyə çatmışdı ki, mən suflyor budkasından ev sahibinə deyirdim, səhnədən çıx, o mənə işarə eləyirdi ki, hələ vaxtı deyil, qoy bir az da vuruşaq.

Qərək ki müvəffəqiyyət çox böyük oldu. Pərdə düşənə qədər qəh-qəhənin arası kəsilmədi. Bizi kənd camaatı hörmətlə yola saldı. Dönə-dönə tapşırdılar ki, bir də gələk, bu gülməli teatrı bir də göstərək.

Ancaq bu tamaşanı təkrar eləmək mümkün olmadı. Şəhərdə Mürşüd ha mənə yalvardı ki, dediyim sözləri və göstərdiyim hərəkətləri qeyd eləyim, o tamaşanı bir də şəhərdə göstərək, yadıma sala bilmədim.

Bir az sonra Mürşüd ayrı rayona işə təyin olundu. Bu rayondan tamam köçüb getdi. Bizim cəmiyyətimizin də darvazası bağlandı.

1963

İLK TAMAŞA

Gülüş qrim eləyirdi. Həyəcandan elə qızarmışdı ki, üzünü pudra ilə ağartmağa çalışırdı. Ona qədər bu rolda çıxış eləyən bütün aktrisalar qrim zamanı çalışırdılar ki, yanaqlarını qızartsınlar, gözlərinin ətrafındakı qırıqları ört-basdır eləsinlər, səhnədə rola uyğun olaraq gənc görünsünlər. Amma Gülüş onsuz da gənc idi, çox gənc idi və bu rol onun ilk böyük rolu idi. O çalışırdı ki, qrim vasitəsilə özünü bir az yaşlı eləsin, səhnədə çox uşaq görünməsin.

İki ay idi məşq eləyirdilər. Gülüş rola da, partnyorlara da adət eləmişdi, baxış tamaşası kimi ən çətin imtahandan çıxmışdı, nazirliyin nümayəndələri, komissiya üzvləri onun oyununun xoşlamışdılar. Hətta onların içərisində xoş söz deməyə xəsislik edən, başı daz bir tənqidçi belə, başqalarının haqqında çox acı sözlər dediyi halda Gülüşü tərifləmişdi. Aktrisalar deyirdilər ki, bu tarixi bir hadisədir, o tənqidçinin ki, səni tərifləməyə dili tərənib, deməli həqiqətən yaxşı oynayırsan.

Bütün bunlara baxmayaraq, Gülüş həyəcan keçirirdi. Bu gün o, tamaşa salonunu dolduran min nəfər tamaşaçı ilə üz-üzə duracaqdı, onların nəfəsini hiss edəcəkdə. Gülüş düşünürdü ki, uca trampindən ilk dəfə dənizə atlanan üzgüçüdə də yəqin bu cür hisslər olur. Yəqin o da bu cür titrəyir, qorxur və əvvəlcədən bilmir ki, nə qədər dərinliyə cumacaq və sonra bu dərinlikdən necə üzüb çıxacaqdır. Onun əlləri əsirdi, dizlərində qərribə bir gücsüzlük əmələ gəlmişdi, elə bil təzəcə xəstəlikdən qalxmışdı.

O, yavaş-yavaş özünü sakit eləməyə çalışırdı ki, bu gün tamaşada iştirak etməyən aktrisalardan biri gəlib qulağına pıçıldadı:

– Murad teatrdadır. Birinci cərgədə oturub. Özüm gördüm.

Bunu deyib aktrisa getdi, heç hiss eləmədi ki, bu xəbərlə öz rəfiqəsini bir az da sarsıtdı. Stanislavski yaxşı deyib ki, aktyor obraz vəziyyətinə daxil olanda xarici aləmlə əlaqəsi tamamilə kəsilməlidir.

Muradın teatrda olması xəbəri Gülüşü teatrdan, qrim otağından, oynayacağı roldan tamam ayırdı, başqa bir aləmə saldı; Murad onun əri idi. Cavan, ucaboy, enlikürək, göycək bir oğlan mühəndis, idarədə hörməti, yoldaşlar, dostlar arasında hörməti... Bir-birlərini sevirdilər. İkisinə də elə gəlirdi ki, biri olmadan o biri yaşaya bilməz. İndi budur iki ildir ayrılıblar. İki il bundan qabaq Gülüş teatra girəndə Murad ondan üz çevirdi. Niyə? Bəlkə Murad teatrı sevmirdi, incəsənəti

anlamırdı? Yox, ikisi də teatr aşığı idi. Şəhərdə o teatr yox idi ki, hər tamaşasına baxmasınlar, özü də mütləq ilk gecə. Operaya, filarmoniyaya gələn bütün qastrolları dinləyirdilər.

Bir gün Gülüş səhnəyə getmək istədiyini söylədikdə Murad bu xəbəri istehza ilə qarşıladı. Ədəbiyyat, kino, teatr “dəlilərindən” söhbət saldı və dedi ki, şəhərdə istedadı olmaya-olmaya incəsənəti şöhrət tramplini eləmək istəyənlər onsuz da çoxdur. Sən də onlara qoşulma. Biz çox mədəni tamaşaçılıq. Elə bu rolumuzu axıra kimi oynayaq.

Gülüş isə özündə daxili bir qüvvə hiss eləyirdi, bu da təsadüfi deyildi: ali məktəbdə oxuyanda özfəaliyyət dərnəklərində iştirak eləmişdi, həmin dərnəklərin rəhbərliyini edən rejissor əsasən dram teatrında işləyirdi. Hər rast gələndə ona deyirdi ki, gəl teatra, sənə yerin oradır, istedadın var. Murad isə buna inanmırdı və hər dəfə bu barədə söhbət düşəndə zarafatlarla, cürbəcür lətifələrlə onu bu fikirdən daşdırmağa çalışırdı. Ancaq səhnə elə maqnitdir ki, bir adamın daxilində istedadın dəmir qüvvəsi deyil, bu dəmirin tozu belə olsa, onu özünə tərəf çəkir. Gülüşü bu maqnit böyük bir qüvvə ilə özünə bağlamışdı. Təsadüfən yer də boşaldı, rejissor onu tapıb teatra apardı, müdirlə danışıdılar və həmin saat əmri verildi.

Axşam Murad işdən qayıdanda əmrnamənin surətini görüb pərt oldu, kağızı əlində o yan-bu yana çevirib bir tərəfə atdı və hirsle dedi:

– Sən heç yerə getməyəcəksən!

– Niyə?

Murad cavab vermədi. Əsəbi və pərt halda pəncərəyə çəkilib dayandı. Gülüş ona yaxınlaşdı, qucaqlayıb üzündən öpdü, saçlarını sığaladı və yalvarıcı səslə teatrın, səhnənin gözəlliyindən, yüksəkliyindən danışmağa başladı. Murad yenə heç bir söz demədi. Hər zaman Gülüşün nəvazişləri altında əriyib muma döndüyü halda, bu gün daş kimi idi, – soyuq və bərk. Nəhayət, Gülüş etiraz dolu səslə soruşdu:

– Axı, niyə razı deyilsən, səbəbi nədir?

Bu zaman Murad sərt-sərt dönüb Gülüşə baxdı və yavaşdan, pıçılıya bənzər bir səslə dedi:

– Mən şərikli arvad saxlayanlardan deyiləm!

– Nə? Şərikli arvad? – deyərək Gülüş çığırdı. – Deməli sən belə düşünürsən ki, Mən səhnəyə yox, əxlaqsızlığa gedirəm? Deməli sən teatra bu cür baxırsan?! Tamaşalardan zövq alıb, əl çalıb, üreyində fikirləşirsən ki, bu səhnədəkilərin hamısı namusunu itirmiş adamlardır?!

Murad Gülüşün bu qəzəbinə son dərəcə təəccüb edərək nə isə demək istədi, amma Gülüş onu danışmağa qoymadı:

– Bəs “arvad saxlamaq” nə sözdür sən işlətdin?

Deməli sən məni saxlayırsan? Bəs yüksək ailə prinsipi, bəs qarşılıqlı məhəbbət? Bunlar hamısı boş sözlərdir? Mən indi başa düşdüm ki, sənə heç bir prinsip yoxdur, üzde mədəni, ürəkdə feodalsan.

Gülüş tir-tir əsirdi, gözünə dolan yaş Muradı görməyinə mane olurdu, pəncərə qabağındakı qaraltıya müraciət edərək sözləri onun başından aşağı yağış kimi yağdırırdı:

– Elə bilirsən ki, mən sənət yox, əyləncə dalınca gedirəm? Əgər mənim məhəbbətimə, sənə olan saf, sadıq məhəbbətimə şübhə ilə baxırsansa, deməli, öz məhəbbətin ürəkdən deyil, yalandır. Yalnız vitrina üçündür. Deməli, sən həyatda aktyorluq eləyirsən, özün isə aktyorluğa alçaq gözlə baxırsan. Bu cür ailə, bu cür məhəbbət, bu cür aktyorluq mənə lazım deyil, mən həqiqi sənət dalınca gedirəm!

Gülüş bu sözləri deyib evdən çıxdı. İndi iki ilə yaxındır ki, Muradla bir dəfə olsun görüşməyib. Rəsmi ayrılmayıblar, ancaq yaşayıb-yaşamamaq üçün rəsmiyyətin heç bir mənası yoxdur. O, anası ilə yaşayır. Anası azsavadlı arvaddır, hələ indi də çadranı atmayıb, teatra, kinoya gedən deyil, yalnız televizor çıxandan sonra tamaşa nə demək olduğunu başa düşüb. Bütün bunlara baxmayaraq, Gülüşün səhnəyə getməsinə və bunun üstündə Muraddan ayrılmasına etiraz eləmədi, yalnız dedi ki:

– Sənə mən inanıram, Gülüş, ağılsız iş görməzsən.

Bütün bu səhnələr onun gözünün qabağından bir anda gəlib keçdi. Ancaq iradəsinin bütün qüvvəsini toplayaraq əsəbini, həyəcanını yatırdı, özünü yenə əvvəlki obraz vəziyyətinə saldı. Elə bu zaman rejissor köməkçisi radio ilə dedi:

– Gülüş xanım, hazır olun, indi sizin çıxışınızdır.

O durub tələsik getdi.

* * *

Gülüş səhnəyə çıxdıqda əvvəlcə Murad onu tanımadı. Yerişi, səsi, hərəkətləri Gülüşə, onun tanıdığı, bildiyi Gülüşə tamamilə yabançı idi. Gülüş – Gülüşlükdən çıxmışdı. Ayrı bir qadın idi, deyən, gülən, sevən gənc bir qadın, dramaturqun yaratdığı obraz.

Murad onu ilk dəfə idi ki, səhnədə görürdü, bu iki ildə onun oynadığı tamaşaların heç birinə gəlməmişdi, sevdiyi bir adamın müvəf-

fəqiyyətsizliyinə, acizliyinə baxmaq istəmirdi. Əgər onun oynadığı rol haqqında salonda oturanlardan ağız büzən, pis fikir söyləyən olsaydı, Murad buna necə davam gətirə biləcəyini təsəvvür eləməirdi.

Bu gün isə Gülüş çox məsul bir rolda çıxış eləyirdi. Murad davam gətirə bilmədi, idarələrində təzə işə girmiş və onun Gülüşlə münasibətindən xəbərsiz bir mühəndislə bilet alıb gəlmişdi.

Teatra girəndə, paltonu çıxaranda, o, hələ foyedəki bərli-bəzəkli tamaşaçıların, işıqların, çilçıraqların təsiri altında sevinirdi. Neçə vaxt idi ki, bu teatra ayaq basmamışdı, ona elə gəlirdi ki, burda hamı inciyib. “Niyə gəlmirdin, hardaydın?” – deyə ürəklərində onu məzəmmətləyirlər. Ancaq salonda öz yerində oturduqdan və səhnə qabağındakı böyük qırmızı məxmər pərdəni gördükdən sonra Gülüş, onun oynayacağı rol yadına düşdü və ürəyi döyünməyə başladı. Qorxu qarışıq bir həyəcan onu elə sardı ki, ətrafdakıları girmədi, hiss eləmədi. Yoldaşı nə işə danışdı. Murad onun sözlərini eşitmirdi. Orkestrdən musiqi səsi gəldikdə o, əli ilə yavaşdan ürəyini tutdu ki, döyüntüsünü yanındakılar eşitməsinlər.

Nəhayət, pərdə açıldıqda, Gülüş səhnəyə çıxdıqda Murad əvvəlcə onu tanımadı, heç fikrinə gətirə bilməzdi ki, onun arvadında bu cür dəyişmək qabiliyyəti ola bilər. Səhnədən-səhnəyə hiss elədi ki, bu yalnız dəyişmək qabiliyyəti deyil, sənətkarlıqdır. Bəli, onun oyunu heç kəsin oyununa bənzəmirdi, təzə idi, tamamilə orijinal və təzə bir oyun. Onda heç bir təqlid nişanəsi yox idi. Nə böyük lirika, nə dərin dramatikizm! O çıxdıqda səhnədən bir məlahət dalğası qalxıb salona yayılırdı və ilk növbədə Muradı təsiri altına alırdı. Yoldaşı tez-tez “Pəh, nə aktrisa, nə gözəl oynayır, nə yaxşı oynayır!” – deyə qulağının dibini söküdü, o isə heç bir söz demirdi, valeh olub qalmışdı.

Hər pərdədən sonra Gülüş əl çalırıldı. Ancaq o, səhnəyə çıxmırdı, nə qədər alqışlasalar da, çıxmırdı. Murad düşündü ki, yəqin mənə görə çıxmır; hiss eləyirdi ki, Gülüş onun salonda olduğunu bilir.

Tənəffüslərdə Murad bir yerdə dayana bilmir, foyeləri gəzirdi. Evlənəndən sonra Gülüşün xahişi ilə papiros çəkməyi tərgitmişdi, ancaq ayrılan gündən çəkməyə başlamışdı. Bu gecə isə papirosu papirosu calayırdı.

Nəhayət, son pərdədə Gülüş rolunun ən faciəli səhnəsini elə apardı ki, Muradın gözləri yaşla doldu. Utandığından üzünü yana çevirmirdi, silmirdi ki, birdən onun ağladığını görürlər. Gözləri yaş

pərdəsi ilə örtülü olaraq, böht içində qalmışdı. Bir də hiss elədi ki, yoldaşı onu dümsükləyir:

– Nə oturmusan? Dur, camaat dağılır.

Yalnız bu zaman Murad tamaşanın qurtardığını hiss elədi. Salondan çıxdılar. Palto üçün növbəyə durdular. Ancaq Murad bunların fərqinə varmadı. O, hələ gipnoz altında idi. Nəhayət, palto saxlayan arvad ondan nömrə istədikdə Murad başını silkələdi:

– Yox, hələ yox... – deyə ordan ayrıldı və ara qapıdan keçib birbaşa səhnə arxasına gəlmişdi. Gülüşün qrim otağının ona göstərdilər. Murad qapını açdı və içəri girməyə cürət etməyərək dayandı.

Artıq paltarını dəyişmiş və qrimini silmiş Gülüş onu görüb yavaş-yavaş ayağa qalxdı. Onlar göz-gözə dayandılar. Bir söz demədən, bir hərəkət göstərmədən uzun zaman bir-birinə baxıb dayandılar. Sonra Murad titrək, utancaq bir səslə dedi:

– Səni təbrik eləyirəm, Gülüş!

Gülüş pıçıldadı:

– İçəri gəl!

Murad otağa girəndən sonra gülümsünərək dedi:

– İki ildə birinci dəfə sənə səsini eşidirəm.

Murad ilk dəfə eşqini açan gənclər kimi qorxa-qorxa Gülüşün əlindən tutdu və yenə də o cür titrək səslə dedi:

– Mən hər gün səni görürdüm. Kölgə kimi həmişə arxada idim.

– Bəs heç bir tamaşaya gəlmirdin? – deyə Gülüş onu divanda oturtdu.

– Qorxurdum, Gülüş! Sənin məğlub olacağından qorxurdum. O gün, ayrıldığımız gün sənə dediyim o kobud söz də yalnız bu qorxudan idi, istəyirdim bu cür sözlə sənə səhnəyə nifrət əmələ gətirim ki, müvəffəqiyyətsizliyinin şahidi olmayım. Sən isə ayrı cür başa düşdün.

– Bəs indi necə?

– İndi... yanıldığım üçün sevinirəm, – deyə onun iki əlini dodaqlarına yaxınlaşdırdı. – İndi mən səni ikiqat sevirəm, həm Gülüş, həm də aktrisa kimi. Sənin necə olduğunu bilmirəm. Bəlkə artıq gecdir, bəlkə mənə məhəbbətimi artıq səhnəyə bağışlamısan.

– Yox, – deyə Gülüş Muradın yanında oturdu, başını həsrətli onun çiyinə qoydu. – Məhəbbəti bağışlamaq mümkün deyil. Səhnə insanı qurutmur, əksinə, daha həssas, daha kövrək eləyir. Mən səni hər gün

görmürdümse də, hiss eləyirdim. Gecələr, tamaşadan sonra evə tək getməyə qorxmurdum, çünki bilirdim ki sən məni ötürürsən.

– Bəs nə üçün bir dəfə də olsa dönüb arxana baxmırdın?

– Yenə o sözləri təkrar edəcəyindən qorxurdum.

– O günü, o ayrıldığıımız mənhus günü unudaq, Gülüş, yaxşımı? Mənasız bir yuxu kimi ikimizin də yadımızdan çıxsın.

Gülüş başını qaldırdı, yenə uzun zaman göz-gözə dayandılar. Sonra ikisi də həsrətlə gülümsündü.

Səhnə onları küsdürmüşdü, səhnə də barışdırdı.

HƏR ÜRƏKDƏ SEVGİ VAR

Səlimin gözü saata sataşan kimi dik yerindən qalxdı, açıq pəncərədən əyilib küçəyə baxdı. Bənövşəni görməyib həyəcanla otaqda gəzinməyə başladı. Saat on ikidə gedib, indi saat üçdür. Hardadır, niyə gəlmədi? Gedəndə dedi ki, yarım saata gəlirəm. Bəs nə oldu. Üç saatdan artıqdır, bəlkə bir bədbəxtlik üz verib, bəlkə maşın altında qalıb? Onun gözləri qarşısında elə dəhşətli mənzərə canlandı ki, düşüncəsini qırdı, tələsik geyinməyə başladı. O qədər tələsirdi ki, nə geyindiğini, necə geyindiğini bilmirdi. Qapıdan çıxanda gördüm ki, başı açıqdır. Qayıdıb şapkasını götürdü. Paltosunu pillələrdən düşə-düşə geydi. Küçəyə çıxanda birdən dayandı. Hansı tərəfə getsin, sağamı, solamı burulsun. Ümumiyyətlə hara gedəcəyini, Bənövşəni harda axtaracağını bilmirdi. Əvvəlcə tindəki mağazaya getdi. Mağaza adamla dolu idi. Səlim ha göz gəzdirdisə, Bənövşəni o adamların arasında görmədi. Mağazadan çıxıb yaxındakı çörək dükanına girdi. Hərçənd Bənövşə çörək almağa getməmişdi, şəkər alıb yarım saata qayıdacaqdı, ancaq bəlkə təzə çörək almaq istəyir, – deyə yaxındakı çörək dükanına girdi. Çörək dükanında adam az idi və Bənövşə də burada yox idi. Odur ki, Səlim yubanmayıb küçəyə çıxdı. Dayanıb, düşünməyə başladı. Elə bu vaxt ətrafına çoxlu adam toplanmış bir təcili yardım maşını onun nəzərini cəlb elədi. Səlimin ürəyi titrədi, qıçları əsdi, əvvəlcə ha çalışdısa, yerindən tərpənə bilmədi. Sonra bir təhər özünü ələ alıb, sürətlə dəstəyə yaxınlaşdı. Elə bu vaxt təcili yardım maşını yola düşüb getdi. Səlim titrək səslə ətrafdakı adamlardan soruşdu:

– Nə olmuşdu, kim idi?

Paltosuna sığmayan, kök, daz bir kişi ağızucu cavab verdi:

– Bir arvad idi, ürəyi xarab olmuşdu, apardılar. Səlim “nə cür arvad idi, necə geyinmişdi?” – deyə bir iki nəfərdən soruşdusa, heç kəsdən müəyyən cavab ala bilmədi. Öz-özlüyündə yəqin elədi ki, bu yıxılan Bənövşədir. Odur ki, rast gələn bir maşın saxladı, küçənin axırında gəzəndən itməyə başlayan təcili yardım maşını göstərərək dedi:

– O karetanın dalınca sür.

Maşın yerindən tərpənib, get-gedə sürətini artırdı. Şofer cavan bir oğlan, artıq qabaqda aydın görünən təcili yardım karetasından gözünü ayırmayaraq, gülə-gülə dedi:

– Elə bil Amerika kinosudur. O qaçır, biz qovuruq. Sonra da üzünü Səlimə tərəf çevirərək ciddi soruşdu:

– Əmi, o təcili yardım maşınında xəstəniz var?

– Var, – deyə, Səlim bir az tərəddüdlə cavab verdi:

– Kimdir, qızınızdır?

– Yox arvadımdır.

– Bəli, belə-belə işlər... – deyə şofer mənalı-mənalı başını tərpətdi. Səlim bu sözün nə üçün deyildiyini başa düşmədiyi üçün şoferin üzünə təəccüblə baxdı. Şofer bu baxışın mənasını anlayıb tez cavab verdi:

– Ona görə deyirəm ki, əmi, mən hələ evli deyiləm, nişanlıyam. Nişanlımı da çox istəyirəm. (Bir az düşünüb pıçıltı ilə əlavə elədi). Çox gözəldir. Deməli, evlənəndən sonra başımda bu cür hadisələr çox olacaq.

Səlim:

– Qorxma, bəlkə olmadı, – deyə ona təsəlli vermək istədi. Şofer onun sözünü kəsdi:

– Qoy olsun. Onun yolunda hər dərdə dözərəm. (Sonra öz-özünə əlavə elədi). Bircə toyu eləsəm...

Şofer qarşından gələn nəhəng yük maşınının yanından ehtiyatla keçdikdən sonra təkrar Səlimə müraciət elədi:

– Arvadına nə olub, əmi?

Çox söhbətçil olan Səlimin bu səfər heç danışmağa meylli yox idi. Ürəyi elə bil sinəsində yox, qabaqdakı təcili yardım maşınının içində döyünürdü. Ona görə də “heç özüm də bilmirəm” – deyib məsələnin üstündən ötmək istədi. Ancaq olmadı. Şofer min cür sual verdi, axırda Səlim başına gələnə ona danışmağa məcbur oldu. Şofer bu söhbəti eşidib maşının sürətini bir az da artırdı. Təcili yardım kareta ilə taksi bir vaxta klinikaya çatdılar. Səlim cəld yerə atlandı, elə bu zaman xalath bir həkim və bir tibb bacısı da karetdən düşdülər. İki nəfər əllərində xərək kareta yaxınlaşdılar. Dal qapıları açıb, yaşıl paltolu, sarısaç bir qadını xərəyə qoydular. Səlim təəccübündən donub qaldı. Şofer onun qolunu dümsüklədi:

– A kişi, get arvada təskinlik ver, qorxma bir şey olmaz, hələ cavandır.

Səlim şoferə tərəf dönüb yavaşdan dedi:

– Bu mənim arvadım deyil.

– Bəs sənın arvadın hanı? – deyə şofer təəccüblə soruşdu.

Səlim çiyini çəkib susdu. Bu zaman onun nəzərini üstündə “Təcili yardım klinikası” yazılmış bir bina cəlb etdi. Səlim şoferdən, onun müxtəlif suallarından yaxa qurtarmaq üçün pulunu verib tələsik klinikaya tərəf getdi. Bu zaman dənşətli bir qışqırtı eşidib, Səlim ayaq saxladı. 12-13 yaşlarında bir qız uşağı, ana deyib, özünü xərəkə yatan sarısaç qadının üstünə atmışdı, ağlayırdı. Bayaqdan ölü kimi uzanmış qadın qızının səsinə ayıldı, ya qüvvətə gəldi, nədirsə, başını qaldırdı, ana-bala qucaqlaşdılar. Sonra qadın xərəyi aparana tərəf dönüb dedi:

– Saxlayın, sizə zəhmət olmasın, özüm ayağımla gedərəm, qızım qolumdan tutar.

Arvadı yerə düşürdülər, Səlim onlara artıq baxmayıb, yoluna davam elədi, klinikanın iri qapılarından içəri girdi. İçəridə masanın arxasında ağ xalath bir oğlan oturmuşdu. Səlim bu oğlandan Bənövşenin bura gətirilmədiyini soruşdu: Oğlan dəftərə baxıb “Yox, elə adam bu gün bura gətirilməyib” – deyə cavab verdikdə, Səlim bir an nə edəcəyini bilmədi. Hara getsin, harda axtarsın.

Burda, yeni tikilmiş bu binanın balaca vestibülündə həyat qaynayırdı. Gənc şəfqət bacıları ora-bura qaçır və ətrafa dərman qoxusu saçırtdılar. Bu qoxu Səlimin xatirəsində qərribə bir hiss əmələ gətirdi. Neçə illər bundan qabaq bunlar kimi oynaq, gənc bir qadın ağ xalathda, işdən evə qayırdı. O zaman bax bu dərman qoxusu otağa, onların yeganə otaqlarına yayılırdı. Səlimə elə gəlirdi ki, bu qoxu ilə bərabər evdə günəş doğur. Bənövşenin gəlməyi ilə hər tərəf işıqlanıb. Bənövşə o vaxt cərrahın yanında işləyən tibb bacısı idi. Hər gün dörd-beş cərrahiyyə əməliyyatından sonra yorğun, əzgin, ancaq xoşbəxt, gülər evə dönərdi. Səlim onu öpmək istəyəndə deyərdi:

– Dayan, dayan, qoy əlimi yuyum, karbolkanın iyi sənə də çökər.

Səlim də hər zaman ona cavab verərdi:

– Bu karbolka qoxusu deyil, bənövşə qoxusudur.

Səlim bu xatirələrdən xoşlanıb gülümsündü. Ancaq ortada tək dayanıb, özbaşına güldüyünü görməsinlər deyə, üzünü yana çevirib küçəyə çıxdı.

Küçədə böyük şəhərin nəbzi döyünürdü. Maşınlar, avtobuslar, trolleybuslar ora-bura qaçır və bir dəqiqə bir yerdə rahat durmurdular. Bu səkidən o səkiyə keçmək üçün adamlar növbəyə dayanmışdılar. Səlim də bu adamların sırasında gözləməyə başladı. Ətrafda yağış havası

vardı. Buludlar elə dolmuşdular ki, elə bu saat ağlamağa hazır idilər. Uzaqdan Semaşko xəstəxanasının korpusları görünürdü. Səlim səkini keçib trolleybus gözləməyə başladı. Burdan Semaşko lap aydın görünürdü. Səlimin burda yatdığı günlər elə bil lap dünən idi. Müharibədən təzə qayıtmışdı. Ayağındakı güllə yarası onu narahət etdiyi üçün Səlimi burda yatmağa məcbur eləmişdilər. Hər gün Bənövşə onu görməyə gəlirdi. O gələn kimi həkimlərin, tibb bacılarının arasına pıçılı düşürdü. Qulağı eşidə-eşidə deyirdilər ki, bu barıt qoxusu verən cəbhəçinin, bu qara əsgərin nə gözəl, nə cavan arvadı var. Səlim bu sözlərdən incimirdi. Əksinə, fərlənlənirdi. Bənövşə ilə onun arasında cəmi beş yaş fərq var idi. Amma həmişə, kənardan baxanlara elə gəlirdi ki, onların yaşlarında azı on-on beş il təfəvüt var.

Səlim bu düşüncələr içərisində ikən ona lazım olan trolleybus gəldi. Səlim mindi. Oturmaq üçün yer axtarmağa ehtiyac qalmadı. Bir uşaq “baba, oturun” – Səlim oturdu və öz-özünə gülümsündü: “Baba” ona hələ heç kəs baba deməmişdi. Düzdür, əgər oğlu sağ olsaydı, yəqin indi artıq çoxdan onu baba eləmişdi. Ancaq bütün qocaların arzuladığı bu gözəl adı o daşıya bilmədi. Onun qoçaq, sevimli, ağıllı oğlu xasiyyətdə onun özünə, sifəti isə Bənövşəyə bənzəyən yeganə oğlu neçə illər bundan qabaq naməlum bir xəstəlikdən şam kimi əriyib söndü. Bu hadisə, onların ürəklərini sarsıdan bu qəmgin ölüm, hər ikisini tez bir zamanda qocaltdı. Hər zaman Bənövşənin dodaqlarını bəzəyən xoş təbəssüm, oğlu ilə bərabər öldü.

Səlimin başında əmələ gəlmiş bu xatirə axınını bir sarsıntı qırdı. Trolleybus birdən-birə dayandı. Adamlar bir-birinin üstünə yıxıldılar. “Nə var, nə olub?” – deyə ətrafındakı adamlardan soruşdu. Heç kəsdən cavab çıxmadı. Ancaq Səlim bu qədər əsəbi olduğu üçün öz-özünü danlamağa başladı. “Axı sən nədən qorxursan, ay qoca” – deyə öz-özünə müraciət elədi. Bura şəhərin lap kənarıdır. Bənövşənin bu tərəflərdə nə işi var? Sənin də Bənövşədən başqa heç kəsin yoxdur. Nə üçün belə qorxaqsan, hər şeydən ürürsən, titrəyirsən, nə üçün?

Elə bu dialoq zamanı, əzilmiş maşını kənara çəktilər. Yol açıldı. Trolleybus hadisə baş vermiş yerdən keçəndə Səlim gördü ki, əzilmiş maşının şoferi milisə nə barədə isə izahat verməyə çalışır. Milis nəfəri isə bloknotunda qeydlər edir. Səlim bunu görüb rahat nəfəs aldı. “Şükür, bədbəxt hadisə olmayıb” deyə düşündü. Maşın əzilib cəhənnəmə, insan əzilsə... Nə isə, Səlim qəmgin fikirləri davam etdirmək

istəmədi. Bənövşə haqqında düşünməyə başladı. Ancaq buna da imkan olmadı. Trolleybus onun evinin yaxınındakı duracaqda dayandı.

Səlim düşdü, tələsik addımlarla evlərinə sarı gedəndə küçə qapısının ağzında qonşu uşaqlarının dayandıqlarını gördü. Onu görə kimi uşaqlar: “Gəlir, gəlir – deyə evə tərəf qaçdılar. Səlimin yenə ürəyi, ayaqları titrəməyə başladı. Nə olub, niyə onu görə kimi qaçdılar – deyə düşündü. Qara fikirlər bir-birini qovaraq, onun başına dolmağa hazırlaşdılar ki, uzaqdan cingiltili bir səs eşitdi. Qonşunun balaca qızı həyətdən yuxarı səslənirdi:

– Bənövşə xala, Səlim dayı gəlir.

Qara fikirlər geri qayıdıb yox oldular. Elə bil birdən-birə gün çıxdı, hava açıldı. O, ağır-ağır pilləkanları çıxdı, evə girdi.

Bayaqdan xatirəsində bütün həyatını canlandırmış və ona görə də Bənövşəni də cavanlaşdırmışdı. Ona elə gəlirdi ki, yenə də əvvəlki kimi onun qəşəng qəhqəhəsini eşidəcək, üzündə, dodaqlarında onun bu səsini hiss edəcəkdir. Ancaq belə olmadı. Səlim evə girəndə saç ağarmış, qoca bir qadın gözlərini silərək ayağa qalxdı. Səlim təəcüblə soruşdu:

– Bənövşə ağlamısan?

Bənövşə titrək səslə dedi:

– Sən mənim ürəyimi tamam üzümüş əl çəkməyəcəksən, Səlim. Hardasan?

– Səni axtarırdım.

– Mən itmişdim ki, axtarırdın?

– Bəs necə? On dəqiqəliyə gedib, üç saata gəlmədin. Mən də düşündüm babanın ağ yoluna... Semaşkoya qədər getmişəm.

Bənövşə güldü. Bu gülüşlə onun üzündə o qədər qırıq əmələ gəldi ki, közdə bişmiş almaya oxşadı. O, Səlimə yaxınlaşıb əhəstə qucaqladı və üzünü onun pencəyinə söykəyib bir az dayandı. Sonra yavaşdan dedi:

– Sənə kostyum axtarırdım. O dükən mənim, bu dükən sənin. Birində rəngi yaxşı idi, ölçüsü düz gəlmədi. O birində ölçüsü yaxşı idi, rəngi xoşuma gəlmədi. Gəzə-gəzə bir də gördüm ki, üç saat keçib. Sən isə dəli olub düşmüşsən küçələrə. Yadındadır? Bir gecə..

Səlim tez onun sözünü kəsb dedi:

– Yaxşı yadımdadır. Teatrda gec gəlmişdin. Mən də xəstə yatırdım. Qızdırmalı-qızdırmalı...

Bənövşə onu danışmağa qoymadı.

– Dayan, Səlim, – deyə sözünü kəsdi. – Deməli sən məni yenə ondakı kimi sevirəsən? Məni, bu bürüşmüş qoca arvadı?

– Səlim onu qucaqlayıb, pambıq kimi ağ saçlarını sığalladı:

– Səni, bəli, səni. Yaddan çıxartma ki, mən də qocalmışam, qırışmışam. Ancaq bu qoca, zəif, büzük ürəyimdə əvvəlki sevgi olduğu kimi qalıb. Əvvəl sən gənc bir qız idin, mən səni gənc bir oğlan kimi sevirdim. İndi sən qoca qarısən, mən də qoca kişi. Mən indi səni bir qoca kimi sevirəm. Sevgi heç bir zaman ölmür, Bənövşə. Şəklini dəyişir, keyfiyyətini, mahiyyətini dəyişir, amma tamam məhv olmur. Əlbəttə, mən əsil sevgi haqqında danışırım. Yalan sevgi haqqında yox.

Səlim Bənövşədən gizlin dilinin altına bir validol qoyub, yemək masasının arxasına keçdi və mehriban nəzərlərlə Bənövşəni süzüb dedi:

– Yemək gətir. Səni axtara-axtara elə acmışam ki.

Bənövşə süfrəni düzəldərək gülə-gülə dedi:

– Dəlisən də.

dekabr, 1969

CAVANLAŞMAQ DƏRMANI

Ağaəmi kişi səhər gözələrini açan kimi arvadını çağırdı:

– Zərintac, Zərintac!

Zərintacdən səs çıxmadı. Ağaəmi kişi çox darhövsələ olduğu üçün yerindən qalxıb oturdu və bir az da bərkdən bağırıldı:

– Zərintac, az, niyə cavab vermirsən?

Bir azdan Zərintac sakit addımlarla içəri girdi.

– A kişi nə var, niyə elə çığırırsan ki, ətini kəsmirlər ki?

– Tez dərmanımı gətir, – deyə Ağaəmi kişi ufuldadi. – Yenə böyrümün sancısı tutub.

Zərintac divarın dibindəki balaca stola yaxınlaşdı. Bu stolun üstü cürbəcür dərman şüşələri ilə və paketlərlə dolu idi. Zərintac bunlara diqqətlə baxıb soruşdu:

– Hansı dərmandır? O qədər yığmışan ki, çaş-baş salmışam.

– O böyük şüşədən bir xörək qaşığı, hirsimi yatırtmaq üçün, dalınca toz dərmanı, sancımı kəsməyə. Kağız torbanın üstündə qırmızı qələmlə yazmışam. “Sol böyrüm ağrıyanda, təcili”.

Zərintac əvvəlcə dərmanlara mat-mat baxdı, sonra nəlinlərini sürüyərək su dalınca getdi. Xeyli keçəndən sonra bir stəkan su ilə qayıtdı. Dərmanları Ağaəmiyə verdi. Ağaəmi bu dərmanları şərbət içən kimi içib, ağzını marçıldatdı, sonra təkrar uzanıb gözələrini tavana zillədi. Bu dərmanlarda belə xasiyyət vardı ki, gərək içəndən sonra on beş dəqiqə tərənməyəsen.

Zərintac qapını yavaşca dan örtüb getdi. Ağaəmi kişi əlini-ayağını tərəpməkdən qorxaraq, qup-quru quruyub, uzandı; oğlu yadına düşdü. Kim bilir indi hansı dənizdə üzür. Axırını məktubunda yazırdı ki, xarici səfərə çıxır, iki aydan sonra qayıdacaq. Ağaəminin oğlu kapitandır. Uzaq Şərqdə işləyir. Hər ay ata-anasına pul göndərir, hədiyyələr göndərir. Ancaq onlar üçün bu puldan və hədiyyədənə, onun üzünü tez-tez görmək daha əzizdir. Heyf ki, mümkün olmur. Uşağın bütün ömrü dənizlərdə, tufanlarda keçir. Hələ qız... Tibb institutunu bitirən kimi rayona göndərdilər. Oradaca ərə getdi. Əri də həkimdir. İki uşaqları da var. Tez-tez pul, sovqat göndərirlər. Ancaq onların da üzələrini hələm-hələm görmək olmur. İldə bir, bayramdan, bayrama... Maddi ehtiyacları yox idi. Uşaqların göndərdiklərindən başqa özləri də təqaüd alırdılar. Artıqlamasıyla bəs eləyirdi. Ancaq

heyif ki, tək qalmışdılar: yalnız qarı-qoca... hey, dünya, dünya... Əziyyət çək, uşaq böyüt, axırda yenə tək qal?

Ağaəmi zarıya-zarıya geyindi, əl-üzünü yudu və ayağını sürüyərək, yemək stolunun arxasında oturdu. Onun sifəti qıvcırmış xəmirə oxşayırdı. Çoxdan dəllək görməyən saçı səliqəsiz qayrılmış parik kimi idi. Ağ, pırpız bıqları aşağı sallanmışdı. Bürülmüş gözlərinin altı tullanmışdı.

Zərintac onun qabağına yemək qoydu. Ağaəmi laübalı baxışlarla yeməyi süzüb yana itələdi. Zərintac təəccüblə baxanda dodağının ucunda dedi:

– Ürəyim istəmir.

– Lap xasiyyətini dəyişib, – deyə Zərintac onu məzəmmətlədi.

– Xırda uşaq anasına şiltaq eliyən kimi sən də mənə şiltaq eləyirsən. Tez ye, soyuyur.

Ağaəmi yenə yavaşdan dedi:

– Dərmanı gətir, bəlkə boğazımdan gedə.

– Hansı dərmandır?

– Su dərmanı. Üstündə “iştah” yazmışam.

İştah dərmanı içəndən sonra Ağaəmi xörəkdən bir-iki tikə aldı. Birdən boğazını tutub “zəhrimar yenə gecisməyə başladı” – deyə ətrafına baxdı. Zərintac otaqda yox idi. Yavaşdan səsləndi:

– Zərintac, Zərintac!

Zərintacdən yenə səs çıxmadı. Ağaəmi bu səfər lap bərkədən çığırdı:

– Zərintac, min dəfə demişəm mənə tək qoyub getmə?

Zərintac donquldana-donquldana otağa gəldi.

– Səni mən bundan sonra beşikdə saxlayacağam, yeməyini də əmzəklə verəcəyəm. İndi nə deyirsən?

– Boğazım gicişir, – deyə Ağaəmi zarıdı. – Qorxuram angina olam.

O dərmanı gətir. Üstündə “boğaz” yazmışam.

Zərintac dərmanı verib yenə işinə getdi. Ağaəmi toz dərmanını dilinin üstünə töküüb suyu içəndə birdən gözü divardakı təqvimə sataşdı və “27 dekabr” sözlərini oxudu; 27 dekabr, 1964-cü il. O, bir an düşündü, balaca gülümsündü, ətrafa baxıb yenə arvadını görmədikdə lap incə səslə mələyərək çağırdı:

– Zəriş, ay Zəriş!

Zərintac qapını açıb əsəbi halda dedi:

– Ağaəmi, sən daha ağ elədin. Bu qədən də dərman olar qarnına tükürsən?

Ağaəmi bir söz deməyib işarə ilə divardakı təqvimi ona göstərdi. Zərintac təqvimə baxıb təəccüblə çiyinlərini çəkdi. Ağaəmi güldü, yenə təqvimə işarə elədi. Zərintac eyməndi: “Kişinin başına hava gəlib, nədir?” deyə, fikirləşdi. Bu zaman Ağaəmi qalxıb onun qolundan tutdu, təqvimə yaxınlaşdırdı və dedi:

– Qırx il bundan qabaq, 1924-cü il, dekabrın 27-də baş vermiş tarixi hadisə yadından çıxıb?

Qırx il bundan qabaq? Dekabrın 27-də?.. Zərintac fikirləşdi, yadına bir şey sala bilmədi. Ağaəmi əyildi, pırpız buğları ilə Zərintacın qulağını qıcıqlayaraq pıçıldadı: “İlk görüş”. Elə bil uzaq keçmişin üzərini örtmüş duman yavaş-yavaş çəkilməyə başladı. Zərintacın gözü qarşısına qıvrıcaq saçları kəlağayının altından çıxmış, girdə, ağ üz, çatmaqas gənc bir qız gəldi. Tində dayanıbdır, ora-bura baxır... Səliqə ilə geyinmiş, ucaboy, qara buğdayı cavan bir oğlan bu qıza yaxınlaşdı, bir dəstə qızılgül verdi... Zərintacın dodaqları güldü. Bir qolu ilə Ağaəmini qucaqlayıb pıçıldadı:

– Aquş.

– Yadına düşdü? – deyə Ağaəmi muncuq kimi düzölmüş qoyma dişlərini göstərərək güldü. – O gün sən mənə birinci dəfə görüş təyin eləmişdin. Mən də gül almağa getdiyim üçün bir dəqiqə gecikmişdim. Bircə dəqiqə... Sən isə bu bir dəqiqənin üstündə məndən küsmüşdün. Sonra, mən səni güldürdüm, barışdıq. Yadına gəlir?

Elə bil Zərintacda bir anlıq qadınlıq hissi oyandı. Saçları yenə də qıvrıcaq idi, ancaq qar kimi ağ idi. Elə bil bu saçlar yavaş-yavaş əvvəlki şəklinə düşdü. Sifəti də qırıqlardan təmizləndi. Yenə də şirmayı kimi oldu. Naz ilə gülümsünüb, Ağaəminin üzünə baxdı, sonra gözlərini aşağı saldı. Ağaəmi də elə bil cavanlaşdı. Birdən qıvrıqlaşmış ayağa sıçradı. Gülər gözlərini arvadının üzünə zilləyib dedi:

– Dur gedək.

– Hara gedək?

– Ora, o tinə... Qırx il bundan qabaq olduğu kimi... heç olmasa bir günlüyə də olsa qocalığımızı, təkliyimizi unudaq. O günləri bir də təkrar yaşayaq.

Zərintac gülərək onun qolundan tutdu.

– A kişi, bizə gülərlər, deyərlər dəli olublar.

– Qoy nə deyirlər desinlər. O vaxt, iyirmi dördüncü ildə açıq görüşməkdən qorxmadıq, indi qorxacağıq! Dur bu qırx ilin dumanını dağıdaq. Geriyə, gəncliyimizə bir sıçrayış edək. Dur!

– Teatr çıxardaq?

– Teatr niyə? Həyat, əsil həyat... Səni mən asan tapmamışam. Yadındadırmı, bir oğlan var idi, səni istəyirdi, yadına gəlirmi?

Zərintac gözlərini süzüb dedi:

– Yadındadır. Baloğlan. Elçi göndərmişdi. Atam vermədi ki, mənəm xuliqana getməli qızım yoxdur.

Ağaəmi qürurla dedi:

– Amma mən istəyən kimi razı oldu.

– Baxtın gətirdi. Oğlan atamı hədələmişdi ki, qızı qaçırdacağam. Atam da qorxudan sən istəyən kimi razı oldu. Bu iş olmasaydı, ömründə mənə sənə verməzdilər.

Ağaəmi qəhqəhə ilə güldü:

– Verməsəydilər, mən də qaçırdardım. Mənə nə var ey, cavan oğlan idim.

Zərintac onu əli ilə saxladı.

– Yavaş ey, yenə böyrünün sancısı tutar.

– Cəhənnəm olsun sancı-mancı. Dur, Zəriş, geyin get o tində mənə gözlə, gəlirəm.

Bunu deyib Ağaəmi yan otağa keçdi və təzə kostyumunu geyinməyə başladı.

* * *

İstirahət günü idi. Günəş hamının üzünə güldü. Sərin bir gilavar ağacların budağı ilə oynayırdı.

Zərintac trolleybusdan düşüb oyan-buyana baxdı və donuxub qaldı. Neçə ildir buralara gəlməmişdi, nə qədər dəyişiklik vardı. Qırx il əvvəlki evlər yox idi. Yerində güllü-çiçəkli bir bağ salınmışdı. Təxminən onların ilk dəfə görüşdükləri tin olan yerdə bir hovuz tikmişdilər. Bu hovuzda fəvvarə vuran suyun şırıltısı ətrafa yayılırdı. Bağ adamlarla dolu idi. Rəngbərəng paltolara, yun parçalara bürünmüş xırda uşaqlar ora-bura qaçırdılar.

Zərintac bu fəvvarənin yanında dayandı, ora-bura baxmağa başladı. Ağaəmi hələ görünmürdü. Zərintacın ürəyi narahat idi, birdən kişinin halı yolda xarablaşa, birdən sancısı tuta bilərdi. Son illər onu bir an belə olsun tək qoymurdu. Bulvara, gəzməyə də bir yerdə gedirdilər. Çünki qarı öz qocasının xasiyyətini yaxşı öyrənmişdi. Çox vasvası idi, kim hansı dərmanı nişan versə alıb gətirirdi və həkimsiz-məsləhətsiz içməyə başlayırdı. Bu gün isə birdən-birə cavanlıq iddiasına düşmüşdü.

O, fəvvarənin yanında dayanıb bunları düşündüyü zaman üç-dörd uşaq oynaya-oynaya yanına gəldilər. Beş-altı yaşında şeytansifət bir qız Zərintaca baxıb soruşdu:

– Nənə, sən kimi axtarırsan?

Zərintac güldü.

– Sevgilimi axtarıram, ay bala!

Uşaq yenə soruşdu:

– Adı Sevgilidir? Sənin nəvəndir?

– Elə nəvəm kimidir, – deyə Zərintac gülə-gülə cavab verdi. – Özü böyük olsa da, lap xırda uşağa dönübdür.

Bu söhbət zamanı Ağaəmi meydana çıxdı. O, tamamilə dəyişmişdi. Bıqları keçdi buynuzu kimi yuxarıya qalxmışdı. Bir balaca yan qoyulmuş şapkası, paltosunun altından görünən kəpənək şəklində bağlanmış qırmızı qalstuk, təzəcə silinmiş və par-par parıldayan qara çəkmələri onu təqəüdə çıxmış artistlərə bənzədirdi. Əlində bir dəstə xrizantem var idi. O, Zərintaca yaxınlaşdı, çiçəkləri ədə ilə uzadıb dedi:

– Zəriş, qızıl gül tapa bilmədim, buyur.

Zərintac çiçəkləri aldı. Uşaq onun ətəyini çəkib soruşdu:

– Nənə, sevgili budur?

– Budur, ay bala, budur.

Uşaq qərribə bir gülüşlə güldü, yanındakı totuq oğlanın qulağına nə isə pıçıldadı. Onlar qəhqəhə çəkərək getdilər. Ancaq Ağaəmi bunları hiss etmədi. O, gözlərini Zərintacdan çəkmirdi.

– Zəriş, – deyə yavaşdan pıçıldayırdı... – Bir dəqiqə gecikmişəm, məndən küsməmişən ki?

– A, niyə küsürəm ki, sağ-salamat gəlib çıxmısan, şükür, – deyə Zərintac ehtiyatdan onun qoluna girdi və pıçıldı ilə dedi:

– Ağır-ağır gedək. Cavanlaşdığımızdan ürəyimizin xəbəri yoxdur.

Əlbəttə, o zaman küçədə qol-qola getməmişdilər. O zaman Ağaəminin qolu təsadüfən Zərintacın qoluna toxunanda elə bil ikisini də elektrik cərəyanı vurmuşdu. İndi artıq elə deyildi. Yaş keçdikcə elə bil bədəndə işləyən elektrik stansiyası yavaş-yavaş dayanmışdı. Artıq cərəyan yox idi. İndi Ağaəmi Zərintacın əlindən tutanda elə bilirdi öz əlindən tutur. Ancaq öz rolunu çox gözəl oynayırdı: qırx il əvvəl elədiyi kimi yenə də məzəli sözlər danışdı, güldü, Zərişin kefini açmağa, onu məşğul etməyə çalışdı.

Yeni tikilmiş böyük bir yaşayış binasının qabağında dayanıb soruşdu:

– Bu yer yadındadır?

Zərintac ətrafa baxıb dedi:

– Yadıma gəlmir.

– Bu yerdə xırda dükənlər vardı. Qışda palçıq, yayda tozdan bura ayaq atmaq olmurdu. Hətta sən dedin ki, “məni əcəb yerə gətirib çıxartdın, ayaqqabılarım batacaq”. Geri qayıtdıq...

Bu “Qışda palçıq, yayda toz” olan yerdə indi asfalt güzgü kimi parıldayır, ağac ağacla danışır.

O biri səkiyə keçdilər. Bir az gedəndən sonra bu səfər Zərintac dayandı. Üzərində “özünəxidmət” yazılmış bir ərzaq mağazasını göstərərək soruşdu:

– Bəs bu dükənin yerində nə olduğu yadımdadır?

Ağaəmi xeyli düşündü, başını silkələdi. Zərintac dedi:

– Bu dükən yerində lampa şüşəsi satılan xırda bir köşk var idi. Üstündə də şüşə əvəzinə səhvən “susa” yazmışdılar. Biz də oxuyub gülürdük. Sən də.

– Yadıma düşdü – deyərək Ağaəmi onun sözünü kəsdi... – O köşkün yanında da çadralı bir qoca arvad tum satırdı. Mən almaq istədim, sən qoymadın ki, mədəni adam küçədə tum çirtləməz.

Onlar bu cür xatirələr aləmində dolaşaraq yavaş-yavaş irəliləyirdilər. Bir məktəb binasının qabağında dayanıb xeyli baxdılar. Zərintac otuz beş il qabaq bu məktəbdə müəllimlik etmişdi. Ayrı bir binanın qabağında, skamyanın üstündə oturdular. Bu binada ticarət idarəsi yerləşirdi. Ağaəmi iyirmi ilə qədər bu idarədə baş mühasib işləmişdi. Bir az istirahətdən sonra yenə yollarına davam etdilər. Tez-tez Zərintac soruşurdu:

– Aqış, ürəyin ağrımır ki?

Ağaəmi gülə-gülə cavab verirdi:

Hələ ki bir xəbər yoxdur. Deyəsən bu gün istirahətə çıxıb, ağrımayacaq.

– Aqış, yatmasan başın ağrıyacaq.

– Bu dünyanı qoyub yuxulamaq olar, Zəriş?

Nəhayət, onların ilk görüş yeri olan küçə qurtardı. Aşağıya enmək istəyirdilər ki, “tum-tum” – deyərək çıxıran xırıltılı bir səs nəzərlərini cəlb etdi. Tumsatan bişmiş alma kimi büzülmüş, dazbaş, arıq bir kişi idi. Bu cür qocaların yaşını müəyyən etmək çox çətindir. Altmış da vermək olar, həştad da. Ağaəmi Zərintacı tum satan tərəfə çəkdi. Bığaltı gülümsünüb dedi:

– O vaxt qoymadın almağa. Qoy indi bir istəkan tum alım, kef çəkək. Zərintac onu qolundan dartdı.

– Gəl, gəl. Bu yaşda küçədə tum çirtləyəcəyik?

Qoca tumsatan istəkani doldurub hazır saxlamışdı, onların danışmalarına qulaq asırdı. Ancaq birdən onda dəyişiklik əmələ gəldi: gözlərini, ağızını açıb təəccüblə dayandı, əlləri əsdi, tum istəkani ilə bərabər torbaya düşdü. Heyrətlə dedi:

– Zərintac!

Zərintac da, Ağaəmi də tez qocaya tərəf döndülər. Zərintac qorxu ilə ərinin qolundan tutdu, yavaşdan pıçıldadı:

– Baloğlan.

Qoca həyəcədən bir az da xırıldağan səsi ilə cavab verdi:

– Bəli, baloğlan... Mən sizi o saat tanıdım. Bu, – deyərək o, Ağaəmini göstərdi.. – Bu yanındakı səni mənim əlimdən alan nəmər deyilmi?

Ağaəmi:

– Ey, ey, nəmər özünsən, – deyərək əsəbi halda cavab verdi.

– Nəmərd sən sən, – deyərək Baloğlan bir az da xoruzlandı. – Bu məhəllədə heç kəs mənim qorxumdan Zərintacın adını çəkə bilmirdi. Bilmirəm sən hardan gəlib çıxdın?

– O əhvalatın üstündən qırx il keçib, indi mənimlə davaya çıxacaqsan?

– Çox hərlədim səni, heyif ki, əlimə keçmədin. Onu alsaydım, – deyərək Baloğlan Zərintacı göstərdi – mən də bir adam olmuşdum, sən kimi cavan qalmışdım. İyirmi beş yaşında oğlana oxşuyursan. Amma mən... Bazarıda gur-gur guruldayan qəssab dükənindən gəlib düşdüm tum satmağa.

O, bürüsmüş, sulu gözlərilə hər ikisini süzdü, sonra acıqla çıxırdı:

– Gedin, gedin, müştərinin qabağını tutmayın. Tum alan, ay tum alan...

Onlar Baloğlandan ayrıldılar. Zərintac qorxu ilə Ağaəmiyə baxdı. Əsəbiləşəndə o, həmişə əsim-əsim əsirdi. Amma gördü ki, yox, kişinin üzü gülür.

– Nə var Aqış, Baloğlan sənə ləzzət verdi deyəsən?

– Baloğlan yox... Onun nəyi adama ləzzət verə bilər? Elə bil keçmiş zamanın canlı heykəlidir. Amma bir sözü mənə xoş gəldi. Eşitdin nə dedi: “İyirmi beş yaşında oğlana oxşuyursan”. Deməli cavan qalmışam, hə, Zəriş? Deməli, sən məni yağ içində böyrək kimi saxlamışsan, hə, Zəriş?

* * *

Restoranda yemək yedilər. Ağaəmi elə iştahla yeyirdi ki, Zərintac ondan gözünü çəkə bilmirdi. Restorandan çıxıb kinoya getdilər. Ağaəmi bir dəfə də olsun “oram ağrayır – buram ağrayır” sözünü demədi. Onda yorğunluq əlaməti də yox idi. Axşam üstü gün batanda Dağüstü parkdan şəhərə tamaşa etməyə başladılar. Şəhər yaşıllıq içində idi. Mazutdan qaralmış köhnə evlərin arasından təzə tikilmiş ağ, qəşəng evlər baş qaldırıb günəşi yola salırdılar. Zərintac düşüncə içərisində dedi:

– Bu qırx il bizi qocaltdı, şəhəri cavanlaşdırdı.

– Qocalığın adını çəkmə, arvad! – deyər Ağaəmi Zərintacın qolunu bərk sıxdı. Artıq mən onun dərmanını tapmışam. Təmiz hava, gəzmək, dolanmaq... xoş sözlər... Dadlı, şirin xatirələr... Həmişə kefini kök tut, dərdi-qəmi özünə yaxın qoyma. Pisi yaddan çıxart, yaxşını doldur şüşələrə, hər gün dərman əvəzinə iç. Bundan sonra qocaldıqdan bir kəlmə danışsan Baloğlana xəbər göndərəcəm ki, gəlib səni qaçırsın.

Bu sözə ikisi də qəhqəhə çəkib uşaq kimi güldülər.

* * *

Evə gələn kimi Ağaəmi stolun üstünə yığıdığı dərmanları zibil yeyşiyinə atdı və Zərintaca dedi:

– Bundan sonra sənə bir yerim ağrıyır desəm, onda həqiqətən namərd olaram. Hazırlaş, səhər tezdən gedirik rayona. Nəvələrimizi görməyə. İndi isə mənə yemək ver, davasız-dərmansız acmışam.

1964

TÜKƏZBAN XALANIN MƏKTƏBİ

Tərbiyə hekayələri silsiləsindən

Günlərin bir günündə Tükəzban xala xəstələndi və Yaşar qaldı ortada. Zakir ilə Mina başlarını itirdilər. Uşağı neyləsinlər, harda qoy-sunlar? Axırda qərara gəldilər ki, elə günü bu gün uşağı bağçaya apar-sınlar, canları qurtarsın. Bu vaxta kimi yanlarında bağça adı çəkmək olmurdu. Nədənsə onlara elə gəlirdi ki, bağça uşağı xarabələyir, tərbiyəsini pozur, orda onun geyiminə, yeməyinə baxan olmayacaq və ilax... Bu yeni fikirlər onları hər zaman narahatələyirdi. İndi artıq əlac yox idi. Qocalığına baxmayaraq sap-sağlam olan Tükəzban xala birdən-birə qrip olmuşdu, bu xəstəliyin Yaşara sirayət eləməsi qorxulu idi, ona görə də uşağı tələsik bağçaya düzəltmək daha əlverişli idi. Heç olmasa bir neçə günlüyə. Bir neçə günə uşağın tərbiyəsi pozulmayacaqdı ki?..

Yaşarı tələm-tələsik geyindirib yola düşdülər. Yaşarla bir yerdə küçəyə çıxmaq ata-anası üçün əzab idi. Onu elə öyrətmişdilər ki, “Al” sözündən başqa heç nə bilmirdi. O dükan yox idi ki, Yaşar qabağında dayanıb çıxırməsın: “Ald”. Oyuncaq gördü – “al,” kitab gördü – “al”, dondurma satana rast gəldilər – “al”, Yaşar ata-anasına “al”dan başqa ayrı söz demirdi. Bu xasiyyətini bildikləri üçün onu dükan olmayan yollarla, dolama-dolaşmaq küçələrlə aparırdılar.

Yaşarın atası Zakir elmlər namizədi idi. Anası Mina isə can həkimi. İkisi də oğlanlarından uzaq idilər. Zakir əvvəl vaxtlar (Yaşar kiçik olanda), gecə-gündüz dissertasiya yazmaqla məşğul idi. Nəinki oğluna baxmağa, çörək yeməyə belə vaxtı olmurdu. Bu vaxt hələ Mina tibb institutunda oxuyurdu. Uşağı Minanın anası Tükəzban xala saxlayırdı. Sonra Zakir müdafiə elədi, Mina da institutu qurtardı. Ancaq yenə də uşaqla məşğul olmağa vaxt tapmadılar. Mina iki yerdə işləyirdi. Gündüzlər rayon həkimi kimi evləri gəzir, axşamlar da xəstəxanada növbə çəkirdi. Zakirin isə müdafiədən sonra dərsləri ikiqat artmışdı. İki institutda dərs dediyinə baxmayaraq, hələ elmi bir müəssisədə yarım ştat işləyirdi. Uşağa yenə də Tükəzban xala baxırdı. Onlar uşağı yalnız gecələr yanlarında yatırırdılar. Səhər tezdən Mina işə gedəndə Yaşarı nənəsinin yanına aparır, axşam isə Zakir

evə gətirirdi. Yaşar səhər yuxulu-yuxulu evdən çıxır, axşam da yorğun və yenə də yuxulu evə gəlirdi. İmkan olsaydı onlar Yaşarı heç evə gətirməzdilər. Ancaq Tükəzban xalanın otağı çox balaca idi. Uşaq havasız otaqda yata bilməzdi.

Onlar Yaşarın bütün günü neylədiyini, nənəsinin yanında nə ilə məşğul olduğunu bilmirdilər. Səhərlər yuxudan durmaq, geyinmək, yemək və küçəyə çıxmaq elə sürətlə olurdu ki, ana oğlunun üzünə baxmağa imkan tapmırdı. Yolu da qaça-qaça gedirdilər. Yaşar yol uzununu anasına nə isə danışdı, ancaq Minanın fikri xəstələrində idi, əhəmiyyət vermirdi. Ərinə deyirdi:

– Bütün yolu ay danışır ha...

Zakir gülib cavab verirdi:

– Mən evə gətirəndə də danışır. Qorxuram böyüyüb deməli ola. Bu fikir onu qorxutmur, əksinə güldürürdü.

Nəhayət gedib bağçaya çatdılar. Bağça çox mərtəbəli təzə bir binanın birinci mərtəbəsində yerləşirdi. Qapını açıb işıqlı bir koridora girdilər. Ağ xalat geymiş gənc bir qız onları qarşıladı, bağçaya təzə uşaq gətirildiyini görüb dedi:

– Bu saat müdirəmiz Həlimə xanımı çağırıram. Oturun. Gözləyin.

Qız müdirəni çağırmaq üçün getdi. Onlar dinməz oturub gözləndilər. Adətən, evdə nadinc olan, necə deyərlər, daşı-daş üstündə qoymayan Yaşar küçəyə çıxan kimi nənəsinin təbiri ilə desək dilini qarnına qoyur və barmağını belə tərptənmirdi. Bu gün də o, qerib adamlar kimi anasına qısılib dayanmışdı.

Bir azdan uca boy, ağ saç, nurani siması olan bir qadın, müdirə Həlimə xanım içəri girdi və onlarla görüşdü.

Mina özünü tanışlıq vermək istədikdə Həlimə xanım gülümsünərək:

– Mən sizi tanıyıram, – deyə onun sözünü kəsdi; – buyurun, mənə dair qulluğunuz.

Mina sumkasından bir dəstə kağız çıxara-çıxara dedi:

– Bu uşağı bağçaya gətirmişik. Budur kağızları da var.

Həlimə xanım Yaşara baxdı, bir ana nəvazişilə onun pırpız tüklərini sığalladı, sonra soruşdu:

– Adın nədir, bala?!

Yaşar Həlimə xanımın üzünə baxdı, sonra dönüb anasından soruşdu:

– Cavab verim?

– Əlbəttə, – deyə Mina oğlunu qucaqladı, – böyük söz soruşanda adam cavab verər.

Yaşar təəccüblə dedi:

– Bəs nənəm deyir ki, hər soruşanın dilinə dil vermə.

Bu sözü eşidən kimi atası Yaşarı dümsüklədi və dişlərini qıcıyıb hirsle pıçıldadı:

– Ayıbdır, müəlliməyə adını de!

Yaşar Həlimə xanımı başdan ayağa kimi süzdü, sonra laubalı cavab verdi:

– Adım Cuppudur.

Bu sözə Zakir də, Mina da güldülər. Həlimə xanım da gülümsündü. Yenə Yaşarın başını sığallayıb dedi:

– Cuppulu ad olmaz, ay bala!

Nədənsə Yaşar bu nəvazişdən xoşlanmadı, dəli keçilər kimi kənara sıçrayıb tərs-tərs cavab verdi:

– Hamı mənə Cuppulu demir ki? Təkcə nənəm...

– Bəs atan sənə nə deyir ?

– Şar.

– Nə?

– Şar da ad olar?

– Kök, yumru olduğum üçün atam mənə şar deyir.

– Bəs anan sənə nə deyir?

– Yaşar.

– Hə, deməli sənin adın Yaşardır?

– Bəs fəmilən nədir?

– Fəmiləm yoxdur, – deyə Yaşar tez cavab verdi.

– Fəmilən var, ancaq sən bilmirsən. Sonra ata-anandan soruşub öyrənərsən.

Həlimə xanım bu sözü deyib əlindəki kağızları qoymaq üçün masasına tərəf getdi, o zaman o, Yaşar ilə anası arasında böylə bir pıçıltı eşitdi.

Yaşar – Bu arvad mənə lap ürəyimi üzdü.

Mina – Sus, elə danışma, eşidər. Səni bağçaya götürməz.

Bu pıçıltı Həlimə xanımı geri qayıtmağa, Yaşarı bir az da sınaqdan keçirməyə məcbur elədi. O əyilib uşağın üzünə baxdı və soruşdu:

– Hansı küçədə yaşayırsınız?

– Nikolayevskidə, dumun yanında.
– Ora haradır? Mən elə adres tanımıram.
– A... – deyə Yaşar təəccüb, etiraz dolu bir səs çıxartdı, üz-gözü nü qoca arvadlar kimi büzüşdü və ata-anasına müraciətlə dedi:

– Qara gün, heç yeri tanımır ki...
Bu sözdən sonra Zakirlə Minanın təbəssümləri donub dodaqlarında qaldı. Həlimə xanım qapqara qaraldı, ancaq üzə vurmayıb uşağdan soruşdu:

– Hərfləri oxuya bilərsən?
– Yox a... qramotum yoxdur.
Həlimə xanım nə isə düşündü və sualları dalbadal verməyə başladı:
– Oğlum, de görüm böyüyüb nə olacaqsan?
– Təqaüdçü.
– Məktəbə nə vaxt gedəcəksən?
– Elə günü bu gün gedərəm, bunlar aparmırlar ki? (Ata-anasını göstərdi) öz keflərindədirlər.
– Nənən səni çox istəyir.
– İstəyirdi. Amma indi zəhləsini tökmüşəm, deyir ki, sən məktəbə gedən günü Bibiyə nəzir aparacam.
– Bibi kimdir?
– Bibi heybətini böyüyü... Nənəm deyir gecələr gəlir, gündüzlər yoxa çıxır. Nəzir aparandan xoşu gəlir.

Həlimə xanıma diqqətlə baxıb göz vurdu:
– Rüşvət alır da...
– Şeir oxumaq bilirsən?
– Şey? Şey nədir?
– Şey yox, şeir. Yaz barədə, quşlar barədə.
– Ürəyimi çəkmə sən Allah. Şey nədir?
Sonra da anasına tərəf dönüb dedi:
– Məmə, bu kaftar məni çox incidəcək?

Heç kəsin gözləmədiyi bu söz Həlimə xanıma elə sarsıtdı ki, o birdən birə qapqara qaraldı. Sual dolu gözlərlə ata-ananın üzünə baxdı. Onlar isə utandıqlarından başlarını aşağı dıkdilər. Mina xəcalət çəkəkə dedi:

– Düzünü bilənsiz onun böyüməsindən bizim xəbərimiz olmayıb, həmişə nənəsilə qalır.

Bu söz Yaşarın xoşuna gəlmədi, tez dilləndi:
– Həmişə qalmıram, ay məmə, həzrət Abbas haqqı, bir ay orucluğu nənəmin qonşusugildə keçirtmişəm. Ağzı oruc həmişə nənəmin hövsələsi dar olur, ona görə də məni qonşuya qovur, qonşuda da arvad düzdür yaxşı arvaddır, ancaq bir az əli əyridir, nənəmin kibritini çırpışdırıb, amma əri xuliqan peçat. Özü də daş-başçı, gündə yüzlüyə pul demir. Nənəm deyir əvvəl-axır onun yeri qazamatdır...

Zakir elə hirsələnmişdi ki, dodaqları titrəyirdi. O dişini dişinə sıxıb dedi:

– Daha bəsdir, kəs, danışma.
Yaşar bu sözü ayrı cür başa düşdü. O elə zənn elədi ki, atası sözü-nə inanmır, ona görə də balaca barmaqları ilə kök üzünü şappıldadıb atasına müraciətlə dedi:

– Bu ölsün.
Həlimə xanım yumşaq, lakin qəti səslə dedi:
– Daha kifayətdir.
Yaşar yenə nə isə demək istəyirdi, Mina qolundan çəkdi, Həlimə xanıma ona qapını göstərib dedi:

– Ay bala, sən o koridorda gözlə, ata-ananla iki kəlmə sözü var.
Vəziyyətin çox ciddi olduğunu Yaşar da başa düşmüşdü. O yavaş addımlarla otaqdan çıxdı. Həlimə xanıma onun arxasınca baxıb Mina-dan soruşdu:

– Nənəsinin adı nədir?
– Tükəzban.
Həlimə xanıma acı bir təbəssümlə onların hər ikisinə müraciətlə dedi:
– Sizin oğlunuz Tükəzban xalanın məktəbini əla bitirib, ona görə də bizim bağçaya yaramır.

Mina təəccüblə soruşdu:
– Götürmürsünüz?
– Yox! – deyə Həlimə xanıma qəti cavab verdi: – Əvvəlcə tərbiyə eləyin, sonra bağçaya gətirin. Burda bizim gözəl uşaqlarımız var, müasir, mədəni, tərbiyəli, şeir, mahnı oxuyurlar, məktəbə getməyə hazırlaşırlar. Sizin oğlunuzu götürüb bu uşaqların tərbiyəsini təhlükə altına almağa mənim ixtiyarım yoxdur. Bir il evdə onunla məşğul olun.

Zakir:
– Sizin ixtiyarınız yoxdur... – deyə nə isə söyləmək istəyirdi ki, Həlimə xanıma:

– İxtiyarım var... – deyə onun sözünü kəsdi. – Mən yaşda da sizdən böyüyəm, təcrübədə də. Siz ikiniz də müasir dövrdə doğulub tərbiyə almısınız. Böyütdüyünüz uşaq isə yeddi yaşı olduğuna baxmayaraq elə bil on doqquzuncu əsrin adamıdır, bazardan gəlib, alverçilərin məclisində yetişib.

Bu səfər Mina nə isə demək istəyirdi ki, koridorda bir haray qalxdı, Yaşarın səsi eşidildi. Həlimə xanım:

– Gedin!.. – deyə onları yola saldı. – Oğlunuzu da özünüzlə aparın, yoxsa bağça uşaqlarının istirahətini poza bilər.

Evə necə gəldiklərini bilmədilər. Yaşarı bir saatlığa qonşuya tapşırıb qaçdılar Tükəzban xalanın üstünə.

Tükəzban xala başını yun şal ilə bağlayıb yorğan döşəyin içində oturmuşdu, zəncəfil ilə çay içirdi. Onları görəndə kimi stəkani bir tərəfə qoyub əllərini dizlərinə vurdu, qorxu ilə çığırdı:

– Vay, dədəmin evi yıxılısın, cubbuluya nə olub?

Mina:

– Heç bir şey olmayıb, – deyə əvvəlcə anasının nəbzinə baxdı, əlilə qızdırmasını yoxladı, sonra zəncəfil dəmlənmiş çayniki pəncərənin içinə qoyub, bir stul verdi, özü də ayrı bir stulun üstündə oturdub

– Ana! – deyə sözə başladı. – Əvvəla budur ki, yüz dəfə sənə demişəm, zəncəfil ürəyini döyündürür, içmə. Sonra bu isti paltarlara bu qədər bürünmə. Dəhlizə çıxanda təzədən soyuq dəyər.

Tükəzban. Neyləyim? Ha eləyirəm özümü tərlədə bilmirəm, tərləşəm yaxşı olaram.

Mina. Mən sənə dərman verərəm, tərləyərsən.

Zakir. Mətləbə keç.

Zakirin bu sözü Tükəzban xalanı təzədən qorxutdu.

– Mina, nə olub, açıq danış, balam hardadır? – deyə qızına yalvardı.

– Balana heç nə olmayıb, evdədir, – deyə Mina onun sözünü kəsdi və bir az düşüncə dedi:

– Məsələ orasıdır ki, Yaşarı uşaq bağçasına qoymaq istədik, götürmədilər.

Mina tutulub qaldı, bir söz deyə bilmədi, Zakir onun sözünü təmamladı:

– Çünki nənəsi onun tərbiyəsini pozub, uşaq elə gündədir ki, müəllimin suallarına adam kimi cavab verə bilmədi. Elə bil bu dünyada böyüməyib, ayrı bir dünyadan gəlib.

Tükəzban xala qıp-qırmızı qızardı, balaca, bürüşmüş, ancaq xəncər kimi iti gözlerini kürekəninin gözünə dirəyib bir qədər dayandı, sonra elə bil hansı qüvvə isə onu cavanlaşdırdı:

– Aha!.. – deyə iti səslə bərkdən səsləndi. – Deməli ikinizin də başınız daşa dəyib, ona görə də ayılıb mənim yanıma gəlmisiniz?

Mina təəccüblə ərinə baxdı:

– Bu nə sözdür?

Tükəzban xala onların hərəkətlərinə, sözlərinə əhəmiyyət vermədən sözünə davam elədi:

– Deməli ata-ana olduğunuzu indi başa düşmüşünüz? Bəs mən sizə oğlunuzdan şikayət eliyəndə, “sözümə baxmır” deyəndə qulaq asmırdınız, deyirdiniz “Qocasan, geri qalmısan, bircə nəvənə baxmaq istəmirsən?” – Səhər tezdən gətirib yanımda qoyub bir də gecə dalınca gəlirdiniz, fikirləşməyirdiniz ki, mən tək qoca arvad bu uşağı necə saxlayıram? Ağzımı açan kimi pul çıxardıb verirdiniz, elə bilirdiniz ki, hər məsələni pul ilə həll etmək olar. Bəs o pula bir şey almaq lazımdır ya yox? Bir xörək bişirib uşağa vermək lazımdır ya yox? Hava xoş olanda onu da özümle bazar-dükana aparırdım, hava xarab olanda qonşuya tapşıırırdım, onlar da ki savadsız, tərbiyəsiz adamlardır. Qızımsan, heç olmasa bir dəfə soruşa idin ki, ana sənə kim bazarlıq eləyir?

– Özün bilirsən ki mən işləyirəm, ana!

– Bəs ərin?

Zakir hirsli dedi:

– Mən bekar deyiləm ki? Mən də işləyirəm də...

Zakirin bu sözü hirsli deməyi Tükəzban xalanı lap özündən çıxartdı. O, uzun sümüklü barmaqlarını Zakirə tərəf uzadıb çığırdı:

– İkiniz də işləyirsiniz. Eləmi? Uşaqla məşğul olmağa, ona kitab oxumağa, şeir öyrətməyə vaxtınız yoxdur, eləmi? Bəs futbola getməyə vaxt tapırdın? Dostlarla bulvara getməyə, inturistə getməyə, saatlara nərd oynamağa vaxt tapırdın?

Tükəzban xala üzünü qızına çevirdi:

– Bəs sən dərzilərə, dəlləklərə getməyə, saatlarla telefonla danışmağa vaxt tapırdın? İki yerdə işləməyin, bir yerdə işləyin. Gərəkdir mütəlqə özünüzlə həlak eləyib maşın alasmız? Oğlunuzun tərbiyəsi sizin üçün maşından qiymətsiz idi?

Tükəzban xala elə tərləmişdi ki, üzə yağ sürtülmüş kimi işıldayırdı. Ağ cunayı dəsmal ilə üzünü silib Minaya dedi:

- Mən tərləyib yaxşı oldum, sənin dərmanına ehtiyacım qalmadı.
 Zakir ayağa qalxdı, Minanın qolundan tutub gülə-gülə Tükəzban xalaya dedi:
 – Nənə! Biz tərlədik və ayıldıq. Bu gün, biz iki dəfə məktəb qurtardıq, bir uşaq bağçasının məktəbini, bir də Tükəzban xalanın məktəbini.

* * *

Onlar qapıdan çıxanda Tükəzban xala arxalarınca çığırdı:

– Teatra, kinoya gedəndən-gedənə balamı gətirin yanıma.

fevral, 1970

KİTABDAKILAR

I'YESLƏR

Əliqulu evləni	7
Yalan	80
Dirilər	144

HEKAYƏLƏR

Şirin bülbül	223
Nəfəs pulu	233
Çiyət	239
Ceyran	242
Altı qızın atası	245
Yeni il hədiyyəsi	250
Cənnət xuliqanı	255
Nadir şah	271
Ərəboğlu	275
At	283
Əllər	286
Qanlı məktub	291
Darvaza dram cəmiyyəti	295
İlk tamaşa	299
Hər ürəkdə sevgi var	305
Cavanlıq dərmanı	311
Tükəzban xalanın məktəbi	319

KİTABDAKILAR

319	Tökəzban xalqın məktəbi
311	Cavanlıq dərinin
302	Hər ürəkdə sevgi var
299	İlk təmas
292	Dürvəzə dəniz cəmiyyəti
291	Qanlı məktub
286	Gillər
283	Az
272	Gələcəyə
271	Nədir səh
232	Cənnət xulidən
230	Yeni li hədiyyəsi
242	Altı dəniz atası
242	Cəyran
239	Ciyər
233	Nəzərin
232	Sirin bülbul
144	Düfər
80	Yalan
7	Əlifbədə

Buraxılışa məsul: *Umud Rəhimoğlu*

Texniki redaktor: *Mübariz Piriyev*

Kompyuter səhifələyicisi: *Allahverdi Kərimov*

Korrektor: *Rəhilə Quliyeva*

Yığılmağa verilib 29.11.2004. Çapa imzalanıb 17.06.2005.

Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 20,5. Ofset çap üsulu.

Tirajı 25000. Sifariş 156.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.